

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI

ÖNCESİ VE SONRASIYLA 12 EYLÜL 1980 DARBESİNİN TÜRK
BASININDAKİ YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Edibe Gezgin

Tez Danışmanı: Doç.Dr Aynur Soydan ERDEMİR
İstanbul 2013

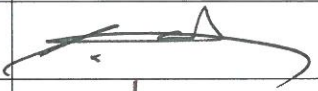

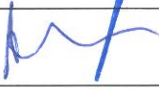
T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901090021 numaralı öğrenci Edibe GEZGİN'in hazırladığı "Öncesi ve Sonrasıyla Basında 12 Eylül 1980 Darbesinin Yansımaları".... konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarınca 17 Temmuz 2013 ...günü, saat ..13.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin kabulüne **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR (Danışman)	Kabul	
Doç. Dr. Işıl ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU	Kabul	
Doç. Dr. Serkan TUNA	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Yücel KARLIKLİ	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Akın ÇELİK	Kabul	

YEMİN METNİ

“ Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları**, adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Edibe Gezgin

ÖZET

Türkiye,12 Mart 1971 muhtırasıyla bir militarist yönetim sürecine girmişti. Nihat Erim Başkanlığında kurulan “teknokratlar kabinesi”, İsrail Başkonsolosunun ölümü üzerine baskıcı bir yönelim içine girdi.Aydınları, yazarları,öğretmenlerle öğrencileri tutukladılar.1973 seçimlerinde, 12 Mart notasına büyük destek veren AP, seçimlerden yenik çıktı.CHP seçimde birinci parti oldu.Milli Selamet Partisi ile CHP bir koalisyon kabinesi kurdu.Ecevit, bu süreçte,yasaklanan haşhaş ekimini özgür bıraktı,Kıbrıs’a askeri çıkarma yaptı.ABD, bu gelişmeler üzerine Türkiye’ye ambargo koydu. Ecevit, Milli Selamet Partisi ile sorunları başlayınca,erken seçim çağrısı yaptı, ancak partiler, bu istemi uygun bulmadı. Demirel başkanlığında MC adıyla bir kabine oluşturuldu.Koalisyon sol karşıtı bir politika uygularken, MHP, örgütlü eylemcileriyle devleti koruma düşüncesiyle eyleme geçti.Toplum içinde terör,korku, işkence ile dolu günler başladı. Çorum, Maraş, Sivas toplu kıyımları ile terör, uç noktasına ulaştı. Bu trajik tabloya, 1973’den beri süregelen ekonomik kriz de eklenince, toplumsal direnişler başladı.Yönetim sıkıyönetim kararları alarak bir çok durumda orantısız güç kullanınca da toplumda erinç kalmadı.Bu süreçte Türkiye’nin ekonomik krizini aşması için -IMF formatlı- 24 Ocak kararları uygulaması başlatıldı. Bu kararlarla, işçi ücretleri dondurulup, devalüasyon ile zamlara başlanınca işçiler, direnişe geçtiler.1980’de toplumsal direniş dalgası TARIŞ direnişiyile büyüdü.Bu kaosa, anarşiye, Cumhurbaşkanlığı seçimleri krizi de eklendi. Ordu gelişmeleri izliyordu.IMF’nin,ABD’nin, CIA’nın öngörülerini gereğince 12 Eylül eylemi yapıldı.MGK,Türkiye’yi, dünya ekonomisine güdümlerken,terörü önlemek için bu gün bile tartışmalara yol açan oldukça sert yöntemlere başvurdu.Bu koşullarda güdümlü demokrasi süreci başlatıldı.Ordu kışlasına dönerken arkasında bir dizi çözümlenmeyen sorunlarla birlikte, militarist usa dayalı bir korku düzeni bırakmıştı.Türkiye 12 Eylül darbesiyle ile,bir değil birkaç çağ geriye gitti.

ABSTRACT

Turkey entered a militarist administrative process by 12 March 1971 Memorandum."A cabinet of technocrats" was formed,headed by Nihat Erim.The cabinet took a repressive course as a result of the death of Israeli Consul General. They arrested the intellectuals,writers,teachers and students too.AP(Adalet Partisi, Justice Party)which showed great support for the 12 March Memorandum was defeated in 1973 elections.CHP(Cumhuriyet Halk Partisi,Republican People's Party) emerged as the leading party in the elections.CHP and MSP (Milli Selamet Partisi, National Salvation Party) formed a coalition cabinet.In this process,Ecevit (the leader of CHP) decriminalized hashish plantations and engineered a military intervention into Cyprus.As a result of these,USA placed an embargo on Turkey.When Ecevit had his troubles with MSP, he called for a snap election.Parties did not approve this request.A cabinet called as MC (Milliyetçi Cephe,Nationalist Front) was formed, headed by Demirel (the leader of AP).While the coalition was implementing an anti-left policy, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi, Nationalist Movement Party) took action by its organized activists,motivated by the idea of protecting the state.Days full of terror,fear and torture started within the society.Terror reached its peaks by Malatya,Sivas,Maraş and Çorum Massacres.When the economic crisis ongoing since 1973 was added to this tragic picture,social resistance has begun.The society lost its peace when the administration declared martial laws and used disproportionate force in many cases.Within this process in order for Turkey to solve its economic crisis problem,IMF formatted 24 January Decisions were implemented.As workers started to resist.In 1980,the wave of social resistance grew up by TARIŞ Resistance.The presidential election crisis was also added to this chaos and anarchy.The army was watching the developments.12 September Action was taken by the prescience of IMF,USA and CIA. While MGK (Milli Güvenlik Kurulu,National Security Council) locked Turkey into the world economy,it resorted to quite harsh methods in the name of stopping the terror, which are disputed even today.Under these conditions, the process of controlled democracy was initiated.While the army returned to their barracks,they had left a system of fear based on militarist logic along with a series of unsolved problems behind.Turkey reverted back not one,but a couple of ages by 12 September Action.One of the fields where this backwardness and fear were openly felt was the press.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1-7

I.BÖLÜM

12 EYLÜLE GİDEN SÜREÇTE SİYASAL EKONOMİK VE ULUSLARARAI ETKENLER

1. SİYASAL ETKENLER.....	8-9
1.1.1 12 Mart Sonrasında Siyaset ve MC Kabinelerinin Siyasal Yönelimleri... ..	9-11
1.1.2 1977 Erken ve 2.MC Hükümeti Seçimleri.....	11-13
1.1.3 2.MC Hükümetinde Çatışma ve Kriz.....	13-15
1.1.4 Siyasal Çatışma Ortamında Ecevit ve Demirel Hükümetleri.....	15-19
1.1.5 Genel Kurmay Çalışma Grubu ve Uyarı Mektubu.....	19-24
1.1.6 Uyarı Mektubuna İlişkin Çeşitli Tepkiler.....	24-30
1.1.7 Sonuçsuz Kalan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri.....	30-32
2.EKONOMİK ETKENLER.....	32-33
1.2.1 Döviz Darboğaz Ve Çözüm Arayışları.....	33-35
1.2.2 Dış Borçlar Sorunu.....	35-39
1.2.3 IMF Anlaşması.....	39-40
1.2.4 24 Ocak Kararları.....	40-43
1.2.5 24 Ocak Kararlarına Yönelik Değerlendirmeler.....	43-50
3.ULUSLARARASI ETKENLER.....	50-59

II.BÖLÜM

12 EYLÜLE GİDEN SÜREÇTE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

VE ÇATIŞMA ORTAMI

2.1 Öğrenci Merkezli Olaylar.....	63-63
2.1.1.ODTÜ Olayları	63-66

2.1.2 16 Mart Olayı.....	67-71
2.2 Çeşitli Kentlerdeki Terör Olayları.....	71-71
2.2.1. 4 Malatya Olayları.....	71-80
2.2.2 Sivas Olayları.....	80-86
2.2.3.Ankara Olayları.....	86-86
2.2.3 a Tepecik Balgat Toplu Kısımları.....	86-87
2.2.3 b Bahçelievler Toplu Kısımları.....	87-88
2.2.4 Maraş Toplu Kısımları.....	88-103
2.2.5 Çorum Toplu Kısımları.....	103-113
2.3. TOPLUMSALTEPKİ, GREVLER , DİRENİŞ VE PROTESTOLAR	
2.3.1 DGM Direnişi.....	114-121
2.3.2 Evlat Acısına Son Mitingi.....	121-123
2.3.3 1 Mayıs Mahallesi Direnişi.....	123-128
2.3.4 1 Mayıs 1977 Olayları.....	128-130
2.3.5 İşçi ve Mesleki Örgütlerin Eylemleri.....	130-130
2.3.5. a Disk Eylemleri	130-133
2.3.5.b TMMOB Direnişi 19 Eylül 1979.....	133-134
2.3.5.c Maraş Toplu Kısımları Protesto Eylemi.....	134-135
2.3.6 Tariş Olayları.....	135-139
2.3.7 Fatsa Olayları ve Gelişmeler.....	139-147
2.3.8 Kudüs Mitingi.....	148-151

III.BÖLÜM

12 EYLÜL DARBESİ VE DARBEYE YÖNELİK TEPKİLER

3.2.1 Ordunun Sivil yönetime El Koyması ve İlk Tepkiler	152-168
3.3.1 Askeri Yönetimin İlk Kabinesi ve Siyaseti Yeniden biçimlendirme Çabaları.....	168-172
3.3.2. Demokratikleşme Programı ile Kurucu Meclis.....	172-177
3.3.3 1982 Anayasası'nı Hazırlama Çalışmaları.....	178-181
3.3.4 Anayasa Taslağına Yönelik Eleştiriler ve Halkoylaması süreci.....	181-190
3.3.5 1982 Anayasasının Kabul Edilmesi ve Sonraki Gelişmeler.....	190-195
3.4.1 Sivil Yönetime Dönüş Süreci ile 1983 Seçimleri.....	195-204
3.4.2 Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	204-208

SONUÇ	209-211
KAYNAKÇA	212-218

ÖNSÖZ

Türkiye 1977'li yıllardan başlayarak, ekonomik, politik, sosyal bunalıma girmişti. CHP-AP koalisyonları, MC, Milliyetçi Cephe Kabineleri bu bunalımları ulusçu bir tezle çözememişti. Bu süreçte, Ortadoğu'da da önemli değişimler olmuştu. ABD'nin sırtını dayadığı Şah Rejimi devrilmiş, yerine İslamcı Radikal rejim İran'da kurulmuş, Rusya Afganistan'ı kuşatmış, Kürt Eylemcileri etkinliğe başlamıştı. ABD ile dayanışma içerisinde olduğu Batı ulusları açısından, yeni sorunlar gündeme gelmişti. İran'ın yarattığı boşluk Türkiye ile doldurulacaktı. Bu da Türkiye'de bir askeri rejimle olanaklıydı. 1980'de askeri rejimi, Türkiye için kaçınılmaz bir seçenek olarak görmeyi, MC yönetimleri, baskılarla, apolitik bir toplum yaratarak koşullandırmıştı. Korku, yılgınlık, terör, kabine bunalımları, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan krizler, 12 Eylül rejimine çağrı çıkarmıştı. 12 Eylül rejimini yaratan etkenler arasında dünyadaki ekonomik gelişmelere paralel olarak, ekonomik yapıyı yeni bir modelle biçimlendirmek istemi de vardı. Bu istemler 24 Ocak kararları ile önceden açıklanmıştı. Bu kararların uygulanması için askeri yönetim gerektiğinden, 12 Eylül yönetimi iş başına gelerek, Türkiye'yi yeniden yapılandırma yoluna gitmişti. Diğer deyişle 12 Eylül rejiminin terörü önlemenin dışında başka amaçları da vardı. Bu amaçları yerine getirmek için otoriter politikalar uyguladı, bu da toplumda bir çok sorunlara yol açtı. Bu gün hangi soruna el atarsanız atın altından 12 Eylül çıkıyor. Toplumsal tepkileri orantısız güç kullanarak kısıtlayan 12 Eylül darbesi, tarihin sorgulamasına yenik düştüğünden bu gün yargılanıyor. Bu tez, bu çerçevede içerisinde bu sorunları 12 Eylülle yol açan etkenleri, 12 Eylül'ün kamuoyunca bilinmeyen perspektifini ortaya çıkarmak için 3 bölüm olarak yazıldı. Birinci ve ikinci bölümde, 12 Eylül öncesi süreç üçüncü bölümde 12 Eylül süreci ile basın 12 Eylül sürecindeki tepkileri, basın 12 Eylül'ü nasıl algıladığı, militarist sürecin gazetelerinin bakış açısı ile 12 Eylül'ün uygulamalar araştırıldı. Yöntem olarak tezle ilişkin kaynak taramasına başvuruldu. Objektif bir değerlendirme yapabilmek için 12 Eylül sürecinde yayımlanan hedef kitlesi farklı olan gazeteler tarandı. Tezler incelendi.^{1 2 3} Verileri toplayabilmek için Beyazıt Devlet ile İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesine, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Kütüphanesine, Orhan Kemal İl Halk Kütüphanesine ayrıca Atatürk Kitaplığı'na gidildi. 3. bölümde yer alan 12 Eylül sürecinin uygulamaları adlı çalışma için süreç içinde basına getirilen kısıtlamalardan ötürü gazetelerden bu konuyu izlemek güç olduğundan, bu konuda yazı yazan yazarlar ve kitapları araştırıldı. Benim için çok zevkli bir çalışma oldu. İstanbul Merkez Kütüphanesi bazen beklentilerime yanıt

¹ Ece Cihan Ertem, **Romanlarda 12 Eylül Darbesi**, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası ilişkiler Anabilim Dalı, 2006, Fatih Bahçivan, **27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2005

² Hayati Tek, **12 Eylül ve basın**, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, Sacit Yılmaz, **12 Eylül 1980-1984 yılları arasında sıkıyönetim Askeri Mahkemelerince ölüm cezasına çarptırılan ve bu cezaları infaz edilen hükümlülerin dava dosyasının incelenmesi**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, Muslih İpekliler, **Anılarda 12 Eylül Dönemi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010, Meliha Akgün, **12 Eylül Askeri Darbe Sonrası gazetelerdeki magazinleşme eğilimi: Cumhuriyet Gazetesi Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, Meltem Tekerek, **12 Eylül askeri Müdahalesi ve ekonomi politikaları** Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2012, Hakan Batırhan Kara, **Kuruluşundan 12 Eylül 1980'ne kadar Disk-Siyaset İlişkisi**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2002,

³ Mustafa Avcı, **Türkiye'de Siyasal Şiddet ve Polis 1977-1980**, Ankara Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü, 2004

vermese de..ayrıca öteki kütüphanelerin tutumları isteğimi kırsa da.Ancak bu süreçte Danışmanımın desteği bana güç verdi.Tezimin her aşamasında hep yanımda oldu. Bundan ötürü:

Bu tez konusunu bana önererek, tezin yazımı aşamasında klasik akademisyen tutumunu yadsıyarak,beni çalışmalarımda büyük ölçüde özgür bırakan Sayın Danışmanım,Doç.Dr,Aynur Soydan Erdemir'e, çalışmalarımda bana destek veren oğlum, akademisyen,Ulaş Başar Gezgin'e, kızım İlkem Ongül'e teşekkürlerimi sunarım.Ayrıca bu tezimi okuyacak olan başta öğretmenlerim olmak üzere herkese şimdiden teşekkür ederim.Türkiye'nin bir daha yeni bir 12 Eylülleri yaşamaması ve 12 Eylül 1980'nin hala süren antidemokratik uygulamalarının Türkiye'den kalkması dileğimle bu uğurda çaba göstereceklere, teşekkür eder,başarılar dilerim.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	Adalet Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ETKO	Esir Türkleri Kurtarma Ordusu
H K	Halkın Kurtuluşu
İGD	İlerici Gençlik Derneği
ILO	Uluslar arası Çalışma Örgütü
İMF	Uluslar arası Para Fonu
İSO	İstanbul Sanayi Odası
İYÖ-DER	İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği
İYÖ-KD	İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği Kültür Derneği
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
MC	Milliyetçi Cephe
MDP	Milli Demokrasi Partisi
MESS	Türkiye Metal İşçileri Sendikası
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Türk Talebe Birliği
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
POL-BİR	Polis Birliği
POL-DER	Polis Derneği
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SGB	Sosyalist Gençlik Birliği
SS	Nazi Koruma Timi
TARİŞ	İncir, Üzüm, Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TAYAD	Tutuklu Aileleri Dayanışma Derneği
TİKP	Türkiye İşçi Köylü Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TSİP	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TTE	Tek Tıp Elbise
UNIDO	Türkiye Bölgesel İşbirliği Merkezi
ÜGD	Ülkücü Gençler Derneği

GİRİŞ

13 Mart 1971 günü gazeteler de yer alan, "kabine görevinden çekildi" biçimindeki iri puntolu yazılar yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmekteydi. Aslında bu ve benzeri ifadelerle subayların yönetimi ele geçirmesine gönderme yapılıyordu. 12 Mart muhtırasıyla Süleyman Demirel yönetimine son veren subaylar o sabah ilk kez kamera önüne çıkmışlardı. Ancak 12 Mart Muhtırasının niteliğine ve sonuçlarına dair tahminler pek de isabetli olmayacaktı. Bazı Sol kesimler, düzeltmeci olarak bilinen Faruk Gürler ile Muhsin Batur'un ismini 12 Mart muhtırasında görünce yanılısamayla 12 Mart muhtırasına alkış tutarak, gazetelerde mutluluk ile bağlılık mesajları yayımladılar. "Balyoz indi, İDemirel bitti." sevinci içerisinde olan gruplar Ancak balyozun kendilerine yönelik olduğunu anladıklarında iş işten geçmiş olacaktır.¹

Muhtıra ile görevinden el çektirilen Süleyman Demirel'in yerine CHP'deki görevinden ayrılan Nihat Erim Başbakan oldu. Perde arkasından Türkiye'yi yöneten ordunun örtülü yönetimi 1973 ara seçimlerine dek sürdü.²

12 Mart muhtırasının ardından İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un öldürülmesi üzerine 26 Nisan 1971'de on bir ilde sıkıyönetim uygulaması başlatıldı. 13 Mayıs'ta 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu çıkarıldı. Kanun sıkıyönetim komutanlarına geniş yetkiler getirdi. Kanun uyarınca artık sıkıyönetim komutanları hiçbir açıklama yapmadan, evleri, kişilerin üstlerini, belgelerini arayabilecek, sendikaları, dernekleri basımevlerini kapatabilecek, mektupları, haberleri sansür edebilecekti. Bu süreçte Balyoz eylemiyle solculara yönelik operasyonlar başlatıldı. İşkence savları yoğunlaştı. 39 kez süreli ya da süresiz gazeteler kapatıldı. Kısacası demokratik haklar ile özgürlükler devletin tasarrufu altına girdi.³

12 Mart muhtırası ile ekonomi politikasını belirleyecek güç büyük sanayi burjuvazisi oldu, montaj burjuvazisi nitelik değiştirerek büyük sanayi burjuvazisine dönüştü.⁴ Bu süreçte güçlenen burjuvazinin uygulatacağı ekonomi politikasının normal sistemle, barışçı bir biçimde uygulanması olasılık dışındadır. Bu nedenle

¹ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart**, 6. basım, Ankara İmge Kitabevi, 2002, s. 241-242, bakınız **a.y.a.e** Bu süreçte ileri sürülen bir sava göre 12 Mart Muhtırasına yüksek sesle tek tepki AP' li Senato Başkanı Tekin Arıburun'dan gelmişti.

² Medet Turan, **Türk Romanında 12 Mart**, İstanbul, Dönence yayınları, 2009, s. 57

³ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 1994, s. 306-307

⁴ Ahmet Aker, **12 Mart Dönemi'nde Dışa Bağımlı Tekelleşme**, İstanbul, Sander Yayınları, 1975, s. 7-8

basının desteği ile birçok yasaklar getirilerek, burjuvazinin istemlerine yanıt verecek koşullar yaratıldı. 12 Mart sürecinde her türlü kötülüğün anası olarak imlenen 1961 Anayasası'nın revizyonu, burjuvazinin kar politikasına yanıt verecek bir biçimde gerçekleştirildi. Geniş toplum kesimlerinin temel hak ile özgürlükleri ötelenerek, direnen kesimlerin uslanmaları, yıldırılmaları için çeşitli uygulamalar başlatıldı. 1973 seçimleri ile de demokratik, parlamenter rejime geçildi.⁵

1973'te Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı süresi dolduğunda ordu, Sunay'ın yerine Faruk Gürler'i seçtirmek istedi. Ancak AP Lideri Süleyman Demirel'le CHP Genel Başkanı Ecevit ile anlaşarak, Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini onayladılar. 14 Ekim 1973 seçimlerinde CHP % 33,3 oy oranıyla birinci parti, AP % 29,8 oy oranıyla ikinci parti oldu. Bu seçimde Milli Selamet Partisi, 48 milletvekilliği kazandı. 26 Ocak 1974'de Ecevit sürpriz bir davranışla MSP ile karma kabine kurdu. Ecevit Kabinesi, Nihat Erim Kabinesince konulmuş olan Haşhaş yasağını 1 Temmuz 1974 günü kaldırdı. 12 Mart mağdurları için genel af yasası çıkardı. 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a çıkarma yaptı. 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Rum yönetimiyle görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmadı. 15 Kasım 1983'te bağımsız KKTC'nin kurulması bu gelişmelerin bir ürünüdür.⁶

Toplumda sürpriz bir gelişme olarak algılanan CHP ile MSP koalisyonu sermaye çevrelerinin beklentilerine yanıt veremedi. 25 Nisan 1975'te, AP, MSP, CGP, MHP ile bağımsız gruplardan oluşan 1.Milliyetçi Cephe Kabinesi kuruldu. 1.MC kabinesi, bu süreçte oluşan petrol krizi ve petrol krizinin etkisiyle ortaya çıkan ekonomik krizin üstesinden gelemedi. Ayrıca partilerin uzlaşmaz tutumları, bu süreçte dengeli bir kabine kurulmasına el vermedi. 1.MC Kabinesi, uluslar arası bankaların artan Petro-dolarlar nedeniyle verdiği kısa süreli, yüksek faizli borç verme eğiliminden yararlanarak, dövize çevrilir, mevduat uygulamasını başlattı. DÇM uygulaması ile oluşan döviz rezervleri ile ithalatı artıran yönetim, sürekli bir "*seçim ekonomisi*" uyguladı. Bu uygulama sonucunda, 1977'de oluşan döviz yokluğu nedeniyle ekonomi iyice bozuldu. Öte yandan 1.MC yönetimi ekonomik krize karşı oluşan toplumsal tepkileri, direnişleri sert yöntemlerle bastırma yoluna gitti.⁷

⁵ Vildan İyigüngör,**Medyada Tanıklık:Türkiye'de Askeri Darbeler**,İstanbul,Beta Basım yayım, 2009, s.26-27

⁶ Sina Akşin,**Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul,İş Bankası Kültür Yayınları,2007,s.270

⁷ Faruk Ataay,**Kriz Kışkıracısındaki Türk Siyaseti**, Ankara,Deği Basım Yayım,2006,2006,s.66-67

5 Ocak 1978'de kurulan ve 12 Kasım 1979'a dek süren 3. Ecevit yönetiminde de anarşi ile enflasyon denetim altına alınamadı. Bu süreçte, işverenler, yönetimin desteklediği işçilerle sorun çıkarmamaya özen gösterdiler, tüketicilere yansıtacak ücret artışı istemlerine seslerini çıkarmadılar. Ancak ideolojik bölünmeler, çatışmalar yönetime duyulan tepkiler de artarak sürdü. Seçmen 1979 ara seçimlerinde bu tepkileri sandığa da yansıttı. Boş bulunan 5 milletvekilliğinin tümünü AP kazandı. Bu seçimde CHP'nin oyu % 29'a düşerken, AP' nin oy oranı da % 54'e yükseldi. Seçimlerin ardından Ecevit, yönetimi bırakırken, Demirel bir azınlık kabinesi kurdu. Türkiye'nin dış borç alabilmesi için IMF tarafından istenen geniş ölçekli reformları başlattı.⁸

12 Eylül'e giden süreçte ekonomik ilişkilerde Türkiye ile ilişkide bulunduğu uluslar arasında politik değişimler, yeni uygulamalar da söz konusuydu. Ecevit Kabinesi'nin, 1 Temmuz 1974'de Haşhaş Ekim yasağını kaldırması üzerine, ABD'nin uyguladığı ekonomik ambargoya karşın ulusal ekonomi politikasından bütünüyle ödün verilmemişti. Türkiye'nin 12 Eylül öncesi ekonomik darboğazından çıkışı için ileri kapitalist güçler, Türkiye'ye geleneksel ekonomik çizgisini bırakmasını önerdiler. Açıkçası Türkiye'den pazarını çok uluslu şirketlere, büyük devletlere açması istenildi. Bu istem üzerine Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, Atatürk döneminden beri uygulanan karma ekonomi modeline son verecek çalışmalara girişti. 1980 Ocak ayı başında askeri yetkililere 24 Ocak 1980 günü açıklanacak kararları bildirmek için bir ekonomi brifingi verdi. Orgeneral Kenan Evren de, bu brifingde 24 Ocak Programını desteklediğini açıkladı.⁹

12 Eylül yönetiminin kendine özgü bir ekonomi modeli yoktu. Ancak Askeri yönetim 24 Ocak Kararlarını ilerleyen süreçte içselleştirdi. 24 Ocak Kararları, IMF'nin yerli sermayeye yönelik önerleriyle oluşturuldu, 12 Eylül sonrasında da ekonomi politikasını belirleyen önemli bir etken oldu. 24 Ocak Kararları ile dayatılan istemler, bu süreçte, demokrasiyi, grev ile toplu sözleşme seçeneğini ötelemekle olanaklıydı.¹⁰

⁸ Kemal H.Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistem'in Evrimi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları 2007, s.345-346

⁹ Mustafa Balbay, **12 Eylül Sol-Kırımı 78'liler**, 2 baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008, s.158-160

¹⁰ Muzaffer İlhan Erdost, **Demokrasi Ve Demokrasi**, Ankara, Onur Yayınları, 1989, s.38-39

12 Eylül Darbesiyle 24 Ocak Kararları etkin bir biçimde uygulandı. Kalkınma ivmesi son on beş yıllık ortalamaya göre, % 7'den % 2'ye, kişi başına düşen milli gelir 1300 dolardan 1000 dolara düştü. İşsiz sayısı 1,5 milyon arttı. Eylül 1984'de dolar 70'den 400 Türk Lirasına yükseldi. IMF tarafından örnek ülke olarak gösterilen Türkiye'yi, Batılı Uluslar "en dengeli ülke" tanımlamasıyla kutladılar.

1973-1980 süreci, ekonomik sorunlar, kargaşalar, anarşi, terör eylemleriyle sürüp giderken, Milliyetçi Cephe Kabineleri de hiçbir sorunun üstesinden gelemedi. Bu süreçte gerçekleşen anarşi, terör olaylarında, sol örgütlerin yanı sıra koalisyon ortaklarından MHP ile örgütlerinin de adı sıkça anıldı.¹¹ Öte yandan ekonomik, siyasi politik alanda krizin boyutu büyüdükçe askeri darbe de artık kesin çözüm olacaktı.

Bu gelişmelerin sonucunda, Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 günü Orgeneral Kenan Evren Başkanlığında oluşturulan 5 kişilik bir Milli Güvenlik Konseyi, sivil yönetime doğrudan el koydu. Hemen ardından, her türlü politik etkinlik durduruldu, Parlamento kapatıldı, parlamenterlerin dokunulmazlığı kaldırıldı, bütün yurtta ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konularak, yurt dışına çıkışlar da yasaklandı.¹²

12 Eylül Darbesi'nin ABD'nin dünya genelinde uyguladığı politikanın zorunlu sonucu olarak ülkemizde gerçekleştirilmiş olduğu sonraki gelişmelerle anlaşılacaktı. O süreçte Ortadoğu'da önemli gelişmeler yaşanmış, ABD 1979'da hem İran hem Afganistan'ı yitirmiş, Türkiye'de toplumsal güçler iyice etkinleşmiş, işçi eylemleri ile emperyalizm kan kaybetmişti. ABD açısından Türkiye, yitirilecek bir konuma girdiğinden ivedilikle önlem alınması gerekliydi. Buda toplumsal direnişlerin bastırılması açısından bir askeri darbe ile olanaklıydı.¹³ Nitekim, ABD'li yetkili Paul Henze, 12 Eylül Darbesi'ni duyunca, "Our boys have done it"(Bizim çocuklar yaptılar.) diyerek sevincini belirtmesi de ABD etkisinin bir yansıması olarak algılandı.¹⁴

¹¹ Alpay Kabacalı, **Büyük Dönemeçler**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1995, s.49

¹² Barış Yetkin, **Kırılma Noktası, 1977 olayı**, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Hukuk, Yayınları.15

¹³ Erdoğan Aydın, **Demokrasinin Dayanılmaz Ağırlığı**, İstanbul, Nokta Kitap, 2004, s.160-161

¹⁴ Hüseyin Akyol, **Haber Basınından, İslamcı Medyaya**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s.6. Bakınız a.e.a.y Nitekim, grevlerin yasaklanması, sendikaların yasaklanması üzerine TİSK Başkanı Halit Narin: "Şimdiye kadar işçiler seviniyordu, artık biz sevineceğiz." *Demişti.*

Askeri yönetim, yönetime el koymasının ardından, sivil yönetime yeniden geçiş için gerekli çalışmaları başlattı. Askeri yönetimin Danışma Meclisine hazırlattığı 1982 Anayasası, 177 maddeden oluşturuldu. Ancak anayasa Danışma Meclisi'nin istencini yansıtmaktan uzaktı. Anayasa taslağını Milli Güvenlik Konseyi, % 77 oranında değiştirdi. 1982 Anayasasının ulusa tanıtılması ile halkoylaması sürecinde bu anayasanın yazılı ya da sözlü olarak eleştirilmesi yasaklandı. Ancak MGK Başkanı Kenan Evren, devletin tüm araçlarını kullanarak, 1982 Anayasası'nın onaylanması için propaganda yaptı. Topluma ise oy verme sırasında da ilginç yasaklar uygulandı. "Hayır" renginin oyunu rengi incecik olan zarftan görülebilsin diye koyu seçildi. Topluma verilen iletide kimlerin hayır oyu kullanacağını bulabilecekleri konusunda psikolojik baskı kurgulandı.¹⁵

Türkiye'de askeri yönetim 3 yıl sürdü. Askeri yönetimden sonraki ilk seçim 6 Kasım 1983'te yapıldı. Bu süreçte, 1980 öncesi etkinlik gösteren siyasi partiler kapatılarak tüm yöneticilerine 10'ar yıl siyaset yapma yasağı kondu. Yeniden kurulacak partilerin kurulmaları, seçime katılmaları ile aday listelerinin onaylanması MGK'nın kararlarına bağlıydı. Sonuçta seçime üç yeni parti katıldı. Bu partilerden biri Orgeneral Turgut Sunalp'ın Başkanlığında kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), öteki eski Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp'ın Başkanlığındaki Halkçı Parti(HP), bir diğeri Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın Başkanlığındaki Anavatan (ANAP) Partisiydi. Erdal İnönü'nün kurmuş olduğu Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ile beraber kurulan öteki partiler MGK tarafından veto edilmişti. Seçime girecek partilerin aday listelerindeki aday adayları ile bağımsız aday olmak isteyenlerin sayısı 1683'tü. Konsey o 1683 kişiden, 628'ini veto etti.¹⁶

12 Eylül Darbesiyle, Türkiye, ekonomi, ekin, politik, düşün alanında köklü bir değişim geçirdi. Yaşanan dramatik olayların izlerini günümüzde de görmek olasıdır. 12 Eylül Darbesi en çok politik alanı sert bir biçimde etkiledi. Politikayla etkin bir biçimde ilgilenenlerin yanı sıra milyonlarca kişi de 12 Eylül yönetiminin kararlarından olumsuz etkilendi. Uzun süren apolitik bir sürece karşın toplumun sağduyusu 6 Kasım 1983 seçimlerini etkiledi. Seçimleri, askeri yönetim tarafından desteklendiği

¹⁵ Zafer Üskül, **Türkiye'nin Anayasa Sorunu**, İstanbul, Afa Yayınları, 1991, s.20-21

¹⁶ Altan Öymen, "60 Yıl önce, 60 yıl sonra" **Radikal**, 13,3,2011, s.38

sanılan parti değil, Başbakan Yardımcısı Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi kazandı.¹⁷

12 Eylül yönetiminin militarizminden, vetodan kurtulan bir iki partiyle sivil parlamenter rejime geçiş için seçim yaptırması gerçek anlamda bir demokrasi niteliği göstermekten uzaktı. Askeri yönetimin ardından yönetime gelen parti de askeri yönetimin çıkardığı yeni seçim yasasına bağlı kalarak, hem kendi iktidarını kalıcılaştırma yoluna gitti, hem de 12 Eylül yönetiminin baskıcı yapılanmasının yaşamını uzatıp, sürekliliğini pekiştirdi.¹⁸

12 Eylülün genel havası basını da etkiledi. Basın çok yönlü etkiler karşısında kaldı, neyi, nasıl, hangi yöntemlerle yazacağı, vereceği tepkiler konusunda kaygılar yaşadı. Tüm önlemlere karşın uyarı ve kapanma cezası almaktan bir türlü kurtulamadı. Yayın yaşamını sürdürmek isteyen gazeteler 12 Eylül yönetimine ters düşmemeye özen gösterdiler. 12 Eylül misyonunu özümseyen gazetelerin dışındaki gazeteler de kapanmamak ve tekelleşmenin olumsuz etkisinden kurtulabilmek için sistemin işleyişine ayak uydurdular. Bu süreçte Cumhuriyet'ten Tan'a varıncaya kadar kapatılmadık gazete kalmadı. Tutuklanan politikacılara oldukça sevecen davranan 12 Eylül yönetimi aynı tavrı ve hoşgörüyü gazetecilere göstermedi. Gazetecilere gündüz dışarıda, gece içerde yarı açık cezaevi sistemini uyguladı.¹⁹

12 Eylül yönetiminin uygulamalarından ötürü toplumda askeri yönetimin sürekli yönetimde kalma istemi olduğuna ilişkin bir söylem oluştu. 12 Eylül yönetimi gerekli gördüğü düzenlemeleri yaparken sertlik politikasını gizlemeğe çalıştı. 12 Eylül'ün Türk Toplumunu için radikal bir söylem oluşturması toplumsallaştırma kavramı ile ilintilidir. Öteki darbeler, toplumla uzlaşma yoluna gittiler. Ancak 12 Eylül yönetimin de bu yönelim görülmedi. 12 Eylül'ün aşırı bir biçimde kişileri, toplum kesimlerini, kurumları ve ilişkileri etkilemek için gerçekleştirdiği eylemlerinin sonuçlarını bu gün net bir şekilde algılamak olasıdır.²⁰

¹⁷ Mine Söğüt v.d,**Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı**,İstanbul,Tempo Kitapları,1994,s.110

¹⁸ Muzaffer İlhan Erdost,**12 Eylül Turka'ları**,Ankara,Onur Yayınları,2004,s.110

¹⁹ Ali Tartanoğlu,**Baskın Basının mı ?**,Ankara,Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1994,s.7-8

²⁰ Ahmet Çiğdem,**D' nin Halleri**,İstanbul,İletişim Yayınları,2009,s.22

I.BÖLÜM

EYLÜLE GİDEN SÜREÇTE SİYASAL EKONOMİK VE ULUSLARASI ETKENLER

12 Eylül 1980 sabahı, Genelkurmay Başkanı ile dört kuvvet komutanı, Türk Ulusu adına yönetime el koyduklarını açıkladılar.²¹ Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasının ardından, MGK yayımladığı bildirimlerle, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırdı. Bir başka deyişle, devletin yurttaşlara tanıdığı temel hak ve özgürlükler 5 kişilik subay grubunun tasarrufu altına girdi.²² MGK, 1980-1981 sürecinde anarşi ve terörü önlemek için 5'i yeni, öteki yürürlükte olan yasalara değişiklik getiren toplam 268 yasa yaptı.²³ Ayrıca, ileri sürülenlere göre, Silahlı Kuvvetler 12 Eylül Darbesi'nin gerekçelerini oldukça aşarak, Cumhuriyet'i yeni baştan kurma girişimine yönelerek, devlet ile topluma sivillerin düşündüklerinden çok öte yeni bir biçim vermeğe çalıştı.²⁴

12 Eylül darbesi bir yanıla 12 Mart sonrasında oluşan koşulların ürünüydü. 12 Eylül 12 Mart'ın yarım bıraktığı uygulamaları sonuçlandırdı. Bu bakış açısıyla 12 Mart 12 Eylül'ün ilk aşamasıdır. Ancak 12 Eylül 12 Mart'ın üstesinden gelemediği sorunların üstesinden geldi. Bu sorunların belirleyici olanlarından en önemlisi de "Anayasa sorunu" oldu.²⁵

Türkiye, 12 Mart notasının ardından yeniden ekonomik, politik krize girmişti. Yönetim ile karşıtları koltuk savaşımını içselleştirerek, sermayenin, toplumun beklentilerini karşılayacak bir kabine programı yapamadılar. Yönetime yöneltilen toplumsal direnişlerin, tepkilerin sert yöntemlerle bastırılmak istenmesi yeni krizlere yol açtı. Burjuva sınıfı, ekonomiyi çıkarlarına uygun bir biçimde yeniden yapılandırılması arayışı içerisinde olduğundan derinleşen ekonomik krizin sivil yönetimle atlatılması olası görünmüyordu.²⁶

²¹ AlpayKabacalı,**Büyük Dönemeçler**,İstanbul,Çağdaş Yayınları,1995,s.53

²² Bülent Tanör,**Türkiye Tarihi 5**, 8.basım,İstanbul Cem Yayınevi,2008s.39

²³ Sina Akşin,**Kısa Türkiye Tarihi**,İstanbul,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2007,s.275

²⁴ **Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**,Cilt.X,İstanbul,İletişim Yayınları,1983,s.2657

²⁵ Çetin Yetkin,**Türkiye'de Askeri Darbeler Ve Amerika**,Antalya,Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaai Hukuk Yayınları,2006,s.157

²⁶ Faruk Ataay, **12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti**, Ankara, Deki Basın Yayın 2007,s.61

12 Eylül'e giden süreçte siyasi partilerin programları toplumun, ulusal sermayenin ve dış ekonomik gelişmelerin gereksinmelerine yanıt vermiyordu. Politik liderler arasındaki çekişmeler, iletişimsizlik yükseliyordu. Enflasyon, işsizlik, zamlar, karaborsa özellikle dar gelirli çevreleri kasıp kavuruyordu. Yönetimdekiler yaşam standardının üst noktasında yaşarken geniş toplum kesimlerine de "kemerini sık" önerileri veriliyordu.²⁷

12 Eylül 1980'e giden süreçte anarşi, terör eylemlerine kurban gidenlerin sayısı hızla arttı. Basına yansıyan bilgilere göre son sekiz ay içinde terörden yaşamını yitirenlerin sayısı her gün ortalama olarak 10 kişiydi. 1980 yılı içerisinde, Nihat Erim, Gün Sazak, Kemal Türkler gibi tanınmış kişiler teröristler tarafından öldürüldü. 1980 yılında anarşik olaylardan yaşamını yitirenlerin sayısı 301 iken bu sayı Ağustos ayı içerisinde 347'ye ulaştı. 1 Mayıs 1977 Taksim Olayları ile 1978 Kahramanmaraş Toplu kıyımı hesaba katılmazsa, anarşinin başladığı yıl olarak kabul edilen 1968 yılından bu yana en çok kayıp 1980 Ağustosunda görüldü.²⁸

Bu açıklamaların ışığında, öncelikle, Türkiye'yi 12 Eylül'e götüren dinamikleri tartışmak açıklayıcı olacaktır. Tarihsel süreçte gözlenen odur ki, her olgunun her olayın oluşması iç ile dış etkenlerin varlığına bağlıdır ve bu etkenler birbirlerinden soyutlanarak incelenemez. Biz de bilimin sınırlılıkları içerisinde öncesi ve sonrasıyla 12 Eylül'ün iç ve dış etkenlerini inceleyeceğiz. 12 Eylül'ün kurum ve kurallarıyla toplumda yarattığı huzursuzluğun tartışıldığı, 12 Eylül tasfiyesi ile sorumlularının belirlenmesi ve gerçek bir demokrasiye geçilmesinin tartışıldığı günümüz koşullarında bu araştırmayı yapmak gereklidir

1.SİYASAL ETKENLER

1.1.1 12 Mart Sonrasında Siyaset ve MC Kabinelerinin Siyasi Yönelimleri

12 Mart 1971'de AP Kabinesinin görevden çekilmesiyle başlayan ve 14 Ekim 1973'e kadar geçen iki buçuk yıllık zaman dilimi "12 Mart ara Rejimi" olarak adlandırılır. 12 Mart döneminde ikisi Nihat Erim ötekileri de Ferit Melen ile Naim

²⁷ Sevim Giraylar, **Zor Yıllar**, Ankara, Tüze Yayıncılık, 2001, s.108

²⁸ "8 Ayda 1606 ölü" Milliyet, 2 Eylül 1980, s.1,6

Talu başkanlığında kurulan dört kabine görev yaptı. Ordu parlamentoyu kapatmadı. Bu süreçte teknokratların yanı sıra her partinin temsilcilerinden oluşan bir kabine kuruldu.²⁹

Tarihsel süreç, yönetim liderlerinin çekişmeleriyle geçti. 14 Mayıs 1974’de 12 Mart’ın uyguladığı kısıymı silmek, toplumun acılarını görelî de olsa dindirmek amacıyla çıkarılan genel bağışlama bildirgesi üzerinde oylama yapılırken, MSP’li kimi milletvekillerinin olumsuz oy kullanmaları, seçim sırasında kulîs yapmaları CHP ile ortaklıklarını açmaza soktu. Başbakan Bülent Ecevit bu olaya ilişkin tepkisini şöyle dile getirdi:

“Tuttuğumuz dal çatırdadı.MSP’ ye ne ölçüde güvenmek gerekeceğine ilişkin kuşklar içindeyim.”³⁰

İlerleyen süreçte Kıbrıs çıkartmasına ilişkin konularda CHP ile MSP arasında sorunlar çıktı. MSP’ ye göre Ecevit çıkartmayı liderleri Necmettin Erbakan’ın dayatmasıyla yapmıştır. CHP bu sava karşı dava açarak MSP’ den belge ile delil istedi.³¹ MSP’ nin olumsuz yaklaşımları üzerine Başbakan Bülent Ecevit koalisyonun bittiğini açıkladı.³²

12 Mart muhtırasının ardından 12 Eylül 1980’e kadar Türkiye’de yedi yönetim değışikliğı yaşandı. Bu yönetimlerin tarihsel tablosu şöyledir:

Birinci Ecevit Hükümeti	: 26 Ocak	1974	17 Kasım	1974
Sadi Irmak Hükümeti	: 17 Kasım	1974	31 Mart	1975
Birinci Milliyetçi Cephe	: 31 Mart	1975	21 Haziran	1977
İkinci Ecevit Hükümeti	: 21 Haziran	1977	21 Temmuz	1977
İkinci Milliyetçi Cephe	: 21 Temmuz	1977	5 Ocak	1978
Üçüncü Ecevit Hükümeti	: 5 Ocak	1978	12 Kasım	1979
Üçüncü Milliyetçi Cephe	: 12 Kasım	1979	12 Eylül	1980 ³³

²⁹ Ataay, A.e,s.58

³⁰ Şerafettin Turan,**Türk Devrim Tarihi 5**,Ankara,Bilgi Yayınevi,2002,s.303

³¹ Faruk Ülkü,**Ecevit Ve İstifa Olayı**,İstanbul,Başak Kitapevi,1974,s.171

³² Aras Erdoğan,**Umut Adam Ecevit**,İstanbul,Kesit Yayınları,2006,s.57

³³ Nuran Dağlı,Belma Aktürk,**Hükümetler ve Programları II, 1960-1980**, Ankara,TBMM,Kütüphane, Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları,1988,s.265-470

Birinci MC döneminde Türk Lirası'nın değeri 9 kez düşürüldü. Devalüasyon ülkenin düştüğü ekonomik krize çözüm getiremedi. İkinci MC döneminde de yokluk, karaborsa, kıtlık ile elektrik kısıntıları önemli boyutlara ulaştı. Bu olumsuz tabloyu yansıtan örneklerden birisi de önemli kuruluşlarla kurumların işlerini çoğu kez gaz lambaları ile yapmasıydı. İşte bu yokluk yoksunluk sürecinde AP lideri Demirel daha sonra çok ünlenecek şu sözlerini söyledi:

“Ne yok? Ne zamandan beri yok? Yok olan maddeyi söyleyin.İstedığınız kadar göndereyim”

1.1.2 1977 Erken Seçimleri ve 2.MC Hükümeti

Türkiye’ de 1977 yılına doğru dış dünyada görülen petrol krizi nedeniyle ekonomik ve siyasi kargaşa daha da arttı. Bu ortamda toplumda Ecevit ve CHP’nin “kurtarıcı” imajı belirmeğe başladı. Siyasi ortamda bu umudu destekleyen bir etkendi. Çünkü 1.Milliyetçi Cephe Hükümeti ile ortakları arasında da siyasi anlaşmazlıklar vardı. Batıyla ilişkiyi taklitçilik olarak yorumlayan Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerinde Başbakan Süleyman Demirel’ e karşı çıktı. 24 Ekim 1976 MSP Kongresinde “günah” diye salona resim asılmadı. Atatürk için de saygı duruşu yapılmadı. Laiklik karşıtı olarak değerlendirilen bu davranışlar toplumda ve basında yoğun tepkiler aldı. 1.MC Hükümetine yönelik eleştiriler de doruk noktasına ulaştı. Hükümet içindeki uyumsuzluklar üzerine, TBMM’nin 5 Nisan 1977 oturumunda, 5 Haziran 1977 günü seçim yapılması kararlaştırıldı.³⁴

CHP 1977 seçimleri öncesi toplumda “demokratik sol” kimliği ve “İktidardan Hesap Sorulacak” sloganı ile ilgi çekiyordu. Rahşan Ecevit, Umut Gazetesi aracılığıyla topluma yolladığı mesajlarla kadın seçmenlerin desteğini kazanmaya çalıştı. Bu çağrılar sonucunda miting alanları dolup taşı. CHP’ ye verilen destek her geçen gün arttı. 1 Mayıs 1977 de DİSK in Taksimde düzenlediği miting kanlı olaylar ile bittiğinden işbaşındaki hükümete duyulan güvensizlik ve toplumun can güvenliği kaygıları da oldukça arttı. 29 Mayıs 1977 de CHP Lideri Ecevit’e İzmir-Çiğli Hava alanında düzenlenen suikast girişimi de partililer arasında büyük bir gerginliğe yol

³⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi** 5,s,354

açtı.³⁵ Bu koşullar altında yaklaşık 21 milyon seçmen 8 partiden birini seçmek için 5 Haziran 1977 günü seçimlere giderek oy kullandı. 450 Milletvekili ile 50 Cumhuriyet Senatosu Üyesinin seçildiği bu seçimde, seçime katılma oranı % 70' i aştı, CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1, Bağımsız adaylar 4 milletvekili adaylığını kazandı. 50 senatörlüğün 28'ni CHP, 20'ni AP, 1'ni MSP kazandı.³⁶ Seçimin ardından yeni seçilen adaylar TBMM'de ant içti, 1.MC Hükümeti adına Başbakan Süleyman Demirel Çankaya Köşkü'ne giderek, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e istifasını sundu.³⁷ Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk Hükümeti kurma görevini seçimde en çok oy alan parti lideri Bülent Ecevit'e verdi. Cumhurbaşkanı Ecevit'i hükümeti kurmakla görevlendirdiği yazısında:

” İç ve dış ağır sorunlara çözüm yolu bulacak, Atatürk İlkelerine ve Anayasamızda tanımlanan esasları titizlikle koruyarak, memleketimize muhtaç bulunduğu huzuru ve kardeşlik havasını, milli birlik ve beraberliği, her türlü partililik anlayışı üstünde bir görüşle sağlayacak bir hükümet kurmak için çaba göstereceğinize güvenmekteyim.” diyordu.³⁸

Hükümeti kurmakla görevlendirilen CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Cumhurbaşkanı'nı ziyaret ederek, Bakanlar Kurulu listesini sundu. Cumhurbaşkanı Korutürk de bu listeyi onayladı.³⁹ Başbakan Bülent Ecevit'in 28 Haziran 1977 günü Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda okuduğu bu program özetle şöyleydi:

*“Okullarda yurtlarda,kamu kuruluşlarında, iş yerlerinde etkin ve sürekli güvenlik önlemleri hemen uygulanacaktır....Özendirici taban fiyatları ve destekleme alımları yapılacaktır...Lokavtın kaldırılması kabul edilmezse, kötüye kullanmasının önlenmesi Meclis'e önerilecektir...Kıbrıs'ta iki bölgeci bağımsız,bağlantısız,federal çözümün gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.Hükümet bölücü değil uzlaştırıcı, kırıcı ve çatıştırıcı değil barıştırıcı olacaktır.MİT siyasete dolaylı olsa da karışmayacak, propaganda ve yönlendirme çalışmaları yapmayacaktır.AET ile ilişkilerimizde ulusumuzun ve ekonomimizin yararına bir çözüm için gereken girişimler derhal yapılacaktır...Türkiye'nin denizlerdeki ve göklerdeki hakları ile ilgili girişimler sürdürülecektir.”*⁴⁰

³⁵ Turan,A.e,s.355

³⁶ **Hürriyet**,8 Haziran 1977,s.1

³⁷ **Milliyet** 14 Haziran 1977,s.1

³⁸ **A.e.**, 15 Haziran 1977,s.1

³⁹ **A.e.**,22 Haziran 1977,s.7

⁴⁰ **A.e.**,29 Haziran 1977,s.1

CHP lideri Bülent Ecevit Parti Programını okuduğu sırada AP ve MHP'liler salonu terk etmişlerdi. MSP' liler ise birleşime hiç katılmamışlardı.⁴¹ Ecevit Türkiye tarihinin ilk azınlık hükümetini kurmasına karşın 3 Temmuz 1977' de güvenoyu alamadı.⁴²

AP lideri bu azınlık hükümetine güven oylaması öncesi Çankaya Hükümeti nitelemesinde bulunarak, "Oradan geldikleri gibi oraya giderler" demişti. Ecevit Hükümetinin başarısızlığı üzerine hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Korutürk, AP Lideri Süleyman Demirel'e verdi. 2.MC adıyla anılan bu koalisyon hükümeti 21 Temmuz 1977 günü kuruldu.⁴³ Bu hükümetin Başbakan Yardımcıları Alparslan Türkeş ile Necmettin Erbakan oldu. Yeni hükümetin programı 27 Temmuz 1977 günü Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu kurullarında okundu. Okunan programda eleştirilere konu olacak olan kısım özetle şöyleydi:

*"Din ve vicdan hürriyetinin kullanmasında çeşitli haksızlıklara ve mağduriyetlere sebep olan ters uygulamaları düzeltmek maksadıyla Türk Ceza Kanunu'nun 163 maddesini tadil edeceğiz...İmam Hatip Lisesi ve diğer Meslek Lisesi mezunlarını, üniversite ve yüksek okullara giriş imtihanlarında diğer lise mezunları ile aynı şartta tabi tutacağız. İmam Hatip Lisesi Mezunlarını ilkokullarda din ve ahlak dersleri hocası olarak görev yapmalarını sağlayacağız. İmam Hatip Liselerinin ilk okula dayalı olmasını ve sayılarının ve kontenjanlarının artırılmasını temin edeceğiz....Yabancı sermayeden ileri teknoloji getirmesi, eğitici vasıfta bulunması, sanayi gelişmesini hızlandırması, ihracata dönük olması, ödemeler dengesine olumlu etki yapması gibi şartlar içinde yararlanılacaktır...."*⁴⁴

1.1.3 2.MC Hükümetinde Çatışma ve Kriz

2.MC hükümetinde görülen ilk önemli sorun meclis başkanını seçilememesi nedeniyle yasama faaliyetlerinin aksaması oldu. Bu sorun meclis başkanının en fazla milletvekiline sahip olan partiden seçilmesi ilkesine uyulmaması nedeniyle doğmuştu. Koalisyon Partilerinin kendi aralarında anlaşamaması yüzünden meclis başkanlığı seçimi de uzun süre askıda kaldı. Meclis Başkanı seçimi, MHP'nin CHP adayı Cahit Karakaş'a destek vermesiyle yapılan 38. tur oylamasıyla 17 Kasım 1977

⁴¹ Hikmet Özdemir, *Çağdaş Türkiye Tarihi 4*, "Siyasal Tarih, s.244

⁴² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, 3. basım, İstanbul, Hil yayın, 2007, s.446

⁴³ Tefik Çavdar, *Türkiyenin Demokrasi Tarihi*, 2 basım, Ankara İmge Kitabevi, 2000, s.263

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1977, s.9

günü çözüldü.⁴⁵

2.MC yönetimini AP 17, MSP 7, MHP 5 bakanla temsil ediyordu. 2 MC döneminde MHP’de hızlı bir kadrolaşma hareketi ekseninde Gümrük ve Tekel Bakanı olan Gün Sazak ve Müsteşarı Namık Kemal Zeybek Gümrük Bakanlığı’nda, Cengiz Gökçek Sağlık Bakanlığı’nda, Agah Oktay Güner Ticaret Bakanlığı’na bağlı TARIŞ, AND Birlik, ÇUKOBİRLİK gibi üretici birliklerinde siyasi bir kitle tabanı oluşturdu. Ancak beş aylık 2.MC Hükümeti’nde terör olayları durulmak yerine daha da tırmandı. Bu dönemde ayrıca “Dövizle çevrilebilen Mevduat” uygulamasından ötürü mali sektör güçlendi, ancak bu arada döviz kaynağı da iyice tükendi.⁴⁶

2.MC Hükümeti döneminde en önemli sorunlarından biri de ekonomik kriz oldu. Temel tüketim mallarının toplumun gereksinmelerine yanıt vermemesi bu sorunun önemli bir boyutunu oluşturdu. Bu süreçte enerji krizi de iyice arttı. Döviz krizi nedeniyle hükümet IMF ile anlaşmak zorundaydı. Bu nedenle KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapılması gerekiyordu. Ancak hükümetin MSP kanadı devalüasyon ve zam oranına itiraz ettiğinden zam oranları konusunda anlaşabilmek için Bakanlar Kurulu aylarca toplanamadı. Eylül ayı başında ülkemizi ziyaret eden IMF heyeti hükümetin aldığı önlemleri yeterli bulmadı. IMF, Hükümetten büyüme hızının düşürülmesini, kamu yatırımlarının, bütçe harcamalarının ve ücretlerdeki artışın azaltılmasını istedi. Bu bağlamda 20 Eylül’de % 10 oranında devalüasyona gidildi. Ancak IMF’nin isteklerini yerine getirilmesi konusunda hükümet ile ortakları arasında anlaşmazlıklar çıktı. 13 Ekim’de konsültasyon çalışmaları için ülkemize gelen IMF heyeti alınan önlemleri yeterli görmedi. Bu durum dış kaynak krizini gündeme getirdi. Sermaye çevrelerinin bu duruma tepki vermesi kaçınılmaz bir sonuç olacaktı.⁴⁷

Bu süreçte ilk kez grev olmadan 17 Ekim 1977’de bir lokavt yaşandı. Madeni Eşya Sanayicileri Sendikasının ilan ettiği lokavt, MESS’ e bağlı 12 işyerinde 4552 işçiyi kapsayacak şekilde başladı. Sanayiciler yaptıkları açıklamada, *”bu hükümet artık muhatap kabul edilmez”* dediler.⁴⁸ 11 Aralık 1977 günü yapılan yerel

⁴⁵ Ataay, *Kriz Kışkıracısındaki Türk Siyaseti*, s.118

⁴⁶ Çavdar, *A.e.a.y.*

⁴⁷ Ataay, *A.e.*, s.168-169 Bakınız, *a.y* Bu süreçte SOB Başkanı Sabancı, *”kendi içinde uyumsuz bir hükümet etkin olamaz”* mesajını vermişti.

⁴⁸ Söğüt, *A.e, a.y*

seçimlerde CHP büyük bir başarı kazandı. Bütün büyük illerin belediye başkanlıkları CHP'nin eline geçti. Seçimin sonuçlarına göre, CHP % 44, AP % 39, MHP % 7,1, MSP % 6,6 oranında oy aldı. Bu sonuca göre MSP'nin 4. parti durumuna düştüğü seçim sonuçları ve hükümetin icraatları AP içerisinde de sorunlara yol açtı ve 11 milletvekili bu partiden istifa etti. Bülent Ecevit'in bu milletvekilleriyle Güneş Motel'de bir araya gelerek, 2 MC hükümetini düşürme girişimi sonuç verdi ve 29 Aralık 1977 günü de hükümet gensoru önergesi ile düşürüldü.⁴⁹

AP lideri Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulan 2.MC koalisyonu gensoru önergesi ile düşürülen ilk yönetim olarak süreçte anıldı. Gensoru önergesi 2.MC koalisyonunun, gerek içte olsun gerek dışta olsun güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışı ile ulusal bütünlüğü bozduğu, Türkiye Devleti'ni Anayasa'nın belirlediği sınırlardan uzaklaştırmaya çalıştığı gerekçeleriyle verilmişti.⁵⁰

1.1.4 Siyasal Çatışma Ortamında Ecevit Ve Demirel Hükümetleri

Bu gelişmeler ışığında, Bülent Ecevit yeniden iktidara geldi. 5 Ocak 1978' de AP den istifa eden 11 milletvekili ile CGP ve DP'nin desteğiyle kurulan 3.Ecevit Hükümeti 229 güven oyu aldı.⁵¹

Koalisyonun en dikkat çekici özelliği, parlamentoda 3 milletvekili olan CGP'nin 2, tek milletvekili olan DP'nin 1, 11 kişilik bağımsızlar grubunun 10 bakanlık almasıdır. Bu aritmetik tablonun oluşturulabilmesi için bakanlık sayısı 28'den 34'e çıkarılmıştı. Bu da CHP ağırlıklı olan koalisyonun hassas bir meclis aritmetiğinde kurulduğu anlamını taşır.⁵² 3. Ecevit Kabinesi, bu süreçte öncelikle çözmesi gereken acil sorunlarla karşı karşıya geldi. Halk anarşi, terör eylemlerine karşı etkili önlem alınmasını bekliyordu.⁵³

Ecevit koalisyonunun çözmesi beklenen bir diğer sorunu da ekonomiydi. CHP kabinesi sırasında DPT Müsteşarı olan Bilsay Kuruç tarafından hazırlanan raporda, CHP yönetimine "kritik mallar politikası" izlemesi önerildi. Bu rapora göre, kabine öncelikli olarak kıtlığa karşı önlem almalı, dış ekonomik ilişkilerini yeniden düzenle

⁴⁹ Tefik Çavdar, A.e, s.263-264

⁵⁰ Gazetelere yansıyan bilgilere göre ,2 MC döneminde terör eylemleriyle canlarını yitirenlerin sayısı 106' dır.Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı,1977-1978**),Ankara Bilgi Yayınevi,1987,s.263

⁵¹ Hikmet Özdemir Siyasal Tarih,s.244-245

⁵² Ataay, **Kriz Kışkıracısındaki Türk Siyaseti**,s.122

⁵³ Hikmet Özdemir, **Siyasal Tarih, Çağdaş Türkiye 4**, İstanbul, Cem Yayınları 1995,s.245

yerek, yabancı sermaye ile ilişkilerini geliştirmeli, döviz girişini artırıp, çıkışını önleyici önlemleri bulmalıdır.⁵⁴

Bu süreçte 1978 yılı zam, terör yılı olarak tarihe geçti. Resmi istatistiklere göre hayat pahalılığı oranı % 65'di. Sıkıyönetim ilanına yol açan anarşi olayları da artmıştı. 1978 yılı sonunda terör eylemleriyle 1200 yurttaşımız yaşamını yitirdi. Yasa dışı olayları önlemekle görevli polis teşkilatının POL-DER, POL-BİR adlı farklı ideolojik temeli olan derneklere üye olmaları sisteme duyulan kaygıları, güvensizliği daha da artırmaktaydı.⁵⁵

1979 yılında ekonomik sorunların çözümü için dış dünya ile yapılan pazarlıklar da beklenen sonuca ulaşılmaması da, Ecevit Koalisyonunu iyice yıprattı. Avrupa sosyal demokrasisi üzerinde belli bir prestiji olduğunu düşünen Ecevit, Avrupalıların ABD-IMF'i önce "taze para sonra IMF programı" yönteminde ikna edeceği beklenmesi içerisindeydi. Yönetim, 1979 yılı içerisinde yerli ile uluslar arası sermayenin saldırısına karşı ayakta durmasını sağlayacak halk kitlelerinin desteğinden yoksundu.⁵⁶

1979-1980 yılları kapitalist sistemin iki başat gücü ABD ile İngiltere'dir. ABD ile İngiltere bir yandan kendi "ulusal işçi sınıflarına" öte yandan "3.dünyaya karşı" sermayenin karı çizgisini yaşama geçirtmeğe çalışan Reagan ile Thatcher yönetimleri Kıta Avrupası'nı da etkisi altına alacak bu yeni çizgi de Ecevit'in umudunu bağladığı reformist bir sosyal demokrat program ile yürütülebilmesi olasılık dışıydı. Ayrıca yeni oluşan dünya sisteminde sisteme muhalefet eden odakların, toplumsal hareketlerin önü de alınmalıydı. Bu bakış açısı çerçevesi ise, Ecevit Hükümeti'nin umduğu ekonomik desteği bulamamasına yol açarak koalisyonun sonunu hazırladı.⁵⁷

Bu siyasi gelişmelerin ışığında Türkiye, 14 Ekim 1979'da ara seçimlere gitti. 14 Ekim 1979 seçimleri de Türkiye'ye farklı bir sonuç getirmedi. Boş bulunan 5 Milletvekillikle 50 senatörlüğün 33'nü AP kazandı.⁵⁸ Bu seçimle AP, CHP'yi İstanbul'da ilk kez geçiyordu. Kartları ele geçiren AP lideri Süleyman Demirel:

⁵⁴ Ataay,A.e,s.124

⁵⁵ Giraylar,**Zor Yıllar**,s.202-203

⁵⁶ Korkut Boratav,**1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**,İstanbul,Gerçek Yayınları 1995,s.81-82

⁵⁷ Boratav,a.e,a,y

⁵⁸ Şerafettin Turan,**Türk Devrim Tarihi 5**,s.383

“Denge değişmiştir, hükümet istifa etmelidir” biçiminde mesaj verirken AP sözcüsü Küntay da “Hükümet istifa etmezse gensoru ile düşürürüz” biçiminde mesaj vermektedir.⁵⁹

14 Ekim seçimleri 1957, 1969 seçimleri gibi olaylı geçti. Ankara Mamak Tutukevi’nde seçimleri protesto eden sol görüşlü tutuklularla, sol görüşlü tutuklulara tepki veren sağ görüşlü tutuklular arasında olaylar çıktı. Tutukevi nöbetçi yüzbaşısının açtığı uyarı ateşiyle, 1 er ile 13 tutuklu yaralandı.⁶⁰

Dış basında bu seçime yönelik olarak yapılan çeşitli yorumlar iç basında da yer aldı. Başlıklardan bazıları şöyleydi.

- ABD basını :“Sonuçlar,hükümet değişikliğine yol açabilir”
Yunan basını :“Ecevit silindi, Demirel Ecevit’i ezdi.”
Fransa basını :“Ecevit artık istifa edebilir.”
Hollanda basını: :“Demirel büyük bir zafer kazandı.”
Almanya basını: “Sosyal Demokratlar ağır yenildiler...”
Kıbrıs Rum Basını :”Ecevit Hezimete uğradı.”
İngiliz basını :“AP heyelan gibi bir zafer kazandı.”⁶¹

AP, 14 Ekim 1979 ara seçimlerinden sonra yeniden yönetime geldi. Gazeteler Bülent Ecevit’in görevinden çekildiğini bildirirken, AP lideri Süleyman Demirel:

“Hükümet istifa etmiş değildir, millet kovalamıştır” diyerek uzlaşmaz yönelimini açıkça ortaya koydu. MHP’nin bildirgesi de aynı yöneliminin bir yansımasıydı:

“Milletimiz sol iktidarı ezdi.”⁶²

Bu süreçte, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün Bülent Ecevit’e yeniden yönetimi oluşturma görevini önermesi üzerine, Bülent Ecevit; bu konuya ilişkin kaygılarını açıklayarak, bu görevin AP lideri Süleyman Demirel’e verilmesini Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ten isterken, Milliyetçi Cephenin gündeme gelmesinden ötürü de kaygılarını da ileterek şunları söyledi:

⁵⁹ “AP:5-CHP:0,”**Milliyet**,15 Ekim 1979,sh.1

⁶⁰ “Olay 2”,**Milliyet**,15 Ekim 1979,sh.8

⁶¹ “Dışta Tepkiler”,**Milliyet**,16 Ekim 1979,s.5

⁶² Ertuğrul Alatlı,**Müdahale**,İstanbul,Alfa Yayınları,2002.s.427-425

“Demirel koalisyon veya azınlık hükümeti kurabilir; ancak bunun tehlikesi,iki küçük partinin (MHP ve MSP) desteğine gereksinme duymasındır;ister koalisyonla isterse de azınlık hükümetinde de bu zorunlulukla karşılaşabilir; eğer bu desteği isteyerek yapacaksa benim bir diyeceğim olmaz;ancak kendini zorunlu hissedeceğinden dolayı böyle bir desteğe başvuracaksa, yapmasın;ben bütün hayatımı riske edip, Demirel’in onlara muhtaç olmadan, özellikle MHP’ye muhtaç olmadan bir azınlık hükümetine katkıda bulunabilirim; CHP’nin desteğini sağlamaya hazırım; kesinlikle yokuşa sürmek veya yapılmayacak şeyler istemek isteyerek de değil zira özellikle MHP ile işbirliğinin bu memleketi felakete götürebileceğinden eminim.”⁶³

Bülent Ecevit’in önerisine sıcak yaklaşan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 24 Ekim 1979’da görüşmesinde AP lideri Süleyman Demirel’e “*bu önemli bir olanaktır*” diyordu.⁶⁴ AP ile CHP koalisyonu o süreçte çoğunluğun istediği bir yönetim modeli olarak düşünülüyordu. Ancak Süleyman Demirel, bu öneriyi sıcak karşılamadı. Çünkü bu süreçte, Bülent Ecevit’le sert tartışmalar yapmış, ona ağır suçlamalarda bulunmuştu. Ayrıca Süleyman Demirel’in usunda başka bir seçenek vardı. “100 günlük program yaparak, dış kredi olanaklarını sağlamak ve seçime gitmekti.”⁶⁵

Demirel’in usundakiler süreci 24 Ocak Kararları’na taşıyacaktı.

Hükümeti kurma görevini üstlenen AP Lideri Demirel, azınlık kabinesini 12 Kasım 1979’da açıkladı. 19 Kasım 1979’da kabine programını TBMM’de okudu. Okunan bu program 23 Kasım 1979’da TBMM’de tartışıldı. Kabine 25 Kasım 1979’da 208’e karşı 229 oyla güvenoyu aldı. Demirel göreve gelince illerin valilerini arayarak, onlardan anarşik olayların dökümü ile sıkıntısı çekilen maddelerin listesini istedi. Demirel’e gelen bilgilere göre, 48 ilde yemeklik yağ, 25 ilde akaryakıt, 32 ilde demir ve çimento, 23 ilde tekel maddeleri, 7 ilde ise ampul yoktu.⁶⁶

Aynı süreçte kabine “ekonomik dar boğazı nasıl aşarız” planları yaparken, öte yandan ordu da, ” nasıl müdahale yaparız” planları yapıyordu. Aynı dönemde terör olanca hızıyla sürdü. POL BİR’Lİ, POL DER’Lİ polisler bile birbiriyle çatıştılar.

⁶³ Alatl, A.e.s.427,428

⁶⁴ Fahri Korutürk bu görüşmesinde Batı konusundaki kaygılarını dile getirerek, “Batı üzerimize çorap örüyor .” Demişti.Bakınız Cüneyt Arcayürek,**Müdahalenin ayak sesleri 1978-1979**,Ankara Bilgi Yayınları,1986,s.392

⁶⁵ Alatl, A.e.s.428

⁶⁶ Mine Söğüt, v.d,**Fotoğraflarla 12 Eylül kitabı**,s.18

Sağ teröristler tarafından Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul(28 Eylül 1979)*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi dekanı Ümit Yaşar Doğanay, (20 Kasım1979), İktisat Fakültesinden Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil öldürülürdü. (17 Aralık 1979), bu arada, gazeteci Abdi İpekçinin katili M. Ali Ağca cezaevinden kaçtı.⁶⁷

Bu siyasi çalkantı ortamında CHP ile AP Liderlerinin söz savaşımı 12 Eylül 1980'e kadar sürecektir. Ancak iki lideri ortak paydada buluşturan etkenler de vardır. Onlara göre, başarısızlıklarının tek nedeni DEV-GENÇ'tir. Seçmenden % 41,2 oranında oy alan Bülent Ecevit:

“1968'den beri süren dinci ve faşist saldırılara karşı direnen gençlik örgütü Dev-Genç heyecanlarını sömürerek arkasından sürüklediği gençlere de sözde kurtarmak istediği Türk Halkı'na da ihanet içindeydi...” biçiminde konuşurken, Demirel de Ecevit'e destek veriyor,*“Maksatları Türkiye bunlar tarafından idare edilemez dedirtmek, iktidarımızı, itibarsız hale getirmektir”* diyordu.⁶⁸

Ancak Süleyman Demirel'le Bülent Ecevit'i aynı payda da buluşturan etkenler de Türkiye'de toplumun yararına bir yönetimi kurmalarına yetmedi. Çünkü Demirel'e göre, Ecevit yasadışı eylemcilere sırtını dayamış, AP'nin açtığı fabrikalara direniş yönergelerini verip fabrikaları kapattırıştır. Türkiye'nin ilerlemesinin önündeki en büyük engel CHP'dir. Demirel MSP' ye de vurmaktan kaçınmamaktaydı. Çünkü ona göre: *“Solcuların başı CHP'dir. MSP ise milliyetçiyim veya solcuyum diyemeyen ne idüğü belirsiz bir milli görüş safatasının savunuculuğunu yapmaktadır.”*⁶⁹

1.1.5 Genel Kurmay Çalışma Grubu ve Uyarı Mektubu

Türkiye'de terör eylemleri, ekonomik açmazlar, siyasi liderlerin çekişmeleri, toplumun yokluğu, yoksunluğu, karaborsa ile kaçakçılık olanca hızıyla sürerken Güneydoğu'da PKK adlı bir politik grup eylemlere başladı. Üst düzeydeki ordu komutanları 1979'da Güneydoğu ile Doğu Anadolu gezisinden sonra epeyi kaygılandıklarından yönetimden ivedilikle önlemler alınmasını istediler. Dönemin

⁶⁷ A.e,s.20*öldürülen ilk emniyet müdürüydü.

⁶⁸ Erbil Tuşalp, **İslam Faşizmi:Faşizmlere öyle çok benziyor ki**,İstanbul,Doğan Kitapçılık, 1999,s.152

⁶⁹ Faruk Ataay,**12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti**,s.103

Başbakanı Ecevit, Tahsin Şahinkaya, Bülent Ulusu, Sedat Celasun, Nurettin Ersin’le görüşürken önerileri dinledi. Dört Komutan adına Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu, ortak metni okuduğu süreçte CHP’li Devlet Bakanı Hikmet Çetin yanında oturan Necdet Uğur’a tıpkı “Muhsin Batur gibi” dedi. Çünkü Batur da *MGK’ de 1971 darbesinden önce –tıpkı-Ulusu gibi konuşmuş, iki de yazılı nota vermişti.*”⁷⁰

Bu süreçte ordu, uç noktaya gelen durumu değerlendirmek amacıyla 1979 Eylül’ünde Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren’in yönergesiyle, askeri müdahalenin zamanının gelip gelmediğini saptayacak bir “çalışma grubu” oluşturmuştu. Genel Kurmay 2.Başkanı Haydar Saltık’ın yönettiği “çalışma grubu” çalışmaya başladığında da Başbakan Bülent Ecevit yönetimdeydi. Bu sırada Org. Haydar Saltık,”çalışma grubu” raporlarını hazırlamıştı. Bu raporlara göre, Türkiye bir iç savaşa doğru gitmektedir. Eğer ordu yönetime el koymazsa, Silahlı Kuvvetlerin ikiye bölünmesi işten bile değildir.⁷¹

Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Aralık 1979’da Brüksel’de yapılacak NATO toplantısına gitmeden önce, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin’e dönüşünde bir toplantı yaparak son gelişmeler konusunda bir karara varmayı önerdi. Evren’in gezi sonrası 1.Ordu Karargahı’nda başkanlık yaptığı toplantıya çok sayıda yüksek rütbeli subay da katıldı. Kenan Evren toplantının açış konuşmasında ordunun rahatsızlığını şu şekilde dile getiriyordu:

*“Türkiye’de içinde bulunduğumuz ortamın ve yaşanan olayların göz önüne alınıp, ülkenin bu ortamdan çıkması için neler yapılması gerektiğini bu toplantıda açıkça konuşulmasını istiyorum. Herkes ne düşündüğünü açıkça belirtmeli. Her gün subaylardan çeşitli mektuplar alıyorum. Hatta örgüt içerisinde ‘gizli örgütlerin’ kurulmuş olabileceğinden şüpheleniyorum. Böyle giderse 27 Mayıs gibi olmasından korkarım. 27 Mayıs kolay atlatıldı. Orduda karşı gelen olmadığı için kansız atlatıldı. Hiçbir ordu kolordu karşı çıkmadı. Ben fazla konuşmayacağım. Zaten bu toplantının gayesi kuvvet komutanı arkadaşlarımla sizlerin düşüncelerini öğrenmek...”*⁷²

Toplantıda konuşmacıların önerileri tartışıldı. Herkesin ortak görüşü 27 Mayıs’ta ki gibi alttan gelen bir eyleme kesinlikle onay vermeme yönünde oldu. Komutanlar dan biri yönetimi uyaralım derken, kimileri iş başındaki yönetimin daha yeni

⁷⁰ Cüneyt Arcayürek, **Müdahelenin Ayak sesleri**, 1978-1979, s.195

⁷¹ Mehmet Barlas, **Turgut Özal’ın Anıları**, İstanbul, Gençlik Kitabevi

⁷² Bülent Ruscuklu, **Demokrat Partiden 12 Eylül’e**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2008, s.343-344

olmasından ötürü, tüm partilerin bu durumdan sorumlu olduğunu söylediler. Orgeneral Bedrettin Demirel'in, "müdahale için daha ne bekleyeceğiz ki, uyarı ile falan olmaz. Hemen müdahale edelim," demesi üzerine öteki komutanlar onu eleştirerek "Doğrusu önce uyarmaktır," dediler. Bu görüşmeden sonra 24 Aralık 1979'da yeniden bir araya gelen komutanlar, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evrenin yönergesi ile ilgilileri uyarma yöntemi olarak, "Uyarı Mektubu'nu" uygun gördüler.⁷³

Komutanların hazırladığı Uyarı Mektubu, ikinci bir mektupla Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunuldu. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e yazılan "uyarı mektubu" nun ekindeki özel mektup şöyleydi:

Sayın Cumhurbaşkanım,

Ankara 27Aralık1979

"Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör, bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde Anayasal Kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum davranışları yüzünden olumlu davranışları görülmediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile yaptığım gezilerimde ordu ve kolordu seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde, milli birlik ve beraberliğe en çok muhtaç olduğumuz bu dönemde, süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacıyla tüm Anayasal Kuruluşlar ve Siyasi Partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak Zat-ı alilerine sunuyorum..

Gereğini yüksek takdirlerinize arz ederim."

Saygılarımla

⁷³Ruscuklu, A.e.s.344-345

Cumhurbaşkanı Korutürk'e iletilen uyarı mektubunun metni ise şöyleydi:

“Ülkemizin içinde bulunduğu son derece önemli siyasi ekonomik ve sosyal ortamda her geçen gün hızını biraz daha artıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için, Türk Silahlı Kuvvetleri,ülke yönetiminde etkili ve sorumlu Anayasal Kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Kahramanmaraş olaylarının yıl dönümünde henüz ilköğretim çağındaki evlatlarımızın örgütlü eylemciler tarafından zorla sürüklendikleri anarşik olaylar ibretle müşahade edilmektedir.

Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak, İstiklal Marşımız yerine komünist Enternasyonal'i söyletenlere, şeriat düzen davetçilerine, demokratik rejim yerine her türlü faşizmi getirmek isteyenlere, anarşiye, yıkıcılığa ve bölücülüğe milletimizin tahammülü kalmamıştır.

İktidar olan siyasi partilerin bütün devlet kademelerine kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişileri doldurması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir.Siyasi partilerce yaratılan bu bölünme giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine,himayesine, polis,öğretmen ve diğer bir çok kuruluşun birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri ülkemizin siyasi, ekonomik,sosyal sorunlarına bir çözüm getiremeyen, anarşi ve bölücülüğün ülke bütünlüğünü tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen bölücü ve yıkıcı gruplara tavizler veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeni ile uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uyarmaya karar vermiştir.

Bölgemizdeki gelişmeler Ortadoğu'da her an sıcak bir çatışmaya dönüşebilecek durumdadır.İçte anarşist ve bölücüler yurt sathında genel bir ayaklanmanın provalarını yapmaktadır.

Ülkede birlik ve beraberliğin,vatandaşın mal ve can güvenliğinin süratle sağlanabilmesi için gerekli kısa ve uzun vadeli tedbirlerin yüce meclislerimizde en kısa zamanda kararlaştırılması,bugünkü ortam inde hayati bir önem taşımaktadır.

⁷⁴ “Silahlı Kuvvetlerin Görüşü” Cumhuriyet,3.Ocak 1980,s.11

Diğer yandan meclislerin açılışından bir buçuk ay sonra komisyonların ancak teşkil edilebilmesi ve ülkenin acilen çözüm bekleyen konularını müzakere için bugüne kadar müşterek bir gündemin saptanamaması üzüntü ile izlenmektedir.

Atatürk Milliyetçiliğinden alınan ilham ve hızla vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada, ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ilkeler etrafında toplamanın, iç barış ve huzurun sağlanmasında temel unsur olduğu apaçık bir gerçektir. Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan bir an evvel kurtulması hükümetler kadar diğer siyasi partilerimizin de görevleri arasındadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet yasası ve kendisine verilen görev ve sorumluluğunun idraki içinde ülkemizin bu günkü hayati sorunları karşısında siyasi partilerimizin bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın ülkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek anarşi, terör ve bölücülük gibi devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müştereken almalarını ve diğer Anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir.”

Kenan Evren Nurettin Ersin Bülent Ulusu Tahsin Şahinkaya Sedat Celasun

Orgeneral Orgeneral Oramiral Orgeneral Orgeneral
Genel K.Bşk Kara K.K Deniz K.K Hava K.K Jandarma G.K⁷⁵

Cumhurbaşkanı Korutürk yılbaşı öncesi olduğu için uyarı mektubunu hemen gündeme getirmedi. 27 Aralık Cuma günü hazırlanan, Cumhurbaşkanı Korutürk’ün 1 Ocak 1980’de yayımlanacak yılbaşı mesajını 28 Aralık’ta Basın Halkla İlişkiler Uzmanı Ali Baransel, Cumhurbaşkanının olurlarına sundu. Mesajın içeriğinde yine uyarı vardı:

“Ulusumuzun içtenlikle özlediği huzur güven ve refah ortamının yaratılmasına yönelik etkin önlemlerin alınması ve eksiksiz bir şekilde uygulanması hususunda başta TBMM’nin değerli üyelerinin ve Anayasal kuruluşlarımızın gecikmeksizin birleşmelerinin bir zorunluluk olduğuna inanıyorum.”⁷⁶

Cumhurbaşkanı yukarda açıklandığı gibi yeni yıla girerken ulus ile siyasi liderlerde bir burukluk yaratmaması için “Uyarı Mektubu’nu AP Lideri Süleyman

⁷⁵ A.e.a.y***Kenan Evren, 2 mektubu Cumhurbaşkanı Korutürk’e sunduktan sonra karargaha gitti, oradakilere “büyük bir yükten kurtuldum” dedi.Bakınız,Bülent Ruscuklu,**Demokrat Partiden 12 Eylül**,s.351

⁷⁶ Erdil K.Akay,**Korutürklü Yıllarım**,İstanbul,Erko Yayıncılık,2007,s.161,167,**Cumhuriyet**,2 Ocak 1980,s.1-11

Demirel ile CHP lideri Bülent Ecevit'e 2 Ocak günü ilettiler. İki Parti Lideri Çankaya'dan hayal kırıklığı ile ayrıldılar.⁷⁷

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, parti liderlerine "Uyarı Mektubu"nu iletirken konuya ilişkin görüşlerini de açıklıyordu:

*"İşte ordu bildiğiniz şekilde uyarı mektubu verdi.Bu uyarı mektubunu saklı tutmak ...Hayır bu uyarı mektubunu bütün siyasi partilere bildirmek; durum bu merkezdedir. Memleketi, demokratik bir şekilde idare edebilmek için siyasi sistemi yaşatmak elinizdeydi.Buna muktedir olmadığınız için en nihayet ordunun müdahalesi zaruret halini alacaktır."*⁷⁸

1.1.6 Uyarı Mektubuna İlişkin Çeşitli Tepkiler

Demirel ile Ecevit'in Uyarı Mektubu'na ilişkin yorumları, tepkileri gazetelere değişik tonlarda yansımıştı.

Demirel, tepkisini şu sözlerle yansıtıyordu: "...14 Ekim seçimleri sonucunda milletin görev arzusu istikametinde parlamentoda güven oyu alarak hükümet oluşturduk.Türkiye'de bugünkü durumun müsebbibi biz değildir.30 gün zarfında her şeyi bu hale getirmek mümkün değildir,çünkü şevkle çalışmaya koyulduk. Şimdi bu durum ortaya çıktı.Bu durumun adını koymak istemiyorum.Ve bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiğini ve tarif etmek istemiyorum.Soğukkanlılıkla mesele mütalaa edilecektir."⁷⁹

Ecevit' ise söz konusu bu mektubu bunalımın yeni bir aşaması olarak nitelendiriyordu:

*"Mektup 12 Mart'a oranla değişik , hiç olmazsa bir model göstermiyor.Daha çok parlamentonun işlerlik kazanması, partilerin, anayasal kuruluşların işlevleri, görevleri bakımından bazı hatırlatmaları içermektedir ama, dediğim gibi böyle bir yazının verilme durumunun ortaya çıkması Türkiye'de bunalımı yeni bir aşamaya ulaştırmış da sayılabilir."*⁸⁰

Uyarı mektubunu sosyalist partiler eleştirdi. TİP ile TSİP, mektubun emekçi halkları hedef aldığını, anti-demokratik bir girişim olduğunu, bu yönetime karşı çıkacaklarını kamuoyuna ilettiler. Mardin Bağımsız milletvekili ve Bayındırlık Eski

⁷⁷ Erdil A.e.a.y

⁷⁸ Derya Köse,VI.Cumhurbaşkanı Fahri S.Korutürk,Ankara Genel Kurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı,2003,s.60

⁷⁹ Politika,3 Ocak 1980,s.1-7

⁸⁰ Milliyet,3 Ocak 1980,s.8-9

Bakanlarından Şerafettin Elçi, AP yönetimini' görevden çekilmesi için uyardı. Öte yandan Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar, uyarı mektubunun, Milli Güvenlik Kurulu'na sunulmadan açıklanmasının yöntem olarak yanlış olduğunu, bu mektubun tüm parti liderlerine uyarı niteliği taşıdığını açıkladı.⁸¹

Bu süreçte, Anka Ajansı'na yaptığı açıklamada DİSK Başkanı Abdullah Baştürk, son durumu üzücü olarak tanımlarken, DİSK'e bağlı BANK-SEN, Devrimci Toprak İş, Maden Sen, PETKİM, Kim İş, ASTER İş, Yeni Haber İş sendikaları ile Türk İş'e bağlı Yol İş Sendikalarının sözcüleri yaptıkları ortak açıklamada "Uyarı mektubu"na ilişkin tepkilerini, terörü önleme gerekçesiyle baskı yasalarının DGM'lerin gündeme getirildiği bir ortamda terörün asıl kaynağı olan MHP ve faşist odakların üstüne gidilmediği biçiminde ifade ederek, demokratik hak ve özgürlükleri öteleyen her türlü girişime karşı çıkacaklarını da açıklamalarına eklediler.⁸²

Öte yandan 12 Mart 1971 Muhtırasında imzası bulunan o dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı ve yeni dönemin CHP senatörü Muhsin Batur "uyarı mektubu" için "bekleniyordu" dedi. Bunu bir ikaz olarak niteleyen ve iç hizmet kanuna da Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevini yaptığını, ayrıca bu uyarının kaçınılmaz olduğunu belirten Batur, kendisine yöneltilen "Hangi açıdan bekleniyordu" biçimindeki soruyu ise şöyle yanıtlamıştır: " *Çok partili bir düzende yaşıyoruz.Konuların hal yeri Meclis'tir. Meclis de buna yanaşmazsa beklenir.* "⁸³

Uyarı Mektubu'na ilişkin yorum ve tepkiler gazete yazarlarının sütunlarında da yer buluyordu.

Oktay Akbal Süleyman Demirel'in Türkiye'yi altı yıl yönettiğini dolayısıyla" 35 günlük yönetimimiz" savının doğru olmadığını söyleyerek, Demirel'i ve MC anlayışını eleştiriyordu:

"....Bana sağcılar da cinayet işliyor dedirtemezsiniz,kafası bir yanda, 'Sağcı solcu her türlü yarınımızın güvencesi Silahlı Kuvvetler en sonunda sesini yükseltmişse, ağırlığını duyurmuşsa bundan da sorumlu MC kafası MC tutumu değil midir? "⁸⁴

⁸¹ "Silahlı Kuvvetlerin Uyarısı" **Cumhuriyet**, 4.Ocak 1980,s.1,11

⁸² Muhtıra, **Politika**, 4 Ocak 1980,s.1,7

⁸³ **Günaydın**, 3 Ocak 1980,s.5

⁸⁴ Oktay Akbal, "Otuz Günlük Hükümetmiş!," **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1980,s.2

Oktay Ekşi, uyarı mektubunun kimlere yönelik olduğunu bilindiğini bu konuya ilişkin tartışmaların yararsız olduğunu da dile getiriyordu:

“Bu muhtıra –yahut mektubun- muhatabı doğrudan doğruya sizlersiniz.Yani,ülkeyi bugünkü duruma düşüren siz siyasi liderler ve siz anayasal kuruluşların mensupları, yöneticileri.....sizlersiniz.”⁸⁵

Nazlı Ilıcak da uyarı mektubunu anti demokratik olarak değerlendirmekle beraber, Türkiye’deki uç noktadaki bunalımın aşılması için ordu tepkisini ilgililere iletmiştir diyor ve bu tepkinin bir etkeni olarak İran-Afganistan olaylarını ileri sürüyordu:

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin er geç müdahale edeceğini bilmeyen yok gibiydi. İnönü’nün 1960 öncesi öncesi sarf ettiği bir cümleyi hatırlayalım: ‘Şartlar tamamlanınca ihtilal meşru olur.’....Bu gün Silahlı Kuvvetlerin hedefi açıktır.Gerekli Kanunlar çıkarılsın, bir an evvel yetki ve sorumluluğu sivil idareye devredelim ve asli görevimiz yurt savunmasına dönelim.”⁸⁶

Oya Baydar, verilen uyarı mektubunun şimdilik bir 12 Mart Muhtırası olarak nitelendirilemeyeceğini ancak bir 12 Mart’a çeyrek var muhtırası olduğunu, halkın sorunlarına eğilmeyen, emperyalizmin istemlerini koşulsuz yerine getiren AP Kabinesinin geçiciliğinin önceden görülebildiğini ileri sürdüğü yazısında demokratik güç birliği çağrısına bulunuyordu:

“Halkımızı ülkemizi askersel bir diktatörlüğün eşiğinden kurtarmak için tüm demokrasi güçleri omuz omuza verirken, özellikle CHP’liler kendilerine kurulan tuzağı iyi görmeli, bu demokratik güç birliğinin sağlam bir ögesi olmanın tarihsel sorumluluğunu kavramalıdır. İlerici güçlerin uyanık olma günüdür.”⁸⁷

Burhan Felek, komutanların uyarısının haklı olduğuna değiniyor, iki partinin birbirleriyle mutluluk demokrasisi oyunu oynadıkları bir süreçte askeri bir sesin onlara kendine gel dediğini belirterek, sözlerini şöyle bitiriyordu:

“Tabii üzülürler.Bana da sıhhatim için iğne yapıyorlar, canım yanyor, şikayet ediyorum ama katlanıyorum.İşte bugünkü durum bu.! Komutanlar şeriatçılığa, komünizme de, faşizme

⁸⁵ Oktay Ekşi,”Günün Yazısı,**Hürriyet**,4 Ocak 1980,s.3

⁸⁶ Nazlı Ilıcak,” Muhtıra Üzerine” **Tercüman**,4 Ocak 1980,s.1

⁸⁷ Oya Baydar, “12 Marta” **Politika**, 4 Ocak 1980,s.2

*de paydos diyorlar. Hakları yok mu? Hemen Allah aşkına, aklımızı başımıza toplatıp encamımızı hayra tebliğ tebdil eder.*⁸⁸

Turhan Dilligil, Bülent Ecevit’i Cumhuriyet Türkiye’sinde bir Aleksandr Kerensky, (Rusya Geçici Hükümet Başkanı) kimliğinin ötesindeki bir kimlikle özdeşleştirmeye kalmayıp, hatta Afganistan’da iktidara getirilen yönetimin (Babrak Karmal) Sovyet kuklasının kişiliğine benzer bir kişilik sergilediğine de değindi. Yazar 14 Ekim seçimleri ile Milli iradenin bu duruma son verdiğini de belirten yazısını şöyle bitiriyordu:

*“Bu mektup önce Bülent Ecevit ile ava nesine, sonra şeriatçılığa davetiye çıkaran yobaz makulesine sonra faşizmin her çeşidinden çıkar uman sapıklar takımına ve en sonunda da bilgi için Türk Milletine hitap etmektedir.Bu mektup vatanını seven her Türkün altına imza atacağı Atatürkçü bir karakter taşımaktadır.Bunun şüphesi yok! Ancak Mektubun sunuluş yöntemi ve kamuoyuna açıklanış şekli bizce tartışılabilir niteliktedir ki bu konudaki itiraz hakkımızı mahfuz tutmaktayız.*⁸⁹

Sadık Albayrak, Uyarı Mektubuna karşın Ecevit ile Demirel’in hala çıkar çatışmalarını sürdürdüğünü, ulusal sorunları ötelediklerini, Erbakan’ın ise ulusunu düşündüğü yolundaki yorumlarını şu şekilde açıklamıştır:

*“İki lider suçluluk kompleksi içinde , kararsız tavırlar içinde köşkten ayrıldılar...Burada burada en açık net konuşan Erbakan olmuş,ülke bütünlüğü karşısında parti olarak her zaman hizmete talip olduklarını ifade etmişlerdir....Bölücüler susuyor, amma 45 milyonu kardeş yapmak isteyenler konuşuyor.”*⁹⁰

Necati Zincirkıran, dünyada en iyi rejimin demokrasi olduğunu, Ecevit ile Demirel arasında son yıllarda yaşanan zıtlamalardan ötürü demokrasimizin tehlikeye girdiğini, hatta anayasal kuruluşların da bu durumdan etkilendiğini, baş gösteren tehlikeler karşısında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevini yaptığını ileri sürdü. Yazar konuya ilişkin açıklamalarını şu biçimde tamamlamıştır:

“Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs’ta da 12 Mart’ta da daima demokrasiyi kurtarıcı bir rol oynamıştır.Bu kez de rejimi kollama koruma görevini yerine getirmiş bulunuyor. Uzlaşmaz tutum içindeki siyasal liderlere şimdi düşen görev akıllarını başlarına toplamak

⁸⁸ **Milliyet**,5 Ocak 1980, s.2

⁸⁹ Turhan Dilligil “Yeni Yıla gelen mektup,**Adalet**,6 Ocak 1980,s.2

⁹⁰ Sadık Albayrak, “ Kim Susar Kim Konuşur” **Milli Gazete**,4.Ocak 1980,s.2

olmalıdır.Çünkü ulus olarak biz, artık demokrasiden asla vazgeçemeyiz.Onu yaşatmak zorunluluğundayız.”⁹¹

İrfan Derman, uyarı mektubuna ilişkin basında tartışmaların sürdüğünü bütün dünya basını aynı düşüncede iken bir iki İngiliz kaynaklı gazetenin mektup konusunda Demirel’i sorumlu tuttuklarına, ancak mektubun tüm ilgililere seslendiğini, sol basının ise mektubu önemsiz bir biçimde okuyucuya kurguladığını belirtti. Yazısında anarşi konusuna da değinen yazar yorumunu şöyle bitirmiştir:

“Mektup doğrudan doğruya anarşinin vakit geçirilmeden halledilmesi için bütün ilgililere seslenmiştir.Bunda bütün parlamenterlerin hisseleri bulunmaktadır.Bir dönemece gelen Türkiye’de insanların neden öldürüldüklerinin dışarıda temsilcilerinin neden kurşunladıkları hala bir açıklaması yapılmaz ve sokaklarda kurşunların vızladığı bir ortamda bir parti kalkarda enternasyonalin söylendiği sendika toplantısına katılan milletvekillerini hala sarılmak istemezse mektubun kime verildiği hala geçersiz bir tartışma olacaktır.Mektuptan zoraki bahseden sol basının tutumu meydanda iken.....⁹²

Erhan Ünver, yazısında, siyasi partilerin uzlaşmaz tutumları ve kısır tartışmaları yüzünden her geçen gün sorunların arttığını, meclisin etkin bir şekilde çalışmadığını, bölücü anarşinin önünün alınmadığını, yoksulluğun sadece dar gelirleri değil orta gelirli de etkilediğini belirtti. Yazar ayrıca 12 Mart Muhtırası ile bu uyarı mektubunun karıştırılmaması gerektiğini de belirten açıklamasını şöyle bitirmiştir:

“Komutanların dünkü muhtırasını 12 Mart’ta Demirel’e verilen muhtırayla da karıştırmamak gerek.Çünkü dikkatlice okunduğu takdirde görülecektir ki,komutanlar bununla, muhalefeti kısır politik çekişmelerin dışına çıkmaya, yurt sorunlarına daha gerçekçi şekilde yaklaşımda bulunmaya ve bu sorunların hallinde iktidara yardımcı olmaya davet etmektedirler... Ve yerden göğe kadar haklıdır.....⁹³

Mustafa Afşin yazısında, uyarı mektubunun halkın iradesini yansıttığını, bu yüzden kimsenin gıcunmadığını, sol çevrelerin gıcunduğunu hatta korkudan ıslık çaldığını belirtmiştir. Yazar bu mektubun muhataplarının bilindiğini ileri sürdüğü yazısını şöyle bitirmiştir:

⁹¹ Necati Zincirkıran,”Demokrasiden vazgeçemeyiz.”**Günaydın**,4 Ocak 1980,s.3

⁹² İrfan Derman,”Uyarı Mektubu Kime Verildi?”**Güneş**,7 Ocak 1980,s.1,2

⁹³ Erhan Ünver,”Geç bile Kaldı,**Yeni Asır**,3 Ocak 1980,s.4

“Her şey bu kadar açık seçik ortadayken Silahlı Kuvvetlerin görüşünü yansıtan mektubun kime nereye verildiği hala tartışılıyor,hayret.Kim muhatap alınırsa alınsın,bu ikazları dinlemeyenler meydandadır.Daha söz konusu ‘ ikaz mektubu’ parti başkanlarına ulaştırılmadan Meclis koridorlarına kadar ‘direniş çağrısı ‘yapmaya kalkanlar kafalarını yaman çarpacaklardır.Ülkenin iyiliğini istemeyenler layık oldukları hareketi görecektir.Bekleyelim,göreceğiz.”⁹⁴

Paris’te Le Monde Gazetesi “Uyarı Mektubu’nu 12 Mart 1971’i anımsatan bir belge olarak yorumluyor, ülkenin o günlerde de Süleyman Demirel’in yönetimde olduğuna da dikkati çekiyordu.⁹⁵

İsveç TV’si Uyarı Mektubu’na ilişkin: *“Silahlı Kuvvetler AP-CHP koalisyonunu istiyor”* biçimindeki yorumunu Kahramanmaraş’ta 1978’de yaşanan olayları anımsatan renkli bir filmle verdi.⁹⁶

Uyarı Mektubu için 4 Ocak 1980 günü karargaha giden AP lideri ile Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren arasında ilginç konuşmalar oldu. Daha otuz beş gündür yönetimde bulduklarını söyleyen AP Lideri suçlarının ne olduğunu sorunca, Kenan Evren, uyarı mektubunun yeni kabineye yönelik olmadığını, mektubu kabinenin değişmesi için vermediklerini bütün partilerle anayasal kuruluşlara verdiklerini söyledi. Bu sırada toplantıda bulunan komutanların taleplerini öğrenen Demirel’in yanıtı komutanlar için rahatlatıcı olmayacaktı:

“Öyle istekleriniz var ki, bu rejim içinde yapılamaz.İstiklal Mahkemeleri dönemine, Tunceli Kanunları dönemine girilemez.Hukuk için ne gerekirse,Anayasa sınırları içinde kalmak üzere yaparım.Bazı şeyler var ki,bu Anayasayı dahi değiştirseniz benden isteyemezsiniz.Zira yapmam.Yapabileceklerimi ise yaparım.”⁹⁷

Bu görüşmede Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, terör ile ilgili yasaların çıkarılması için verilen önerilerin beklediğini bir yıldır süregelen sıkıyönetimden ordunun da bunaldığını, sağda solda askerler öldüğünü, ordunun bu olayların üstesinden gelmek istediğini de söyledi.⁹⁸Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile görüşmesinin ardından Uyarı Mektubu’na ilişkin sorunların

⁹⁴ Mustafa Afşin **Millet**,“Sol Korkudan Işık Çalıyor”,5 Ocak 1980,s.3

⁹⁵ Le Monde”,**Cumhuriyet**,3 Ocak 1980,s.1

⁹⁶ “Dıştaki Yankılar”,**Milliyet**,3 Ocak 1980.s.9

⁹⁷ Mine Söğüt,**Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı**,s.25

⁹⁸ “Görüşme İsteği”,**Milliyet**,5 Ocak 1980,s.9

çözüldüğünü söyleyerek, CHP'ye diyalog çağrısı yaptı.⁹⁹

Bu süreçte CHP Lideri Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görüşmesinin ardından AP ile işbirliğine hazır olduğunu, AP-CHP koalisyonu için elinden geleni yapacağını açıkladı. Ancak Başbakan bu öneriyi pek sıcak karşılamadığını, “*Orta yerde bir hükümet var işi gücü bırakıp koalisyona mı gidelim ?*,” biçimindeki ifadesiyle ortaya koydu.¹⁰⁰

Uyarı Mektubu ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün istemiyle gündeme gelen AP- CHP işbirliği için iki lider üç saat süren bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede anarşi, terör ile ekonomi konuları ele alındı. Başbakan Süleyman Demirel'in isteği üzerine “koalisyon” konusu gündem dışı bırakıldı.¹⁰¹

1.1.7 Sonuçsuz Kalan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Türkiye’de gerek içte gerek dışta yaşanan gelişmeler nedeniyle Uyarı Mektubu parti liderlerinin, gazetelerin gündeminden kalktı. Komutanlar bu süreçte normal diplomasi çalışmalarını sürdürdüler. Kenan Evren ile öteki kuvvet komutanları yaşanan gelişmeleri duyarlı bir biçimde incelerken, yönetime el koyma için gerekli koşulların oluşup oluşmadığını da tartıştılar.¹⁰²

İlerleyen süreçte, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan kriz nedeniyle bir askeri yönetim seçeneği gündeme gelecek, bu da ivedi yönetime el koyalım düşüncesinde olan subayların istemine, eylemine araç olacaktır. Bülent Ecevit ile Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı adaylığı için kendi partililerini seçmeye kalkışmaları, kulis yapmaları kabinenin meclisin işleyişini aksatacaktır. Bu süreçte AP lideri Demirel'in CHP Lideri Bülent Ecevit ile uzlaşmazlıkları, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında da sürdüğünden askeri yönetime her geçen gün daha da yaklaşılacaktır.¹⁰³

Bu arada görev süresi 6 Nisan 1980’de bitecek olan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün bir AP-CHP koalisyonunu istemi de gerçekleştirilemedi. Demirel'in

⁹⁹ “Demirel”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1980 s.1

¹⁰⁰ “AP ile koalisyon”, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1980, s.1

¹⁰¹ “2 Lider” **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1980, s.1

¹⁰² Bülent Ruscuklu, **Demokrat Partiden 12 Eylül’e**, s.391-393

¹⁰³ **A.e.**, s.385,386

çözüm önerisi ise tartışmaya açık bir seçenektir.”*Anayasa değişikliği olsun, erken seçimlere gidilsin Cumhurbaşkanını halk kendisi seçsin.*”¹⁰⁴

TBMM, Anayasa'nın 95.maddesi uyarınca Cumhurbaşkanlığı seçimi için çalışmalarına 25 Mart 1980'de başladı. Başlayan seçim turları adaysız sürdü. Oylamalar sürerken, Ajda Pekkan, Zeki Müren gibi meclis dışından aday olmayan kişilere de oy çıktığı görüldü. TBMM Cumhurbaşkanını bir türlü seçemiyordu. Durum ilerleyen turlarda da değişmedi. Hiç bir aday salt çoğunluğun oyunu alamayınca seçimler krize girdi. Ancak, Meclisin tıkanma sürecinin AP'in işine geldiği ileri sürüldü. Çünkü, Anayasa'nın ilgili 100. Maddesi uyarınca “*yenisi seçilinceye kadar Cumhurbaşkanlığını Cumhuriyet Senatosu başkanı vekaleten yürütür.*” 6 Nisan'a kadar seçim turlarından gerekli sonuç alınamazsa, Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP'li İhsan Sabri Çağlayangil, Çankaya köşküne çıkacaktı. Bu da AP Lideri Süleyman Demirel için önemli bir kazanım olacaktı.¹⁰⁵

AP, 14. turdan sonra Genel Başkan Yardımcısı İstanbul Milletvekili Saadettin Bilgiç'i aday gösterdi. İlk turda Bilgiç 183 oy aldı. AP' de buruk bir hava esti. Tur sırasında AP lideri ve MHP'nin tümü Saadettin Bilgiç'e destek vermesine karşın AP milletvekillerinin yarısı ona oy vermedi. MSP ise ilk turda grubunu özgür bıraktı. 2. turda seçilemeyeceğini bile bile, Saadettin Bilgiç'e oy verdi. Bu süreçte CHP, AP' in aday belirleme yöntemini eleştirmekteydi. Çünkü Saadettin Bilgiç'in adaylığı genel idare kurulunca onaylanıp, turlardan yalnızca bir saat önce Süleyman Demirel aracılığıyla Saadettin Bilgiç'e iletilmişti.¹⁰⁶

33.turda CHP aday olarak Orgeneral Muhsin Batur'u aday gösterdi. Bu turda AP adayı Saadettin Bilgiç'in oyu 80'e düştü. Muhsin Batur'a ise 98 oy verildi. 318 oyun, 107'si boş çıktı, 7 oy geçersiz sayıldı. 26 oy'da çeşitli üyelere dağıtıldı. Yapılan 34. turda da seçimler sonuçsuz kaldı. Bu süreçte TÜRK-İŞ bir bildiri yayımlayarak, sosyal içerikli yasaların mecliste beklediğini, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ivedilikle sonuçlanmasını istedi. Yönetime Mayıs ayının sonuna kadar sorunların çözümlenmesi için süre tanıdı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ A.e.a.y

¹⁰⁵ A.e.s.387

¹⁰⁶ “Bilgiç,AP,Cumhuriyet,11 Nisan 1980,s.9

¹⁰⁷ “Bilgiç-TÜRK-İŞ”,Cumhuriyet,15 Nisan 1980,s.9

25 Mart 1980 günü başlayan TBMM birleşik toplantısının 7. birleşiminde başlayan oylamalar 11 Eylül 1980'deki 124. birleşime dek sürdü. Beş buçuk ay süren 119 oturumdan cumhurbaşkanlığı için yapılan 115 tur oylamadan sonuç alınamadı. Türkiye beş ay altı gün Cumhurbaşkansız kaldı. 13 Haziran 1980 günü yapılan 64. birleşiminden sonra Cumhurbaşkanlığı seçimleri önemini yitirdi. TBMM 22 Temmuz 1980 günkü 120. birleşiminden sonra da çoğunluk sağlanamadığı için toplanamadı. TBMM'nin 11 Eylül 1980 günü yapılan oturumunda da çoğunluk sağlanamayınca Meclis Başkanı oturumu 12 Eylül 1980 gününe erteledi. Ancak ertesi gün bu toplantı yapılamadı. Çünkü ordu aynı gün yönetime el koyup, parlamentoyu kapatmıştı. TBMM yeniden toplanması için 24 Kasım 1983 gününe kadar beklemek gerekecekti.¹⁰⁸

1.2 EKONOMİK ETKENLER

Dünya genelinde kapitalist sistemin az gelişmiş ulusları sömürü eylemleri 1960' larda başladı, 1970'lerde hızlı bir ivme ile yol aldı, 1977'de de Türkiye'nin gündemine ekonomi krizi ile oturdu. Dünya sisteminden ötürü ekonomimiz açmaza girdi. Etkin olmayan ekonomi programları sonucunda ülkede döviz darlığı yaşandı, sürekli olarak Türkiye'nin iç ve dış borçları arttı. Uluslar arası sermaye, IMF, Türkiye'yi kendi istençlerine göre yapılandırması koşuluyla Türkiye'ye kredi verebileceklerini belirtiyorlardı. I.MC yönetimin yerli ile ulusal sermayenin beklentilerine yanıt vermeyeceği anlaşılınca ileri kapitalist güçler desteklerini I.MC yönetiminden çektiler.¹⁰⁹

Askeri yönetim bu süreçte de bir seçenek olarak görüldü. Çünkü, Türkiye'nin var olan dünya koşullarında, ekonomik gelişmelerin gerektirdiği, "yapısal uyum süreci" ne eklenmesi için yeni bir ekonomi programına gereksinmesi vardı. 12 Eylül öncesi işbaşındaki yönetimler bu programı gerçekleştirecek uğraşmayı gösteremedikleri gibi iç ve dış sermayeye karşı yürütülen muhalif kampanyaları da önleyecek yönetime sahip değildiler. Bu süreçte CHP'nin toplumsal tepkileri egemen güçlerin çıkarına uygun olarak uzlaştıracığı varsayımı vardı. CHP'nin bir yüzü de sermayeye dönüktü. Bu nedenle de bazı çevrelerce, 1977 seçimleri sermayenin parlamenter

¹⁰⁸ Erol Tuncer, "Tarihte Çankaya seçimleri"i, **Radikal**, 26 Nisan 2007, s.10

¹⁰⁹ Faruk Ataay, **12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kışkıracıdaki Türkiye**, s.83

rejime verdiği son şans olarak değerlendirilmiştir.”¹¹⁰

Dönemi inceleyen İsmail Cem’e göre:

“Büyük sermaye yakındığı sendikal oluşumlar ve ücret talepleriyle demokratik rejim arasında zorunlu bir bağ olduğunu görebilmekteydi. Bu nedenle iktidara AP’ de gelse DGM’lerin kurulması gibi adımlar atılsa da sendikal mücadelelerin önlenmesinin kolay olamayacağı bilinmekteydi. Üstelik demokratik bir hükümetin NATO, ABD, AET ile ilişkilerdeki sorunları aşması da çok zordu. Bu nedenle büyük sermaye demokrasiyi bir yük olarak görmekteydi. Bu yüzden 1977 seçimleri bir hesaplaşmaya sahne olacaktı. 1977 seçimlerinde demokrasi yandaşları ile 12 Mart benzeri bir rejime özlem duyanlar arasında sert bir mücadele yaşanacaktı..... egemen çevreler bu mücadeleye çok hazırlıklı girmekteydiler. Ekonomik baskı organlarından devlet mekanizmalarına ve vurucu komando güçlerine kadar çarkın bütün dişlileri harekete geçirilmişti. Türkiye bizzat yönetenler tarafından şiddete silaha vurulmaya itilmekteydi.”¹¹¹

Bu süreçte oluşan ekonomik krizin iki etkenden kaynaklandığı varsayılır. Bunlardan biri 1970’ler sonrası dünyada yaşanan ekonomik gelişmelerdir. Bu gelişmeleri Türkiye’nin etkileme, denetim alma gibi bir gücü yoktur. İkincisi ise Türkiye’nin dünyadaki gelişmelere koşut olarak etkin bir ekonomi programı uygulamamasıdır. Daha çok kısa süreli, günü kurtarmaya dönük ekonomi programları ile süreci geçiştirmesidir. Buna ek olarak Türkiye’nin bu iç ve dış etkenli olumsuzluklar karşısında ilgisizliğini sürdürmesidir. Bunun sonucunda da 1977’de % 4 olan reel büyüme hızımız, 1978’de %3’e düşmüştür.¹¹²

1.2.1. Döviz Darboğazı ve Çözüm Arayışları

Cumhuriyetin ilk yılında Türk Lirasının değeri ABD dolarının üstündeydi. 1926 da iki liraya çıkan dolar, dünya ekonomik krizinin yaşandığı 1929’da, 2,13 liraya çıkmıştı. 1930’da “Türk Parası’nı koruma Kanunu ile sabit kur sistemine geçilerek dış ticaret serbestliğine son verilmişti. 1930’lu yıllarda yönetim dolar kurunu aşağı çekmeye başladı, 1935’te de 1,25 liraya kadar düşürdü. 7 Eylül 1946’da yapılan kur ayarlaması ile 2,8 liraya çıkan dolar uzun yıllar bu değerini korudu. 1956’da enflasyon % 39 oranında arttı. Milli gelir artışı düştü. Bu süreçte IMF ile ilişkiye

¹¹⁰ A.e.s.84

¹¹¹ A.e.s.85

¹¹² M.Orhan Dikmen, İstikrar Programı ve Enflasyon” **Milliyet**,10.2.1979,S.2

geçildi. Başbakan Adnan Menderes'in onayı ile Viyana'da görüşmeler yapıldı. IMF doların 6 TL ye çıkarılmasını isterken, Türk yetkilileri 5 TL de ayak direyince sonun da doların bir kuru 5.20 TL olması için anlaşıldı. Bu anlaşma ile Türkiye'nin birikmiş borçları ertelenecek, Türkiye'ye 230 milyon dolar kredi verilecekti. Ancak bu karara Celal Bayar ile yeni Tarım Bakanı Zeyyat Mandalinci ile Dışişleri Bakanlığı karşı çıktı. Menderes anlaşmayı ertelediğini IMF'ye bildirdi. IMF yetkilisi Ernest Struc, “ *Yakında 9 TL 'ye razı olacaksınız*” dedi. 1958 yılında serbest piyasada 18 TL üzerinden işlem gören dolar, 4 Ağustos 1958'de yürürlüğe konulan IMF reçetesi ile 9 TL'ye çıktı. Ancak sorunlar çözülemedi. Ekonomide durgunluk sürdü. 27 Mayıs hareketinin ardından 1962-1970 dönemi sakin bir dönem oldu. Türk ekonomisi istikrara kavuştu. Bu dönemde IMF olan ilişkilerde bir sorun yaşanmadı. 1960-1970 sürecinde Türk Parası değer kazandı. Bu yıllarda hızlı büyüme dış borçlanmayla sağlanmıştı. Bu arada dolar Tahtakale'de 14 TL'ye yükseldi. Türkiye'nin dış ödemelerinde sorunlar başlayınca, Türkiye yeniden IMF'nin kapsamını çalmak zorunda kaldı.¹¹³

İkinci Demirel Hükümeti 1970 yılında IMF ile Stand-By anlaşmasını imzalayarak bir doların fiyatını 14,85 liraya çıkardı. 12 Mart Notası'nın ardından dolar 1971 yılında 14 liraya düştü. CHP-MSP koalisyonu sürecinde 1974'de 13,85 liraya indi. 1975 yılında 15,1976 yılında 16,5 lira olan dolar; Süleyman Demirel'in yeniden başbakan olduğu dönemde, “*70 sente muhtacız*” ünlü sözünü ettiği 1977 yılında 19,25 liraya yükseldi. Dolar ekonomik krizin derinleştiği 1978 yılında 25 liraya, 1979'ta da 35 liraya çıktı.¹¹⁴

Bu süreçte Ecevit Kabinesi, radikal önlemlere başvurulmasının bir zorunluluk olduğu kanısındaydı. Bu nedenle, 1979 yılında ekonomi tarihinde “*özgün*” olarak adlandırılan bir “*Ekonomiyi Güçlendirme Programı*”nı yürürlüğe koydu. Bu programın özgünlüğü, “*Türk Silahlı Kuvvetler' in potansiyelini harekete geçirmek, 'Kamu kesiminde memur transferi*” gibi etkinliği belirsiz önlemleri de almış olmasından ileri geliyordu. Programın IMF açısından olumsuz yanı devalüasyonun devre dışı bırakılmış olmasıydı. Bu eksikliğine karşı Maliye Bakanı Müezzinoğlu, IMF'nin yeni Başkanı Jacques de la Rosiere' in Türkiye'ye duyduğu sempatiyi de kullanarak

¹¹³ **Hürriyet**,16 Ağustos 2001,s.9 Seyfettin Gürsel,IMF,Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,c.2,s.495-498

¹¹⁴ **Hürriyet a.y**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.2, S.498-499

IMF ile anlaşmayı sağladı. Büyüme hızının sıfır noktasına girdiği bu süreçte Ecevit Kabinesi'nin IMF ile anlaşmaktan başka seçeneği yok gibiydi. Bu nedenle 10 Haziran 1979' da IMF ile bir Stand-By Antlaşması imzalandı.¹¹⁵

IMF ile çözüm arayışına geçildiği Haziran 1979'da yürürlüğe giren istikrar programı ile dolar 47 liraya yükseltilirken, faiz hadlerinin yükseltilmesi, KİT zamları, bütçe harcamalarının kısıtlanması gibi önlemler de düşünüldü. Ancak Devalüasyona karşın ihracatta artış olmadı. Bu süreçte kısa vadeli özel dış borçların 2,8 milyar bir dolarlık bölümünün bir "konsolidasyon" işlemi ile uzun vadeli devlet borcuna dönüştürüldü. 1978 anlaşmasında borç ertelenmesi 6-9 yıl olan vadeler 1979 anlaşmasıyla 7-9 yıla çıktı.¹¹⁶

1979 krizi işçi ücretlerine de yansdı. SSK verilerine göre, 1979 Ağustosunda işçi ücretlerinin ortalaması 293,10 lira iken, Eylülde 292,74 liraya düştü. 1975'te 59,5 lira olan günlük net ücret, 1979'da 38,5 liraya düştü.¹¹⁷

1.2.2 Dış Borçlar Sorunu

Cumhuriyet Tarihinin iktisat politikaları açısından ana sorunsalı dış borçları mızdır. Bunun temel nedeni yaşanmış olan ekonomik krizler, krizler sonucunda alınan borçların süresinde ödenmemesi, ertelenmesi ve bu ertelenen borçların getirdiği yeni faiz borçları ile yeni transfer edilen kredilerdir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin kapitalist dünya ekonomisine açılmasının, uyarlanmasının temel dayanağı, itici etkeni, dış borçlardır diyebiliriz.¹¹⁸

Ayrıca ülkemizde yaşanan ekonomik krizin yansımaları, boyutunu dış borçları mızla da ilintilemek olasıdır. Türkiye'nin 1974'de 3,2 milyar dolar olan borçları 1975'te aynı kaldı. 1976'da 7,1, 1977'de 11,3 milyar dolar Kasım 1978'de de 12,9 milyar dolardı. 1975 yılında 500 milyon dolar olan kısa vadeli borçlarımız, son Demirel Kabineleri sürecinde etkin olmayan ekonomi politikalarından ötürü 2,8 milyar dolar artarak, 3,3 milyar dolara yükseldi. 1976'da yalnız DÇM borçları 1,7 milyar dolar olurken, 1977'de 6,6 milyar doları buldu. Kısa vadeli borçlar da

¹¹⁵ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.2 s.501-502

¹¹⁶ Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 109-2008, s.192

¹¹⁷ Cumhuriyet, 20 Şubat 1980, s.4

¹¹⁸ Sinan Sönmez, İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar, der: Erinç Yeldan ve ötekiler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.319

1978’de 7,7 dolara yükseldi. Ecevit kabinesince uygulanan etkin ekonomi politikası ile kısa vadeli borçlarda etkisini göstermesine karşın IMF’den alınan krediler, yeni DÇM’ler gibi etkenlerle bu borçlarda 1 milyar dolar artış görüldü. Ayrıca toplam dış borçların nominal ve reel artış hızı da şöyle olmuştur. 1973 borç 3.263, reel artış hızı, 0 1974 borç 3.496 reel artış hızı,7.1, 1975 borç 4.737, reel artış hızı, 35.5, 1976 borç 7.314, reel artış hızı, 54.4, 1977 toplam borç 11.405, reel artış hızı 55.9, 1978 borç 14.126, reel artış 23.9, 1979 borç 13.604 reel artış hızı, 13.8, 1980 borç 15.173 reel artış hızı, 11.5 ¹¹⁹

Bu bağlamda net dış borç analizi üzerinde durmak açıklayıcı olacaktır. 1976’ da 278 milyon dolar fazla veren denge, 1977-1979 döneminde sürekli açık vermiştir. Dış kaynak bulmadaki güçlüklerin yanı sıra dış borç ertelemelerinde imtiyazlı dış borcun toplam dış borç içindeki payının sürekli azalması ve değişken faizli borcun payındaki sıçrama bu olumsuz sonucu doğurmuştur. Bu süreçte ekonomimizin ana sorunsalı vadesi dolan ve yakın tarihte dolacak olan borçların ertelenmesi ve yeni dış kaynak olmuştur. Bu bağlamda OECD’ye 1.3 milyon dolar tutarında olan kamusal ve kamu garantili kısa, orta, uzun vadeli dış borçlar Mayıs 1978 tarihinde ertelenmiştir. Kısa vadeli borçlar iki yılı vadesiz olmak üzere dört yıl, orta ve uzun vadeli borçların % 80’i üç yılı ödemesiz olmak üzere beş yıl ertelenmiştir. Temmuz 1979’da 1.2 milyar dolarlık borca da ikinci bir erteleme yapılmıştır. Ayrıca Irak’a olan 312 milyon dolar tutarındaki borç da ertelenmiştir. ¹²⁰

Türkiye’nin 1974 yılından itibaren dış borçlarında büyük artışlarla birlikte borçların vade ve mülkiyet yapısında da büyük değişimler görüldü. 1975-1978 arasında toplam dış borçlar 4.7 milyar dolardan 13.8 milyar dolara yükselerek, dört yılda 9.1 milyar dolarlık artış gösterdi. Bu büyük artış borcun vade yapısında büyük bir değişimle birlikte ortaya çıktı. 1975’te toplam borçların % 75’8 i uzun vadeli, % 24,2’ i kısa vadeliydi. 1977’de birincinin toplamda payı % 42.1, ikincinin % 57.9’ du. 1975-1978 arasında kısa vadeli borçlar 1.16 dolardan 7.2 milyar dolara yükselerek 6.5 kat artmıştı. Kısa vadeli borçların % 73’9 u ise özel ticari borçlar olup özel kesime aitti. Bu iki olaydan ötürü Türkiye dış borçlarını ödeyemez duruma

¹¹⁹ Emin Çölaşan, ”dış borçlar” **Milliyet**,4 Kasım 1978,s.13-Rıfat Yıldız,**Dış Borçlanma ve Türkiye’nin Dış Borçlarının Tahlili**,Araştırma Serisi 80,Erzurum,Atatürk Üniversitesi Basımevi,1988,s.78

¹²⁰ Sönmez, a.e, s.317-318

girmiş ve 1978’de IMF güdümünde istikrar politikası izlemek zorunda kalmıştı.¹²¹

Maliye Bakanlığınca hazırlanarak, IMF ile yabancı banka yetkililerine sunulan rapora göre borçların dökümü şöyledir:

Kısa vadeli borçlar: 1976’da 3,3, 1977’de 6,6, 1978’de 7,7,

Uzun ile orta vadeli borçlar:1976’da,3,8, 1977’de 4,7, 1978’de 5,2,

Toplam borçlar: 1976’da 7,1, 1977’de 11,3, 1978’ 12,9 milyar doları buldu. Bu dökümden krizin varlığını algılamak olasıdır.¹²²

Dövizle ödenecek dış borçların % 58’i devlete, % 30 kamu kuruluşlarına, % 12’si özel kesime aitti. Ayrıca bu borçların % 47’si yabancı kabinelere, % 26’sı uluslar arası kuruluşlara, % 27’si de özel kuruluşlara ödendi. Ödemeleri 2022 yılına dek sürecek olan bu borçlara, 3,191 milyar dolarlık faiz’de eklenecekti. Dövizle ödenecek bu borçların yanı sıra, ABD yönetimince verilen, Kalkınma İstikrar Fonu ile (DLF) tarım ürünleri yardımından doğan, Türk Parası ile ödenmesi gereken başka borçları da vardı. Bu borçların toplamı da 1978 Ekim’de 4.097 milyon liradır. Ödemeleri 2072’e kadar sürecek bu uzun süreli borçlar, 1,231 milyon faiziyle 5,328 milyon liradır.¹²³

Türkiye’nin bu süreçte ana para olarak 18,5 milyar dolar olan borcu toplam ulusal gelirin %40’nı, 13,5 milyar olan faiziyle bu oran % 70’e ulaşacaktır. Türkiye’nin dış borçları ana para olarak 1973’te ulusal gelirin % 10’u, 1974’de % 11’ini 1975’de % 13’nü oluşturdu. Kısa süreli DÇM ile mal karşılığı ithalat borçlarının sürekli olarak kullanıldığı 1976,da %18, 1977’ de % 25’e çıktı. Dış borçların toplam ulusal gelire oranları, 1978’de, %27, 1979’ da %26, 1980’de % 40’a çıktı. Faiziyle bu oran % 70’di. Yıllık ödeme yükümlülüklerinin toplam döviz gelirlerine oranı da benzeri bir tablo gösterdi. 1973’te % 5, 1977’de % 29, 1979’da % 59, 1980’in ilk beş ayında da bu oran % 59’a çıktı. Bu borçların sürekli ertelenmesi Türkiye ile OECD arasında sorunlar yarattı. Avrupa Yatırım Bankası Türkiye’ye açılacak kredileri donduracakları konusunda gözdağı verdi.¹²⁴

¹²¹ Gülten Kazgan,**a.e.s.**189

¹²² Emin Çölaşan,**a.e.**ay

¹²³ Halük Cillov, Türkiye’nin Dış Borçları ne durumda? **Milliyet**,26,Ocak,1979,s.13

¹²⁴ “Borçlar”,**Milliyet**,21 Ağustos 1980,s.9

Türkiye'nin ekonomik dar boğazın içine girdiği 1979 yılında Bülent Ecevit toplumun umudu olmaktan çıktığı gibi ordu ile işadamlarının desteğini de yitirdi. 13 Mayıs 1979'da TÜSİAD, gazetelerde, "gerçeğe çıkış yolu" adıyla bir bildiri yayınladı. Bildiride, enerji, döviz, işsizlik, yasadışı eylemler dile getirildi. *Türkiye nereye gidiyor?*, Sorumlusu kim, Türkiye niçin yoksullaştı? gibi sorulara yanıt arandı. Bildirgede öneriler de vardı: *enflasyon hızı yavaşlatılmalı, devlet karşılıksız para basmamalı, pazar ekonomisi uygulanmalı, özgür-liberal girişim desteklenmeli, v.b* gibi. İşadamları, Ecevit'in devletçi ekonomi politikasına da destek vermeyeceklerini de önemle belirttiler. Ecevit bildirgeye oldukça sert bir yanıt verdi:

*"Bu devlet işadamlarının muhtırası ile hükümet kurmaz,hükümet düşürmez.Bu ülkede halkın dediği olur.TÖB-DER,POL-DER siyaset yaparsa suç,sanayici kuruluşları yaparsa suç değil.Olmaz böyle şey.."*¹²⁵

İşadamlarının Ecevit yönetimini düşürme girişimleri sadece bildiri basmakla kalmadı. Bazı işadamlarının üretimi kısıarak toplumun temel gereksinmesi olan tüketim mallarını stoklaması, ilerleyen süreçte bu malların karaborsa olmasına yol açtı. Süleyman Demirel süreçteki çarpıklığı iyi kullanarak, kendine özgü diliyle Bülent Ecevit'i eleştirdi:

*"...Sanayiciler,duyduk duymadık demeyin,bu hükümet ölmüştür diyor....Bu ilanlar hükümetin cenaze ilanıdır....Başbakanın bu sözlere ilişkin sözleri öfke ve hurçınlığın ifadesidir."*¹²⁶

Aynı süreçte tartışmalara DİSK de katıldı. DİSK yürütme kurulu üyelerinden Mustafa Aktolgalı, işadamlarının gazetelerde yürüttüğü kampanya üzerine şunları söyledi:

*"Bu ilan sermayenin yeni bir saldırısıdır ve açık faşizme davetiye çıkarmaktadır."*¹²⁷

Öte yandan basına bir açıklama yapan TÜRK-İŞ yönetim kurulu, TÜSİAD' ın yanı sıra Ecevit yönetiminin tutumunu eleştirdi. İşveren çevrelerinin enflasyon ve işsizliğe duyarsızlığının vurgulandığı açıklamanın bir bölümü şöyledir:

¹²⁵ Bülent Ruscuklu,**Demokrat Partiden 12 Eylül'e**,s.326

¹²⁶ **A.e.a.y**

¹²⁷ **Tercüman**, 15 Mayıs 1979,s.6

“Rejimin ayrılmaz parçası olan işçi sendikalarını kötülemek ve kamu oyu önünde ilan yoluyla eleştirmeye yönelmek işveren çevrelerinin olumsuz bir davranışı ve ülkemizde yaşanan ekonomik ve sosyal bunalımdaki geniş sorumluluk paylarının , ulusumuzun gözünden kaçırılması amacına dayalıdır. İlan yoluyla sorumluluktan kurtulmak mümkün değildir.”¹²⁸

Ekonomik sıkıntıların uç noktaya ulaştığı bu süreçte dünyada ikinci petrol krizi (1979-1980) görüldü. OPEC üyeleri petrol fiyatlarını % 150 oranında artırdı. Bu şok düzenleme de Türkiye’yi derinden etkiledi. Petrol üreticisi ülkeler daralırken Türkiye’nin ihraç ettiği tarım ürünlerinin dış ticaret oranları da geriledi. Ağırlaşan dünya koşulları sonucunda bir çok ülkenin yanı sıra Türkiye’de borç krizine girdi. Ekonomiyi kurtaracak etkin önlemleri araştırma yoluna gidildi. Türkiye ile aynı sorunları yaşayan diğer gelişmekte olan ülkeler Dünya Bankası ve IMF ile işbirliğine dayalı kredi sistemine geçtiler. ”Araba devrildikten sonra” rizikolar mercek altına alındı. Dünya genelinde ekonomi politikaları değiştirildi. Serbest piyasa ekonomisi modeli dünya ekonomik sistemini işletmeye başladı. Bu dönüşümü Türkiye’de son Demirel Kabinesi etkin bir biçimde başlattı.¹²⁹

1.2.3 IMF Anlaşması

Türkiye’de ekonomik kriz sürdükçe, ekonomiyi kurtarma operasyonları başarısızlıkla sonuçlandıkça IMF ile yeniden ilişkiler ve yardım arayışları da arttı. Temmuz 1979’da Türkiye ile IMF arasında ek bir anlaşmayla bir yıllık yeni Stand By anlaşması imzalandı. IMF bu yeni antlaşma ile Türkiye’nin dış ekonomi sistemine entegre olması koşuluyla, 250 milyon SDR (uluslar arası rezerv birimi) tutarında ödemeler dengesi finansmanını Türkiye’ye sağlamayı garanti etti. Bu anlaşma ile daha önce imzalanan 2 yıllık 1978 Stand By anlaşması askıya alındı. Bu yeni Stand By da Ekim 1979 ara seçimlerinden sonra uygulanmadı.¹³⁰

Süleyman Demirel 25 Kasım 1979’da yönetime geldiğinde anarşi ile enflasyonun üstesinden geleceğini açıkladı. IMF ile bir sorun yaşamak istemediğinden, ekonomi de gerekli düzenlemeleri, ABD ile IMF’nin öngörülerini doğrultusunda yapabilmek için eski dost Turgut Özal’la çalışmaya karar verdi. Ekonomik sorunların çözümünde

¹²⁸ A.e,19 Mayıs 1979,s.10

¹²⁹ Gülten Kazgan,**Tanzimat’tan 21 yüzyıla Türkiye Ekonomisi**,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 22,2009,s.117-118

¹³⁰ Nazif Ekzen,**Türkiye Kısa İktisat Tarihi**, 2.basım,Ankara,ODTÜ yayıncılık,2009,s.90

kendisine başvurulana Turgut Özal, kendisine Başbakanlık Müsteşarlığı verilirse, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevini alabileceğini Süleyman Demirel'e iletince, Demirel, Özal'ın bu isteğini olumlu karşıladı. Özal, Türkiye'nin ekonomik açmazlarına çözüm olarak, IMF'nin yönergesine uygun bir serbest ekonomi modelini daha önce bulmuştu.¹³¹

Turgut Özal, MESS ile Sabancı Holding'in yöneticisi olarak yerli sermayenin Dünya Bankası bağlantılarından ötürü de uluslar arası sermayenin güvenini kazanmış biriydi. 1979'un sonlarında Süleyman Demirel'e "hizmete özel" imli yazıyla sunduğu raporun içeriğinde 24 Ocak Kararları'nın gerekçesi ile amacı vardır ki, bu rapor özünde, sermaye çevrelerinin istemlerini içeriyordu.¹³²

Yılbaşında Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Cumhurbaşkanı Korutürk'e verdiği "uyarı mektubundan" ötürü ertelenen istikrar programı 24 Ocak günü Bakanlar Kurul'unda görüşüldü. Demirel Kabinesi'nce hazırlanan bu programın önceki dönemde hazırlanan programların daha katısı oldu. IMF heyetinin her Türkiye'ye geliş sırasında yeni ekonomik kararlar alınarak, IMF istemleri daha çok yerine getirildi. Bu uygulamaların en önemlileri mini devalüasyonlar ve faizlerin serbest bırakılmasıdır. Dolar, 2 Nisan 1980'de 73,70'e, 9 Haziran'da 78'e, 4 Ağustos'ta 80 liraya çıkarıldı. Bu düzenlemeler IMF'nin "Kaygan Kur" politikasının bir sonucuydu. 12 Eylül 1980'den sonra Ulusu Kabinesi daha sık devalüasyon bir başka deyişle kur ayarlamaları yaparak kaygan kur politikasını koşulsuz yerine getirdi.¹³³

1.2.4 24 Ocak Kararları

Türkiye'de sermaye çevrelerinin krizi nedeniyle büyük bir ekonomik bunalım yaşanıyor. Bu bunalımın somut yansımaları ise öncede belirtildiği gibi Türkiye'de büyüme oranının hızla azalması, üst üste eksi olması, fiyat artış oranları, işsizlik oranının artması, dış ticaret açığı ile buna ilintili olarak dış ödeme güçlükleridir. Ekonomik bunalımın yoğunlaşması üzerine Türkiye'de işbaşında olan yönetim dış

¹³¹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 5**, s.390

Turgut Özal, 1978 yılında parti liderlerinin yumruk yumruğa geldiği bir süreçte Türkiye Ekonomisinin tartışılacağı bir toplantıda, sık sık sisteme bağlanmaktan söz açmıştı. İlerleyen dönemde sisteme bağlanmanın ne demek olduğu daha iyi anlaşılacaktı. Bakınız. Erol Manisalı, **Dünyada ve Türkiye'de Büyük Sermaye**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2009, s.77

¹³² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara İmge Kitabevi, 2004, s.147

¹³³ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.2, s.504

formatlı ve dış sermayenin öngörülerini doğrultusunda hazırlanmış kamuoyunda 24 Ocak Kararları ile bilinen ekonomik programı uygulamaya koydu. Önceleri geçici bir kararlılık düzenlenmesi olarak sanılan bu politika yönelimi kalıcılaştırılıp, yeni öğeler eklenilerek Türkiye'nin uzun dönemli ekonomi politikasına dönüştürüldü.¹³⁴

AP azınlık kabinesince hazırlanan, "ekonomik önlemler paketi" adı verilen yeni düzenlemenin 1980 bütçesi ile uygulanmasına karar verildi. Kabinenin uluslar arası finans kuruluşlarıyla yaptığı görüşmelerin ışığında hazırlanan "ekonomimizde görülen durgunluğu gidermeyi" amaçladığı öne sürülen pakette, yabancı sermayenin özendirildiği, vergi dilimleri cetvellerinin yeniden düzenlenerek 10 kat artırıldığı, % 40 oranında da devalüasyon yapılarak farklı kur uygulamasının kaldırıldığı, tüm KİT ürünlerine zam yapıldığı açıklandı. Maliye Bakanlığında yapılan açıklamaya göre pakette ayrıca özel sektörün çıkarları da gözetilmişti. Kabinenin Mart ayı başında uygulamaya koyacağı yeni önlemler paketi, öteki adıyla "24 Ocak Kararları" sermaye gruplarına yeni olanaklar yaratmaya, dış finansman kuruluşlarından taze para bulmayı da amaçlamaktaydı.¹³⁵

"Parayı pul ettiler, biz koruyacağız" sloganıyla yönetime gelen Süleyman Demirel döneminde de 100 günlük programının ikinci yarısına girerken, 24 Ocak Kararları ile Türk Parası'nın değeri düşürüldü ve 1 dolar 70 liraya yükseltildi. Devalüasyonu büyük zamların izlediği bu süreçte, devalüasyonun Merkez Bankasında gerekli döviz kaynağı olmadan uygulaması devalüasyon oranının IMF önerilerinin üstünde tutulması eleştiri konusu oldu.¹³⁶ 24 Ocak kararlarıyla Türkiye'ye IMF'nin ikinci kredi dilimi olan 78 milyon dolar geldi. Buna ek olarak Amerika'dan 98 milyon dolar, uluslar arası bankalardan da 100 milyon dolar gelecekti. Ancak, Türkiye bu süreçte petrol için döviz sıkıntısı ile gübre sıkıntısı ile karşı karşıya kaldı. Doların 70 liraya yükselmesinin ardından Türk Lirası iki yıl gibi kısa bir sürede % 260 oranında değer yitirdi.¹³⁷

Demirel Kabinesi ile uluslar arası para fonu (IMF) arasında aralık ayı başından beri süren görüşmelerin sonucunda alınan ekonomiyi yeniden düzenleyici olan bu kararlar 25 Ocak 1980 günlü Resmi Gazetenin mükerrer sayısında yayımlanarak

¹³⁴ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Remzi Kitabevi, 2009, s.196-199

¹³⁵ "Özel ve Yabancı", **Demokrat**, 24 Ocak 1980, s.1-7

¹³⁶ Yalçın Doğan, "Güvensiz Devalüasyon" **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1980, s.1-11

¹³⁷ **A.e.a.y**

yürürlüğe girmiştir. 24 Ocak kararları, özel kesimin çıkarlarını gözeten 14 yeni kararname ile yönlendirilmiş, yabancı sermayeye tanınan yeni olanaklar “ulusal bir politika” olarak görülmüştür. Bu arada banka kredilerinin faizleri artırılmıştır. Bakanlar Kurulu kararları gereğince sanayi ürünleri fiyatlarında her türlü denetim yetkisine sahip “Fiyat Kontrol Komitesi” kaldırılarak, bu kurulun yetkileri, ekonomideki çeşitli kuruluşlarda bulunan yetkilerle birleştirilerek, Başbakanlıkta oluşturulan “Koordinasyon Kurulu”na bırakılmıştır.¹³⁸

Bakanlar Kurulunun Türk Parasının değerini yeniden düzenleme kararından sonra Türkiye Merkez Bankası İdare Merkezinin Resmi Gazetenin 25 Ocak 1980 günlü 16880 sayılı mükerrer sayısında bir Amerikan Doları'nın 70 lira'ya yükseltilmesiyle ilgili olan tebliği şöyledir:

“Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1980 günlü,8/167 sayılı kararı ile yürürlüğe konulan Türk Parası kıymetini koruma hakkında 25 sayılı kararda bir ABD doları 70 TL olarak tespit edilmiştir. Ancak:

A-Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan gübre hammaddeleri ile zirai ilaç ve hammaddeleri ithalatı karşılığı satılan dövizler için parite 1 ABD doları 55 TL'dir

B-Hariçte çalışan işçilerin yurda gönderdikleri 499 sayılı kanun kapsamına giren döviz ve efektif dövizlerin alışlarında alış fiyatlarına ilaveten 3 yıllık peşin faiz ödemeleri de dahil her nevi döviz ve efektif döviz alışlarında 1 ABD doları 70 TL'dir.

C-Dış seyahat harcamaları vergisine konu alan döviz ve efektif satışlarında yüzde elli vergi dahil 1 ABD doları 70 TL'dir. Buna göre bankamızca alım satım konusu yapılan dövizlerin yeniden belirlenen alış satış fiyatları anılan karar paralelinde belirlenmiştir.Bu döviz kurlarının uygulanmasına 25 Ocak 1980 Cuma günü sabahından itibaren başlanacaktır. Yayımlanan bu tebliğe göre,İşçi döviz 1 DM, 40,49 TL'dan alınacak,Turist döviz 72.10 liradan satılacaktır.Türk Lirası'nın % 33-50 oranında düşürülmesi altın fiyatlarına da yansır.24 ayar külçe altının fiyatı birden 1275 liradan 1600 liraya fırlar.”¹³⁹

Bakanlar Kurulu 24 Ocak Kararları ile akaryakıt fiyatlarını yeniden belirledi. Bakanlar Kurulunun Resmi Gazete'nin 25 Ocak 1980 günlü mükerrer sayısında yayımlanan mükerrer kararıyla, Ankara'da sıvılaştırılmış petrol gazı olan 12 kilogramlık tüp 125 liradan 200 Lira'ya, Süper benzinin litresi 25 liradan 36 Liraya

¹³⁸ Ekonomi Özel,Cumhuriyet,26 Ocak 1980,s.5

¹³⁹ Tercüman,26 OcaK 1980,S.1-12

normal benzinin litresi 22 liradan 32 liraya, Gazyağı motorin litresi 9 liradan 20 liraya Fuel Oil'in litresi 6.90 lira'dan 12 liraya yükseltildi.¹⁴⁰

Bakanlar Kurulunun kağıt satışını durduran kararının açıklanmasından sonra ilk olarak kağıt fiyatları belirlendi. Ebat gazete kağıdının ton fiyatı 18 bin liradan Aksu teslimi 41, İzmit teslimi 41 bin 900 liraya, bobin gazete kağıdının bir tonu 17 liradan 40 bin liraya yükseltildi. Bu verilere göre gazete kağıdına % 135'in üzerinde zam yapıldı.¹⁴¹

1.2.5 24 Ocak Kararlarına Yönelik Değerlendirmeler

Türk parasının ayarlanması ve ekonomik önlemler paketi ile çeşitli ürünlere zam yapılması konusunda çeşitli partiler, kuruluşlar, bürokratlar görüşlerini açıkladılar:

Başbakan Süleyman Demirel, devalüasyon kararları ile ilgili görüşlerini ve alınan tedbirlerin gerekçelerini açıklarken, bu kararlarla, amaçlarının durgun olan ekonomiyi canlandırmak olduğunu belirterek, *“Milletimiz fedakardır.Milletimizden devlet için,millet için fedakarlık istiyoruz.Çünkü başka yapacak çare yoktu.”*¹⁴²*“Ekonomimiz mefluç halden kurtarılacak, önümüzdeki meşakkatli yolları aşip milletle mutlaka aydınlığa çıkacağız.”* sözlerine de açıklamasında yer verdi.¹⁴³

TÜSİAD adına görüş belirten Feyyaz Berker, devalüasyonun ekonomik önlemlerden sadece birisi olduğunu yeni ekonomik önlemin 1970'deki gibi diğer önlemlerle bir bütünlük içinde uygulanırsa başarı olasılığının yüksek olacağını dile getirdi. Türk-İş İcra Kurulu son ekonomik gelişmeler çerçevesinde yaptığı, olağanüstü toplantıdan sonra bir bildiri yayımlayarak devalüasyon kararının dar gelirli kesimler için bir darbe olduğunu belirtti. MSP Lideri Necmettin Erbakan, devalüasyon kararı ile ilgili olarak, AP Kabinesi tarafından IMF'nin yönergeleri doğrultusunda paranın değerini yeniden yarı yarıya düşürüldüğünü ileri sürdü. CGP Lideri Turhan Feyzioğlu ise alınan kararlar konusunda iyimser olduğunu, bu devalüasyonun 1970'deki gibi ek önlemlerle yürütülürse başarı kazanılacağını açıkladı.¹⁴⁴

¹⁴⁰ **Dünya**,26 Ocak 1980,s.1-7

¹⁴¹ **A.e.a.y**

¹⁴² **Tercüman**,26 Ocak 1980,s.12

¹⁴³ **Adalet**,27 Ocak 1980,s.1

¹⁴⁴ **A.e.a.y**

CHP’li eski Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, ekonomimizin dar boğazında alınan yeni kararların riskli bir deney olduğunu, bu deneyin bundan böyle ekonomimize serbest piyasanın katı kurallarını egemen kıldığını, CHP Genel Sekreter yardımcısı Erol Tuncer, bu süreçte zam üstüne zam geleceğini, bundan en çok dar gelirli kesimin etkileneceğini, Demirel’in yönetimde olduğu ile olmadığı süreçlerde söyledikleri ile yaptıklarının çeliştiğini ileri sürdü.¹⁴⁵ Genel-İş, SDP, TEP yaptıkları açıklamalarda, uygulanan zamlarla, devalüasyonun yokluk içinde olan halka, dar gelirli kesimlerin yaşamlarını olumsuz yönde etkileyeceğini, büyük sermayeye oldukça büyük karlar sağlayacağını ileri sürdüler. Öte yandan İzmir Belediye Başkanı İhsan Alyanak, son devalüasyon kararını, akaryakıt zamlarını eleştirerek, *”Bu koşullarda yerel yönetimimizde çalışan işçi ve memurlarımızın maaşlarını ödememiz çok güç olacak .Yeni belediyeler yasasını Meclislerden geçirmeyen hükümet elimizi kolumuzu bağladı”* açıklamasını yaptı.¹⁴⁶

Türk Lirasının dolar karşısında, % 48 oranında devalüe edilmesi Pamukbank Genel Müdürü Hüsnü Özyeğin’in saptamasına göre: devletle, özel sektörün dövizle ödemesi gereken borçlarına yüz milyarlarca dolar ek yük getirmiştir. Özyeğin, konuya ilişkin görüşlerini ayrıntılı olarak TÜSİAD toplantısında açıklamıştı.¹⁴⁷

Son ekonomik kararlara ilişkin görüşlerini açıklayan Aslan Başer Kafaoğlu da, bu kararlarla ihracatın artamayacağı yolundaki düşüncelerini kanıtlarıyla birlikte açıkladı: Kafaoğlu, Haziran 1979’da % 81 oranında devalüasyon yapılmasına karşın dış satımların azaldığını, Demirel ve çevresindekilerin kendi uygulamaları olduğu için pek savundukları 1970 devalüasyonunda da dış satımın artmadığını ileri sürdü¹⁴⁸

25 Ocak 1980 günü Ankara’da toplanan 3 gün süren TİKP I Genel Kongresi’nde konuşan Genel Başkan Doğu Perinçek, son zamlar ile devalüasyon konusuna da değindi. Perinçek, konuşmasında şunları söyledi:

“...AP iktidarı bir gece hırsız gibi halkın alın terinin yarısını çalmıştır.Ekonomik yükleri,bütün millete paylaştırmak yerine yalnız emekçi halkın sırtına vurma tutumu milli birliği sağlayamaz ve ülkemizi dış tehvide karşı savunamaz.” Kongre sırasında konuşan

¹⁴⁵ Cumhuriyet,27 Ocak 1980,s.11

¹⁴⁶ A.e,a,y

¹⁴⁷ Devalüasyon,Cumhuriyet,28 Ocak 1980,s.6

¹⁴⁸ Aslan Başer Kafaoğlu,Son Ekonomik Kararlar, Demokrat, 31 Ocak 1980,s.3

Aydınlık Gazetesi müessese müdürü Osman Gürhan Ertür da son kağıt zamlarının basını baskı altına alan bir yöntem olduğu için eleştirdi.¹⁴⁹

Öte yandan Maliye Bakanı İsmet Sezgin mali önlemler konusunda bir açıklama yaptı. Bakanın alınan önlemlerin yokları var etmeye yönelik olduğunu ileri sürdüğü açıklaması özetle şöyleydi:

“Bu önlemlerin enflasyonu yavaşlatarak durdurmaya, işçi dövizli gelirlerini ve ihracat gelirlerini artırmaya, ithalatı açmaya, duran fabrikaları çalıştırmaya ve yokları var etmeğe yönelik olduğunu....Bilindiği gibi Milli ekonomik istikrarın yeniden ihyası hükümetimizin başlıca gayesidir.Bu gayeyi gerçekleştirmek üzere 25 Ocak 1980 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan tedbirler yürürlüğe konmuştur.”¹⁵⁰

Bu arada son kararlara ilişkin görüşlerini açıklayan Petrol Ürünleri İşveren Sendikası Genel Başkanı Mustafa İzci ise akaryakıtta yapılan zamları olumlu karşıladıklarını ve bu zamların daha erken yapılmasının gerektiğini önemle belirtip şu sözleri söylemiştir:

“Siyasal iktidar oy avcılığını bırakmış,yurt ve dünya gerçeklerini göz önünde tutmuştur.Bununla da kalmayıp önümüzdeki günlerde OPEC ülkeleri tarafından yapılacak olan yeni ayarlamayı da bir çırpıda yapmıştır.”¹⁵¹

Önlemler Paketine ilişkin görüşlerini açıklayan MSP Lideri Necmettin Erbakan, AP hükümetine olan tepkisini, *“Demirel milletin tepesine acımasızca vurdu”* sözleriyle dile getirdi. Erbakan açıklamasında Süleyman Demirel ve Hükümetinin bu kararları ekonominin bir gereği olarak değil de IMF’ in emriyle aldığını, alınan kararlar sonucunda ülkemizde *“orta halli bir vatandaşın “kalmayacağını da anımsatmıştır.”¹⁵²*

CGP Lideri Turhan Feyzioğlu da bu süreçte yeni ekonomik önlemlere ilişkin görüşlerini belirtti. Feyzioğlu görüşlerini şu sözlerle belirtmekteydi:

“Devalüasyonlar mutlaka iktidar değişikliği getirmeyebilir.Ancak enflasyon ihtilal getirir.Muhalefetteyken zorunlu hale gelmiş bir devalüasyonu bile insafsızca eleştirenler iktidara geçer geçmez aynı zorlukla karşılaşır devalüasyon yapmaktadırlar.Bunu son yıllarda kaç defa gördük.Bu devalüasyon kararından sonra gerekli önlemler alınmazsa acı

¹⁴⁹ **Aydınlık**,28 Ocak 1980,s.1-7

¹⁵⁰ **Adalet**,27 Ocak 1980,s.1-7

¹⁵¹ **Adalet**,27 Ocak 1980,s.1-7

¹⁵² **Milli Gazete**,27 Ocak 1980,s.1

ilacın etkisi sıfıra iner.”¹⁵³

Dönemin gazetelerinde yer alan 24 Ocak Kararlarına ilişkin yorumlara daha ayrıntılı olarak yer vermek açıklayıcı olacaktır.

Güneri Civaoglu, yayımladığı, “*Devalüasyon*” adlı yazısıyla, devalüasyon kararına ilişkin görüşlerini açıklamaktaydı. Çoğu kimsenin yadırgadığı 1 ABD doları için 70 TL'nin iş yaşamının içinde bulunanlar için trajik bir rakam olmadığını, çünkü sanayicinin ham ya da yarı mamul maddesini iki ödemede bulunarak–biri- resmi, diğeri karaborsa olarak- 1 dolar 110 TL'ye mal ettiğine değindi. Yazar bu çift ödemenin sonucunda tüketiciye 1 doların 150 TL olarak yansıdığını, şimdi Tahtakale piyasasını bir oranda devre dışı bırakan devalüasyonla “Gümrük resminin %1'e düştüğü de göz önüne alınırsa,” sanayicinin 1 doları 54 TL'ye mal edeceğini, bu işlemin sonucunda da en fazla tüketiciye 1 doların 80-90 olarak yansıtacağını vurgulayarak böylece ilk 15-20 günün fiyat kargaşası ile temel ürünlere getirilen zamlara karşın fiyatların sanıldığı kadar artmayacağını ileri sürdü.¹⁵⁴

Tansu Cılızoğlu yayımladığı “*Dolar yetmiş Lira!*” adlı yazısıyla, doların 70 liraya çıkarılmasıyla, Demirel Kabinesinin resmen IMF ile ABD'ye teslim olduğunu, halkın bu günden başlayarak, daha çok ABD tarafından sömürtüleceğini, KİT'lerin serbest bırakılmasıyla daha çok zamların görüleceğini ileri sürdü. Yazar alınan önlemleri eleştirdiği yazısını şöyle bitirmiştir:

“...Demirel'in söyleyecek sözü yoktur.Resmen Amerika'ya teslim olunmuştur.Halk Amerika'ya satılmıştır.Bunun hesabı nasıl verilecektir?Halk bu ekonomin çaresizliğini nasıl delecektir?Günlük yaşam nasıl sürüp gidecektir bu soruların cevabı yoktur.Bu yapılsaydı ne yapılabilinirdi?Bu sorunun cevabını birkaç satırlık kala yerimizde irdelemek mümkün değildir.Bu sorunun cevabını yarına bırakalım.Bu gün Türkiye'de doların 70 lira olmasının yeni bir kapının arandığını vurgulayalım.Yaşarsak hep yeni dönüşlerde dolar 70 lirayken diyeceğiz.Demirel de artık kendi tükenmesinin ve kendi sonunun imzasını atmıştır.Ne zaman?Dolar yetmiş liraya çıktığı gün.”¹⁵⁵

İlhan Selçuk,”*Fiyatlar Serbest...Fikirler Yasak*” adlı yazısıyla son kararları eleştirdi. Selçuk yazısında 1970'de 9 lira olan doların bugün 70 lira olduğunu, son

¹⁵³ **Günaydın**,26 Ocak 1980,s.4

¹⁵⁴ **Tercüman**,26 Ocak 1980,s.3

¹⁵⁵ **Akşam**,27 Ocak 1980,s.2

devalüasyonun ABD'nin Türkiye'nin emeğini kat kat ucuza alacağı anlamına geldiğini, Türkiye'nin sürekli IMF'nin zoruyla enflasyon canavarıyla savaşımında yenik düştüğünü belirterek Türkiye'nin bir "Pazar" olduğunu ileri süren yorumunu şöyle bitirdi:

"Enflasyon batağında çarpınan Türkiye'de 24 Ocak'ta niçin devalüasyon yapıldı ? Borç bulmak için ...sözde karar verilir verilmez 500 milyon dolar gelecekmış 500 milyon dolar, ülkenin iki aylık akaryakıt parasıdır.Devalüasyonla birlikte zam paketi de açıldı.Üstelik fiyatlar serbest bırakıldı.Bu demektir ki Türk ekonomisinde orman yasası artık devlet yasasıdır; kazığı atabilen kazanacaktır.Ve işte vardığımız sonuç,Türkiye'de fiyatlar serbest,.. Fikirler yasak."¹⁵⁶

Mustafa Afşin, "Zamlar ve Devalüasyon" adlı yazısında, Demirel Kabinesinin aldığı devalüasyon ile zam kararlarını savunmak niyetinde olmadığını belirtti. Ecevit'i açık bir dille suçladığı yazısında Afşin, Ecevit yönetiminde işe alınan Marksistlerin ekonomiyi bozduklarını, devalüasyonun, zammın asıl yaratıcısının Ecevit olduğunu, Demirel kabinesinin her türlü eleştiriyi göze alarak bu kararları aldığına, bu kararları almanın gerekli olduğunu ileri süren değerlendirmesini şöyle bitirdi:

"...Kim gelirse gelsin aynı şeyi yapacaktı. Çünkü bugünkü sistemin kuralı bu.Demirel hükümeti de oyunu kuralına göre oynadı o kadar."¹⁵⁷

Oktay Ekşi,"Çıkış Yolu" adlı yazısında son alınan ekonomik kararları Richter ölçeği ile 9,5-10 şiddetindeki bir depreme benzetiyordu. Depremi şiddetini 1976 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşanan, 600 bin kişiyi öldüren depremden daha şiddetli olduğunu, her şeyimizi hatta adetlerimizi, değer yargılarımızı yeniden yapılandıracağımızı, tabanı delinen ayakkabılarımızı atmayı onaracağımızı, evin her tarafını değil bir tarafını ısıtacağımızı, az yakan elektrik ampulleri kullanacağımızı, ya da kısacası bütün ölçülerimizi değiştireceğimizi ileri sürdü. Yazar bu yazısında ayrıca enflasyonun yüzde yüz olduğu ülkemizde 10 yılda 20 kere devalüasyon yapılmasına toplumun sessiz kalamayacağına bu devalüasyonun başarısızlığı durumunda sadece Demirel kabinesinin düşmeyeceğine, rejiminde elden gideceğini vurguladığı yazısını şöyle bitirdi:

¹⁵⁶ Cumhuriyet,27 Ocak 1980,s.2

¹⁵⁷ Millet,28 Ocak 1980,s.3

“Öyle ise Demirel,vatandaşın fedakarlık istemeden önce,-veya isterken-hemen harekete geçmeli,lüks tüketimle, vergi hırsızları ile,kaçakçılarla karaborsacılarla kısaca toplumun parazitleri ile mücadeleye girdiğini göstermelidir.Başka bir çıkış yolu yoktur.”¹⁵⁸

Özlem Özgür,”*Demirel Çıkış Yolu mu soruyor?* “ adlı yazısında, Demirel Kabinesi’ni, “gerici, Amerikancı, sıkıyönetimci, halk düşmanı” nitelendirmeleriyle suçluyordu. Özgür bu yazısında, kabinenin demokratik hak ve özgürlükleri kısırak faşizme kapı açtığını, son uygulamayla halkın sofrasındaki bir dilim ekmeğe de göz diktiğini, Demirel Kabinesi’nin gidici olduğunu, belirtmekteydi. Yeni düzenlenmenin aldatıcı olduğuna, emperyalist odakların, tekelci sermayenin, Truva Atlarına varıncaya kadar herkesin hatta Metin Toker’ in bile eski yemeği ısıtıp halkın önüne koyacaklarını söyleyen yazar, çıkış yolu olarak, adı geçen güçlerin, “AP ile CHP Koalisyonu gereklidir” senaryosunu topluma sunacaklarını ileri sürüyordu. Öte yandan Demirel’in ekonomik önlemler paketine ilişkin yaptığı “biz kimsenin reçetesiyle hareket etmedik” biçimindeki açıklamasının gerçek dışı olduğunu da belirten yazısını şöyle bitirmekteydi:

“Demirel açıktan yalan söylüyor.Bu paketlerin her birinin IMF’nin reçetesinden kaynaklandığını, IMF’nin emirlerine dayalı olarak uygulamaya konulduğunu,Türkiye’de bilmeyen kör,işitmeyen sağır kalmış mıdır?...Demirel “ekonomik önlemler” dediği ve acı haplar içeren reçeteyi açıklarken Türkiye Halkından anlayış beklediğini söylüyor.Yani bu kazıklara herkes razı olsun, herkes kendisine yeni bir Ateşten bir gömlek yeni bir kölelik zinciri seçsin diyor....Demirel başka bir çıkış yolunun olmadığını söylüyor...varsa gösterebilirler buyuruyor....Vardır ya çıkış yolu, işçi sınıfındadır....ilerici demokratik düzendedir....gericilik güçlerinin erkini tepetaklak etmededir...Ve kurtuluşa giden yol Demirel Hükümetini alaşağı etmekten geçmektedir.”¹⁵⁹

Mehmet Arif Demirel, “*Liranın değeri gene düştü adlı*” yazısında, siyasi yöneticilerin MSP hariç muhalefette iken karşısında oldukları devalüasyonu iktidara geldiklerinde, IMF ya da başka bir baskı altında sözlerini unutup liramızı kuşa çevirdiklerini belirtti. Yazar, Demirel-Özal ikilisinin 1970 de yaptığı devalüasyonun çok başarılı olduğunu bu devalüasyonunda başarılı olacağı yolundaki bazı çevrelerin açıklamasını eleştirdiği yazısını şöyle bitirmiştir:

¹⁵⁸ **Hürriyet**,27 Ocak 1980,s.3

¹⁵⁹ **Politika**,30 Ocak 1980,s.4

“Yine yanlış bir saplantı 1970 ve 1980 şartları çok değişiktir.1970 yılında biz yine aynı şeyleri satmaya çalışıyor buna karşı bir varil petrole iki dolar ödüyordük. Üstelik ithalatımız üç milyon ton dolaylarındaydı.Bugün petrol olmuş otuz dolar,ithal hacmi çıkmış on beş milyon tona biz hala aynı Aspirin ile şifa arıyoruz.İnşallah biz yanılırız, hem de büyük ölçüde...”¹⁶⁰

Sadık Albayrak, “Düzeltilti İşte” adlı yazısında, Demirel’in yüz gün geçmeden sihirli formülünü bütün açıklığıyla gözler önüne serdiğine, devalüasyon denen balyozun milletin tepesine indiğini, tüketimin yüzde yüz zamlandığına değindi. Yazar zamların aracının, vurguncunun işine yarayacağını, zenginin daha zengin fakirin daha fakir olacağını belirttiği yazısında, Demirel ile Ecevit’in aynı icraatın adamı olduklarını artık yönetime gelme sırasının MSP’ ye geldiğini ileri sürerek yorumunu şöyle tamamlamıştır:

“Şimdi söz hakkı ve icraatta bulunma devri MSP’ ye gelmiştir...Bakalım ne yapacak, yüz gün hele bir dolsun, derken Demirel sihirli formüllerini birden milletin önüne çıkarmış, eski tas eski hamam manzarası içinde müspet kararlar alındığını söylemektedir ki, bu her vatandaşı acı acı tebessüm ettirmekten başka işe yaramamıştır...Amma solak mantık ile birlikte, sağ liberal mantıkla yol almasını bilenler yine de bir suçlu arayacak, ve gide-gide MSP’ de karar kılacaklardır.Kendi gözlerinde mertegi unutup başkalarında çöp arayanlar sanırlar ki bu mantıkla millet kandırılır....”¹⁶¹

Hüsamettin Çelebi,”Acı İlaç:Devalüasyon” adlı yazısında, Süleyman Demirel’in önlemler paketine ilişkin yaptığı açıklamalarını “Hastayı kurtarmak için en acı ilacı verdik” sözleriyle nitelendirdi. Ülkemizde bu para operasyonlarının birkaç kez yapıldığına, her defasında yapılacak bir ikinci şeyin olmadığı ve hastanın kurtulması için acı ilacın istenmeyerek verildiğini, sonunda hastanın ölmediğini ancak kurtulmadığına da dikkati çeken yazar,” bu defa hasta kurtulabilir mi” biçimindeki sorusunu şöyle yanıtlamıştır:

“Evet,ekonomimiz hasta...Evet devalüasyon hastayı öldürmemek için seçeneği olmayan tek çare...Ama bu gün için tek çare...Yarın ne olacak? Üç yıldır ek istihdam yaratmayan bu ekonominin, hızla artması beslemesi nasıl sağlanacak’ Aldığı ilacın etkisiyle bir süre rahatlama umulan hastanın bu durumundan yararlanarak yarınları düşünmek

¹⁶⁰ **Adalet**,27 Ocak 1980,s.2

¹⁶¹ **Milli Gazete**,27 Ocak 1980,s.2

zamanıdır.Yarınlar ,siyasal istikrarı yerli kaynaklardan, petrolü ve nüfus artışının ciddi olarak planlamasını istiyor.Aksi taktirde devalüasyon ilacının yetmeyeceği günler gelebilir.¹⁶²

Sırrı Yüksel, “*Bir gün Konuşacağız*” adlı yazısında toplumumuzu, olayları tek yönlü ele aldıkları ve hükümetin devalüasyon kararı üzerine “yandık” feryadı basan aydın geçinen kesimi eleştirdi. Bu kesime hükümetin yaptığı devalüasyon kararının zorunluluğuna karşın “niçin gerçeği söylemiyorlar” biçiminde bir soru yöneltti. Bu kesimin suskunluğunu “hastaya bu ilacı vermektan başka bir çare yoktu.” Yargısını onayladıkları anlamına geldiğini belirten yazar geçmişte de bu tür önlemlerin yapıldığına dikkat çeken yazısını şöyle tamamlamıştır:

“Geçmişte bu yapılmamış mıdır? Haa ...’ Yandık, bittik diyenlere’ biraz kuşkuyla bakmak gerekiyor.Çünkü bu tedbirler, halkın değil, karaborsacının, vurguncunun, kapkaççının belini kıracaktır.Asıl mahvolacak olan onlardır.Bize gelince: Biz bu tedbirlerin sonuçları alınmaya balladığı zaman konuşacağız.Ve, ‘Yandık,mahvolduk’ diyenlere bir çift sözümüz olacak.Kimin yanıp mahvolduğunu da o zaman göreceğiz.”¹⁶³

Kemal Karhan,”*Demirel’i dinlerken*“ adlı yazısında Devalüasyonun kronolojisi nin, 1946 yılına dek uzandığını, Recep Peker’in devalüasyon gereği dolara iki misli değer kazandırdığını önemle belirtti. Son devalüasyon konusunda bir basın toplantısı düzenleyen Demirel’in açıklamalarına da değinen yazar, Demirel’in yöntemini eleştiren yorumunu şöyle sürdürmüştür:

“Demirel’in açıklama yönteminde bana, bir ölçüde ters düşen bir hususa değinmeden edemeyeceğim.Bugünkü ekonomik bunalımda geçmiş iktidarların hepsinin payı var.Kiminin az,kiminin çok ve bu da bakış açısına göre değişir.Buna rağmen Demirel’in siyaset hayatında yepyeni bir kişiymişçesine, sorumluluk başlangıcını son güven oyu tarihi alması, kendisini haklı götüreceğ bir davranış sayılamaz.Üstelik bu canı yandığı için bahane arayan vatandaşa da hiddetini dayayacak bir tutanak verir.Her halde siyaset adamları önemli saydıkları konular yanında bu basit ayrıntıları ihmal ediyorlar.Ne var ki zararları daha çok bunlardan kaynaklanıyor.”¹⁶⁴

¹⁶² **Günaydın**,26 Ocak 1980,s.5

¹⁶³ **Güneş**,30 Ocak 1980,s.2

¹⁶⁴ **Yeni Asır**,29 Ocak 1980,s.6

1.3.1 Uluslar arası Etkenler

Türkiye'yi 12 Eylül sürecine götüren dış etkenin ağırlıklı olarak ABD ile ABD'nin müttefikleri olan Batılı Devletlerin Ortadoğu Politikası ile ilintili olduğu ileri sürülmektedir. Türkiye'de 12 Eylül'e yakın günlerde de ulusal tepkilere yol açan toplumsal terör eylemleri sürerken, ABD ile Batılı kentlerdeki görüşmelerde ısrarla üzerinde vurgu yapılan ifade, "*Türkiye'de istikrar gereklidir*" sözüdür. 1979'da gerçekleşen İran Devrimi sonucunda, İran Lideri Ayetullah Humeyni, ABD'nin İran'daki askeri üslerini kapatınca, Ortadoğu'da güçler arası dengede Türkiye düşünülür oldu. O süreçte Ortadoğu patlamaya hazır bir yanardağ gibidir. Çünkü ABD Devlet Başkanı Carter, 'in katkılarıyla İsrail Devlet Başkanı Menahem Begin ile Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 26 Mart 1979 günü Camp David Antlaşması'nı imzalamışlardı.¹⁶⁵

Bu bağlamda, Camp David Antlaşması'nın imzalanmasından 6 ay önce 18 Eylül 1978 günü iki ön anlaşma yapıldı. Biri Mısır-İsrail Anlaşması, ötekisi Ortadoğu Barış Anlaşması Çerçevesi'dir. Enver Sedat'la Menahem Begin'in, Washington'da imzaladığı antlaşmalarda askıda kalan sorunlar oldu. Bunlardan biri Kudüs'ün statüsü, İsrail'in işgal altındaki topraklarda kurduğu yerleşim merkezlerinin geleceği ile Filistin halkının kim tarafından yönetileceği gibi konulardır. Öte yandan bu anlaşmalara Suriye, FKÖ ile Lübnanlı Sağcı Hıristiyanlar olumsuz tepki verdiler. Suriye Radyosu, öteki Arap Ülkeleri'nin katılmadığı anlaşmanın Ortadoğu'ya barış getirmeyeceği iletisini verdi. FKÖ temsilcisi ise Enver Sedat'ın Filistin Halkı adına bir anlaşma imzalamaya yetkili olmadığını, yapılan anlaşmanın Filistin sorununu çözemeyeceğini duyurdu. Öte yandan Lübnanlı Hıristiyan sağcılar yapılan anlaşmaların Lübnan'da yeni patlamalara yol açacağını ileri sürdüler. Siyasal gözlemciler ise antlaşmanın bir çerçeve antlaşması da olsa Carter'in kişisel başarısı ile ABD etkinliğinin Ortadoğu' da artacağı yorumunu yaptılar.¹⁶⁶

Bu süreçte ABD Devlet Başkanı Carter, Camp David zirvesini gerçekleştirerek, barış sağladığından ötürü 1979 Nobel Ödülü'ne aday gösterildi. Ancak, Camp David Çerçeve antlaşmalarının tepkisi Ortadoğu'da büyüdü. Antlaşmaya karşı bir Red Cephesi oluşturuldu. Bu antlaşmayı Sovyetler Birliği Resmi ajansı TASS, Ortadoğu'

¹⁶⁵ M.Ali Birand, **12 Eylül Saat:04**, 14 basım, İstanbul Milliyet Yayınları, 1993, s.92-93

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1978, s.5

da Arap Halklarına karşı girişilmiş bir komplo olarak yorumladı. Öte yandan AET ülkesi 9 ülkenin dış işleri bakanları Brüksel’de yayımladıkları, ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance’e ilettikleri mesajda Camp David Anlaşması’nın Ortadoğu’da sürekli, adil, gerçek bir barışın sağlanmasında önemli bir adım olduğunu duyurdular.¹⁶⁷ İlerleyen süreçte Şam’da 3. Zirve toplantısını yapan “*Direnış Cephesi*” içinde yer alan Suriye, Libya, Güney Yemen, Cezayir, Arap Cemahiriyesi Mısır ile diplomatik, ekonomik ilişkilerini kesme kararı aldılar. Toplantının kapanış konuşmasını yapan Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat’ı, “*Bu güne değin eşi görülmemiş cinayeti işlemekle*” suçladı. Bu toplantıda, Arap Birliği Merkezi’nin başka bir Arap Ülkesi’ne taşınmasına karar verildi.¹⁶⁸

Ortadoğu’da gerilimli günlerin sonunda imzalanan 26 Mart 1979 Camp David Antlaşması’nın çok önemli 4 maddesi vardı. Birincisi, İsrail işgal ettiği Sina Yarım adasından dönüşümlü olarak 7 aylık sürede geri çekilecek, buradaki petrol yataklarını aynı sürede Mısır’a geri verecek, ikincisi, Mısır İsrail’in varlığını tanıyacak, üçüncüsü, İsrail bandıralı yolcu ile yük gemileri Süveyş Kanalından serbest olarak geçecekler, dördüncüsü Mısır ile İsrail bu anlaşmayı parlamentolarından geçirdikten bir ay sonra Filistinlilere özerklik konusunu antlaşmanın kapsamı doğrultusunda görüşeceklerdir. Bu antlaşma ile Mısır ile İsrail 5 milyar dolarlık ek yardım kazandı.¹⁶⁹

Bu antlaşma çerçevesinde, Arap Birliği 18 ülkenin Dış İşleri ile Maliye Bakanları Bağdat’ta bir toplantı yaptılar. FKÖ Lideri Yaser Arafat, yaptığı konuşmasında Mısır’ın yanı sıra ABD’ye ekonomik ambargo yapılmasını önerdi. Irak Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin’de, Irak’ın Enver Sedat ile müttefiklerine karşı sonuna değin savaşacağını duyurdu.¹⁷⁰

FKÖ’den oluşan “*direnış ile kararlılık cephesi*” ne göre bu anlaşma bir ihanet belgesidir, ayrıca bu anlaşmaya destek veren Şah rejimi İran’da artık yoktur. ABD’nin Suudi Arabistan ile Ürdün’ü tarafsızlaştırma uğraşları boşa çıkmıştır, Carter yönetimi Mısır ile İsrail’i kendi politikalarına uygun bir çizgide buluştururken, Ortadoğu’da politikalarını uygulama şansını da zorlaştırmıştır.¹⁷¹ Mısır’a karşı

¹⁶⁷ A.e,20 Eylül 1978,s.3

¹⁶⁸ A.e,25 Eylül 1978,s.3

¹⁶⁹ A.e,28 Mart 1979,s.1-11

¹⁷⁰ A.e,a.y

uygulanacak politikayı saptamak üzere toplanan Arap Birliği devletleri 27 Mart 1979'da Bağdat'ta ortak hareket etme konusunda şu anlaşma maddelerini onaylamışlardı:

1-Arap devletlerinin büyükelçilerini hemen Mısır'dan çekmeleri ve diplomatik ilişkileri kesmeleri;

2-Arap Birliği Merkezi'nin geçici olarak Tunus'a taşınması;

3-Mısır'ın bağlantısızlık hareketi, İslam Konferansı ve Arap Birliği örgütlerindeki üyeliklerin askıya alınması;

4-Camp David ve Mısır İsrail Barış Antlaşması'nın gerçekleşmesinde önemli payı nedeniyle, ABD'nin şiddetle kınanması;

5-Mısır'a Arap Devletleri'nce yapılan her türlü ekonomik yardımın kesilmesi ve ticari kolaylıkların durdurulması; ¹⁷²

Camp David Antlaşması'na tepkiler büyüdü, bu tepkiler Enver Sedat'a karşı Mısır'da da görüldü. ABD anlaşmanın sürekliliği için Mısır'a 3 milyar dolar yardım sağlamasının yanı sıra Enver Sedat'a yardım sağlamak amacıyla "*ılımlı Müslüman ülkeler oluşturulması*" kuramını yapısalılaştırdı. Bu kuşak, Suudi Arabistan, Fas, Tunus, Mısır ile Türkiye'yi kapsayacak, bu kuşanın ülkeleri, Ortadoğu'da dengeyi sağlayacaklardı.¹⁷³

Ortadoğu'da Camp David Antlaşması'na yönelik tepkilerde Irak Lideri Saddam Hüseyin başı çekti. Irak rejimi anti-komünist olmasına karşın Saddam Rusya ile de dostluk ilişkilerini sıcak tutmaya çalıştı. İran Devrimi olunca Batı ile ABD Saddam'ın tepkilerini bir yana bıraktı ve Taner Timur'a göre,

*"Batılı metropoller geleneksel politikalarına,böl-yönet kuralına dönerek Irak'ı harekete geçirdiler.İran'la çıkar ilişkileri olan Irak zaten böyle bir misyona hazırđı.Sekiz yıl süren ve her iki taraftan da yüzlerce ölüme yol açan savaş,Batı'nın yardımıyla Irak'ın avantajıyla sonuçlandı."*¹⁷⁴

Bu süreçte ABD'nin Ortadoğu politikası gereğince, Türkiye'de istikrarlı bir yapı kurulmasını gerektiren bir diğer etken de Kürt sorunudur.

¹⁷¹ A.e,Ortadoğudaki Oluşum,29 Mart 1979,s.1-11

¹⁷² Oral Sander, **Siyasi Tarih**,12.basım,Ankara,İmge Kitabevi,2004,s.545

¹⁷³M.ALİ Birand,**12 Eylül Saat:04**,s.94

¹⁷⁴ Taner Timur,**Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**,2.basım,Ankara,İmge Kitabevi,2000,s.208-250

1979 yılında Türkiye ve Irakta yaşanan gelişmeler nedeniyle Kürt sorunu yeni bir boyut kazandı. 16 Temmuz 1979'da yönetime gelen Saddam Hüseyin Irak'ı Arapların Lideri ve Körfezin en güçlü devleti kılma düşüncesindeydi. Bu istemini yaşama geçirmek için kendisine muhalif örgütlerin yanı sıra Kürtlere karşı da sert önlemler aldı. Şubat'ta, Arap Sosyalist Diriliş Partisi (Baas) içinde tasfiye hareketine girişti. Yeni bir ayaklanmayı önlemek için Aralık 1979'da Devrim Konseyi bir karar alarak atama yolu ile belirlenen Kürt Özerk bölgesi içindeki yasama bölgesi için seçim yapılacağını, bu bölgenin her açıdan gelişmesini sağlayacak yasalar çıkarılacağını duyurdu. Ancak Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ile Kürdistan Yurtsever Birliği'nin (KYB) seçimlere girmesinin yasaklanması, iç güvenlik politikası gereğince bir çok Kürt ve Türkmen'in güney bölgelerine göç ettirilmesi olayı bazı siyasi gözlemciler göre, demokrasi ilkelerini ötediği gibi bir çok soruna da yol açmıştır.¹⁷⁵

Bazı gözlemciler tarafından alınan bilgilere göre, İran'da Sünni Kürtler, 1978'de İran Şahı'nın otoritesinin çökmeğe başladığı zaman, Mahabad bölgesinde bağımsız bir devlet kurdular. İran Devrimi olunca da Devlet Başkanı Humeyni'nin, kararlarını yok sayarak, İran Devrim Muhafızları ile bu yöredeki Kürtler arasında silahlı çatışmalar oldu. Bu çatışmaların 1980 yılında, şiddetlenmesi üzerine Cumhurbaşkanı Bani Sadr 14 Mayıs 1980'de Kürtler için bir özerklik planını uygulayacağını bildirdi. Buna karşın bu karar da süren çatışmaları önleyemedi. Ancak İran-Irak savaşı sırasında bu çatışmalar son buldu.¹⁷⁶

Bu süreçte, Kürt militaristlerine ve onların yandaşlarına göre, İran'da Kürtler, ABD'nin politikası doğrultusunda İran Şahı tarafından soykırım ölçütlerine yakın bir uygulamayla baskılarla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Kürt yöneticilerin uzlaşmaz tavırları da sorunların çözümünü güçleştirmişti. Bu açıdan, Kürt sorunu sürecin öncelikle çözülmesi gereken kritik sorunlarından biriydi. Çünkü Kürtler öz kimlik savaşını vermek gerekçesiyle, gördüklerini iddia ettikleri, baskılara, kıyımlara karşı örgütlenmişlerdi. 1979'da Kürtler ayaklanınca Ortadoğu'da dengeler alt üst olmuştu. O güne dek her ulusun kendi çıkarıyla örtüşen bir Kürt Politikası vardı. Ancak hiçbir politika Kürt Ulusu'nun beklentilerini karşılayacak özellikte değildi, ayrıca Kürt

¹⁷⁵ Ömer Kürkcüoğlu, **Türk Dış Politikası**, 2.cit, 10.basım, ed: Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.130

¹⁷⁶ Fahir Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16 basım, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007, s.757

ayaklanmalarının İran'ın sınırını aşma olasılığı çok yüksekti. Kürt ayaklanmaları Batı ile ABD'nin o süreçte öncelikli sorunlarından biriydi. Bu nedenle de Ortadoğu'da ABD İle Batılı Devletleri'nin beklentilerini karşılayacak, istemlerini yerine getirecek sorunsuz bir Türkiye gerekliydi.¹⁷⁷

Aynı süreçte, Ortadoğu'da ABD'yi kaygılandıran gelişmeler yaşandı. Rusya Afganistan'ı kuşattı. Bunun üzerine ABD, o kadar kaygılandı ki, Başkan Carter, Pentagonun kredilerini artırarak Sovyetler Birliği'ne buğday ile teknoloji satışına ambargo koydu.¹⁷⁸ Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler dolayısıyla ABD'nin Ortadoğu Politikasını Fahir Armaoğlu, şöyle değerlendirmiştir:

“ Şah'ın devrilmesi ile Amerika'nın Ortadoğu'da mühim bir dayanağı kaybetmesi ve Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Amerika'nın Orta Doğu Hakkındaki stratejik değerlendirmelerinde büyük değişiklikler yapmıştır.Şimdi Orta Doğu Petrolleri Sovyet Rusya'nın tehdidi altına giriyordu.Bu sebeple, Amerika Körfez Petrollerine bir saldırı halinde hemen savaş alanına sevk edilmek üzere, 300 bin kişilik bir 'Hızlı İntikal Kuvveti' (Rapid Deployment Force) teşkiline başladı.İkinci olarak, 1980 yılı başından itibaren Başkan Reagan'ın idaresi ile birlikte, Amerika Arap İsrail barışını gerçekleştirerek bölgeye bir istikrar getirmek için çabalarını artırdı.”¹⁷⁹

Bu bağlamda, ABD, İran Devrimi sonrası kapanan üslerine sağlam bir yer aramaya başladı. ABD'nin U2 casus uçaklarının Türkiye'de konuşlanmasına karşılık, ABD yardımını Bülent Ecevit, 5 Ocak 1979'da Guadeloupe görüşmeleri sonrasında onaylamadı. Bülent Ecevit, ABD'ye göre, ABD'nin istediği biçimde, sert bir anti komünist tutum içinde değildi, Sovyetler Birliği'nden çok Batı'yı eleştirmekteydi. CIA' nın Ecevit'i o süreçte nitelemesi, ”...tarafsız veya ulumlu bir batı aleyhtarı..”¹⁸⁰ biçimindeydi.

ABD yetkilisi Brzezinski, ABD'de Türk İş adamları ile yaptıkları bir toplantıda, “Ecevit için bu adam ile Türkiye bir yere ulaşamaz” mesajını verince, özel girişimciler Ecevit'i yönetimden çekmek için ABD sözcüleri, 7-18 Haziran 1979'da Kenan Evren'le yaptıkları görüşmelerde Türkiye'yi haşlırcasına, “...İstikrarlı bir

¹⁷⁷ M.Ali Birant,12 Eylül Saat:04,s.95-96

¹⁷⁸ Taner Timur,Küreselleşme ve Demokrasi Krizi,s.343

¹⁷⁹ Fahir Armaoğlu,20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,s.768

¹⁸⁰ M.Ali Birand,12 Eylül saat:04,s.97

Türkiye istiyoruz. Gelişmeler ise bu yöne girmiyor.” dediler.¹⁸¹ Washington’un mesajı oldukça nettir. Washington’un görüşü “istikrarı ancak asker kurabilir” yönündeydi. Bu yönelimin en açık örneği,Brüksel’de NATO Kuvvetleri Başkomutanı Haig ile Korgeneral arasında geçen konuşmada duyumsandı. Türkiye’deki iç olayların konuşulması sırasında 1 Mayıs Olayları’nda, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Necdet Üruğ’un, sokağa çıkma yasağına uymayanları tutukladığını, yönetimi dinlemediğini, Korgeneral Yüksel, Haig’e iletince, Haig:”Bravo derim.İşte komutan böyle olur ve istikrar böyle kurulur.” dedi.¹⁸²

Yalnızca ABD’de değil, NATO içinde de benzer yönelim söz konusuydu. Çünkü, NATO, Güneydoğu Karargahı Komutanı Amerikalı Amiral Şeer, 1980’nin İlkbaharında İstanbul’a gelişinin ardından Harp Akademisi’nde bir konuşma yaptığı bir sırada, genel konulardan sonra sözü Türkiye’ye getirdi. Türkiye’de enflasyonun yüzde yüz sürdüğünü, düzensizlik, dengesizlik varken etkin bir savunma planının yürütülmesinin zorlaşacağını, bu nedenle de 24 Ocak Kararları’nın yaşama geçirilmesi gerektiğinin altını çizerek anlattı. Amiral Şeer, kendini dinleyen askerlere,”...Böylesine bir tehlike karşısında ben size sormak isterim,siz ne yapıyorsunuz, ne yapmayı planlıyorsunuz.”¹⁸³ dedi. ABD için 12 Eylül eyleminin olağan dışı bir şey olmadığını bir kanıtı da, 10 Eylül 1980’de ABD’de bulunan Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya onuruna Washington Büyükelçiliği’nde verilen kokteyl’dir. Kokteyl de Türkiye’deki terör eylemleri, siyasi kriz, ekonomik tıkanıklık ile Cumhurbaşkanı’nın aylarca seçilememesi konuları dile getirildi. Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya kendine yöneltilen soruları yanıtladılararak.”Merak etmeyin önümüzdeki 48 saat içerisinde Türkiye’nin bir Cumhurbaşkanı olacak.” dedi.¹⁸⁴

12 Eylül Darbesinin ABD tarafından yönlendirildiğini savlayan görüşlerden biri de İspanyol Siyaset Bilimci Miguel Cabrera’ya aittir. Ona göre, ABD 12 Eylül öncesi süreçte İran ile Afganistan’da ipleri elinden kaçırmıştı. Türkiye elinin altında kalmalıydı. İspanyol Siyaset Bilimci,Miguel Angel Cabrera, ”Avrupa’da Güvenlik: Yunanistan” adlı bir kitabında:

¹⁸¹ Birand,A.e,s.99

¹⁸²BirandA.e,s.102

¹⁸³Birand,A.e,s.196

¹⁸⁴ Yalçın Doğan,**Dar Sokakta Siyaset**,1980-1983,İstanbul Tekin Yayınları,1985,s.18-19

:”Beyaz Saray başlangıçta müdahaleyi istemiyordu.Washington Türkiye’de demokrasinin sürmesinden yanaydı ve bu nedenle Ecevit’i destekler gözükiyordu.Ancak Pentagon ve CIA darbeye ısrar edince, Beyaz Saray operasyona onay vermek zorunda kaldı.”¹⁸⁵

12 Eylül eyleminde, ABD etkenini, ilintisini yansıtan bir diğeri de, ABD başkanı Jimmy Carter’in müşaviri Brezinski’ nin ifadelerinde saklıdır:

“...ABD Başkanı Jimmy Carter’in milli güvenlik müşavirliğini yapan Zbigniew Brezinski, ”Power Power and Principle” adlı kitabının 373.cü sahifesinde...İran İslam Devrimi’yle ilgili durum tartışılırken...ben siyasal değışikliğin harekete geçmesini ifade ettikten sonra, Türkiye’de tıpkı Brezilya’da olduğı gibi bir askeri darbenin-ki zamanla sivil idareye dönüşmektedir.-en iyi çare olduğunu savundum”¹⁸⁶

Türkiye’deki askeri yönetim koşullarını CIA ile MİT’in birlikte oluşturduğuna ilişkin görüşler de vardır. Bu görüşe göre, Türkiye’de CIA MİT ilişkisi 1947’de başladı. CIA, Para karşılığı operasyon kurguladı. MİT’e köstebek yerleştirdi. Maddi destek verip, ajan yetiştirdi. Kısacası MİT’İ yeniden yapılandırdı. CIA ile MİT ilişkisi bu bağlamda, Türkiye’de artarak, sürdü.¹⁸⁷

Mark Zepezaur’e göre CIA’nın yanılısamalı imlenen kimliğinin özü şöyledir:

“Devletler varlıklarını sürdürmek için güçlü istihbarat örgütlerine gerek duyarlar.Fakat CIA’ nun esas olarak bir istihbarat faaliyeti olduğı düşünmesi başlı başına CIA’ nun en büyük propaganda zaferidir.....CIA’nın temel amacı daima ekonomik savaşı,suikastları ve hatta soykırımı da içeren örtülü operasyonlarıdır.CIA amaçlarına ulaşmak için toplanan istihbaratı çarpıtmakta da ustadır....”¹⁸⁸

CIA ajanı iken 1974’de bu örgütten kaçıp kurtulan Phillip Agee,The Run isimli kitabında CIA ile Türkiye ilişkilerine örnekler verir. Agee göre, MİT ile Türkiye ilişkisi köklü bir temele dayalıdır. CIA, MİT’in sponsorluğunu yapmaktadır. The Run’ da, Agee, CIA’nın işlevlerini şöyle sıralamaktadır:

“1-CIA kendisinin en önemli düşmanları ve aleyhtarları hakkında geniş bir liste hazırlar.

¹⁸⁵ Soner Yalçın Doğan Yurdakul,**Bay Pipo**,71.Basım,İstanbul,Egmont Yayıncılık,2009,s.326

¹⁸⁶ Cüneyt Arcayürek,**Darbeler ve Gizli Servisler**,5.ci Basım,Ankara,Bilgi Yayınevi,1985,s.148-149

¹⁸⁷ Mark Zepezauer,**CIA’nın Büyük Operasyonları**,çev.Hasan Böğün,İstanbul,Analiz Yayınları,1996,s.18

¹⁸⁸ Zepezauer,**A.e.**,s.29

2-Bu liste kişilerin hayatlarını ve onların nerede nasıl bulunabileceklerini de içerir.

3-Amaç darbe olduğu zaman bu bilgi arşivini, o ülkenin askeri istihbarat teşkilatına verip, bu kişilerin derhal tutuklanmalarını sağlamaktır.

4-CIA, bütün dost, müttefik üçüncü dünya ülkelerindeki sivil, askeri teşkilatlarının eğitilmesini ve donatılmasını üstlenir. Burada çalışan yüzlerce kişi Amerika'ya götürülüp kurs görürler.

5-Darbe yapıldığında Amerikan'ın aleyhtarları CIA'nın hazırladığı liste sayesinde tutuklandıklarında, o ülkenin istihbarat teşkilatı üyeleri, kurumlaşmış işkence yöntemlerini bu insanlar üzerinde uygularlar.

6-CIA, başta Şili olmak üzere tüm dost ülkelerde gerçekleştirdiği askeri darbelerde bu sistemi uygulamış ve binlerce kişinin tutuklanması, işkence görmesi ve politik cinayetlere kurban gitmesinin birinci derecede sorumlusu olmuştur.”¹⁸⁹

Phillip Agee, CIA Türkiye’de bu işleri ajanlarının bir kısmını diplomatik görevlere atayarak yaptığını, ajanlar arasında, iş adamı, teknisyenlerle, öğrencilerinde var olduğunu ileri sürerken, Cüneyt Arcayürek Phillip Agee'nin bu usa vurmalarına bir ekleme yapıyordu:”1980 Darbesinden sonra Ankara’da bulunan ...ABD’li general.....açık seçik...CIA idi”¹⁹⁰

12 Eylül subayları için Paul Henze'nin “Bizim Oğlanlar yaptı.”(Our Boys Have Done it) tümcesiyle ABD etkenini tarihsel süreç imledi. 12 Eylül sürecinin öncülü olan 12 Mart'ta da CIA etkenini İhsan Sabri Çağlayangil ileri sürmüştü: İsmail Cem ile yaptığı söyleşisinde şunları söylemişti: “12 Mart'ta CIA vardır.Büyük ölçüde vardır.12 Mart'ta haşhaş vardır. CIA ,Papadopoulos'da vardır.CIA, Gizikis'te vardır. CIA'nın nasıl hareket edeceği bilinmez.Siz bir yazar olarak en az benim kadar bilirsiniz.”¹⁹¹,¹⁹²,*¹⁹³**

¹⁸⁹ Zepezauer,s.24-25

¹⁹⁰ Cüneyt Arcayürek,**Darbeler ve Gizli Servisler**,6.Basım,Ankara,Bilgi yayınları,1995,s.158

¹⁹¹ İsmail Cem,**Tarih Açısından 12 Mart**,İstanbul,Türkiye İş Bankası Yayınları,2009,s.405

¹⁹²*Sevim Giraylar, **Zor Yıllar**,Ankara,Tüze Yayıncılık,2001,s.103, CIA tartışmaları, darbenin çok öncesinde de yer almıştı.19 Mart 1976'da 34 CHP milletvekili Türkiye’de CIA yapılanmasına ilişkin bir soru önergesi verdiler.34 Milletvekili verdikleri bu soru önergesinde, CIA görevlilerinin adlarının kamuoyuna açıklanmasını,MHP ile CIA ilişkisinin araştırılmasını istiyorlardı.

¹⁹³**Soner Yalçın,Doğan Yurdakul, **Reis Gladio'nun Tetikçisi**,İstanbul,Doğan Ekmont Yayıncılık, 2008,s. 133-134,Bülent Ecevit Kont Gerilla yapısını yıllar sonra duyurmuştu: “1974’de başbakanlığım sırasında...orgeneral Semih Sancar,başbakanlığın örtülü ödeneğinden ...birkaç milyon lira istedi.Genelkurmaydan bu paranın ne amaçla istendiğini sormak zorunda kaldım.Özel Harp Dairesi

Leo A.Müller'e göre, ABD'nin 12 Eylül Darbesinde parmağı vardır. 12 Eylül darbesinin koşullarını ABD, MHP ile birlikte hazırlamıştır. Sol eylemcilere yönelik sorgulamalarda "siz gerillaysanız biz kont gerillayız" tümcesini kullanan bu yapı ABD'nin CIA' sının Türkiye'deki yansıması olan Türk Gladiosu (Özel Harp Dairesi) dır. Türk Gladio şubesi 12 Mart sonrası terör eylemlerini yönetmiş 12 Eylül eylemine doğrudan katılmıştır. Ayrıca yazara göre, Gladio 12 Eylül darbesi öncesinde de sonrasında da Kenan Evren'in Komutası altındaki gizli gerilla birlikleridir. Türk Gladio Örgütü birçok terör eylemini gerçekleştiren "Faşist Bozkurtlar"dan kuruludur. Dönemin İstihbarat Şefi Orkut' da Gladio örgütünün sağ teröristlerle olan işbirliğini doğrulamıştır. "Türklerin bazı kuvvetlerini tümüyle sola karşı seferber etmek istediği açık bir gerçektir.Silahlı Kuvvetler solun tehdidinden ürüyor.Bu yüzden Milliyetçi Hareket Partisi 'yle işbirliği yapıyor."¹⁹⁴

için istiyoruz yanıtı geldi.....Özel Harp Dairesi'nin nerede olduğunu sordum..'Amerikan Askeri Heyeti'yle aynı binada yanıtını aldım."

¹⁹⁴Leo A.Müller,Nato Gizli Birliği ve Alman Öncüleri Gladio(Kontgerilla) Çev:Karaca, İstanbul, Pencere Yayınları,1997,s.80-81

II. BÖLÜM

12 EYLÜLE GİDEN SÜREÇTE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK VE ÇATIŞMA ORTAMI

Türkiye, 1970’li yıllardan başlayarak çeşitli terör olayları yaşandı. 1968’de başlayan son on yıllık süreçte terör olaylarında yaşamını yitirenlerin sayısı özellikle 1975 yılından sonra giderek arttı. Anarşi ile terör olaylarında yaşamını yitirenlerin sayısı; 1969’da 9 olup bu sayı 1970’de 19’a, 1971-1972’de 22’e, 1973’de 15’e, 1974’ de 27’ye, 1975’de 37’ye, 1976’da 108’e, 1977’ 319’a 1978’de 879 kişiye ulaştı. Son AP kabinesinin göreve geldiği günden 3 Şubat 1980’e kadar olan süreçte de 588 kişi yaşamını yitirdi. Diğer bir deyişle bir günde yaklaşık olarak 7 kişi terörden yaşamını yitirir hale gelmişti.¹⁹⁵

Yukarıdaki verilere göre, 12 Eylül’e giden süreçte ülkemizin en önemli sorunlarından birisi de terör eylemleridir. Nitekim Bülent Ecevit de daha 28 Haziran 1977 günü okuduğu kabine programında anarşi sorununa değinmekteydi:

“...Türkiye,bir kargaşalıklar,çatışmalar,siyasi cinayetler ülkesi durumuna gelmiştir.Çoğu genç ve çocuk olmak üzere yurttaşlarımız siyasi cinayete kurban gitmiştir.Binlerce yurttaşımız yaralanmıştır.(...)Sokaklarında gençler ve çocuklar vurulmayan bir Türkiye,anaların ve babaların,çocuklarını okula ve üniversiteye,yurtlara korkusuz gönderebildikleri Türkiye,hükümetimizin ilk hedefi olacaktır.(...)”¹⁹⁶

Hacettepe Üniversitesi Profesörlerinden Yalçın Sanalan’ın 28 Aralık’ta silahlı saldırıya uğramasının ardından, 2.MC Kabinesine karşı verilen gensoru önergesinde CHP sözcüsü Altan Öymen anarşi, terör konularını gündeme getirerek şunları söyler:

“...Dün akşam televizyonun yayınlarında Hacettepe Üniversitesi profesörü Sanalan’ın öldürülüşü haberi verildi.Kimin vurduğu daha belli değil zaten mesele de o değil ;vuruldu....”¹⁹⁷

Bu bağlamda terör eylemlerini tartışmak yararlı olacaktır. Terör eylemleri öncelikle sağ ile sol eylemcilerin çatışmalarıyla başlar. Ecevit döneminde sol gruplar

¹⁹⁵ Rauf Nasuhoğlu, “Anarşi ve Terör”,**Milliyet**,5 Mart 1980,s.2

¹⁹⁶ Nuran Dağlı,Belma Aktürk,**Hükümetler ve Programları II,1960-1980**,S.248-371

¹⁹⁷ Cüneyt Arcayürek,**Demokrasinin Sonbaharı**,s.277-279

etkinleşirken, MC yönetimi döneminde de sağ gruplar etkinlik kazanır. Bu süreçte hızlı bir sağ sol kamplaşması görülür. Eylemci grupların çatışması için bir kıvılcıma gerek vardır. O kıvılcım 1974 Aralık'ında üniversitede görülür. Vatan Mühendislik Fakültesi öğrencisi sol görüşlü Aydın Şahin bıçaklanarak öldürülür. Bu olayla başlayan sağ sol çatışması 12 Eylül darbesine dek sürecektir.¹⁹⁸

Dönemin eylemcileri geçmişe dönük olarak yaptıkları değerlendirmelerde bu olayı şöyle yorumlamışlardır:

Bülent Uluer(İstanbul Dev-Genç Başkanı):

“İlk çatışma, İYÖ-DER yöneticisi Aydın Şahin'in ölmesiyle başladı. Yıldız'dan inerken iki faşistin falçatayla kasığından bıçaklayıp öldürmesiyle başladı. İstanbul'da. Ama ilk vurulma olayı ODTÜ' de oldu....Bu 12 Mart sonrasında ilk siyasi ölüm olayı idi. Solcu öğrencilerin kitlesel katılımıyla olay protesto edildi.”¹⁹⁹

Oğuzhan Müftüoğlu :(Dev-Yol)

“Saldırı o dönemde ilk başlarda doğrudan solu, devrimci kesimi de hedef alan bir nitelikte değildi ve sosyal demokratları, CHP'yi Ecevit Mitinglerini de hedef alan eylemler gündeme geliyordu. Bunun nedeni solu komünizmi bir tehlike göstermek için bir neden yoktu. o dönemde. Daha geniş bir kitleyi hedef alarak hedef alarak bir tür çatışma ortamı hedefleniyordu benim görüşüme göre.”²⁰⁰

“Şiddet bir kere gündeme geldiği zaman onu şiddete karşı, şiddete dayanmayan barışçıl bir yöntemle kendini korumak mümkün olmayabilir.”²⁰¹

12 Eylül'e giden süreçte, önce bir iki derken ölümler çoğaldı. Eylemciler birbirine iyice girdiler. Gazetelerde; bıçaklama, bombalama, yaralama iletileri çoğaldı. Bu süreçte Sol ile Sağ eylemciler hep suçun karşı tarafta olduğunu söylediler:

Bülent Uluer (İst.Dev.Genç Bşk):

“Devrimciler her zaman savunma durumunda oldular. Ve meşru müdafadaydılar. Çatışmanın boyutunu misilleme biçiminde geliştirmek için devlet özellikle kışkırttı. Fakat arkadaşlarımız öldükçe, tanıdıklarımız öldükçe sizin yapacağınız bir şey kalmıyor.....Zaten

¹⁹⁸ M.Ali Birand, 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s.51

¹⁹⁹ A.e.a.y

²⁰⁰ A.e.s.52

²⁰¹ A.e.s.53

şöyle bir gerçeklik vardır; silahı bir kere belinize taktığınız zaman zaruri olarak da takmış olsanız,onu ne zaman kullanacağınızı bilemezsiniz.Mekanizma sizi belinize silah takacak hale getirmişse müdafaa başlamıştır.”²⁰²

Muhsin Yazıcıoğlu(Ülkü Ocakları Başkanı):

“O sırada sopalarla, yumruklarla başlamış olan kavgalar giderek çatışmalara dönüştü.Yani bunu burada kim nasıl başlattı,ciddi şekilde incelemek lazım.Ama zaten silah bir defa patladıysa ondan sonrası mutlaka gelir.Kavgada yumruk sayılmaz derler,yani önemli olan kavganın başlamamasıdır. Kim kime vuracaksa vurur,gücü yettiği kadar vurur.yetmeyen de kendisini savunur.”²⁰³

Bu süreçte, sol ile sağ eylemciler kendi düşüncelerine özgü bir Türkiye düşlemektedirler. O Türkiye kurulmalı, Bu Türkiye kurtarılmalıdır. Sol Kesim 12 Mart ara rejimi ile yoğun baskılar görmüştü. İlerleyen süreçte yasa dışı olarak görülen örgütler yeniden kurulur. 1974’de Bülent Ecevit yönetiminin genel bağışlama bildirgesiyle politik eylemciler özgürlüklerine kavuşmuş, örgütler toparlanmıştır. Öteki sağ örgütler gibi DEV-GENÇ’ de güç kazanmaya başlamıştır.²⁰⁴ Üniversitelerde boykotlarla sürekli olarak güçler dengesi yer değiştirir, eğitim engellenir. Can güvenliği arayışları başlar. İlerleyen süreçte çatışmalar liseler ile ortaokullara hatta mahallelere yayılır. Terör eylemleri bir çığ gibi büyür, kitlesel boyutlara ulaşır.²⁰⁵

12 Eylül’e giden süreçte terör eylemlerinin arka planını ve o günleri 1978’de İstanbul Akıncı Liseliler İl Başkanı olan AKP Milletvekili Metin Külünk şöyle değerlendirmiştir:

“...70 ile 80 arası dönem dünyadaki değişimi ıskalamız için oluşturulmuş suni bir atmosferdi.Ve biz geldik bu oyuna.Ben bütün neslim adına söylüyorum ki bu oyuna geldik.Çünkü duygu depresifydik. Düşünün baba çalışacak size para verecek ve siz o parayla vatan millet kurtarma mücadelesi vereceksin ama deprasyona sokulmuştu bu toplum.Hem Ülkücü Hareket hem Sol Hareket içerisindekilerinin %99’u samimiydi.Hepsinin Türkiye diye bir derdi vardı.Hepsinin dünyayı değiştirmek derdi vardı.Düşünün ben 18 yaşında dünyayı değiştirmeyi düşünüyordum; şimdiki nesil ‘manyakmışsınız siz’ diyorlar.

²⁰² A.e, s.52

²⁰³ A.e,s.53

²⁰⁴ A.e,s.53

²⁰⁵ A.e,a.y

Biz ne bilirdik bazıları gibi Amerikaya gidip doktora yapmasını.12 Eylül operasyonunun özeti şudur: 70-80 arası biz Güneydoğu Asyadaki gelişmeleri ıskaladık.Eğer o nesil enerjisini oraya akıtacağına, Türkiye'yi gelişmeleri doğru algılamak üzerine inşa etseydik bugünkü sıkıntıların % 60'ı yoktu.Iskalattırdılar bize.70 ile 80 arası bir tarihsel ıskalama sürecidir.Bu ıskalamayı birileri istedi işine geldi, Marksiste de ülkücüye de silah veren akıl aynı akıldı.²⁰⁶

12 Eylülle giden yıllarda terör eylemleri sayıca çoktur. Sınırlılıklardan ötürü belirleyici nitelikte olanlar incelenecektir.

2.1 Öğrenci Merkezli Olaylar

12 Eylül sürecinde öğrenci olayları sürecin önemli bir boyutunu kapsamaktadır. Bunlardan en önemlileri ODTÜ ve 16 Mart olaydır.

2.1.1. ODTÜ Olayları

Sağ ile sol eylemcilerin kıyasıya vuruştuğu alanlardan biri de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'dir. ODTÜ'de 12 Mart sonrası dönemde bir çok olay yaşanmıştır. MHP'ye yakınlığı ile bilinen Rektör Prof.Tarık Somer'in 31 Mart 1976'da görevi sona erince Mütevelli Heyeti, Prof.Ilgaz Alyanak'ı rektör olarak atamıştı. Alyanak üniversitede yaşanan sorunları çözümlmek için öğrenci temsilcileriyle görüştü. 10 Ağustos 1976'da Kabine, Aydınlar Ocağı Ankara Şubesi Başkanı Prof.Ahmet Sonel'i, ODTÜ Mütevelli Heyeti Başkanlığı'na getirdi. Üniversitede gergin günler yeniden başladı. Rektör Alyanak, 22 Aralık 1976'da yayınladığı bir bildiriye, Mütevelli heyeti ile uyum içinde çalışmadığını, ya kendisinin görevden alınmasını ya da Mütevelli heyetinin görevden çekilmesini istedi. 24 Aralık 1976'da Mütevelli Heyeti, Rektör Ilgaz Alyanak'ı görevden aldı.²⁰⁷

Mütevelli Heyeti, 14 Şubat 1977'de Aydınlar Ocağı'nda Yönetim Kurulu Üyeliği yapan, Hasan Tan'ı Rektör olarak atadı. Öğrenciler stadyumda toplanarak bu atamayı protesto ettiler. Akademik kadro da bu atamaya tepki gösterdi. Bu tepkiler ilk etapta Öğrenci İşleri Dekanı Erhan Yaşar ile Rektör yardımcıları Mustafa Doruk, Erol TümerYuluğ, Tekin Kurat ile Burhan Özduval' dan geldi. İdari İlimler Genel Kurulu, Hasan Tan'ın Rektörlüğe getiriliş biçimini eleştirerek, Rektöre görevini bırakması

²⁰⁶ Kırıkkalemin Sesi,15 Mayıs 2012

²⁰⁷ Nermin Fenmen,GazeteODTÜLÜ,2 Aralık 2009

için çağrı yaptı. Kimya, Maden, Elektrik Mühendisliği ile Fizik Bölümü Kurulları, Hasan Tan görevini bırakıncaya kadar öğretime ara verilmesi kararını aldılar. Mühendislik Fakültesi ile Fen Edebiyat Fakültesi Dekanları görevlerinden ayrıldılar.²⁰⁸

Mimarlık Fakültesi Kurulunda, Rektör Tan'ın görevden çekilmesini isteyen bildiri oy birliği ile onaylandı. ODTÜ İçel Kampusu Kurucu Dekanı Uğur Ersoy, İnşaat Bölümü Başkanı Rüştü Yüce ile yardımcıları Turhan Erdoğan ile Akın Ecer de görevlerini bıraktılar. Bu süreçte öğrenciler, Rektör Hasan Tan görevinden ayrılınca kadar derslere girmeme kararı aldılar.²⁰⁹

23 Şubat 1977 günü öğrencilerin derse girmeleri için gazetelere ilan veren rektör Tan, aynı gün üniversiteyi 15 gün kapattığını duyurdu. Tan'ın duyurusu üzerine jandarma ODTÜ' ye öğrenci sokmadı, yurtlarda kalan öğrencileri de dışarı çıkarttı. Tan'ın uygulamasını öğrenciler protesto ederek gösteri yaptılar."Hasan Tan Üniversiteye rektör olamaz", "Süngüsüz Eğitim", "Özerk ODTÜ", biçiminde slogan attılar. Rektöre tepkiler öğrenci velilerinden, Çağdaş Hukukçulardan, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden, Öğretim Üyeleri Derneği'nden, ODTÜ Üniversite Konseyinden, Danıştay Kanun sözcüsünden geldi.²¹⁰

ODTÜ' deki 888 öğretim üyesinden 636'sı bir bildiri yayınlayarak, Rektör Hasan Tan'ı kınayarak, görevini bırakmasını istediler. Rektör Hasan Tan'ın ODTÜ'yü 15 gün kapatmasını kınayan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ile odaya bağlı 18 meslek odası üyeleri yaptıkları basın toplantısında, Rektöre karşı direnen öğrencilerle, öğretim görevlilerini sonuna dek destekleyeceklerini, rektör Hasan Tan'ın 1969'da Mustafa Parlar örneğinde olduğu gibi demokratik güçlerin kararlı savaşımları ile görevini bırakacaklarını açıkladılar. Basın toplantısında konuşan öğrenci temsilcisi Bülent Hartun, Hasan Tan'ı hiçbir zaman rektör olarak tanımayacaklarını, önceki gün jandarmaların yurtları boşaltma kararını yeni bir 5 Mart olayı yaratma amacına yönelik olduğunu öne sürerek rektörün kapatma kararına karşı Danıştay'a başvuracaklarını söyledi.²¹¹

²⁰⁸ A.e.a.y

²⁰⁹ A.e.a.y

²¹⁰ Rektör ODTÜ'YÜ, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1977, s.1-9

²¹¹ ODTÜ' de 636, *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1977, s.1-9

ODTÜ'nün ilk rektörü Seha L.Meray da, Cumhuriyet'e yazdığı, "ODTÜ hepimizindir" adlı makalesine şu notları düştü:

....bir kaç yıl sonra,o güzel ODTÜ Kampusuna,belki yeni bir anıt dikilebilir.Bu anıta unutmayalım başlığı altında şunlar yazılabilir belki:1977-1979 yıllarında iktidarda bulunan Cephe Hükümetiyle onun buyruğundaki bir müteveli heyeti ve bir rektörün üniversitemizi çağın gerisine sürükleme çabalarına,üniversitemiz öğretim üyelerinin, yardımcılarının, öğrencilerimizin ,öteki kardeş üniversitelerin ve Türk basınının bilinçli desteğiyle engel olunmuştur."²¹²

8 Haziran 1977'de öğrenci Ertuğrul Karakaya' nın ölümüyle ODTÜ'de gerilim uç noktaya ulaştı. 22 Haziran'da Rektör Hasan Tan, 27 Haziran 1977'de de Müteveli Heyeti Başkanı Ahmet Sonel görevinden ayrıldı. 5 Ekim 1977' de Rektör Vekili olarak atanan Prof.Nuri Saryal, 7 Kasım'da eğitime yeniden başlanacağını duyurdu. Ancak sorunlar sürdü. 2 Aralık 1977'de çıkan olaylarda Rektörlüğün 5.katından toplanan öğrencilerin üstüne yaylım ateşi açıldı, 52 öğrenci yaralandı. Yaralılardan İbrahim Baloğlu, 11 Aralık 1977'de yaşamını yitirdi.²¹³ ODTÜ' olaylarını çeşitli sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, öğrenci dernekleri tarafından protesto edildi. Yapılan protestoların ortak yanı, "ODTÜ olayının gücünü MC'den alan planlı bir tertip" olduğu yönündeydi. Milli Birlik Grubu adına Mucip Ataklı, tepkisini şöyle dile getirdi:

"Temelinden çatırdayan ikinci MC hükümeti 5 Haziran 1977 öncesinde olduğu gibi rejimi dahi feda etmeyi göze alarak totaliter bir düzeni getirecek eylemlerle tırmanışa geçmiş bulunmaktadır.Dün 2 Aralık günü ODTÜ'de bir partinin destekçisi olan sendikali işçilerin insanlık dışı vahşi kıyımları yerel seçimleri sabote ederek iktidarı sürdürmek amacına yönelik bulunmaktadır.Kardeş kanı döken ve yurt çapında yaygınlaştırılan bu tür hain davranışları şiddet ve nefretle kınıyoruz."²¹⁴

Ardından 25 demokratik kuruluş, "İşçi kisveli faşistlerin ODTÜ'den atılması zorunludur" biçiminde bir açıklama yaptı. Öte yandan ODTÜ'deki olayları protesto etmek için Boğaziçi Üniversitesi Öğrencileri'nin bir günlük boykot yaptığı görüldü.

215

²¹²Cumhuriyet,2.Mayıs 1977,s.2

²¹³Nermin Fenmen,GazeteODTÜLÜ,2.Aralık 2009

²¹⁴Vatan, 4 Aralık 1977,s.1-7

²¹⁵A.e,6 Aralık 1977,s.1-7

İlerleyen süreçte gazetelerde, ODTÜ olaylarında ağır yaralanan İbrahim Baloğlu'nun tedavi gördüğü Hacettepe Hastanesi'nde sağlık durumunun tüm aşamalarını gösteren dosyasının ölümünün ardından "imamlık" denen yere gönderildiği ancak bu dosyanın kaybolduğu haberi yayımlandı.²¹⁶

Sonraki günlerde, Rektör Vekili Mehmet Kıcıman'ın düzenlediği "İstiklal Marşı'na saygı" yürüyüşü üniversite çevresinde tepkilere yol açtı. Bir grup öğrenci bu yürüyüşü düzenleyen Kıcıman'ı "12 Mart'ın Muhbirlerin'den" biri olarak niteleyerek, Kıcıman'ın sürekli gerici öğretim kadrosuyla ODTÜ'yü Amerikan Emperyalizm'in arpalığına dönüştürmek istemesinin yanı sıra, hazırlık bölümünde seçimleri kaybeden yandaşlarına arka çıkarak seçimleri usule aykırı düşen bir biçimde yenilediğini, yeniden seçimleri kaybedince bu okulla ilişkilerini askıya aldığını ileri sürdüler.²¹⁷

Öte yandan ÖTK (ODTÜ öğrenci konseyi) "Milli bağımsızlık lafını ağzına almayacak kişilerin yürüyüş düzenlemeyeceğini" kamuoyuna duyurdu. Yürüyüş sırasında İlerici Gençler imzalı el afişlerinde "ODTÜ öğretim üyeleri sıkıyönetimin ODTÜ'yü içerden fethetmesi politikasına alet olmamalıdır. Bu eylem Mehmet Kıcıman'ın 12 Mart dönemindeki muhbir anlayışının bir ürünüdür. Ulusal Bağımsızlığa sahip çıkmak emperyalizme, NATO'ya, IMF'ye AET'ye karşı çıkmakla olur." Soruyoruz: "Yürüyen öğretim üyeleri Maraş Katliamı'nda neden cüppe giymediler" ifadeleriyle tepkilerini dile getirdiler.²¹⁸

Ardından başka bir grup ODTÜ öğrencisinin kamuoyuna ilettikleri açık mektupla okulun koşullarından yakındığı görüldü. Öğrenciler mektuplarında ODTÜ'nün anarşist yatağı olduğunu, komünistleri barındırdığını, okulun her türlü olanaklarından solcu öğrencilerinin yararlandığını, okulun açılış töreninde okunan İstiklal marşı yerine enternasyonal marşı okunduğunu, okulun Devrimci Yol adlı bir yasa dışı örgütün kalesi olduğunu ileri sürdüler.²¹⁹Ve ODTÜ olayları üzerine tartışmalar sürüp gitti.

²¹⁶ **Politika**,18 Aralık 1977,s.1-7

Nermin Fenmen toplumsal bellekte derin izler bırakan ODTÜ olayları için şu notları düşmüştür:"Bugün rektörlük binasının yanında, öğrencilerin üzerine ateş açıldığı yerde, gökyüzünde yükselen 9 direkten oluşan bir anıt var.Bu anıt öğrencisi, öğretim üyesi ve çalışanlarıyla, ODTÜ' nün 9 aylık direnişini simgeler."Bakınız,Nermin Fenmen,**Gazete ODTÜLÜ**,2 Aralık 2009

²¹⁷ **Politika**,13 Ağustos 1979,s.1-7

²¹⁸ **A.e**,14 Ağustos 1979,s.1-7

²¹⁹ **Tercüman**,16 Ağustos 1979,s.1-13

2.1.2 16 Mart Olayı

Bu olay İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan ve toplu kıyımla sonuçlanan bir saldırı olayıdır. İleri sürülenlere göre, üniversite sağcı öğrencilerin denetimini altında olduğu için solcu öğrenciler okula toplu olarak gelip toplu olarak çıkarlardı. 16 Mart 1978 günü solcu öğrenciler kapıya çıkacakları sırada kendilerini polislerin korumadıklarını, karşıt gruptaki öğrencilerin ise slogan attıklarını gördüler. Güvenlik güçlerinin sayısı yeterli olmadığı için öğrenciler sol taraftan korunamamıştı. Saldırı öncelikle bu sol taraftan başladı, önce bomba atıldı, ardından sol görüşlü öğrenciler otomatik silahla tarandılar.²²⁰

İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan bu kanlı saldırıda 6 öğrenci yaşamını yitirdi. Binlerce öğrenci olayı protesto için üniversitenin merkez binasını kuşattılar. Öğrenciler sabaha kadar üniversitede kaldılar. Üniversite Rektörü Haluk Alp üniversitenin süresiz tatil edildiğini öğrenci temsilcilerine duyurunca öğrenciler kararı protesto ettiler. Bu olaydan sonra İstanbul'da polis geniş çaplı bir operasyon başlattı.²²¹

Merkez binasını kuşatan öğrenciler sabahın erken saatlerinde üniversitenin giriş kapılarını açarak, üniversiteye gelenlerin üzerlerini arayarak, içeri aldılar. İstanbul'da çok sayıda öğrencinin üniversiteye gelerek içerdeki direnişi destekledikleri görüldü. Saat 13.00 da Merkez Binadan öğrenciler yürüyüşe başladı, son öğrenci grubu 15.30'da üniversiteden ayrıldı. Taşıma kollarının olmadığı tabutlar çiçekler arasında taşındı. Çeşitli kamu kuruluşları törene çelenkleriyle katıldı. Protesto gösterileri, konuşmalar yapıldı. Faşizm kınandı. 16 Mart 1978 toplu kıyımında yaşamını yitiren öğrenciler için aynı gün içinde 3 kez saygı duruşu ile ölüm töreni yapıldı.²²²

16 Mart toplu kıyımı ile ilgili bir açıklama yapan Ülkü Ocakları İstanbul Şubesi, olaydan dolayı üzüntü duyduklarını, olayı kınadıklarını, olayla ilgili ülkücü gençliğin zan altında bırakıldığını ileri sürerek gerçek suçluların bir an önce yakalanmasını istediler. Öte yandan Adalet Partisi Lideri Süleyman Demirel, 6 öğrencinin ölümünden ötürü acı duyduğunu, bu olayların son bulması gerektiğini dile getirdi. Sosyalist Devrim Partisi Genel Başkanı M.Ali Aybar, yaptığı açıklamada, Faşistlerin

²²⁰ Mehmet Ali Birand, **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, s.8-88

²²¹ **Cumhuriyet**, 17. Mart 1978, s.1-5

²²² "Saldırganlar, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1978, s.1-5

dünya katliamını işçiler üretimi durdurarak, yanıtlamalıdır çağrısında bulundu.²²³Başbakan Bülent Ecevit, yaptığı basın açıklamasında, insanlık düşmanı güçlerin son güçlerini denediğini ileri sürdü.²²⁴

Olayla ilgili açıklamalar İlgililerden de geldi:

Muhittin Cenkdağ(Cumhuriyet Savcısı):

“Bunlar tertibat alıyorlar,çocuklar çıkarken,nasıl bir bomba belki100 parçaya bölünüyor. Şarapnel de değil. Mermi. Ufak ufak mermiler, bir vücuttan belki 50 tane çıkardılar.”Yani Türkiye’de amatörce yapılan bir şey değil.”²²⁵

Yahya Gergin(Polis Memuru):

“Aşağı yukarı birkaç dakika silah sesleri,ateş edildikten sonra kesildi.Ve biz başladık arkalarından kaçan kişileri kovalamaya.....yakalayamadık.Biz kaçanları ...koyalarken arkamızdan bir tanesi geri dönün gitmeyin diye bağırıyordu. Bunun kim olduğunu öğrenmek için sordum arkadaşlara,....komiser muavini Reşat Altay olduğunu söylediler....Benim garibime gitti.Çünkü,... orada koruma görevini sağlayan kişilerden, birlik amirlerinden bir tanesiydi.”

İlerleyen süreçte, Reşat Altay’ın, Ülkü Ocakları 2.Başkanı olan Abdullah Çatlı ile ilişkisi ortaya çıktı.²²⁶

Bombayı atan kişi Zülküf İso, 16 Mart 1978 olayı ile ilgili gerçeği yıllar sonra ablasına anlattı. Kısa bir süre sonra o da Ülkücü arkadaşı Latif Aktı tarafından öldürüldü. Bu olayı aydınlatan kişilerden biri de Ülkücü Ali Yurtaslan oldu. Ona göre olaylarda kullanılan bombayı Ülkü Ocakları 2.Başkanı Abdullah Çatlı sağlamıştı, Çatlı’ nın bir yüzbaşından aldığı 7 tane TNT kalıbı, Ankara ile İstanbul’da yapılan eylemlerde kullanılmıştı.²²⁷

Ayrıca ilerleyen süreçte, 16 Mart Katliamı ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığı bir açıklama yaptı. Bu açıklamada 16 Mart Katliamından polislin haberinin olduğu sorumlular hakkında soruşturma başlatılacağı belirtildi.²²⁸

²²³ Katliam Kınandı,**Hürriyet**,18 Mart 1978,s.13

²²⁴ “Ecevit”,**Vatan**,17 Mart 1978,s.1-7

²²⁵ Mehmet Ali Birand,**12 Eylül Türkiye’nin Miladı**,s.88-89

²²⁶ **A.e.a.y**

²²⁷ **A.e.s.**89-90

16 Mart Toplu Kıyımına ilişkin gazetelerde çeşitli yazılar yazıldı. ”İstanbul’da Katliam” adlı yazısında, Ergun Göze, Başbakan Bülent Ecevit’in bu olaydaki sorumluluğu olduğunu belirterek, anarşistleri bağışlamakla yanlış yaptığını, özel bir yere çekilip özeleştirme yapmasını Ecevit’ten istedi. Türkiye’de bir çok anarşi eylemi yaşanırken, Göze, Ecevit’in Faşizmin ayak seslerini dinlemeyi yeğlediğini, artık bu tutumundan vazgeçmedikçe bir gün vicdanının kendisine ayağa kalk diyeceğini anımsattı.²²⁹

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Oktay Akbal, ”Hadleri Bildirilecek” adlı yazısında, İstanbul’da öğrencilerin üzerine bomba atanların ellerini kollarını sallayarak kaçtıklarını, öte yandan aynı gün içinde adı 12 Mart soruşturmalarına karışmış olan başkomiser Uğur Gür’ün otomobiline bomba atıldığını suçluların ise hemen yakalandığını, resimlerinin boy boy gazetelerde çıkarılarak sol bir topluluğun üyeleridir diye tanıtıldığını, ancak 6 öğrenciye bomba atan bir tek suçlunun yakalanmamasının bir çelişki olduğunu belirtti. Yazar ayrıca yazısında, demokrasiye, gerçek bir milliyetçiliğe bağlı kimliği olduğunu ileri sürdüğü Ecevit’in yönetimde olduğu bir Türkiye’den korkanlar eski bir oyunu hasta adam senaryosunu oynamaya kalktıklarını kısacası terör olaylarının dış odaklı olabileceğini anımsattığı yorumunu şöyle tamamlamıştır:

“...yine halkın oylarıyla tek başına iktidar olacak güçteki bir partinin lideri, Türkiye’yi karşısına dikilen çıkmazlardan,bataklardan ,engellerden kurtarmaya çalışıyor.İç ve dış düşmanlarımıza karşı ölüm-kalım savaşı veriyoruz hep birlikte.Ecevit’in şu sözlerine hep birlikte katılmalıyız: Şiddet eylemi kaynaklarının kurutulduğunu görerek telaşa kapılanların gözleri kararmış durumda son güçlerini,marifetlerini ortaya koymaktadırlar.”²³⁰

Politika Gazetesi yazarlarından Oya Baydar, “Katiller ve Sorumlular” adlı yazısında, Katillerin kimlikleri ile bağlantılı oldukları örgütlerin belli olduğunu, MHP ile yan örgütlerinin kana bulaştıklarını, ellerinin kanlı olduğunu, kaçış yerlerinin olmadığını, katiller kadar bu olayın sorumlularının da belli olduğunu, faşizme karşı mücadele etmeyenlerin derece derece bu olaydan sorumlu olduğunu ileri sürdü, Olayı işleyenlere karşı tepkisini “Katiller diyoruz bin defa Katiller” sözleriyle yansıtarak yazısını şöyle bitirmiştir:

²²⁸ **Politika**,24 Mart 1980,s.1

²²⁹ **Tercüman**,18 Mart 1978,s.4

²³⁰ **Cumhuriyet**,18 Mart 1978,s.2

“Suçu işleyen kadar suçu engellemekte gevşek davranan da sorumludur. Şimdi kan var sokaklarımızda, okullarımızda ve sınıflarımızda. Şimdi kan bulaştı her birimizin ellerine, eğer yeterince taraflı, yeterince kararlı olamadıysak faşizmin karşısında. Ve o kan tehlikelidir, o kan tutar kişiyi.”²³¹

Hergün Gazetesi yazarı Taha Akyol’un, “*Canavarlık*” adlı yazısında, Bu olayı işleyenlerin Neron’un aç aslanlarını Hıristiyanlara saldırtanlara benzediğini, olayın fikir çatışmasından kaynaklanmadığını, kır ile şehir gerillacılığında bile böyle kanlı eylemler düzenlenmediğini, Rusya’daki Bakunin’ci anarşistlerin bile hedeflere böyle ateş açmadığını, kitlevi ihtilal saldırılarında çok insan öldürüldüğü halde bu kadar acımasız olmadığını, 16 Mart Olayı’nın 1 Mayıs 1977 olayının bir devamı niteliğinde olduğunu söyledi ve olayı bir canavarlık olarak yorumladı:

“İnsanlar çıldırabilir.....çılgınlık daima geçicidir.Ancak Stalinvari bir canavarlıkla Maovari bir canavarlık aynı Nevrozdan kaynaklanarak ülkemizi kan çanağına düşürmemeli, her türlü kritiminal tipler devletçe zararsız hale getirmelidir.Cinayet manyaklarını lanetliyoruz.”²³²

Akşam Gazetesi yazarlarından Ahmet Gerçek, “*Beyazıt Hürriyet Meydanı*” adlı yazısında, Shakespeare’i gölgede bırakacak tragedya yazarlarının yönlendirdikleri oyunlarla Beyazıt Meydanı’nın dev bir musalla taşına dönüştüğünü, devrimci gençler acılı ama onurlu olarak yürürken, ülkücü militanların boş durmayıp, apartman içlerine bombalar yerleştirdiğini, eylemlerinin amacının ise öldürülen altı devrimci öğrencinin arkadaşlarının misilleme eylem yaptığı süsünü vermek ya da ülkücü gençler cinayet işler imajını toplumsal bellekten silmek olduğunu ileri sürdü. Bunun açık kanıtı olarak, yazar; bombanın konulduğu evde oturan beş aylık hamile kapıcı kadın ile iki çocuğun yaralanmasına yol açan olaydan sonra evin camına ülkücülerin, “Solcuların Son Marifeti” yazılı bir bant astıklarını örnek gösterip, olayı kınadı ve olaya ilişkin kınayışını, tepkisini şöyle dile getirdi:

“Ne Beyazıt Meydanındaki katliam bir çılgınlıktır, ne de ertesi gün yaratılan bomba olayları.Çılgınlığın, gözü dönmüştüğün böylesi serinkanlı olması düşünülemez.Güpegündüz polislerin ortasında kalabalık bir öğrenci gurubunu yaylım ateşine tutacaksın,sonra üzerlerine bomba atacaksın ve ortadan kaybolacaksın.Yine güpegündüz apartmanların içine

²³¹ **Politika**,18 Mart 1978,s.2

²³² **Hergün**,18 Mart 1978,1-7

*gireceksin,alt katlara ineceksin ve önünde durduğun kapının ardından iki küçük çocuğun seslerini duya duya gönül rahatlığıyla oraya bomba koyabileceksin.Bu olaylar olsa olsa profesyonel cinayet şebekeleri tarafından bu denli serinkanlılıkla yürütülebilir.*²³³

Dünya Gazetesi'ndeki "Yanlış Teşhis" adlı yazısında Cihad Baban, 16 Mart Toplu kıyımının dış düşmanla, iç düşmanlıklardan kaynaklandığını, Başbakan Bülent Ecevit'in anarşi kaynakları kurutulduğu için kaygılananların bu tür eylemlere giriştiklerini söylediğini, oysaki bu kaynağın kurumadığını, tersine bu kaynağın Türkiye'yi Demirperde ülkesi yapıncaya dek uğraşacağını ileri sürerek ülkücü eylemciler için şu notları düştü:

*"Ülkücülere gelince: Onlar da adam öldürüyorlar.onlar da zulmediyorlar,Türkiye'nin Atatürkçü rejimini değiştirmek istiyorlar ama...Hiç değilse onlar dışarıdan talimat almıyorlar,başka bir memlekete hizmet etmiyorlar."*²³⁴

2.2 Çeşitli Kentlerdeki Terör Olayları

Farklı etkenlerden ortaya çıktığı ileri sürülen bu olayların bir nedeni de parti liderlerinin birbirlerine sergiledikleri şiddet boyutuna varan yönelimleridir. Parti liderleri arasında yaşanan bu soğukluk yurttaşlarımıza da yansımıştı. O süreçte farklı partilere mensup yurttaşlarımız birbirine selam vermez duruma gelmişti. Bu toplumsal kopmanın bir boyutunu da mezhep çatışmaları oluşturmuştu. Özellikle Malatya, Sivas, Çorum Olayları bunların en belirgin olanlarıdır. Bu olayların çıkışı üstünde farklı savlar ileri sürülmüştür. Spekülasyon yaratmamak amacıyla bu farklı görüşleri tezimiz içinde elverdiğince değerlendirdik.

2.2.1 Malatya Olayları

12 Eylül'e giden süreçte yaşanan, mezhep çatışmaları boyutunda görülen ve diğer çatışmaların çıkmasına öncülük eden bir eylem olması açısından oldukça önemlidir.

12 Eylül'e giden süreçte, Türkiye'de terör eylemleri her geçen gün yoğunlaştı. Saldırı eylemleri nitelikçe de artık değişmeye başladı. 17 Nisan 1978 günü Malatya'da Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'na (Hamido) gönderilen bombalı paket Fendoğlu ile ailesinin parçalanarak ölmesine yol açtı.²³⁵

²³³ **Akşam**,20 Mart 1978,s.2

²³⁴ **Dünya**,20 Mart 1978,s.2

Hamido'nun ölüm haberi ilde duyulunca Malatya'ya 15 kilometre uzaklıkta olan Bulgurlu Köyü halkı, aşiretlerinin liderinin ölümünü protesto etmek için sağcı olduğu ileri sürülen gruplarla eyleme geçtiler. Yürüyüşe geçen topluluk sık sık, "Katil Ecevit, Katil İktidar, Komünistler Moskova'ya " biçiminde slogan attılar. Bu arada yetkililerin yaptığı açıklamaya göre, Malatya Belediye Başkanı ile 3 yakınının ölümüne yol açan kolinin Ankara Emek Postanesinden AP Milletvekili Kasım Önadım adıyla gönderildiği açıklandı. Bu süreçte Fendoğlu' nun eşine bir telgraf çeken AP (Adalet Partisi) Genel Başkanı Süleyman Demirel, başsağlığı dileyerek, olayı yaratanları kınadıklarını bildirdi.²³⁶

1985 yılında Bülent Ecevit bu ölüm konusunda şu açıklamayı yaptı:

*"Rahmetli Hamit Fendoğlu'nun öldürülmesinde çözemediğim bir düğüm var.Kendisi sağcı bir politikacı olarak bilinirdi.Öldürülmesinden çok kısa bir süre önce,Başbakanlığa kendisinden benimle bir görüşme isteği geldi;Fakat ben kendisine randevu vermeme vakit kalmadan öldürüldü.O yüzden bana ne söyleyecekti, neler anlatacaktı. öğrenemedim.Kendisinin bir süredir huzursuzluğunu sonradan duydum;Fakat nedenini anlayamadım.Benden randevu istemesiyle, öldürülmesi o kadar art arda oldu ki bunlar sonradan duyduklarımın bir araya gelince,ister istemez insanın aklında bir takım soru işaretleri, kuşkular doğuruyordu."*²³⁷

Uğur Mumcu,"*Amaç Ne Planlanan Ne?*" adlı yazısında Fendoğlu'na yöneltilen bombayı planlı bir eylemin bir parçası olduğunu, yaşanan olayları Devrimci, Ülkücü çatışması olarak görmenin yanlış olacağını, bu olayların iyelerinin arkasında kont-gerilla olabileceğini açıkladı.²³⁸

Ayrıca ileri sürülenlere göre, 17 Nisan 1978'de Malatya Belediye Başkanı'nın ölümüyle başlayan süreçte, sağcı gruplar, ÜGD-MHP imzalı bildirimlerde, "*Din İman elden gidiyor, İslam için silaha sarılmazsan bir gün minarelerden komünist marşları dinleyeceksin.*" gibi tümcelerle halkı koşullandırmaya, tahrik etmeğe çalıştılar. CIA ile ilişkisi olduğu sanılan Malatya Kültür ve İlim Yayma Cemiyeti dağıttığı bildirimlerde Cihat'a hazır olduğunu duyurduktan on saat sonra İslamcı kesimin

²³⁵ Cüneyt Arcayürek,**Demokrasinin Sonbaharı**,s.433

²³⁶ **Milliyet**,18 Nisan 1978,s.12

²³⁷ Cüneyt Arcayürek,**Müdahalenin Ayak Sesleri**, Ankara,Bilgi Yayınevi,1986,s. 362

²³⁸ **Cumhuriyet**,22 Nisan 1978,s,1-9

ayaklanması başladı.²³⁹

18 Nisan 1978 günü Malatya'ya çevre ilçelerden, sayıları 20.000'i bini bulan ve ellerinde taş, uzun sopa, zincir olan gençler geldiler. Şehrin değişik mahalle, cadde ile sokaklarında yürüyüşe başlayan bu topluluk; sağın çeşitli sloganlarını, “*Kahrolsun Komünizm, Katil Ecevit , Müslüman Türkiye, Dan Dan Hamido' ya İntikam.*” biçimindeki sağ sloganları atarak her yere saldırdılar. Göstericilerden bir grup 11 Aralık seçimlerinde CHP başkan adayı olan Mehmet Kırçuval'ın Kışla caddesindeki işyerini daha sonra çeşitli yerleri de yaktılar. Bu yakılanlar arasında TÖB-DER, TÜM-DER ,CHP gibi demokratik kitle örgütleri de vardı. Eylemciler ayrıca Güneş, Baydağı, Ekspres, Gayret, Görüş Gazeteleri'nin binalarıyla matbaalarını ateşe verdiler. Bu süreçte, göstericiler gazete muhabirlerine de zor anlar yaşattılar. 11 gazeteci göstericilerin saldırısından kurtulmak için Görüş Matbaasının üst katına sığındılar. Bir odada mahsur kalan gazetecileri korumaya gelen ekip otosunu yakan göstericiler polisle çatışmaktan kaçınarak Görüş Matbaasının deposunu ateşe verdiler. Göstericilerin bu eylemle gazetecilerin yanmasını planladıklarını ileri sürüldü.²⁴⁰

Tercüman Gazetesi Hürriyet Gazetesinin anlatımına paralel bir biçimde aktardığı bu olayı “ *Malatya tahrip edildi*” manşetiyle aktardı. Olaylar sırasında özellikle Cezmi Kartay, Atatürk ve İnönü ile çarşı merkezindeki işyerlerini ateşe verildiği, sol karşıtı sloganlar atan öfkeli topluluğun “Komünist POL-DER” diye bağırdığı, bir başka grubun mahalle içlerine dağılıp çeşitli ev ve işyerlerini tahrip ettiğini belirtti.²⁴¹ Protestolara Hamido'nun yandaşları olduğu sanılan Bulgurlu aşiretine bağlı kişilerinde iştirak ettiği bu grubun da” Katil Ecevit”, “Katil iktidar” diye bağırdığı ve ölüme yol açan PTT binasının aynı grup tarafından da taşlandığı belirtildi.²⁴² Bir başka anlatıma göre Malatya olayı sırasında, sağ görüşlü sanılan grupların ildeki yandaşlarıyla birleşen, yüzleri maskeli saldırganlar özellikle kendilerine demokratik kitle örgütlerini hedef seçerek, CHP'li, solcu ve Alevi olarak tanınan kişilerin evlerini işyerlerini tahrip etmelerinin yanı sıra görevlileri dövüp kadın ve kızlara da saldırdılar.²⁴³

²⁴⁰ **Hürriyet**,19 Nisan 1978,s.13

²⁴¹ **Tercüman**,19 Nisan 1978,s.1-10

²⁴² **Tercüman**,18 Nisan 1978,S.1-10

²⁴³ **Cumhuriyet**,19 Nisan 1978,s.5

Olayları yatıştırmak için konuşan Cumhuriyet Savcısı Necdet Sezener, Yüzbaşı Arif Doğan, Devlet Hastanesi Başhekimi Yüksel Fenercioğlu, da bir grup tarafından saldırıya uğradı. Kimliği belirsiz kişiler tarafından üç devrimci Gazi Lisesi öğrencisinin öldürülerek cesetleri tren raylarına atıldı. Ölüler bulunduğu parça parçaydı. Saat 15.00' dan itibaren de olaylar çevre illerden gelen askeri birlikler tarafından denetim altına alındı.²⁴⁴

Yapılan incelemede demiryolu üzerinde bulunan bu öğrencilerden Naci Arguvanlı'nın 6 kurşunla, Sait Hazar'ın 4 kurşunla, Ercan Tunçsever'inde 3 kurşunla öldürüldükleri saptandı. İşkence edildikten sonra tabanca ile öldürülen 3 öğrencinin demiryolu üzerine bırakılması ile olaya kaza süsü verilmek istendiği olasılığı gündeme geldi. 3 sol görüşlü öğrencinin cenazesi Gazi Lisesi önüne getirilip saygı duruşunda bulunulduktan sonra törene katılan 6 ile 7 bin arasındaki kişiyi kapsayan bir grupla cenazelerin Turan Emeksiz Caddesinden geçirilmesi sırasında grupla polis arasında yer yer tartışmalar yaşandı.²⁴⁵

17 Nisan akşamı başlayan olaylar, 20 Nisan 1978'e dek sürdü. Bu süreçte 8 kişi öldü, 20 si ağır olmak üzere 100 kişi yaralandı, 100 iş yeri ile konut tamamen yakıldı, 960 işyeri de kundaklandı.²⁴⁶

Öte yandan Hergün Gazetesi Malatya'da CHP binasının tahrip edildiğini doğrularken, Malatya Bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun kızıl anarşistlerin kurbanı olduğunu yazdı.²⁴⁷

Bu bağlamda Malatya olaylarını Ortadoğu Gazetesi, "Malatya Dün Lübnan Gibiydi" manşetiyle okuyucusuna verdi. Belediye başkanının ölmesiyle ortaya çıkan olayların solcuların eseri olduğunu belirtiyordu.²⁴⁸ Gazete sonraki günde "CHP halktan İntikam alıyor" manşetiyle, Fendoğlu'nun ölümünün ardından çıkan olaylarda halkın psikolojisinden yararlanarak Malatyalılardan 11 Aralık seçimlerinin intikamını almaya başladığını, çünkü bu seçimle CHP hegemonyasının kırıldığını ilde sıkıyönetim sokağa çıkma yasağı ilan edilerek daha şimdiden 2 ay sonra

²⁴⁴ **Milliyet**, 19 Nisan 1978, s.8

²⁴⁵ **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1978, s.1-5

²⁴⁶ H.Nedim Şahhüseyinoğlu, **A.e.**, s.68

²⁴⁷ **Hergün**, 19 Nisan 1978, s.1

²⁴⁸ **Ortadoğu**, 19 Nisan 1978 s.1-7

yapılması planlanan belediye başkanlığı seçimleri için gözdağı verildiğini yazdı.²⁴⁹ İlerleyen süreçte gazete “Malatya olaylarının sırrı bu bantta” adlı yazısında, Malatya’da olan olayların ve Malatya suikastinde Ermeni parmağı olduğu, olaylarla ilişkisi olan 160 kişinin tutuklandığını, sorgusu biten 66 kişiden 12’sinin tutuklandığını tutuklulardan biri olan Ermeni Militan Setrak Yaştan Geçkin Çin yapısı 14 lük teleskop marka makineli tüfekle yakalandığı belirtilmiştir.²⁵⁰

Malatya olaylarını Politika Gazetesi, *Malatya, Pazarcık ADMM’ da kullanılan Bombaların MHP’lilerin olduğu Nükleer Merkez’de yapıldığı.Saptandı.İçişleri Bakanı, Ülkü Ocaklıların kendi merkezlerini bombalattığını açıkladı.*” manşetiyle hedef kitlesine duyurdu. Olayların anlatımı Hergün Gazetesi ile Ortadoğu Gazetesi dışında öteki gazetelerle örtüşmektedir.²⁵¹

Malatya olaylarını politikacılar mecliste tartıştılar. İçişleri Bakanı İrfan Özaydnlı olaylarla ilişkisi olduğu sanılan MHP odaklı, Türk Yıldırım ve Esir Türkleri Kurtarma Örgütlerinin ortaya çıkarıldığını söyledi. MSP sözcüsü Şener Battal Türkiye’nin iç savaşa doğru gittiğini söyleyerek kabineyi suçladı. MHP sözcüsü İhsan Kabadayı, bu olaydan ötürü kabineyi suçlamayacağını, çünkü bu olayların tohumlarının çok önceden atıldığını ileri sürdü. AP adına konuşan Denizli Milletvekili Mustafa Kemal Aykut ise, özetle şunları söyledi:

“Bir kişi ölünce hükümet istifa eder diyenlerin,100 günlük icraatında 230 kişi öldü.Ne zaman gideceksiniz ?”²⁵²

Malatya eylemlerine karıştığı gerekçesiyle gözlem altına alınan 160 kişiden 12’si tutuklandı. 49 kişi serbest bırakıldı. İçişleri Bakanı olaylar nedeniyle yanan yakılan 473 işyerinin zararlarının devletçe karşılanacağını, Malatya olaylarının inanç ayrılığından kaynaklandığını açıkladı.²⁵³ Bu süreçte Malatya olayları nedeniyle gerçek suçluların yakalanmadığı iddiası ve yakalanan 160 sanıktan 130’unun sol görüşlü olmasına ilişkin tepkiler basına yansdı. CHP ile kendilerini “Devrimci”,“İlerici” olarak adlandıran çeşitli kuruluşların temsilcileri ve Haçova halkı üç devrimci genci öldürenlerin, terör eylemlerini yapanların yerine CHP’lilerin

²⁴⁹ A.e,20.Nisan 1978,1-7

²⁵⁰ Ortadoğu 23 Nisan 1978S.1-7

²⁵¹ Politika,19 Nisan 1978,s.1-7

²⁵² Tercüman,20 Nisan 1978,s.10

²⁵³ “Malatya’da”Cumhuriyet,21 Nisan 1978,s.1

tutuklanmasını son derece düşündürücü bulduklarını açıkladılar.²⁵⁴

Öte yandan Malatya olayları nedeniyle Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'le yaptığı görüşmeden sonra düzenlediği basın toplantısında Başbakan Bülent Ecevit özetle şunları söyledi:

“Malatya olayları bir ayaklanmadır.Hükümeti ekonomik darboğazlarda boğamayanlar, anarşide boğmak istiyorlar.....” MHP Genel Başkanı Türkeş'in kendisini ispata davet eden konuşmasını “uygar bir insana yakışmayan bir itham olduğu için” cevaplandırmayacağını söyleyen Ecevit, Türkeş'in açıklamasını yanlış anladığını belirterek, *“bunun hesabını bizden soramaz,kendi vicdanından sormalıdır.”* Aynı toplantıda, İçişleri Bakanı Özeydini MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş tarafından yöneltilen suçlamaları yanıtlayarak, *“Konuşmalarından alınanlar bilmelidirler ki, Türkiye’de silahlı eylemlerde bulunan sol güçler olduğu kadar, silahlı eylem içerisinde bulunan sağ güçler de vardır”* biçiminde bir açıklama yaptı.²⁵⁵

Malatya’da ilk birkaç günde yaşanan olayları *“Terörizm Karşısında Körleşenler”* adlı yazısında, Milliyet Gazetesi yazarı Abdi İpekçi, terörün 24 saat içinde Roma’da, yaşan olayın Malatya’daki yeni bir dramı olarak nitelendirdi. İpekçi bu tür eylemlerle Türkiye Cumhuriyet’inin kabineleri güçsüz bırakılarak teröristlerin amaçladığı doğrultuda bir totaliter rejimin yapılandırılması yoluna gidileceğini ya da bölücülüğe dayalı savlar için ortam hazırlanacağını, terörizme karşı savaşta güvenlik güçlerinin ilkel yöntem ve araçlarla baş başa bırakıldığını belirterek yazısını şöyle sürdürmek teydi:

*“Üstelik olay, partizan politika açısından değerlendirildi.Teröristlerin ekmeklerine yağ süren cepheleşmelere,kutuplaşmalara gidildi.Partiler birbirlerini suçlamaktan, tümüne yönelen gerçek tehdidi göremediler.Fendoğlu ailesine karşı işlenen son alçakça cinayetten sonra bu hatanın sürdürüldüğünü görmek, gerçekten umut kırıcı...”*²⁵⁶

Tercüman Gazetesi yazarlarından Ahmet Kabaklı, *“Ölüm İndirmede Gökler”* adlı yazısıyla Hamit Fendoğlu’nun katillerinin Türkiye’yi Sovyetleştirmek ya da Çinlileştirmek isteyenler olduğunu ileri sürüyordu:

²⁵⁴“ Malatya’da”,**Cumhuriyet**,22 Nisan 1978,s.5

²⁵⁵ **Tercüman**,22 Nisan 1978,s.10

²⁵⁶ **Milliyet**,19 Nisan 1978,s.1

“Hamido’ya Ankara’dan gönderilen süslü kurdelaı bela kutusu aslında bir semboldür. İlericilik, Devrimcilik, enternasyonal,özyönetim düşün özgürlüğü ‘ yaftaları ile jelatine sarılmış o şık o gaddar o beyinsiz kutu,ser bakan,bakan,- emniyet yetkilisi sıfatlarıyla tepemize konmuş, okullarımıza evlerimize sızmış ve durmadan işlemektedir.”²⁵⁷

Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak,”*Peşin Hüküm mü Kurnaz Taktik mi ?* adlı yazısıyla Ecevit Hükümetini solcu derneklere dokunmayıp sağcı dernekleri kapatmakla suçluyordu. Ilıcak, Hamit Fendoğlu’nun ölümünden ülkücüleri sorumlu tutan mantıkla, Ümraniye Olaylarını “basit bir zabıta varakası” olarak nitelendiren mantığın aynı olduğunu ileri süren yorumunda şu görüşe de yer yeriordu:

“Hükümetin tarafgir beyan ve davranışlarından cesaret alan kanlı zorbarlar, kızıl faşistler,milliyetçi engellerin önlerinden temizlenmesiyle gitgide güçlenmektedir.”²⁵⁸

Millet Gazetesi Malatya Olaylarına ilişkin ”*Kaatil İktidar*” adlı yazısıyla yaptığı açıklamada, Fendoğlu’nun, Milli Şef Döneminden beri sürmekte olan CHP imparatorluğuna İnönü’ye karşın Malatya’da son verildiğini, Belediye Başkanlığı seçimlerinde MHP’nin de oylarını aldığını, onu öldürenlerin komünistler olduğunu yazdı. Gazetenin bu konudaki genellemesi şöyleydi:

“Türkiye’de herkes biliyor ki anarşi komünizmden kaynaklanıyor ve içinde sadece ve sadece dışarıdan pompalanan Türkiyeli komünistler bulunuyor! Bütün eylemleri onlar tezgahlıyorlar; bu iktidarda elini kolunu bağlı tutarak ve hatta milliyetçilere saldırarak adeta onların hamisi kesiliyor.”²⁵⁹

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi,”*Gelişiyor*” adlı yazısıyla Türkiye ile İtalya’ da yaşanan iki ölüm olayına değindi. İtalya’da Aldo Moro’yu vuranların amaçlarını açık olarak kamuoyuna açıkladıklarını, örneğın yabancıların uşadı olduğunu belirttiklerini, ancak bizde ne vuranın ne de vurduranın belli olmadığını amaçlarının bilinmediğini bu eylemde anlam, amaç, teknik açısından gelişme yaşandığını ileri süren yazar değerdirmesini şöyle bitirdi:

²⁵⁷ Ahmet Kabaklı,”Ölüm İndirmede Gökler “**Tercüman**,19 Nisan 1978,s.2

²⁵⁸ Nazlı Ilıcak,Peşin Hüküm mü,Kurnaz Taktik mi?**Tercüman**,20 Nisan 1978,s.1-10

²⁵⁹ **Millet**, “Kaatil” 19 Nisan 1978,s.1-7

“Nitekim Hamido’nun öldürülmesi, Malatya’yı ayağa kaldırmış, büyük olaylara yol açmıştır. Bu yeni bir aşamadır ve bu gelişmenin sonu maalesef bellidir.”²⁶⁰

Akşam gazetesi yazarlarından Ahmet Gerçek, “Cumhurbaşkanına düşen görevler” adlı yazısında, Malatya olaylarının Türkiye’nin içinde bulunduğu koşulları yansıtan bir ayna olduğunu, anarşinin üstesinden geleceğini ileri süren kabinenin başarılı olmadığını belirtti. Yazar bu noktada Cumhurbaşkanına önemli görevler düştüğünü, öncelikle tüm ağırlığını kullanarak kabineyi istifa ettirmesini, bazı tarafsız bakanların başkanlığında bir “Milli Koalisyon” oluşturmasını, bu milli koalisyonda İçişleri, Maliye, Milli Eğitim Bakanlıkları başta olmak üzere bazı bakanlıklar teknisyenlere verilerek yeni kabine desteklenmesi gerektiğini önemle vurgulamaktaydı:

“Cumhurbaşkanı demokratik özgürlüklere 12 Mart örneğince yaklaşmayacak, tersine daha çok özgürlük, daha çok gerçekçi bir tutumla kitle desteği arayacaktır. Anarşi bahanesiyle insanların düşünceleri üstüne yürünmeden, insanların özgürce düşünebilmesi ve düşüncelerini örgütleyebilmesi için yasaları geçerli kılmak gerekmektedir. Sokaktaki halk bir kurtarıcı beklemektedir. Yasaların ortaya koyduğu ilk kurtarıcı neden Cumhurbaşkanımız olmasın?”²⁶¹

Dünya gazetesi yazarlarından Murat Sertoğlu, “İki Malatya” adlı yazısında İsmet İnönü’nün yaşasaydı Malatya Olaylarından ötürü üzüleceğini, Malatyalıların İsmet İnönü’ye büyük bir içtenlikle saygı ve sevgi duyduğunu, oylarını onun partisine verdiğini, son olaylarda CHP’li kişilerin evlerinin işyerlerinin, otomobillerinin yakıldığını ileri sürdü. Yazar, eski Malatya ile bugünkü Malatya’yı farklılaştıran etkenlerin neler olabileceği konusunda yorumlarını da ortaya koyduğu yazısında, Hamit Fendoğlu’nun CHP’ye karşı kimliği ve statüsünden ötürü bazı kişilerin onu kurban olarak seçtiklerini, ölümün planlı, kasıtlı olduğunu bu olay dolayısıyla Ecevit Kabinesi’nin, derin yaralar aldığını belirtiyordu. Öte yandan muhalefet ile yönetimin birbirlerini suçlamalarının yersiz olduğunu da ileri sürerek sağduyu çağrısında bulunuyordu :

“Durup dururken elde delil olmadan yapılacak bu çeşit suçlamalar, bulanık havayı bir kat daha bulandırmaktan, sınırları bir kat daha germekten, vatandaşlar arasında yeni yeni

²⁶⁰ **Hürriyet**,19 Nisan 1978,s.3

²⁶¹ **Akşam**,23 Nisan 1978,s.2

düşmanlık tohumları saçmış olmaktan başka bir sonuç vermez.Birbirimize düşman değil, dost olmamız gerekli günler yaşıyoruz... ”²⁶²

Ortadoğu Gazetesi yazarlarından Necdet Sevinç “*Sıra Meselesi..*” adlı yazısında, Hamido’nun ölümüyle şiddet eylemlerini organize edenlerin kimliklerinin bir kez daha anlaşıldığı, saygı duymadığını belirttiği içişleri bakanının hiçbir halde araştırma yapmadan MHP’yi suçlamasını eleştirilmekteydi. Yazıda Bakan’ın “*Malatya’da patlayan bombanın MHP’li komandoların hakim bulunduğu Nükleer Araştırma Merkezinde yapıldığına ilişkin belirtiler saptanmıştır*” Şeklindeki ifadesi konu edilirken İçişleri Bakanı da bu belirtileri açıklamayacak kadar korkak olmakla itham edilmişti:

“Aslında Özyayınlı’ yı bu köşede sorguya çekmek bile bize yakışmayacaktır. Ama şunu da özetlemek isteriz, saygı değmez bakanla bu bakanın zekasını paylaşanlara:-MHP birtakım adamlara bomba gönderecek olsa rahmetli Hamit Fendoğlu’ na sıra gelirmiydi hiç?”²⁶³

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından İlhan Selçuk, “*Ateş ve Kibrit*” adlı yazısında, emperyalizmin kirli oyununu Ateş ve Kibrit metafonuyla açıkladı. Yazar Türkiye’de bir oyun oynandığını, ateş için gerekli olan ortamın hazırlanma aşamasının bir kibritle noktalanacağını, bu ortamı hazırlayacak yöntemlerin, mezhep çatışmaları, aşiretler arası düşmanlıklar ile etnik farklılıkları kullanmak olduğunu vurguluyordu. Selçuk, ırkçılık, gericilik, milliyetçilik tohumlarıyla doğuya giren MHP’nin attığı tohumların sonuç verdiğini ileri sürerken, Hamit Fendoğlu’nun ölümünün ateşi yakan bir kibrit olduğunu, Fendoğlu’nun ölümüne yol açan bombanın Ankara’da Nükleer Araştırma Merkezi’nde yapıldığını ifade eden yazar yazısını teröre ilişkin düşüncelerini ekleyerek tamamlamaktaydı:

“Denebilir ki : Anarşi ya da doğru deyişle terör, yalnız bizde yok ki? İtalya’nın durumuna bakınız! Koskoca Aldo Moro’yu kaçırıp öldüren şiddet örgütleri var.Dünyanın her yerinde hükümetlerin başına beladır terör....Doğru değildir bu sav.Türkiye’de terör örgütleri, devlet kurumlarına yuvalanmıştır.Bu yuvalardan temizlenmedikçe olayların önü alınamayacaktır.İtalya’da, Almanya’da ve benzerlerinde böyle bir durum yoktur.Ayrıca Türkiye’de bireysel terör, mazlum halk yığınlarını birbirine düşürecek ve kırdırarak sonuçlara ulaşabiliyor.Çünkü Emperyalizmin güdümündeki Türkiye’de bir kibrit ateşini bekleyen kör-inançlar yıllardan beri pompalanmıştır.Malatya olayının bir eşi var mı

²⁶² **Dünya**, 21 Nisan 1978,s.3

²⁶³ Ortadoğu, 20 Nisan 1978,s.1-7

Batı'da?²⁶⁴

Politika Gazetesi yazarı Oya Baydar, “Hamido'nun Katili” adlı yazısında, Malatya olaylarını 31 Mart Ayaklanmasıyla özdeşleştiriyordu. Hamido'nun katilinin kimler olabileceğine ilişkin düşüncelerini, terörün aynı merkezden yönetildiği imasıyla şöyle açıklıyordu:

“...Hamido'nun ve ailesinin katili, 16 Mart'ta İstanbul Üniversitesi kapısında bombayla kurşunla taranıp öldürülen 7 gencin katili kimse, odur.Hamido'nun katili ilerici savcı Doğan Öz'ün katili kimse, odur. Hamido'nun katili Server Tanilli'yi vuran kimse, odur..... Hamido'nun Katili, yıllardır hele hele son aylarda bunca insanın, bunca ilericinin ,bunca gencin, katili kimse, odur.Ne garip ne acı ne öğretici: Hamido ,hayatta en çok nefret ettiği,yeminli düşmanı olduğu solcuları, yurtseverleri, sosyalistleri, komünistleri, işçileri, gençleri öldürenlerin kurbanı oldu.Aynı amaca kurban edildi.”²⁶⁵

2.2.2 Sivas Olayları

12 Eylül sürecinde yaşanan toplumsal uyumsuzluğun önemli bir aşamasını simgeleyen, özellikle bir mezhep çatışması olarak ileri sürülen olaylardan biridir. Toplumsal yabancılaşma ya da ötekileştirme kavramları ile sosyolojik olarak bu olayı nitelemek de olasıdır.

4 Eylül 1978 günü işlenen Sivas terör eylemleri yakın tarihin acı dolu olaylarından biridir. Üstelik bu olay, Sivas Kongresi'nin 59 yıldönümüne denk gelen Ramazan Bayramı'nın birinci günü yapılmıştır. Bu terör eylemi çocuk kavgasından çıkmış gibi görünse de, yıllardır barış içinde yaşayan halkın propaganda, provokasyon sonucu karşı karşıya getirilmesinin göstergesidir. Çocuk kavgası bir anda mahallelere sıçramış giderek il kavgasına dönüşmüştür. Bu olayın başında iki kadın ölmüştür.²⁶⁶

Sivas'ın Alibaba Mahallesi'nde başlayan bu olaylar tahrikler sonucunda Alevi Sünni çatışmasına döndü. Bu olayda ayrıca 14'ü ağır olmak üzere 100 kişi de yaralandı. İlde yer yer çıkan olaylarda da çeşitli evler ve işyerleri benzin dökülerek yakıldı.Vali Fikret Koçak, gerekli önlemlerin alındığını, sokağa çıkma yasağının

²⁶⁴ Cumhuriyet,20 Nisan 1978,s.2

²⁶⁵ Politika, 20 Nisan 1978, s.2

²⁶⁶ Çetin Yiğenoğlu,Şeriatçı Şiddet ve Ölü Ozanlar Kenti Sivas,Ankara,Ekin Yayınları,1994,s.102

uygulandığını açıkladı. Olay sırasında ölen iki kadının Gülsüm Keklik ve Müslüm Gülmez olup ölen erkeklerin kimliğinin ise tespit edilemediği bildirildi.²⁶⁷

Hürriyet gazetesinin haberine göre, bu olayları başlattığı sanılan sağ görüşlü 10.000 kişinin toplanarak “*Allahını seven, bize katılsın*” diye bağırdı, polis in zamanında önlem almaması nedeniyle bu eylemciler çok sayıdaki işyerini ve evleri tahrip ederek benzin döküp yaktılar. Bayram gecesini korku ve elektriksiz geçiren Sivas’ta sabahın ilk ışıklarıyla yeniden olaylar başladı. Olaylar sırasında çıkan yangınları itfaiye güçlkle söndürebildi. Bu olaylar Sivas’ın ilçelerine de yayıldı. Sivas’ın Kangal İlçesi’nde çıkan olaylarda 3 kişi daha yaşamını yitirdi. Olayları incelemek için Emniyet Müdürü Hayri Özkın ile Sivas’a gelen Başbakan yardımcısı Turhan Fevzioğlu olaylar için içinin yandığını belirtip “*Türk Milleti bölünüp parçalanmak istiyor*” dedi.²⁶⁸

14 Demokratik Toplum Örgütü Sivas terör eylemini kınayarak, hazırladıkları trajik raporu devletin üst yetkililerine sundular. Bu rapor ile aşama aşama nasıl Sivas Terör Eylemi sürecine girildiğini, Alevi Ali Karaarslan’la, Sünni Osman Çevikdoğan’ın kavgasının nasıl katliam boyutlarına vardığı açıklandı. Bu rapora göre, önceden hazırlanıldığı ileri sürülen planlı katliam eylemi, İnönü ile Yiğitler Mahallesi’nde, sağ eylemciler tarafından eksiksiz yerine getirildi. Yüzlerce ev ile işyeri yakılırken halk her şeyden habersiz baskında ne yapacağını şaşırıldı. Ellerinde megafonla şehri kolaçan eden sağ eylemciler; “*Ey Müslümanlar, Aleviler camiye bombaladı.300 dindaşımız katledildi.Ne duruyorsunuz gün Cihat Günüdür.*” biçimindeki propagandalarla halkı kışkırttılar. Sağ Eylemciler, CHP ile Vali Konağı’na da saldırarak pek çok yerde yangına neden oldular. İl valisi canını askeri birliklere sığınarak kurtarıırken halkın can ile mal güvenliği korunamamıştı. Olayın birinci günü, 6 ölü, yüzlerce yaralıyla 1000’ e yakın işyerinin yakılması, yıkılması, talanı ile sonuçlandı. Bazı polisler tarafından destek verildiği sanılan yüzleri mendille bağlı sağcı gruplar olaylar sırasında sık sık “*Kanımız aksa da zafer İslam’ın*” biçiminde slogan atarak ellerindeki demir çubuk ve sopalarla ilin işlek caddelerindeki bazı işyerlerini de tahrip ettiler.²⁶⁹

²⁶⁷ **Tercüman**,4 Eylül 1978,s.1

²⁶⁸ **Hürriyet**,7 Eylül 1978, s.13

²⁶⁹ H.Nedim Şahhüseyinoğlu,**Yakın Tarihimizde Kitlese Katliamlar**,s.263,264,**Cumhuriyet**,4 Eylül 1978,s.5

H.Nedim Şahhüseyinoğlu'nun anlatımlarına göre, Sivas olaylarının ikinci günü Çayyurt Mahallesi'ne saldıran Ülkücü Gençlik, kadınları, çocukları dövmele kalmadı. Önceden saptadıkları karşıt görüşlü evlere zorla girip eşyalarını yaktı. Aynı eylemcilerin Bayram Namazı'nda okuması için verdikleri bildiriye halkı kışkırtıp birbirini düşüreceği için İl Müftüsü onaylamadı. Yanlışı, yanılısamayı yılların koşullanması ile seçemeyen Ülkücü Militanlar hayvanlara da saldırdılar. Halil Bulut'un İneği'nin kuyruğunu keserek, kuyrukla Hitlervari gösteri yaptılar. Aynı kişinin atlarının makatına kazık sokup, atlarını öldürdüler. Eylemcilerin bu mahallede yiyeceklere de ambargo koymasından ötürü, halk temel gereksinmelerini bin bir güçlkle iki kilometre uzağa giderek aldı.²⁷⁰

Bu olaylar, Yeni Mahale, Gülyurt,Hacısait Mahalleri ile Altıntabak semtleri ile Kepenek ve Atatürk caddelerinde de yaşandı. Halk yayılım ateşine tutuldu. Evler yakılıp kundaklandı. Bir kişi de bu olaylarda yaşamını yitirdi. Saldırıya uğrayan dernekler, TÖB-DER, TÜM-DER, Sivas DEV GENÇ gibi dernekler kapatıldı. Bu arada bir taksiyle ili kolaçan eden sağ eylemcilerin “cami bombalandı” biçimindeki söylemlerinin yanı sıra, “*Milliyetçi Türkiye, Müslüman Türkiye, Milli Devlet, Güçlü İktidar ve Komünistlere ölüm*” biçiminde slogan attıklarını, Alibaba Mahallesi'ndeki yangın sırasında fotoğraf çekmek isteyen foto muhabirlerine saldırgan grup gösterilerek “*onlar Müslüman onların resmini çekmeyin*” denildiği bu olayları yaşayan Sivas halkı tarafından doğrulandı.²⁷¹ 1.Sivas Terör Eylemi'nin sonucu şöyledir: 9 Ölü, 93 yaralı; yanmış yıkılmış yağmalanmış 350 işyeri ile 97 konut.²⁷²

Öte yandan Hergün Gazetesi Sivas Olaylarını farklı bir bakış açısıyla okuyucuna sundu. Sivas Olaylarının Türkiye'de bir Kürt Devleti Kurmak isteyen komünistler tarafından gerçekleştirildiğini, olaylar öncesi Sivas'ta Alevi-Sünni çatışması yaratan komünistlerin bu yönelimlerinde başarılı olduğunu ileri sürdü.²⁷³

Bu bağlamda Sivas olaylarına değinen Ortadoğu Gazetesi olayları “Bayram kanlı geçti, Sivas Bayramda Lübnan'a benziyordu” manşetiyle verdi. Sivas'ın uzun süredir POL-DER ve öteki bölücü örgütlerin baskısında kaldığını, Sivaslıların artık dayanamayarak tepki verdiğini önce Alibaba Mahallesinde çocuk kavgasıyla

²⁷⁰ Şahhüseyinoğlu,A.e.s.265-266

²⁷¹ **Milliyet**, 4 Eylül 1978,s.9 ,7 Eylül 1978,s.8

²⁷² Çetin Yiğenoğlu,**Şeriatçı Şiddet ve Ölü Ozanlar Kenti Sivas**,s.103

²⁷³ **Hergün**, 7 Eylül 1978, s.1

başlayan olayların Sivas dışından gelen bölücü kışkırtıcı militanların işe karışmasıyla büyüdüğünü, daha sonra çığılıkların yükseldiği bu olayda vatandaşın canını kurtarma psikolojisi içine girdiğini ve ne yapacağını şaşırıldığını yazdı.²⁷⁴

Sivas olayları üzerine tepkiler görüldü. Ankara’da TÖB-DER, TKİP ve Sosyalist Birliği adına yapılan açıklamalarda, faşist çevrelerin uzun süredir Sivas’ta bir olay çıkarmak hazırlığı içinde olduklarını, olaylara karşı yönetimin ilgisiz kaldığını, olay çıkartanlara pasif destek verdiğini, olayın bir çocuk kavgasından kaynaklandığı biçimindeki yargının gerçek dışı olduğu ileri sürüldü. Olaylar nedeniyle CHP il Başkanı (Şaban Sönmez) MHP’yi suçlarken, MHP il Başkanı (Adil Coşkun) Alevilerin kışkırtıldığını, MSP İl Başkanı(Osman Seçilmiş) da olayların kasıtlı ve planlı olduğunu, bu olayın Tunceli’den Alibaba Mahallesi’ne yerleştirilmiş militanların tahrikiyle oluştuğunu bildirdi.²⁷⁵

Sivas Olayları, bir yoruma göre, Türkiye’nin iki yıl sonra yaşayacağı travmanın öncüsü gibidir. Olaylar sonrası dağıtılan “Müslüman Gençlik” adlı bildirilerde toplumun sağduyusuna sesleniliyordu: “Şah,şah diyordunuz.....şimdi komünizme gidiyorsunuz. Bu gidişinizi mutlaka engelleyeceğiz.”²⁷⁶

CHP’lilere yönelik bildirilerdeyse aşağıdaki ifadeler kullanılmıştı:

“Ey komünist CHP’liler 3,4 Eylül Olayları, Alevi,Sünni Meselesi değil, Komünistlerle Milliyetçiler arasında bir kavga....şayet mesele Sünni Alevi meselesi olsaydı,hadiseleri Müslümanlar tezgahlasaydı, alevi yurttaşlar sokak ortasında rahatça öldürülür,hatta Alibaba Mahallesi yerle bir edilirdi.”

Müslümanlara yönelik bildirilerde ise....”Müslüman:Durma,hiç durmadan ilerle, ölüm seni şehit bulsun” denildi.²⁷⁷

Sivas Olayları’na ilişkin bir açıklama yapan Sivas Milletvekili Azimet Köylüoğlu, olayların bir tertip olduğunu, MHP’nin kendisine kitle tabanı oluşturmak için kışkırtma yaptığını, Habib Çolak, Kenan Baskın adındaki iki komiserin öteden beri kışkırtma yaptığını, sağ görüşleri kişileri koruduğu, bu durumları daha öncede Sivas Valisi’ne ilettiğini öne sürdü.²⁷⁸

²⁷⁴ Ortadoğu 7 Eylül 1978,1-7

²⁷⁵ Milliyet,7 Eylül 1978,s.8

²⁷⁶ Zeki Coşkun,Aleviler...Sünniler....ve...Öteki Sivas,İstanbul,İletişim Yayınları,1995,s.298

²⁷⁷ Coşkun,A.e,s.299

Cumhuriyet Gazetesi “Görünen Köy” adlı başyazısında Sivas olayını yapanların amaçlarına ulaşmak için iki yönetime başvurduklarını, bu yöntemlerden birincisinin Sivas, Malatya gibi farklı inançlara sahip yurttaşlarımız arasında kardeş kavgasını körüklemek, ikincisinin ise canlı hedefler saptayarak, gezginci timler aracılığı ile vur kaç eylemlerini başlatmak olduğu biçiminde bir yorum yaptı. Gazete Malatya olaylarını başlatanların ülkücüler olduğunu ileri sürmekteydi:

“Emniyetin verdiği bilgiye göre, Mamak’ ta belediye otobüsünün otomatik silahlarla taranması da dahil bir çok saldırı ve bomba olayının faillerinden biri de MHP Gençlik Kollarına kayıtlıdır.”²⁷⁹

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi de “Bu gidiş” adlı yazısıyla daha önce başka illerde görülen olayın Sivas’ta yinelenmediğini, yöneticilerin ikbal hesabına dayanan politikaları nedeniyle sorunların üstesinden gelinmediğini, Demirel’in MHP’yi kaybetme kaygısıyla olayların üzerine gidemediğini belirten yorumuna şunları da ekledi:

“Bizim bu gidişimiz değişmezse şüphe etmeyelim ki yakın bir gelecekte listede yeni isimler yer alacak, son isim de ‘Türkiye’ olacaktır.”²⁸⁰

Milli Gazete yazarlarından Tarık Behlül, “Sivas Olayları Üzerine” adlı yazısında, Sivas Olaylarının çocuk kavgasından kaynaklanmadığını Sivas Belediyesi’nin Alevi yurttaşlarımıza büyük ödünler verdiğini, Sünni yurttaşlarımızı ezdiğini, Sivas Belediyesi’nde işe alınan 97 kişiden sadece 3’nün Sünni olduğunu, CHP’nin bilerek Sivas’a atadığı Alevi yöneticilerin bütün resmi dairelere Alevi yurttaşlarımızı yerleştirdiğini, Sünni yurttaşlarımızın bürokratik işlemlerinin askıya alındığını, Sivas Olayları’nın sorumlularının CHP yönetimi olduğunu ileri sürdü. Behlül’ün yönetimi eleştiren açıklaması şöyleydi:

“..CHP yöneticileri birinci fahiş hatadan sonra ikinci fahiş hatayı işlemek üzeredirler ve hayali suçlular icat ederek dana altında buzağı ararcasına yeni baskı ve zulüm mekanizması masum halka karşı işletilmek istenmektedir.”²⁸¹

²⁷⁸ “Sivas’ta Çıkan”,**Cumhuriyet**,4.Eylül 1978,s.5

²⁷⁹ “Görünen Köy”,**Cumhuriyet**,7 Eylül 1978,s.1-6

²⁸⁰ **Hürriyet**,7 Eylül 1978,s.3

²⁸¹ **Milli Gazete**,8 Eylül 1978,s.1-2

Milliyet Gazetesi yazarlarından Abdi İpekçi, yayımladığı “*Tavanda Düşmanlık, Tabanda Şiddet*” adlı yazısında, tüm Müslümanlar için kardeşlik barış simgesi olan bayramların toplumsal baskı aracı olmaktan çıktığını, terör eylemlerini önlemeye gücünün yetmediğini söylüyordu. Yönetim ile muhalefetin bayramda bile tokalaşmaktan kaçındığı bir ortamda halktan birbirleriyle sevgi, dostluk ilişkilerini sürdürmesinin beklenilemeyeceğini belirten İpekçi, eskiden şiddetin eğitim yılı başlarında büyük illerimizde üniversitelerle, yalnız siyasi düşüncelerdeki farklılık ile sınırlı kaldığı halde şu dönemde şiddetin her yerde yaygınlaştığına değinmekteydi:

“Şimdi şiddet her yerde...Her konuda....Ve insanlar tekmelerle, yumruklarla bıçaklarla dövüşüyorlar.Silah bile hafif kalmaya başladı.Artık Mitralyözler, bombalar kullanılıyor.....Sanki gizli bir el, önündeki düğmeye basıyor, yurdun her köşesinden insanları birbirine kırdırıyor.”²⁸²

Ortadoğu Gazetesi Yazarlarından İlhan Ayberk “*Sivas’ta Sol Fraksiyon*” adıyla yayımladığı yazısında, Sivas Olayları’nı sağın değil, solun çıkardığını, Başbakan Bülent Ecevit’in “*Umut Koması*”ndan çıkmağa niyeti olmadığına değinerek Ecevit’i suçladı:

“Mezhep kışkırtıcılığı, ırk ayrımcılığı suçlamaları modasını yitirmiştir. Ecevit’in kendisi de pekala bilmektedir ki, bunların hiçbiri geçerli bahaneler değildir...Bir defa Töb -der’in üzerine eğilse, bir defa Pol-der’e baksa ve ne kadar ‘demokratik sol örgüt ‘ varsa bir tek defa gözlerini onlara çevirse hakikati bütün çıplaklığı ile görecektir. Ne var ki hükümete gelişini bu ‘sol örgütlere’ borçludur.”²⁸³

Hergün Gazetesi yazarı Taha Akyol, “*Sivasın Suçlusu İktidardır*” adlı yazısında, Sivas’ın Alibaba Mahallesi’nin Halkın Kurtuluşu (HK) adlı yasa dışı bir örgüt tarafından üs yapıldığını, birçok ailenin komünistlerin baskıları sonucu mahalleyi terk ettiğini, durum böyle iken yetkililerin komünistlerin üstüne gitmeyip Alibaba Mahallesi’nde ülkücü gerilla kampı arayışlarına gitmesini sorguluyordu. Öte yandan Ecevit’in sağ içerikli bir broşürün yayımlanmasını aylarca soruşturduğu halde TÖB-DER’in bir ihanet belgesi olan broşürlerini görmezlikten geldiğini ileri sürerek Türkiye’ye ilişkin kaygılarını şöyle yansıtmaktaydı:

²⁸² **Milliyet**,8 Eylül 1978,s.1

²⁸³ **Ortadoğu**, 9 Eylül 1978,s.5

“Ve Ecevit’in sorumluluk ortakları olan Bozbeyli’nin, Fevzioglu’nun söylediği gibi böyle bir tutumla Anarşi önlenmez! Anarşi kışkırtılmış olur.Baskılar ve tepkiler arasında sallanan Türkiye, bundan zarar görür. Bu iktidar, Türkiye’ye zarar verdiği için düşürülmeli, ve güven verici, birleştirici ve geniş tabanlı bir hükümet kurulmalıdır.Yoksa ‘doğa yasaları ‘ daha çok kanlı Sivas’lar türetir.!²⁸⁴

Sivas Terör Eylemleri davası 350 kişiyle açıldı. 20 kişi değişik cezalar aldı. Ancak, ilerleyen süreçte 1978 Sivas Davası sanıklarının bazıları, yakınları ya da yeni kuşakları, 2 Temmuz 1993 Sivas Olaylarında da görüldü. 3,4 Eylül 1978 bir tür ölç alma eylemi olduğu bazı çevreler tarafından ileri sürüldü. Aynı çevrelere göre, Sivas’taki çatışmanın iki yıl sonrasında da Türkiye ile birlikte Sivas’ta “uslanmaya” çağrıldı. Uslandılar mı uslandırabildiler mi bilinmez ya zorla bir toplum ötekileştirilmiş oldu?²⁸⁵

2.2.3 Ankara Olayları

Başkentte yaşanan ideolojik çatışmalar, tarihsel açıdan toplumsal çözülme için örnekleyen olaylardan biridir. Bu olayı çeşitli varsayımları da göz önünde bulundurarak, Merkezi otoriteye karşın, yerel çevrelerde “merkezi otorite kurma savaşımı” kavramıyla açıklamak olasıdır.

2.2.3 a Tepecik Otobüsü,Balgat Toplu Kısımları

Tepecik Otobüsü olayı 8 Ağustos 1978 günü Ankara’da yaşandı. Ulus’tan Tepecik’e gitmekte olan belediye otobüsü otomatik silahlarla tarandığı olayda iki kişi öldü.15 kişi de yaralandı. Mamak Lisesi yakınlarında otobüse yayılım ateşi açan üç kişinin sağ görüşlü olduğu, bunlardan birinin yakalandığı vali tarafından açıklandı. Gazetelere yansıyan bilgilere göre; Tepecik Otobüsü Ulus’tan kalkıp hiçbir durakta durmadan Tepecik’e giderdi. Otobüse sadece sol görüşlü yurttaşlarımız binerdi. Sağ görüşlü yurttaşlarımız ise banliyö treniyle, Kayaş dolmuşlarından yararlanırdı. Çeşitli zamanlarda Kayaş, Tepecik, Köstence mahallelerinde yaşanan olaylar nedeni ile burada yaşayanlar gidip geldikleri ulaşım araçları ile yollarını ayırmışlardı.²⁸⁶İlerleyen süreçte Belediye otobüsünü

²⁸⁴ Hergün, 9 Eylül 1978,s.1-7

²⁸⁵ Coşkun, **Aleviler...Sunniler...ve Öteki** Sivas, s.300-301

²⁸⁶ “2 ölü,”**Milliyet**,9 Ağustos 1978,s.1-9

kurşunlamaktan sanık Orhan Uzun, Maltepe Ülkü Ocağı'na yapılan bir baskınla polis tarafından yakalandı.²⁸⁷

Balgat'ta çoğunlukla sol görüşlü kişilerin bulunduğu üç kahve 5 kişi tarafından 10 Ağustos 1978 günü otomatik silahlarla tarandı. Bu olayda dört kişi ölürken, 11 kişi de ağır yaralandı. Ankara Valisi Tekin Alp, kahvelere ateş açan 5 kişinin ülkücü olduklarını, bunlardan Mustafa Pehlivanoğlu ile soyadı bilinmeyen Fevzi adlı kişilerin kimliğine ulaşıldığını açıkladı.²⁸⁸Bu olaylara adı karışan Mustafa Pehlivanoğlu ile İsa Armağan, bu eylemlerinden ötürü ölüm cezası aldılar. Sanıklar tutukeviden er elbisesi giyerek kaçtılar. Bir süre sonra Pehlivanoğlu yakalandı ve ölüm cezası yerine getirildi. İsa Armağan yıllar sonra yurtdışında ele geçirilerek tutukevine kondu.²⁸⁹

2.2.3 b Bahçelievler Toplu Kıyımı

8 Ekim 1978 günü Ankara'nın Bahçelievler semtinde görülen bu terör eyleminde 7 TİP' li öğrenci çeşitli işkencelerle öldürüldü. Cumartesi ile Pazar günleri TİP İl Temsilciler toplantısına katılan 7 gencin toplantı yaptığı eve baskın yapan silahlı üç kişi evde bulunanları ellerini bağladıktan sonra eter koklatarak bayıttılar. Dört kişiyi kurşunlayan eylemciler bir kişiyi ölmediği için havluyla boğarak öldürdü. Öteki üç kişiyi araçlarına taşıyan eylemciler birini eve geri getirerek kurşunladılar. Öldü sanılarak evde bırakılan Serdar Alten adlı genç, ölmeden önce güçlüğüyle verdiği ilk ifadesinde, kendilerini öldürmeğe gelenlerin, "*MHP yanlısı, faşist kişiler olduğunu*" söyledi. Sağ Eylemcilerin araçlarına aldıkları öteki kişi Eskişehir yolu üzerinde Balkuyu Köyü yakınlarında elleri elektrik kablosu ile bağlı bir biçimde ölü olarak bulundu.²⁹⁰

Ankara'da 6 TİP'linin öldürülmesine yoğun tepkiler görüldü. Hacettepe Üniversitesi Yönetim Kurulunca yayımlanan bildiri de ölen 6 kişiden 4'ünün bu üniversitenin öğrencisi olduğu açıklanarak, olay kınandı. Sınavların ertelendiği duyuruldu. Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri adına yayınlanan bildiriyle de, Ankara da görülen toplu kıyım kınanarak, MHP, Ülkü Ocakları ile ÜGD'nin kapatılması,

²⁸⁷ "Belediye Otobüsü" *Politika*,12 Eylül 1978,s.1-7

²⁸⁸ "Ankara'da 3 kahve",*Milliyet*,11 Ağustos 1978,s.1-9

²⁸⁹ M.Ali Birand v.d.,*12 Eylül Türkiye'nin Miladı*,s.92

²⁹⁰ 6 Tıp'li,*Cumhuriyet*,10 Ekim 1978,s.1-5

Kontr-Gerillanın dağıtılması istendi. Van Eğitim Enstitüsü öğrencileri de bir forum düzenleyerek toplu kıyımı kınadıklarını, bu amaçla bir günlük boykot kararı aldıklarını açıkladılar. Öte yandan DEV-GENÇ'in yanı sıra öteki öğrenci derneklerinin, demokratik kitle örgütlerinin olayı kınayan bildirimleri de yayımlandı.²⁹¹

Aynı süreçte, İGD genel sekreteri Alaattin Taş yaptığı açıklamada TİP üyesi 6 kişinin öldürülmesini faşizmin boyutları hakkında bir belirteç olarak tanımlayarak, faşist örgütler olan MHP, ÜGD, ÜO'nun kapatılmalarını ve bu cinayet örgütlerinden hesap sorulmasını istedi. Bu süreçte, Ankara Valiliği'nden yapılan açıklamada, cenazelerin aile yakınlarına verileceğini, tören yapılmasına izin verilmeyeceğini duyuruldu. Ancak TİP Ankara il başkanı Zeki Kılıç kesinlikle tören yapacaklarını ilgili birimlere ilettiler.²⁹² Ayrıca Sosyal-İş sendikası genel başkan Özcan Keskeç, olayı iğrenç bir katliam olarak nitelendiren bir açıklama yaparak, olayın asıl hedefinin işçi sınıfı olduğunu iler sürdü.²⁹³ Olaydan sonra bir açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit, şunları söyledi:

*“Dün gece Ankara’da işlenen cinayetler, insanlıktan kopmuş kimselerin karanlık amaçları uğrunda her şeyi her şeyi göze aldıklarını ve şiddet eylemine karışmayan çevreleri de kışkırtarak toplumda huzursuzluğu artırmak isteği ile en kanlı eylemlere başvurduklarını kanıtıyor.”*²⁹⁴

Bahçelievler Toplu Kıyımı eylemcileri, ilerleyen süreçte 1 No’lu askeri Yargievi tarafından çeşitli cezalara çarptırıldı. Olayın önemli sanığı Haluk Kırıcı ile Ercüment Gedikli’ ye ölüm, Duran Demirkıran ile Ömer Özcan’a eyleme gözcülük yaptıkları gerekçesiyle, 15 yıl hapis cezası verildi.²⁹⁵

2.2.4 Maraş Toplu Kıyımı

12 Eylül sürecinin en acı olaylarından biridir.12 Eylül Darbesini tetikleyen en önemli olay olduğu yolunda yorumlar da vardır. Ayrıca 12 Eylül Darbesinden günümüze dek üstünde en çok konuşulan olaylardan biridir. Olayın çıkış nedenlerini

²⁹¹ Ankara’da, **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1978, s.1-5

²⁹² **Politika**, 11 Ekim 1978, s.7

²⁹³ **Akşam**, 11 Ekim 1978, s.1-7

²⁹⁴ **Hürriyet**, 10 Ekim 1978, s.1-13

²⁹⁵ **Milliyet**, 18 Mayıs 1983, s.10

farklı savlarla vermeğe çalıştık. Bir görüşe göre Maraş Olayları şöyle gelişmiştir:

Kahramanmaraş olayları, Çiçek Sinemasına patlayıcı atılması ile başladı. Konusu Rusya'dan Türkiye'ye kaçan iki Türk'ün öyküsünü konu alan, "Güneş Ne Zaman Doğacak" adlı film oynatıldığı her yer Ülkücü grubun gövde gösterilerine sahne oldu. Filmin, Film Denetleme Kurulundan geçen kopyası 68 dakika olmasına karşın, gerçekte kullanılan süre 85 dakikaydı. Ek süre Ülkücü Grupların ülkeyi bölücü nitelikteki olduğu düşünülen gösterileri, iletileri ile doluydu. Film Kahramanmaraş'ta oynanmadan önce, "Liseli Genç Dergisi" ile POL-BİR Dergisi dağıtılmıştı. Filmin gösterildiği süreçte de, "*Milliyetçi Türkiye*", "*Başbuğ Türkes*", "*Komünistler Rusya'ya*" gibi sloganlar atıldı.²⁹⁶

Güneş Ne zaman Doğacak adlı film 19 Aralık 1978 günü saat 20.00' de başladı. Saat 20,45'te filmin gösterimine ara verildiği sırada 109 numaralı koltuğun bulunduğu yerde patlama olduğundan seyircilerin, korku içerisinde dışarıya çıktığı bir sırada, dokuz kişi yaralandı. Patlayıcı maddeyi attığı sanılan Salman Ilıksoy, görevliler tarafından yakalanarak PTT binasına sokuldu. Bu olayı duyan iki yüz kişilik grup sinema önünde toplanarak, "*Milliyetçi Türkiye*", "*Müslüman Türkiye*", "*Katil İktidar*", "*Komünistler Moskova'ya*" biçiminde sloganlar atarak, PTT binasına taşlı sopalı saldırı yaparak, CHP İl binasına geldiler. Binanın camlarıyla, o sırada oraya gelen ekip otosunu da taşlamaya başladılar. Polis grubu etkisiz duruma getirerek, Salman Ilıksoy'u tutukladı. Ilıksoy hakkında, askeri savcılık tarafından takipsizlik kararı çıkarıldı. Olayın öteki sanıkları, Mehmet Leblebici, Ökkeş Kenger, Yunus İlhan ile Mustafa Özdemir serbest bırakıldı. Ancak bu tahliyeler uslarda soru işaretleri bıraktı.²⁹⁷ Çünkü ortada Yusuf İlhan'ın polise verdiği 21 Ocak 1979 günlü anlatımı vardı. İlhan yazılı anlatımında, 17,12 1978 günü Ökkeş Kenger'in kendisiyle görüşüğünü, Ankara'da yatan kardeşi Muhittin'in selamını getirdiğini, Kahramanmaraş'ı düzeltereklerini, bu çerçevede kendisine bir iş vereceklerini, söyleyen Kenger'e kendisinin, "*kardeşimi yaktınız beni de mi yakacaksınız*" diyerek karşı çıktığını, 18.12 1978 günkü görüşmesinde de Sanık Ökkeş Kenger'in "*başkanın emri olan görevi yapmazsan seni harcarız.*" diyerek, ertesi gün Kenger'in kendisine beze sarılmış yarım dinamit lokumunu sinemaya atması için verdiğini, 19.12 1978 günü

²⁹⁶ Bilsen Başaran, **Tarih 19 Aralık 1978: Maraş'tan bir haber geldi**, İstanbul Günizi Yayıncılık, 2006, s.22

²⁹⁷ A.e.s.22,23, Ayrıca Maraş olayları için bakınız, **12 Eylül Darbesine Giriş, Özel dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/12_eylul_raporu.pdf, s.273-275**

sinemada başka bir patlama olunca elindeki dinamiti ateşlediğini, ancak dinamitin ateş almadığını belirten Yusuf İlhan, bu dinamiti patlatmadaki amaçlarının sinemadaki Ülkücü Gençlik ile halkı kızdırtarak, patlamayı solcuların yaptığı kanısını uyandırmak olduğunu söyledi.²⁹⁸

Kahramanmaraş Terör eylemleri Çiçek Sineması'na atılan dinamit lokumu sonrası da sürdü. Ülkücüler 20 Aralık günü Alevi kişilerce işletilen Akın Kıraathanesi'ni bombaladı. 21 Aralık günü TÖB-DER üyesi olan iki öğretmen Hacı Çolak ile Mustafa Yüzbaşıoğlu, sokakta öldürüldü. 22 Aralık günü yapılan ölüm törenine sağcı gruplar saldırarak, özellikle MHP ile ülkücülerin öncülüğünde, "Alevilerin, Komünistlerin Cenaze namazı kılınmaz" biçiminde sloganlar atıp, taşlı sopalarla ölüm törenine katılan topluluğa saldırınca iki grup arasında büyük bir çatışma çıktı. Çıkan olaylarda iki kişi öldü, 39 kişi de yaralandı. Güvenlik güçleri olayları önleyemeyince, sağcı grup çarşıya yürüdü. Saldırıları sırasında çoğunluğunu MHP'li ve ülkücülerin oluşturduğu eylemciler, caddelerdeki gösterileri sırasında yönetimi eleştiren "Ordu bizle el-ele" biçiminde slogan attılar. Bu olay sırasında üç yüze yakın işyerin tahrip edildi. Bu işyerleri arasında CHP Kahramanmaraş Milletvekili, Orhan Sezal'ın avukatlık bürosu, Hürriyet Gazetesi Muhabiri Şeref Turhan'ın "Işık Gazetesi Matbaası" CHP il binası ile eczane ve doktor muayenehaneleri ayrıca sağcı olduğu sanılan bazı işyerleri de vardı. Göstericiler eski Belediye Meydanı'nda kendilerini önlemek isteyen ekip otosunu da ateşe verdiler. Olaylar 20.30 da denetim altına alındı.²⁹⁹

Kahramanmaraş olayları 23,24 Aralık günlerinde de sürdü. Sağ eylemciler silahlarla, taşlı sopalarla CHP'lilerle Alevi Mahalleleri'ne saldırdılar. Özellikle Alevilerin oturduğu Yörükselim ile Yenimahalle semtlerindeki evleri uzun erimli silahlarla taradılar. Evleri mazot, benzinle yakarak oturamaz hale getirdiler. Hastane lere gelen yaralı kişilere saldırdılar. İki kişiyi öldürdüler. Araçları, hastaları kurşun yağmuruna tuttular. 24 Aralık sabahı sokağa çıkma yasağına karşın sağ eylemciler sokaktaydı. Yakın köylerden ilçelerden gelen ülkücüler şehre girerek, "Müslüman Türkiye" sloganını atan bir grup ayrıca yeniden evlere, işyerlerine saldırdılar. CHP'li, Alevi yurttaşların evleri, işyerleri, CHP, TİP, TKİP, POL-DER, TÖB-DER

²⁹⁸ Başaran, A.e.s.28-29

²⁹⁹ Cumhuriyet, 23 Aralık 1978, s.1-4

ile İl Sağlık Müdürlüğü yapıları da bu süreçte yakıldı.³⁰⁰

Olaylar sırasında bazı insanlar valiye sığındılar. Askere sığınan iki yurttaş eylemciler tarafından geri alınarak biri öldürüp, öteki ağır yaralı olarak sokağa bırakıldı. Eylemciler kendini frenleyemeyerek, Sağlık ocağına saldırdılar. Oradaki iki yaralıyı dışarı çıkarıp kurşuna dizdiler. Devlet Hastanesine saldıran sağ eylemciler aynı eylemlerini burada da yinelediler. Yaralı taşıyan bir Cankurtaran şoförünü öldürdüler. Öğleden sonra yüzleri maskeli gruplar yeniden evlere saldırdılar. CHP il yöneticisi Ali Doğan'ın Şeyh Ali Caddesinde bulunan Çırçır fabrikasını yaktılar. Şehrin çeşitli yerlerinde yangınlar çıkarıldı, evler otomatik silahlarla basıldı. Kadın, yaşlı, genç, çocuk çok sayıda kişi topluca öldürüldü. Alevi evlerde yaşanan terör eylemleri uç noktasındaydı. Özellikle bu yörelerde yaşayan halk işkencenin en ağırını yaşadı. Saldırganlar buraları uzun namlulu silahlarla tarayıp evleri ateşe verirken, bebeleri, çocukları satırlarla doğradılar. Sağcı eylemcilerin kanlı eylemleri sırasında Vali Tahsin Soylunun eşi ve çocukları vilayete sığındı. Türkoğlu Semtinde TRT ekibini getiren araç durdurulup kameraman Gülses Vargül dövüldü. Milliyet gazetesine ait 34 SF 004 otomobil tahrip edilip şoförü dövüldü. Olayları izlemek için gelen gazeteciler vilayet yakınındaki bir binada mahsur kaldılar. İlde sanki gerici bir başkaldırı vardı. Olaylar Kayseri'den Hava İndirme Birliği'nin desteği ile kontrol altına alındı.³⁰¹

Kahramanmaraş olayları Tercüman gazetesinde, “*K.Maraş' ta iç*” savaşı “*Bitsin Artık Bu Kardeş Kavgası*” manşetiyle okuyucuya aktarırken olayların sol ya da sağ kesim tarafından çıkarılıp çıkarılmadığına ilişkin bir yorum yapılmadı. Çeşitli semtlerde mezhep ayrılığından kaynaklanan yoğun silahlı çatışmanın görüldüğünü, CHP, TKİP il binalarının yakıldığını olayların baş aktörünün Mehmet Taşkesen adlı birinin olduğunun bazı çevrelerce ileri sürüldüğünü belirtti.³⁰² Bu sırada CHP Milletvekili Orhan Sezak'ın Ecevit'e ağlayarak telgraf çektiği öğrenildi. Orhan Sezak uyarısının “tarihi” olduğunu belirtmiş ve “bu telgrafi ağlayarak çekiyorum” demiştir Sezak'ın Ecevit'e çektiği telgraf şöyledir:

“Olaylar gelişme istidadındadır. Önlemler gerektiği şekilde alınmadığı takdirde

³⁰⁰ Cumhuriyet,24 Aralık 1978,s.1-9

³⁰¹ A.e.a.y

³⁰² Tercüman,24 Aralık 1978,s.1-13

Kahramanmaraş kül halinde bütün insanlarıyla birlikte yok olabilir.Uyarı tarihidir.Maraş ve Maraşlıları kurtarınız.Teli ağlayarak çekiyorum.”³⁰³

Tercüman gazetesi aynı süreçte yayımladığı bir diğer haberde Maraş Belediye Başkanı Ahmet Uncu'nun düzenlediği basın toplantısında olayların baş sorumlusunun TÖB-DER, POL-DER ile iradeyi bu tür kesimlere teslim eden hükümet olduğunu, ölen insanların masum olduğunu, bu olayın dersim olaylarından sonra yaşanan ilk büyük facia olduğunu belirtti.³⁰⁴ Gazete sonraki baskısında Çiçek sineması olaylarında adı geçen Salman Ilıksoy'un sol görüşlü olduğunun Vali İrfan Soylu tarafından açıklandığını ayrıca ölen iki sol görüşlü öğretmenin cenazesi sırasında sol içerikli sloganlar atıldığını belirtti.³⁰⁵

Kahramanmaraş olaylarını Cumhuriyet Gazetesi gibi aynı söylemle kamuoyuna aktaran Hürriyet Gazetesi, olayın görünümünü “*Bebeleri bile vurdular” Kardeş Kardeşi Vurdu” 23 Aralık 1978 Kahramanmaraş'tan bir Manzara...Yakılıyor, yıkılıyor, insanlar öldürülüyor....Kahramanmaraşlı Çaresiz....yazılarıyla aktardı. Emniyet Müdürü Yardımcısı, Hüsnü Işıklı'nın ifadesine göre 77 kişinin öldüğü bu olaylarda askeri birliklere karşın düzen sağlanamadı. Saldırgan gruplar tekbir getirerek askerleri bile taşa tuttular. “Müslüman Türkiye” sloganları ile hükümet konağı ele geçirilmek istendi. Yenişehir Polis karakolu yakıldı. Birçok evde ağlama sesleri vardı. Yaralı sayısı 1052'ye ulaştı. Bu süreçte İçişleri Bakanı İrfan Aydınli, Kahramanmaraş'a gelerek ilde çeşitli görüşmeler yaptı. Aydınli, Devlet Hastanesinde ağır yaralı polis memuru Mehmet Poyraz'la görüştü. Poyraz, İçişleri Bakanı'na, “Tek suçum polis olmak. Elimdeki silahı aldılar. Karşı tarafa ateş etmemi söylediler, ben de ateş etmeyince beni bu hale getirdiler.” diyebildi. Katliam izleri taşıyan Maraş Olaylarının çıkış nedeniyle yorumlar yükseldi. CHP il Başkanı Mehmet Parlakyiğit, bu konuda, şunları söyledi:*

“Kahramanmaraş Olayları bir tertiptir. Çünkü tahrip edilmeyen işyerinin duvarlarına MHP yazısı sloganları ve 3 hilal çizilmiş bulunuyor.Bu bir nevi ‘buraları tahrip etmeyin’ anlamında bir işarettir.Özellikle CHP’li vatandaşlara ait işyerleri ve konutlar tahrip edildi.Küçük yavruların bile acımasızca kurşunlandığı bu kanlı olayları yaratanları kınıyoruz.”

³⁰³ Tercüman,26 Aralık 1978,s.1-13

³⁰⁴ Tercüman, 27 Aralık 1978,s.1-14

³⁰⁵ Tercüman,30 Aralık 1978,s.7

Öte yandan Kahramanmaraş Devlet Hastanesi Başhekimi Çetin Diker hastaneye yaralı getiren araçlara ateş açıldığından yakınan konuşmasında şunları söyledi:

“Bize yaralı getiren araçlarda yayılım ateşine tutulduğundan, yaralılar zamanında gelip bize yetişemiyor.Bu nedenle kan kaybindan yollarda ölenler oluyor.Bu tutum insanlık dışıdır.Çeşitli illerden gelen doktor ve hemşirelerle elimizden geldiğince yaralıları tedavi etmeye çalışıyoruz.”³⁰⁶

Akşam Gazetesi’nde Kahramanmaraş olaylarına ilişkin çıkan yazılarda olayların anlatımının Hürriyet, Cumhuriyet gazetelerinin yazdıklarına paralel biçimde olduğu görüldü. *Akşam Gazetesi bu olayı “K.Maraş ateşe verildi. Ölü Sayısı 100’ü aştı. Yüzleri Maskeli Kişiler kalabalık grupları yöneterek CHP il binası ile TKİP il binasını tamamen yaktılar.”*Manşetleriyle kamuoyuna duyurdu. Olaya karışanların 15-16 yaşlarında ve sağ görüşlü olduğu aynı gazete tarafından da belirtildi.³⁰⁷

Bu bağlamda Dünya Gazetesi sağ görüşlü olduğu sanılan gazetelerin dışındaki gazetelerle örtüşen bir biçimde açıkladığı Maraş olaylarına, *“Kahramanmaraş’ta terör katliama dönüştü.40’ı aşkın ölü var, Başbakan: Mezhep kavgası için K.Maraş seçilmiştir. TÖB-DER’li iki öğretmen cenazeleri dün kaldırılmadı.* Manşetiyle verdi. Gazete bu acı olayı sonraki günde, *“Kahramanmaraşlılar bu kez kendileriyle savaştılar”* manşetiyle açıklarken sağcı teröristlerin iki kişiyi öldüğünü, *Müslüman Türkiye”* sloganını atan bir grubun Sağlık Bakanı Mete Tan’ın yolunu kestiğini bildirdi.³⁰⁸

Milliyet Gazetesi de yukarıda adı verilen gazetelerin anlatımına yakın bir stilde Kahramanmaraş olaylarını sığağı sığağına *“Kahramanmaraş’ta 28 Ölü yüzlerce yaralı var”* manşetiyle okuyucusuna aktardı. Gazete, *“Müslüman Türkiye”, Ordu Millet elele* “sloganları atan göstericilerin sol görüşlülere ait ev ve işyerlerini CHP ve TİKP il merkezini tahrip edildiğini ve CHP il yöneticilerinden, Mehmet Engüzerek’in olayları bir MHP milletvekilinin liderliğinde Ankara’dan getirilen 50 militanın organize ettiğini öne süren açıklamasına yer verdi. Bu açıklama şöyledir:

“Sokağa çıkma yasağına CHP’liler ve öteki birçok vatandaşın uymasına karşın MHP’liler AP’lilerin desteğiyle bu yasağı çiğnediler. MSP’liler ise kesinlikle bu yasağa

³⁰⁶ Hürriyet,25 Aralık 1978,s.1-15

³⁰⁷ Akşam,24 Aralık 1978,s.1-7

³⁰⁸ Dünya, 24 Aralık 1978,s.1-7-25 Aralık 1978,s.1-7

uydular .Organize bir durum söz konusudur.MHP Kahramanmaraş Milletvekili Mehmet Özbaş'ın yönetiminde Ankara'dan gelen yüzleri maskeli 50 militanın saldırıları organize ettiği herkesçe bilinmektedir.”³⁰⁹

Kahramanmaraş olaylarını Politika Gazetesi, “Ecevit ölü sayısının 55 olduğunu söyledi.Yıllarca kamplarda katliamlar için adam yetiştirenler son zamanlarda iyice ileriye gittiler.” Manşetiyle okuyucusuna iletti. Olayların içeriği söylem olarak, Hergün ve Ortadoğu Gazetesi dışında öteki gazetelerle aynıdır.³¹⁰

Hergün Gazetesi Kahramanmaraş olaylarını öteki gazetelerin anlatımıyla çelişecek bir biçimde “Ölü Sayısı 2002'e Yaklaşıyor. Komünistler Kardeş Savaşını K.Maraş'ta başlattı” başlıklarıyla okuyucusuna iletti. Gazete olaylar öncesi öldürülen iki solcu öğretmen cenazesi sırasında solcu bir grubun ateş açmasıyla 3 ülkücünün şehit olduğunu, çok sayıda kişinin yaralandığını, olayların başlangıcında yaşları 14-17 arası olan çocukların, başlarında 20-25 yaşlarında olan kişilerin yönergesiyle hareket ederek çok sayıda işyerini yıktıklarını belirtti.³¹¹

Sonraki günlerde Hergün Gazetesi, “ÜGD Maraş Olaylarının iç yüzünü açıkladı.” Başlığı ile ÜGD Genel Başkanı Sefa Şefkat Çetin'in Ankara'da yaptığı basın açıklamasına yer verdi. Çetin yaptığı basın açıklamasında, Maraş'ta POL-DERLİ polislerin desteğiyle Kara Maraş ve Yörük Selim Mahallesi ile Eğitim Enstitüsü, hükümet ve adliye civarının “kurtarılmış bölgeler haline getirildiğini, 19 Aralık günü “Güneş Ne zaman Doğacak” adlı filmin gösterimi sırasında atılan bombayı Aydınlık grubundan birinin attığını, Kurtarılmış bölgelerde Apocular, Tikkocular, Acilciler, Tkpliler'in,“Halk savaşı' hazırlıklarına başladıklarını, öteki sol fraksiyonların bölücü çalışmalarını Aydınlık Gazetesi'nin yazdığını, Ölen iki solcu öğretmenin cenazesinin kaldırıldığı sırada POL-DER'li bazı polislerle DİSK Bölge Başkanı Mehmet Taşkesen'in ateş açması sonucu Celal Karadut adlı bir ülkücü gencin öldüğünü, olaylar sırasında komünistlerin makineli otomatik silahlar kullandığını ileri sürerek açıklamasını şöyle sürdürdü:

“Bugün Allaha çok şükür , milli varlığımızın en büyük garantisi devletimizin tek meşru gücü olan Türk Ordusu'na 13 ilimizde Anayasa'nın öngördüğü şekilde yönetim

³⁰⁹ **Milliyet**,24 Aralık 1978,s.1-9

³¹⁰ **Politika**,25 Aralık 1978,s.1-7

³¹¹ **Hergün**,25 Aralık 1978,s.1-7

*devrolunmaktadır.Bu sabah 7.00 den itibaren sıkıyönetim uygulamasının büyük bir sevinç ve güven duyguları içinde öğrenmiş bulunuyoruz.*³¹²

Ardından MHP Genel Sekreter Yardımcısı Nevzat Kösoğlu, Meclis Grup Başkan Vekilleri Faruk Demirtola ve İhsan Kabadayı ile Kahramanmaraş Milletvekili Mehmet Yusuf Özbaş'tan kurulu MHP heyeti Kahramanmaraş'a gelerek yaptıkları inceleme gezisinden sonra yaptıkları ortak açıklamada; olayların bir alevi, suni çatışması olmadığı, daha önce Nurhak'ta başlatılan kır gerillacılık hareketinin şehir gerillası hareketine dönüştürülmesi olduğu, bunu yaşama geçirmek isteyen Maocu Aydınlik Grubunun basın tarafından korunduğu, aynı grubun liderlerinden olan Mehmet Taşkesen'in bu eylemleri başlattığı ileri sürüldü.³¹³

Büyük spekülasyonlara yol açan Kahramanmaraş olayları günümüzde de tartışma konusu olmaktadır. Malatya, Sivas ve Kahramanmaraş ve Çorum olaylarını aynı çevrelerin ürünü olduğunu ileri süren Tefvik Çavdar, Kahramanmaraş Katliamını şöyle açıklamıştır:

“Olayın başında 2 TÖB-DER'Lİ öğretmen öldürüldü. 22 Aralık'ta öğretmenlerin cenaze namazının kılınacağı Bağlarbaşı Camii imamı Mustafa Yıldız verdiği vaazda şunları söyledi: 'Oruç tutmak, namaz kılmakla hacı olunmaz. Bir Alevi öldüren 5 sefer hacı gibi sevap kazanır. Bütün din kardeşlerimiz hükümete komünistlere, dinsizlere karşı ayaklanmalıdır. Çevremizde bulunan Alevileri CHP'li Sünni imansızları temizleyeceğiz.' Bu konuşma üzerine cenazelerin namazı kılınmadı, camiden çıkan kalabalık, hazır bekleyen ülkücü militanlarla birleşerek Alevilere ve CHP'lilere ait işyerlerini tahrip etti.3 kişi öldü.O gece Alevilerin saldıracağı bildirilerek Sünni mahallelerinde silah dağıtıldı, insanlar tahrik edildi.23-24 Aralık'ta ise Kahramanmaraş tam anlamıyla bir katliama sahne oldu. Kışkırtılmış gruplar, 'Komünistleri bırakmayın, Allah yoluna kesin. Alevileri öldürelim, memleketi kurtaralım' çılgınlıkları arasında kadın, erkek, çocuk, hasta farkı gözetmeden Alevi yurttaşlara, ilericilere, sol siyasi parti mensuplarına saldırdılar.....Sağ basın ve MC ortaklarının sözcüleri olayı solcuların kışkırttığını söyleyerek, saptırmak yoluna gittiler. Örneğin Ahmet Kabaklı, köşe yazısında kıyama ve katliamı 'Milletin CHP'ye tepkisi olarak değerlendirdi.Sıkıyönetime rağmen aşırı sağ militanlar saldırılarına devam ettiler. Ülkü Ocakları, eylemlerini paravan örgütlerle gerçekleştirmeye başladı.Bunlar içinden bazıları şunlardı: Esir Türkleri Kurtarma Ordusu (ETKO), Türkiye Ülkücü-Şeriatçı Komando

³¹² Hergün, 27 Aralık 1978,s.1-7

³¹³ A.e,28 Aralık 1978, s.1-7

*Ordusu(TÜŞKO), Türk İntikam Tugayları (TİT), Türk İntikam, Mukavemet ve Katliam Ordusu (TİMKO)*³¹⁴

Maraş Olayları üzerine güvenlik önlemleri arandı. TBMM 537 oyla 13 ilde sıkıyönetim uygulamasına geçilmesine karar verdi. 11 ayda 1100 ölüden sonra kabine idareyi 13 ilde orduya bıraktı. Böylece Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ile Urfa illerinde 26 Aralık 1978'den itibaren sıkıyönetim uygulamasına geçildi. Bu karar üzerine tepkiler görüldü. Taksim'de korsan yürüyüş yapan solcu gruplar sloganlarla oto lastiği yakarak sıkıyönetimi protesto ettiler.³¹⁵

Kahramanmaraş olayları üzerine TRT'de yas ilan edildi. Telepazar programları içinde yer alan dans yarışması, Pazar stüdyosu, mini magazin, Türk sanat müziği programları yayından kaldırıldı. Bu süreçte çeşitli kurum ile kuruluşlar yayımladıkları bildiri, toplantılarla olayı kınadılar. Türk-İş Birinci Bölge Başkanı İsmail Topkar, özgürlüklerin tüm toplum kesimine uygulanmasını, silahların susturulmasına ilişkin açıklamasını şöyle sürdürdü:

Türk İşçisi, faşizmin kara gömleği ile komünizmin kızıl gömleğini asla giymeyecektir."³¹⁶

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Behice Boran yaptığı basın açıklamasında,

"Faşist terör istediği yerde istediği gibi kol gezmektedir.Hükümet terör yuvalarının ve arkalarındaki güçlerin üzerine cesaretle gitmeyi ve sonuç almayı başarmalıdır.Hükümet güvenlik kuvvetlerini kesin olarak kendi emri altına almayı ve istihbarat örgütünü kendi emri ve kontrolü altına almayı başarmalıdır." der.³¹⁷

DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk de, Boran gibi yönetimi uyarıcı açıklamasını şöyle sürdürdü:

"Şu anda yapılacak görev faşist saldırı merkezlerinin dağıtılması ve kapatılmasıdır..... Halkımızın dini inanç ve mezhep ayrılığı gibi bir sorunu yoktur. Faşist saldırıların altında yatan gerçek emperyalizmdir.Amaç bir iç savaş çıkarmak ve ordumuzun müdahalesiyle sınırlı demokratik hakların askıya alınmasıdır." ³¹⁸

³¹⁴ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 2.basım, Ankara, İmge Kitabevi,2000,s. 266

³¹⁵ **Son Havadis**,27 Aralık 1978,s.1-10

³¹⁶ **Hürriyet**,25 Aralık 1978,s.13

³¹⁷ **A.e,a.y**

³¹⁸ **A.e,a.y**

Milliyetçi İşçi Konfederasyonu yayımladığı bildirisinde, Maraş olaylarının Elazığ ile Malatya’da görülen inanç ayrılıkları çatışmasının ardılı niteliğindeki bir toplumsal olay olduğunu ileri süren açıklamasını:

“Vatan bölücülerini himaye eden CHP hükümetinin bu vatan bölündüğü taktirde haritanın neresinde kalacaklarını garanti altına alması mümkün değildir.Ecevit hükümetinin istifa etmesiyle memleketin huzura kavuşabileceğini”³¹⁹söyleyerek sürdürdü.

Kahramanmaraş olayları üzerine bir açıklama yapan MSP Lideri Necmettin Erbakan, yönetimi ülkeyi iç savaşa götürmekle suçlayarak görevden çekilmesini istedi. Kahramanmaraş olaylarının gerçekleri gösteren bir olgu olduğunu ileri süren Erbakan tüm yurttaşlarımızı birleşmeye, inanç ayrılıklarını bir yana bırakmaya çağırdı.³²⁰ MHP Genel Başkanı Alparıslan Türkeş, olayların sorumlusu olarak Ecevit yönetimini gösterdi. Kahramanmaraş olayları nedeniyle Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’le görüşen Başbakan Bülent Ecevit bir komando taburunun da Maraş’a gönderilmek için hazırlatıldığını söyleyerek, kışkırtmalara karşın tüm muhalefet partilerinin seslerini yükseltmeye çağırdı.³²¹

Bu süreçte Kahramanmaraş Talebe Yurdu’nda kalan öğrenciler düzenledikleri basın toplantısında, olayların bir tertip sonucunda oluştuğunu, Maraş olaylarının baş tertipçisinin sol fraksiyonların en güçlüsü olan Aydınlıkçılar grubunun olduklarını ileri sürdükleri açıklamaları özetle şöyle olmuştu.

“Kahramanmaraş’ta APOCULAR,KAVACILAR,TİKKOCU’LAR, Acilciler, TKP’liler ve Aydınlıkçılar dövüşmektedir.Cumhurbaşkanı, Genel Kurmay Başkanı ve topyekun aydınlarımızı uyarıyoruz.Türkiye’de artık fikir ölmüştür.Sempatizan değil, partizan vardır.Artık dünya işçilerinin birleşmesi de yoktur.Türkiye’de azınlık ırkçılığı yapanlar vardır. Bunlar Moskova ve Çin’den yöneltilmektedir.Bu kadar gaflet bize yakışmaz.”³²²

Aynı süreçte DGM’lerin yeniden kurulması istemi TBMM’ye taşındı. AP Ankara Milletvekili İsmail Hakkı Köylüoğlu bir önerge vererek şu konuşmayı yaptı:

“Bu gün Türkiye’de baş sorun anarşi olmuştur.Hükümetin varoluşunun baş nedeni can ve mal güvenliğini sağlamaktır.Bugün Türkiye’de baş sorun anarşi olmuştur.Milletin bizden

³¹⁹ A.e.a.y

³²⁰ **Milli Gazete**,25,Aralık 1978,s.1-7

³²¹ A.e.a.y

³²² **Tercüman**,27 Aralık 1978,s.14

istediği budur, anarşinin arkasında komünizm vardır.....Doğru teşhis koyamadığımız asıl mesele Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmasıdır....DGM'ler kurulsaydı, anarşinin haktan gelirdi.Anayasa bu mahkemeleri kurun diyor.Ya Anayasayı değiştireceğiz ya da bu mahkemeleri kuracağız”

CHP İstanbul Milletvekili Muammer Aksoy yüzeysel olarak bu mahkemelerin kurulmasının haklı gibi görüldüğünü, ancak temele inildiğinde bunun doğru olmadığını belirtti. AP Kars Milletvekili Bahri Dağdaş' ta, 1961 Anayasası'nın silahların gölgesinde yapıldığını ileri süren konuşmasını şöyle sürdürdü:

“1961 Anayasası reaksiyonel bir Anayasadır.Bu Anayasa silahların gölgesinde yapılmıştır.Ama bizim Milliyetçiliğimiz o kadar yücedir ki sadece vatana huzur getirmek için bu mahkemeleri arzu ediyoruz.”

Yapılan görüşmelerde CHP Grup Başkanvekili Altan Öymen, Kahramanmaraş olayları için spekülasyon yapılmasını kınayan konuşmasında, “ *adeta bu olayı yaratanlara hak verilmek isteniyor*” dedi. Konuşmalardan sonra önerge oya sunuldu, oylama sonucunda, AP, MHP, MSP'nin lehte oylarına karşılık CHP ve Bağımsızların oylarıyla DGM önergesi reddedildi.³²³

Kahramanmaraş toplu kıyım olayı tüm yurttaki nefretle karşılandı. Uğur Mumcu yayımladığı, “*Katliam*” adlı yazısında, Kahramanmaraş toplu kıyımını, 23 Ağustos 1572 yılında Fransa'da binlerce Protestan'ın yaşamını yitirdiği, ”Saint-Barthelemy” ile Endonezya'da diktaya karşı direnen solcuların bir gecede topluca öldürüldüğü faşist ayaklanmayla özdeşleştirdi. Menemen'de Kubilay'ın başını kesen Derviş Mehmet'in, Maraş katillerinin yanında zezemle yıkanmış kadar temiz kaldığını, bu toplu kıyımın planlı, örgütlü bir saldırı olduğunu, bu durumun “*Milli direnme hakkı doğmuştur*” diye bildiriler yayınlayanların eseri olduğunu yazdı.³²⁴ Yargının perde arasından bu olayı yönetenlerin, ortaya çıkarması gerektiğine değinen yazar, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in yayımladığı “*Milli Direnme Çağrılarını*” kışkırtıcı bir etken olarak değerlendirdi. Milli Direnme Çağrılarının sonucunda Maraş'ta bu olayın katiller sürüsü tarafından gerçekleştirildiğini ileri süren yorumuna şunları da ekledi:

³²³ **Tercüman**, 28 Aralık 1978,s.13

³²⁴ **Cumhuriyet**,25 Aralık 1978,s.1

“MHP’nin öncelikle siyasi partiler yasasının 87’ci maddesini çiğneme suçundan Anayasa Mahkemesince kapatılması ve sorumlularının ceza yasasının 311 ve 146 maddeleriyle yargılanmaları gerekir.Sıkıyönetim adaletinin güvenilirliği “direnme hakkı” nı nasıl yorumlayacağınıza bağlıdır. Direnme Hakkı suç mu değil mi ? Çözülmesi gereken ilk sorun budur. ³²⁵

Milli Gazete yazarlarından Sadık Albayrak, “Artık Yeter” adlı yazısında, adı Kahraman’a çıkmış bir ilimizin harabeye dönüştüğünü, olayların sorumlusunun solcular, komünistler ile CHP yönetimi olduğunu yazıyordu. Albayrak sol gazetelerin yayımladığı bildirilerde “Müslüman Türkiye” sloganı atan gruplara olaylar sırasında rastlanıldığını, ancak bu açıklamanın gerçek dışı olduğunu, bu tür açıklamaların yurttaşlarımızı Müslüman olan, olmayan biçiminde ikiye ayıracağını, böylece kendilerine terör ile işkenceyi meslek edinmiş siyasi partilerin, kişilerin amaçlarına ulaşacağını ileri sürüyordu. ³²⁶

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi, “Bir Sıfat Aranyor” adlı yazısıyla olayların sorumlusu olarak yönetim ile muhalefeti gösterdi. Daha önce önlem çağrılarını yaptıklarını ama kimsenin seslerini duymadığını, Malatya, Sivas derken olayların Maraş’a sıçradığını, yönetim ile muhalefetin birbirlerini suçlayarak, sorunları örtbas ettiklerini belirten yazısını şöyle sürdürdü:

“Biliyoruz kağıt üstündeki unvanlarınıza bakınca her şeye ehil görünüyorsunuz.Ama yaptıklarınızı, sözlerinizi ,karşı karşıya bulunduğunuz problemleri çözmekteki aczinizi, kısaca gerçek çizgilerinizi dikkate alınca işgal ettiğiniz mevkilere taşıdığınız unvanlara yakışmıyorsunuz.on yıldan beri her gün biraz güçlenerek ve büyüyerek yurdumuzu artık baştan başa kaplayan bu anarşiye çare bulamaz mıydınız?Siz geçen yıla kadar iktidarda olanlar bulamaz mıydınız ? Siz bugün iktidar koltuğunda oturanlar bulamıyor musunuz ? Hangisini kabul edelim:Aczinizi ve o nedenle bu ülkeyi yönetmeye ehil olmadığınızı mı ? Yoksa maksatlı olduğunuzu mu? Söyleyin Lütfen...Sizlere bir sıfat arıyoruz...Ne diyelim ? ³²⁷

Aydınlık Gazetesi Muhabirlerinden Doğan Yurdakul,” *Hükümetin Maraş’taki sorumluluğu*” adlı yazısıyla Maraş olaylarından söz açtı. Yazar yazısında, Ecevit’in “*Hükümet ne zaman dış sorunları çözmeye yönelse bundan rahatsız olanlar anarşiyi*

³²⁵ “Direnme Hakkı,Uğur Mumcu,27 Aralık 1978,s.1-9

³²⁶ **Milli Gazete**,25 Aralık 1978,s.2

³²⁷ **Hürriyet**,25 Aralık 1978,s.3

artırıyorlar” biçimindeki sözlerini yazdıktan sonra Başbakan Bülent Ecevit’in Maraş olayları ile de aynı sözlerini yinelediğini, bu saptamanın doğru olduğunu, çünkü aynı süreçte Kıbrıs’ta barışçı çözüm görüşmelerinin başlayacağını, ancak Ecevit’in saptadığı gerçeğe uygun bir çözüm yöntemi uygulamadığına, Maraş’ta terör estiren ETKO çetesini besleyip yöneten toprak ağalarına hiçbir işlem yapmadığına, hatta ETKO çetesini ortaya çıkararak POL-DER’i kapatmaya yöneldiğine değindi.³²⁸

Tercüman Gazetesi yazarlarından Ahmet Kabaklı, yayımladığı *“Tarihin Lekesi”* adlı yazısında, Başbakan Bülent Ecevit’in, *“Kahramanmaraş olayları, tarihimize bir karanlık sayfa olarak geçecektir.....Kendi milletinin insanlarına böylesine kıyanlar Milliyetçi olamazlar.”* Sözlerini doğrulayarak, toplu kıyımı yapanların şımarık kanlı komünistler olduğunu ileri sürdü.³²⁹

Akşam Gazetesi yazarlarından Ahmet Gerçek, *“Türkiye Karıştırılırken”* adlı yazısında, Ortadoğu’da bir sinsi plan uygulandığını bu denemenin Kahramanmaraş’ta Türkiye’yi karıştırmanın son provasını olduğunu, muhalefetin olayın sorumlusu olarak yönetimi göstermesinin eksik bir bakış açısı olduğunu, *“Ecevit gitsin. Ecevit gider .Ne olur Ecevit giderse”* sözleriyle ifade ettikten sonra, yönetiminde etkili önlem alarak anarşinin üstüne gitmesinin gerektiğini, yönetimin de suçlu olduğunu belirtti:

*“Maraş’ta neyin nasıl nereden kurulduğunu bu günkü hükümetin haber alma örgütleri bilmiyorlar mı? Türkiye’de nerelerin hassas odaklar olarak seçildiği belli değil mi? Bundan bir yıl önce Maraş’ta kaldım ve havayı gördüm....Hükümet beceriksizdir. Bu mutlak. Ama muhalefette bu bireycilik karşısında bireycidir. Yurtsever değildir en azından. Ben bu husumetin iktidar öfkesinde liderlerin yüreğinde şekillendiğini, tohumların önce oralarda yeşerdiğine inanıyorum”*³³⁰

Dünya Gazetesi yazarlarından Önder Şenyapılı *“Güçlü Omuzlar”* adı ile yayımladığı yazısında, Gericici Güçlerin 1930’da Menemende Kubilayı şehit ettiklerine 48 yıl sonra *“Müslüman Türkiye”* sloganlarını atanların kentte insanları öldürdüklerine, kenti yakıp yıktıklarına değindi. Şenyapılı bu bağlamda, Başbakanın kardeş kavgasının durdurulması için çalıştığını değişik kesimlere barış çağrılarını

³²⁸ Doğan Yurdakul, *Aydınlık*, 25 Aralık 1978, s.5

³²⁹ *Tercüman*, 26 Aralık 1978, s.2

³³⁰ *Akşam*, 26 Aralık 1978, s.2-7

yaptığını, ancak başbakanın çağrularına olumsuz yanıt verildiğini, hatta Demirel'in bu olaylar için “*aciz hükümetin yakasına yapışılmalıdır*” biçiminde karşılık verdiğini belirtti. Demirel'i açık bir dille eleştiren yazar, bir ülkede çıkan olaylardan ana muhalefet partisinin yönetim kadar suçlu olduğunu ileri sürdüğü yazısını şöyle bitirmiştir:

“Bir ülkede insanlar acımasızca birbirlerini öldürüyorlarsa, hükümet aciz içindedir deyip kendine düşen sorumluluktan sıyrılamaz. bir ülkede insanlar acımasızca birbirlerini ve giderek çocuklarını öldürüyorlarsa , onlar iktidardan gitsin ben geleyim zihniyetinde demeçler patlatmak tek kelimeyle sorumsuzluktur...Dökülen kanlar öne sürdükleri gibi yalnızca hükümeti boğmakla kalmaz, muhalefetin sorumluları da boğulmaktan kurtulamazlar. Ve dökülen kanların vebali yalnızca hükümetin omuzlarında değildir.”³³¹

Milliyet Gazetesi yazarlarından Mümtaz Soysal, “*Müslüman Türkiye*” adıyla yayımladığı yazısında, “*Müslüman Türkiye*” sloganı, atarak, 80 yurttaşımızın laikliğin 50. Yılında, tıpkı Menemen isyancıları ve ya Şeyh Sait İsyancıları gibi Müslümanlığı kendilerine bayrak yapan sağ eğilimli kişiler tarafından öldürüldüğünü, bu katliamda, CHP il yöneticisinin ileri sürdüğüne göre bir MHP milletvekilinin parmağı olduğuna dikkati çekti. Soysal bu yorumunda, Türkeş hareketinin dinsel bir temele dayanmadığını, MHP içindeki kimi İslami grupla MHP'nin asıl gövdesi arasında zaman zaman tartışmalar çıktığını belirterek, Milliyetçi dünya görüşünün amaçlarının kısa erimli olduğuna, toplumu “*din kardeşliği*” sloganı ile koşullandırmaya çalışan dinsel görüşle örtüşmediğine, değinerek, MHP'nin dinin gücünden yararlanma öyküsünü şöyle açıkladı:

“Ama, nasıl Mussolini devlet dairelerinin duvarlarına haç astırmak, okullara din dersleri koymak ve Vatikan Devletini yaratan Lateran Anlaşmasını imzalamak gibi gösterilerle kiliseyi avucunun içine alıp karşılığında papadan ‘tanrının yolladığı adam’ unvanını kopardıysa bizimkiler de bir yandan asker diktasına oynarken bir yandan da din kışkırtmacılığında sayısız yarar görürler.Çünkü çözümsüzlüklerden kurtuluş yolunu dinsel inançlarda arayanlara doğru dürüst sahip olabilen başka kimse sahip çıkmayınca onlar ve artık onlardan farkı kalmayan AP'liler heveslenmiştir.”³³²

Hergün Gazetesi yazarlarından Taha Akyol, “*Aydınlık Gazetesi'nin gizli amacı*” adlı yazısında, *Aydınlık Gazetesinin “MHP'nin kadınları dağa kaldırdıklarını ,*

³³¹ **Dünya**,25 Aralık 1978,s.1-7

³³² **Milliyet**,26 Aralık 1978,s.2

göğüslerini kestiklerini, 500 kişiyi öldürdü” gibi asılsız haberlerle Alevi vatandaşlarımızı kışkırtmak istediğini, aynı gazetenin bu propagandaları, MHP’ye karşı kendi etraflarında bir güç oluşturmak için yaptığını iler sürdü. Akyol yazısında ayrıca Aydınlık Gazetesi’nin 25 Aralık 1978 tarihli sayısında, Aydınlık Hareketi’nin, MHP ve Kont gerilla söylemi ile Türkiye’de bir iç savaşı hazırlama stratejisini Kahramanmaraş’ta eksiksiz yerine getirildiğini itiraf ettiğini de değinen yorumunu şöyle tamamlamıştır:

“Aydınlık, sol bir tahrikin tepkisiyle karşılaşan alevi vatandaşlarımızı kinle doldurmaya, hatta orduya karşı vuruşturmaya çalışmaktadır.Olaylar sırasında üzerinde ‘MHP’ yazan binaların tahrip edilmeyişini ‘delil’ olarak kullanmak ve işte ‘görüyorsunuz , MHP yaptırdığı için MHP yazılı yerler tahrip edilmedi’ demek korkunç bir mantık hatası değil, kötü niyetli bir mantık oyunudur: AP, DP, MSP, CGP binaları tahrip edildi mi ki?”³³³

Kahramanmaraş Toplu Kıyımına ilişkin yorumlara dış basında da rastlanıldı. Belçika, Brüksel’de yayımlanan Hıristiyan eğilimli, La Libre Belgique gazetesi dış haberler sayfasında yayımladığı, “Sorumlu Kim?” başlıklı yorumunda ,”Fanatikler mi?..Peki Kim alevlendirdi? Herkes”, diyerek sorusunu yanıtladı. İngiltere’de yayımlanan Bağımsız Financial Times Gazetesi,Türkiye’de yaşanan gelişmelere değinerek, “Türkeş ektiği rüzgardan,fırtına biçebilir.” biçiminde bir yorum yaptı.Yunan Televizyonu Türkiye’deki olaylara geniş yer ayırır.Yorumcu Drosos, Türkeş’i Türkiye ile Yunanistan için tehlikeli bir varlık olarak nitelendirdi.³³⁴

Kahramanmaraş olayları yurt genelinde protesto edildi. Öğretmenler TÖB-DER’in aldığı kararla 24 Aralık 1979 günü derse girmediler. Hacettepe’de çalışan Hüseyin Karakaş, Maraş Terör Eylemleri’ni kınayan bir bildiri dağıttığı gerekçesiyle gözlem altına alındıktan sonra işkence ile öldürüldüğü duyuldu. Hüseyin Karakaş, ileri sürüldüğüne göre, yaşamını yitireceğine yakın şunları söyledi: “Beni polisler öldürecekler, yakınlarıma ne olur söyleyin.” Hüseyin Karakaş’ın ölümü sıradan bir ölüm olayı gibi resmi kayıtlara yansıtıldı. Ailesinin kararlı uğraşısı sonucu İstanbul Tıp Meclisi’nin 10 uzmanınca ölüm doğal bulunmadı. Ancak, yargıçlar nedense, “Hüseyin Karakaş” işkence sonucu öldürüldü kararına varmadılar. Bu yönelim toplumsal bellekte soru işaretleri oluşturdu.³³⁵

³³³ Hergün, 31 Aralık 1978,s.1-7

³³⁴ “Dış Dünya’da”Milliyet,28 Aralık 1978,s.8

³³⁵ Erbil Tuşalp,**Bin Belge**,2.Basım,Ankara,Dost Kitabevi,1987,s.154-155

Kahramanmaraş olayları karşısında, Batı Devletleri kaygılandı. ABD, Almanya, Fransa ile İtalya'nın katıldığı Guadeolupe Zirvesi'nin gündemine "Türkiye"yi aldılar. 1978'in son günlerinde ordu ilk kez terörle savaşım için seçenekler araştırdı. Bu süreçte bir yıllık anarşi raporu gazetelerin ilk yapraklarında manşetler halinde yayımlandı.³³⁶

2.2.5 Çorum Toplu Kıyımı

12 Eylül Darbesi yaklaşırken mezhep kökenli çatışmalarının son olaylarından biridir. Bu olayın bir boyutunu ideolojik heyecan oluşturmuştur. Ya da farklı ideolojik görüşlerin birbirine karşı kırgınlığının bunun ötesinde nefretinin şiddete dönüştüğünün bir yansımasıdır denilebilir.

27 Mayıs 1980 günü öldürülen MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın ölümünü Ülkücüler protesto etmek amacıyla eylemlere başladılar. Çorum'da MHP'nin yürüyüşü sırasında 1 kişi öldü.100 kişi yaralandı. 100 işyeri de kundaklandı. Sivas'ta uygulanan sokağa çıkma yasağının kalkmasından sonra Ülkücüler polisle çatıştı. 1 Komiser muavini ile bir ülkücü ağır yaralandı.³³⁷MHP Lideri Alparsalan Türkeş bu ölümden ötürü Ecevit'i suçladı. Bazı illerde ölümü protesto eylemleri ile birlikte karşı tepkiler görülünce sıkıyönetim ilan edildi. Elazığ'da esnafın çoğunluğu kepenk kapattı.³³⁸Çorum Olayları bu tepkilerin bir boyutunu oluşturdu. 29 Mayıs günü saat 18.00 sıralarında başlayan olaylar sırasında öncelikle bir kitapçı dükkanına silahlı saldırı yapıldı. Ardından Bazı dükkanlar yakıldı. Sağ ve sol gruplar arasında silahlı çatışmalar başladı.³³⁹

Çorum Olayları 29 Mayıs 1980 sabahı Gülalibey Mahallesi'nde başladı. Endüstri Meslek Lisesi ile Ticaret Lisesi önünde toplanan MHP yanlısı Ülkücü Öğrenciler, "kana kan,intikam" sloganları atarak, sol görüşlü öğrencilerin okullara girmesini engellediler. Akşam sağcı öğrenciler saat kulesi önünde yeniden toplandılar. "Kana kan intikam, Çorum Komünistlere mezar olacak," sloganlarını atarak, CHP'lilere ait çeşitli işyerlerini, otomobilleri kundakladılar. Belediye Tanzim Satış Mağazasını, Köy Koop Mağazasını tahrip ettiler. Bu olayları duyan Milönü halkı ile solcu bir grup, buraya saldırı olabileceği olasılığı üzerine Askerlik Şubesine doğru yürüdüler.

³³⁶ M.Ali Birand,12 Eylül Saat:04.00,İstanbul Milliyet Yayınları,1993,s.69

³³⁷ "Tepkiler",Milliyet,30 Mayıs 1980,s.1-10

³³⁸ Tercüman,29 Mayıs 1980,s.1

³³⁹ Tercüman,30 Mayıs 1980,s.12

Karşı karşıya gelen iki grup çatışmaya başladı. Bu çatışmada 1 CHP'li yurttaş öldü. 10 kişi de yaralandı. Sağ grubun saldırısı üzerine Milönü ile çevresindeki DEV-YOL, TİP, TSİP, İGD, SGB gibi sol fraksiyonlar, ortak eylem kararı aldılar. Halkla, sol gruplar saldırı için savunma hazırlığı yaptılar. Milönü, Bahçelievler, Karşıyaka semtlerinde tüm cadde ile sokaklarda barikatlar kurdular.³⁴⁰

Çorum Terör Eylemleri, Ülkücü Eylemcilerin, 29 Mayıs günü sol görüşlü kişilere ait 50 işyerini yakıp yıkması 10'u kurşunla olmak üzere çok sayıda kişinin yaralanması bir kişinin ölümüyle sürdü. İl merkezine doğru gruplar oluşturan eylemciler, 2 öğretmeni yaraladılar. Olaylara polisin ilgisiz kalmasından yararlanan eylemci gruplar Çorum Gazetesi ile sol yönelimli bir Kitabevini de yaktılar. Eylemciler aynı gün sol görüşlü kişilerin çoğunlukta olduğu Milönü Mahallesi'ne saldırdılar. Önceden saldırı olasılığını göz önüne alan Milönü Halkı kendilerini terör eylemlerinden, ülkücülerin saldırılarından korumak için barikat kurdular. Çıkan çatışmalarda yaşlı bir kadın öldü. 10'u ağır olmak üzere çok sayıda kişi de yaralandı. Çorum Valisi, Rafet Üçelli olayları önlemek için askeri birliklerden yardım istedi. İlde geç saatlere kadar silah sesleri duyuldu.³⁴¹

30 Mayıs 1980 günü gece geç saatte çıkan olaylarda 2'si polis olmak üzere dört kişi öldü, çok sayıda yurttaş taşla, sopayla yaralandı. Çorum'da ikinci bir Maraş Toplu Kıyımı olasılığına karşı Çorum İli'nde sokağa çıkma yasağı başlatıldı. Olaylara ilişkin bir açıklama yapan CHP Milletvekili Şükrü Bütün, olayların polisin olaylara seyirci kalmasından ötürü büyüdüğünü, saldırının CHP'li evlerle, işyerlerinin hedef aldığı, eylemcilerin depolara girerek çok sayıda dinamit lokumu çaldığını, yönetimin MHP'nin terör eylemlerine, toplu kıyımlarına tepki göstermediğini ileri sürdü.³⁴²

Olayları incelemek yerinde incelemek için Çoruma gelen CHP Milletvekilleri, Şükrü Bütün ile Orhan Eken'i MHP'li yurttaşlar tartakladı. Bir polis memuru da, " *bu olaylar sizin yüzünüzden oluyor*" diyerek milletvekillerine tepki gösterdi.³⁴³

³⁴⁰ Anarşi raporu, **Milliyet**, 15 Temmuz 1980, s.6

³⁴¹ Sağ Terör, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1980, s.1-9

³⁴² "Faşist Terör", **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1980, s.1-5

³⁴³ "Çorum Valisi", **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1980, s.1-11

Çorum'da Gün Sazak'ın ölümüyle başlayan olaylar köylere kadar yayıldı. MHP'nin etkin olduğu köylerde kurulan barikatlarla, yollar ulaşıma kapatıldığından Alevi yurttaşlar oradan geçemedi, köylüler arasında da sorunlar yaşandı. MHP'li köylüler olayın birinde bir alevi kadının tabutunu taşıyan aracın içini dışını aradılar.³⁴⁴

1 Haziran 1980 günü, sağ eylemciler askeri birliklerin bulunmadığı sokaklardan gece 24.00'de genel bir saldırıya geçtiler. Bu saldırı, halkla askerler tarafından bastırıldı. 2 Haziran 1980'de 14.00 ile 18.00 arasında sokağa çıkma yasağı dört saat süre ile kaldırıldı. Bu süreçte ilin bazı semtlerinde MHP'li eylemciler fırın kuyruklarında bekleyen halkın üzerine saldırıp onlardan zorla haraç topladı. Çevre ilçelerde dört kişi daha sağ eylemcilerin saldırısı ile yaşamını yitirdi. Çorum terör eylemlerinden ötürü büyük bir göç başladı.³⁴⁵

Bu süreçte Çorum olaylarına değinen Hergün Gazetesi, Çorum'da komünistlerin mezhep ayrılığı yaratarak, halkı birbirine düşürdüğünü ileri sürdü.³⁴⁶

Çorum'da bir yandan göçler sürerken bir yandan da adam kaçıрма ile öldürme gibi bireysel eylemler sürdü. 23 Haziran günü sol görüşlü oldukları ileri sürülen iki kişinin cesedi (Şeref Şahin, Kazım Güler) yol üzerinde bulundu. Aynı gün sağ eylemciler bir kiremit fabrikası ile bir elektrikçi dükkanını bombaladı. SSK hastanesi memurlarından Necati Göktaş, 25 Haziran 1980 günü bir grup tarafından kaçırıldı. Bir gün sonra ölüsü bir su kanalında bulundu. Silahlı sağ eylemciler, 1 Temmuz 1980 günü akşama doğru Çorum'da yeniden terör eylemlerine başladılar. Alevi ya da sol görüşlü yurttaşların evlerini, işyerlerini yakıp yıkıp, talan ettiler. İlde telefon hatları eylemciler tarafından kesildi. Olaylar sırasında üç kişi daha yaşamını yitirdi. Çok sayıda kişi de yaralandı. Olaylarla ilgisi olduğu sanılan 45 kişi tutuklandı. 2 Temmuz günü sağ ile sol eylemciler arasında yer yer silahlı çatışmalar görüldü. Olayların yeniden büyümesi üzerine aynı gün saat 06.00 dan itibaren sokağa çıkma yasağı uygulandı.³⁴⁷

Bu süreçte sağ eylemciler dağıttığı bildirimlerde Çorum halkını Cihat'a çağırırken, Milönü, Yavruturna, Kale ile Terlemez gibi sol görüşlü kişilerin oturduğu semtlerde

³⁴⁴ "Çorum'da, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1980, s.1-9

³⁴⁵ "Çorum", Reha Öz, Mahmut Tunaboş, **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1980, s.5

³⁴⁶ **Hergün**, 6 Haziran 1980, s.1-7

³⁴⁷ "Anarşi Raporu" **Milliyet**, 17 Temmuz 1980, s.6

yeniden barikatlar kuruldu. Sokağa çıkma yasağına karşın olaylar 3 Temmuz 1980 günü de sürdü. O gün olaylarda 5 kişi yaralandı. 1 otomobil ile 15 ev yakıldı. 2 kişi öldü. Bir minibüse el koyularak 21 yolcu rehin alındı. Rehinelerden biri kaçarak kurtulup olayı güvenlik güçlerine duyurunca rehineler kurtuldu. Bu sırada sağ görüşlü bir kişinin yaralanması üzerine, sağ görüşlü bir eylemci grubu saldırı başlatarak 50' ye yakın evle, işyerlerini yakıp yıktılar. Olaylarda 8 kişi yaralandı. Çorum'da, Alaca'da olaylar sürerken, Mecitözü'nün Hisarkavak Köyü bir grup silahlı sağ eylemci tarafından basıldı. Baskında Bektaş Ünal isimli kişi yaşamını yitirdi. 3 Kişi yaralandı. Köylüler saldırganları etkisiz duruma getirdikten sonra Mecitözü İlçesine giderek olayları protesto ettiler.³⁴⁸

4 Temmuz günü olaylar uç noktasına ulaştı. Alaattin Cami'nin bombalandığı söylenceleri başladı. Görevli bir subay bu bilgilerin asılsız olduğunu halka polis telsizinden duyurdu. Şehrin çeşitli camilerini otomobille dolaşan silahlı sağ eylemciler, Cuma Namazı kılan yurttaşlara, ".....Komünistler camiye bombaladılar.Şehit olma günü geldi artık." diyerek tepki oluşturmaya çalıştılar. Bu konuşmaların etkisinde kalan kişiler silahlı sağ eylemcilerle birlikte yürüyüşe geçtiler. Tekbirler getirerek, Alevi ya da Sol görüşlü kişilere ait 100 ev ile işyerlerini yakıp yıktılar. Solun kalesi olarak düşünülen Milönü Senti'ne baskın düzenlediler. Barikatların arkasından halk saldırgan gruba ateşle karşılık verdi. Polis panzerinin olay yerinde bulunmasına karşın, çıkan çatışmalarda iki öğretmenle bir kadın yaşamını yitirdi. Süleyman Atlas adlı bir Tıp Fakültesi öğrencisi kaldırıldığı SSK Hastanesi'nde yaşamını yitirdi. İleri sürüldüğüne göre adı geçen öğrenci önce yaralıydı, kaldırıldığı hastane sağ görüşlü görevlilerin egemenliğinde olduğu için burada işkence sonucu yaşamını yitirdi. Olaylarla ilgili olarak bir gazetecinin sorusuna, adının açıklanmasını istemeyen bir hastane yetkilisi, "*Delik,deşik etmişler çocuğu,otopsi raporu veremem ama işkence sonucu öldürülmüş yazabilirsiniz*" biçiminde yanıt verdi. Bu sırada Hürriyet muhabiri Saygı Öztürk, Terlemezevler Semtinde saldırıya uğradı, ardından 2,5 saate yakın bir süre SSK Hastanesi'nde sorguya çekildi. Gazeteciyi hastaneye gelen bir yüzbaşı şans eseri kurtardı.³⁴⁹Bu olayın anlatımı Hürriyet Gazetesi'nde özetle şöyledir: Gazeteci Saygı Öztürk, Terlemezevler semtinde yanan evlerin resmini çekerken bir grubun saldırısına uğradı. Bu grup fotoğraf makinesindeki filmleri yaktılar. Daha sonra da

³⁴⁸ A.e.a.y

³⁴⁹ A.e.a.y

“örgüt evinde” sorgulayacağız diye muhabiri götürdüler. Bu arada muhabirin üzerini aradılar, cebindeki not defterinde CHP, AP İl başkanlarının telefon numaraları ile “Çorum Yanıyor” adlı yazıyı gören saldırganlar “bu bizden değil öldürelim” dediler. Gazeteci 2,5 saat SSK hastanesinde hapis kaldı.³⁵⁰

Saygı Öztürk o anları Hürriyet Gazetesi’nde şöyle dile getirmiştir:

“Bahçenin duvarını aşmış elindeki sopayla üzerime yürüyordu. Ve köşe başında bekleyen arkadaşlarına, İşte yakılan caminin resmini çekmeğe gelen komünist diyor beni gösteriyordu.5 kişi hemen yanıma geldi ve hemen kimliğimi sordu verdim kendilerinesarışın bir genç elindeki kalın demir çubuğu havaya kaldırdı. Yanındaki dur vurma örgüte götürüelim dedi. Bir başka kalabalığın içinde buldum bir anda kendimi....Bu gençlerin bellerinde silahlar, ellerinde de demir sopalar çubuklar vardı. Yaklaşık 30 kişilik bir gruptu. Kimliğim bu kez de bu grupta elden geçti. Aralarında Yozgatlıymış diye fısıldaştılar. Bu sıralarda saat 14,35’ti. Gençlerden biri ‘Yozgatlı ama tipinde milliyetçilik yok ‘Boğalım derken liderleri olduğumu sandığım bir genç ‘Susun benden başkası konuşmasın’ diye onları azarladı. Ankara’da oturduğum mahalleyi , Çorum’da kimleri tanıdığımı ve Yozgat milletvekillerinin isimlerini sordular...Bu arada yüzümü belki de unutamayacağımbir genç ,’gebertelim komünisti hastane odasında’ derken tüylerim diken diken olmuş yüzümü ter basmış ve 3 aylık çocuğum aklıma gelmişti, kendilerine 3 aylık çocuğum var....acıyın bana dedim.”³⁵¹

Bu süreçte, Çorum Valisi Yüksel Çavuşoğlu bir açıklama yaparak, “Alaaddin Camiinin bombalanıp yakılmadığını, aslında henüz bu caminin inşa halinde olduğunu” belirtti. Hürriyet Gazetesi’nin son olayları aktarımı Milliyet Gazetesi’nin anlatımlarıyla paralellik içersindedir.³⁵²

4 Temmuz 1980 Cuma günü, “cami provakasyonu” ile başlayan olaylar hızla bir toplu kıyıma ulaştı. 2.Çorum Olayları 33 kişinin ölümüyle sonuçlandı. Olay sonrasında ilin harap bir görünümü vardı. İlin yetersiz ekonomisi yitikleri yerine koyabilecek güçte değildi. İlde hasat mevsimi olmasına karşın tarlalarda ekinler sıcaktan kavruldu. Memurlar maaşlarını alamadı. Semt pazarları kurulamadığından halk temel gereksinmelerini karşılayamaz oldu. İl içi ve il dışı göç yoğun bir biçimde başladı. Parası olanlar kolaylıkla ilden göç ederken, olmayanlar daha güvenli

³⁵⁰ Hürriyet,5 Temmuz 1980,s.1-11

³⁵¹ Hürriyet,6 Temmuz 1980,s.1-15

³⁵² Hürriyet,5 Temmuz 1980,s. 1-11

mahallelere taşındılar.³⁵³

Cumhuriyet Gazetesi Çorum olaylarını “*Çorum Kanlı olaylara sahne oldu. Faşistler kitlesel saldırıya geçtiler.*” manşetleriyle okuyucusuna aktardı. Olayların aktarımı Milliyet Gazetesi ile örtüşüktür. Gazete olay sırasında” *bir faşist grubun*” SSK hastanesi önünde kendilerini engellemek isteyen askere “*Komünist Asker Moskova’ya*” biçiminde slogan attıklarının saptandığını yazdı.³⁵⁴

Çorum olaylarına sonraki günlerde ve kısa olarak değinen Ülkücü kesimin gazetesi Hergün, olayın baş aktörlerinin solcular olduğunu belirtti. Gazete olayların Milönü semtinde komünistlerin camiye bomba attığı için çıktığını “alınan bilgiye göre” ifadesiyle vurguluyordu.³⁵⁵ Gazetenin ekibi Komünist dikta kurmak isteyen TKP’ lilerin Bizim Radyo’dan aldıkları direktiflerle hain planları uygulamaya soktuklarını sapık ideolojileri için Çorum olaylarını araç seçtiklerini, ölü sayısını fazla göstererek güvenlik güçlerini yanıltmak için yeni taktikler geliştirdiklerini ileri sürdü.³⁵⁶

Alevi Sünni çatışmasına dönüşen Çorum olaylarına yönelik değerlendirmelerde Sünni kesim bu olayın sorumlusunu CHP olarak ilan ederken, Alevi kesim polisin yanlı tutumundan ötürü bu noktaya gelindiğini söyledi. Özellikle Alevi vatandaşların öldüğü bu olaylarda, ölü sayısı sürekli arttığı ve korkan halkın mahallelerinden çıkıp ölümlerini alamadığı, ölenlerin işkence gördüğü ve birinin derisinin yüzüldüğü, gözlerinin oyulduğu haberi kamuoyuna açıklandı.³⁵⁷

Bu süreçte Sunni vatandaşların işyerleri tek tek açılırken Alevilerin korkudan kendi bölgelerinin dışına çıkamadığı, resmi olarak 21 olarak bildirilen ölü sayısının 50’ye ulaşacağı, birinci günkü olaylarda kaçırılarak öldürülen cesetler kokmaya başladığı için bulunabildiği ileri sürüldü.³⁵⁸

Olaylarından sonra Çorum’a incelemeye giden komutanlar epeyi kaygılandılar.

Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren kaygısını şu sözlerle aktarmıştı:

³⁵³ A.e,a,y

³⁵⁴ Cumhuriyet,6 Temmuz 1980, s.1-5

³⁵⁵ Hergün, 5 Temmuz 1980, s.1-7

³⁵⁶ A.e, 9 Temmuz 1980,s.1,7

³⁵⁷ Hürriyet,7 Temmuz 1980,s.1-15

³⁵⁸ Dünya,8 Temmuz 1980,s.1-5

”Gittik hakikaten felaket yani Kahramanmaraş Olayları'nın bir küçüğü orda.Alevi vatandaşlara çok büyük zararlar verilmiş.Dükkanları tahrip edilmiş....Tabii olayların bu kadar büyük oluşunun sebebi,buradaki güvenlik güçlerinin taraflı olması.”³⁵⁹

Kenan Evren yıllar sonra yayımladığı anılarında Çorum Olayları'na değinirken aşağıdaki ifadeleri kullanmıştı: *“Bu olay göstermiştir ki, emniyet kuvvetleri tarafsız değil taraftır. Buradaki emniyet kuvvetleri Sünni vatandaşları korumuş, Alevi vatandaşlara karşı yapılan saldırılara ve yağmalama olaylarına başlangıçta seyirci kalmıştır.”³⁶⁰*

Çorum olayları üzerine bir açıklama yapan CHP Genel Başkanı Ecevit de şunları söylemişti:

“Çorum olayları bir imha planının unsurudur.Demirel'in yıllardan beri faşizmi tezgahladığı belli oldu.Çorumdaki olay tarihte eşine az rastlanır bir faciadır.Bir katliamdır.Şu ana kadar saptanabilen ölü sayısı 26'ya varmıştır.Yıllardan beri bazı kimseler sahte milliyetçilik anlayışı ile din sömürüsü ile komünist sloganı ile öylesine koşullandırılmış ve kışkırtılmış ki, bu kimseler gazaplarının kurbanlarını öldürmekle de kalmamışlar, cesetlerden bazıları tanınmaz hale gelmiş, tanınmak şöyle dursun, kiminin cesedi insan şeklini bile yitirmiş. Siyasal amaçlı bir kışkırtmadır. Saldırganların öldürdüğü kimselerden büyük çoğunluğu CHP'lidir.Evleri işyerleri yakılıp yıkılanlardan büyük çoğunluğu CHP'lidir.Ama olay Başbakanın belli bir kışkırtma taktiği ile iddia edip göstermek istediği gibi bir mezhep kavgası değildir. Apaçık siyasal amaçlı bir kışkırtmadır.”³⁶¹

Çorum olaylarına karşı yurt genelinde tepkiler görüldü. Ankara Meslek yüksek okulu öğrencileri Çorum olaylarını anlatan, kınayan bir forum yayımladı. Mamak Askeri Ceza ve tutukevinde bulunan sol görüşlü tutuklular Çorum olaylarını protesto ettikleri gerekçesiyle sayım yaptırmayarak, yemek boykotu yaptılar. Direniş sırasında konuşan sözcüler özellikle Çorum olaylarını genel olarak da Türkiye'deki baskıları protesto ettiklerini açıkladılar. ODTÜ'de yaklaşık 10 bin öğrenci Çorum olaylarını kınayan forum düzenlediler. Aynı şekilde Ankara Belediyesi çalışanlarının da forum yaptığı gözlenildi. İstanbul'da olay korsan yürüyüşlerle kınandı. Bazı bankalar tahrip edildi. Şehzadebaşı Caminin duvarı üzerine, *“Yaşasın, Çorum, Sivas ve Fatsa direnişimiz, Devrimciler”* yazılı bir pankart asıldı. İzmir'de, Ege Tıp

³⁵⁹ M.Ali Birand,12 Eylül Türkiye'nin Miladı,s.152

³⁶⁰ Kenan Evren,Zorlu Yıllarım 1,İstanbul, Milliyet Yayınları,1994,s.172-173

³⁶¹ Dünya,12 Temmuz 1980,s.1-5

Fakültesi'nde bir forum düzenleyen öğrenciler, Çorum halkının faşizme teslim olmayacağını belirttiler. Aynı tür forum Ege Üniversitesi Bornova erkek ve kız öğrenci yurtlarında da düzenlendi.³⁶² Olaylar üzerine bir basın açıklaması yapan Türkiye Birlik Partisi Genel Başkanı (TBP) Mustafa Timisi, egemen güçlerin tüm uğraşlarına karşın mezhep kışkırtıcılığına yönelik amaçlarında başarıya ulaşamadıklarını ileri sürerek, CHP yönetimini oydaşları gibi dürüst olmaya çağırdı. Çağdaş Hukukçular Derneği Ankara Şubesi Başkanı Avukat İsmail Çevik, Çorum'da yaşanan olayların diğer illerimizde de yinelenmemesi için tüm demokrasi güçlerini ortak tavır koymaya çağırdı. TÜM-DER İstanbul şube başkanı Serkan Arıkanoglu, yaptığı açıklamada, faşizmin bir insanlık suçu olduğunu bilen aydın, ilerici, devrimci yurtsever memurların yemek protestosu ile olayı kınadıklarını kamuoyuna duyurdu. Aynı süreçte İzmir'de TÜRK-İŞ ile DİSK' e bağlı sendikalarla, 25 demokratik kuruluş faşizme karşı olan tüm kişi ve kuruluşları ortak tavır almaya çağırdı. CHP ortak grubunda yapılan açıklamada ise Çorum olaylarının siyasal bir nitelik taşıdığını, bu olayın Türkiye için kaygı verici bir aşama olduğu ileri sürüldü.³⁶³

Çorum olaylarına yönelik olarak gazetelerde çeşitli yazılar yazıldı. Demokrat Gazetesi'nin yayımladığı "*Aldırma Cambaza Bak*" adlı yazıda Çorum olaylarının izini toplumun belleğinden çıkarmak, gündemi değiştirmek için Başbakan Süleyman Demirel'in bilinçli olarak, "*Çorum'u bırakın, Fatsa'ya bakın*" dediğini belirterek, bu yönelimin Türkiye'nin öteki illerinde yapılacak faşist katliam ile operasyonların habercisi olacağına ilişkin kaygılarını dile getirdi.³⁶⁴

Son Havadis Gazetesi yazarlarından Cihad Baban, "*Ciddi Bir Uyarı*" adlı yazısıyla Çorum olaylarına ilişkin gazete yazılarını okuyunca kaygılandığını, bu olayın aktörlerinin komünistler olduğunu, terör eylemlerinin daha da genişletileceğini ileri sürdü. Yazar bu bağlamda CHP'nin Çorum olaylarını yapanların oyununa geldiğini, bu tür olaylarla ulaşılmak istenen amacın, Alevi, Sünni ayrımcılığını kışkırtarak ülkeyi kamplara bölmek, cepheleştirmek, ordunun yönetime el koymasını gerekli kılmak, komünist, faşist imajı yaratarak, dış güçlerin ülkemize karışmasını sağlamak olduğunu ileri süren yazısını, Çorum olaylarına karışmış kişilerin, Malatya,

³⁶² **Demokrat**,10 Temmuz 1980,s.1-7

³⁶³ **A.e.**,11 Temmuz 1980,s.1-7

³⁶⁴ "Demokratça",**Demokrat**,11 Temmuz 1980,s.1

Sivas, Maraş olaylarında olduğu gibi kandırılmış, kullanılmış olduğunu da ekledi.³⁶⁵

Cumhuriyet Gazetesi Yazarlarından Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “ Yunan Böyle Yapmadı” adlı yazısında, Çorum olaylarına olan tepkisini, “*Bunları yapanlar Yunan olsa ‘ne olacak gavur bu derdik’ ama bu memlekette en son Çorum’da, Müslüman’ın Müslüman’a yaptığı Bursa’da Yunan Yapmadı. Sebep olanlar kahrolsun, Allah’ından bulsun*” sözleriyle dile getirerek, Çorum’un küçük bir il olduğundan ötürü kimlerin öldüğünün, öldürdüğünün bilinmesinin, suçluların yakalanmasına kolaylık sağlayacağını, bu işlemin en çok bir haftalık bir süreçte tamamlanmasının olanaklı olduğunu, bunu yansız bir eğilimle saptamanın gerekli olduğunu belirtip tersine bir uygulamanın yaratacağı olumsuz sonuçları şöyle açıkladı:

“Eğer bu yapılmaz kamptaki düşman kamplar karşı karşıya bırakılır ve hele bunlardan sağ görüşlü olanlar bugünkü sağcı hükümetçe korunup, diğer vatandaşlar kendi yazgılarıyla baş başa bırakılırsa, savunma içgüdüğü kabarır ve güzel vatanımız yalnız Çorum’da değil, her yerinde bir iç savaş ortamına girer.İktidar hırsıyla kör olmuş gözler açılmalıdır.Artık. ‘Yunan Böyle Yapmadı’ düşüncesi yaygınlaşmamalıdır.Buna Yunanlılar pek sevinirler. Çünkü Türkiye’deki terörün arkasındaki mali desteklerin en büyüğü bence Atina’daki dış Ermeni Komiteleri ile Yunan intikam çevrelerinin elbirliğidir.”³⁶⁶

Hergün Gazetesi yazarı, Taha Akyol, “Çorum Faciası” adlı yazısında, olayın dehşet verici bir katliam olduğunu, bu olaydaki baş aktörün Sovyet Emperyalizmi olduğunu, yıllardan beri ülkemizde tahrikler yarattığını, MGK sahte imzasıyla kışkırtıcı bildirimler dağıttıklarını, bu bildirimlerde devletin Alevi düşmanı olarak gösterildiğini, yakında Alevilere yönelik katliamlar yapılacağı gibi asılsız haberler yayıldığını, ileri sürdü. Akyol, bu bağlamda Sovyet 5. kolunun amacını şöyle açıkladı.

“Sovyet Beşinci Kolu’nun hesabı şu: Türkiye’nin hemen her yerine yayılmış bulunan Aleviler, sürekli kendilerini baskı ve baskı altında hisssetsinler, bu duygu ile mahallerini ayırıp ‘kabileleşsinler’, kinlensinler, devlete güvenmesinler, sadece komünist militanların kendilerinden yana olduğunu zannetsinler.Marksizm-Leninizm’in ‘azınlıklar teorisi’ ve stratejisidir bu....Böylece Sovyet Emperyalizmi, Komünizmle hiçbir teorik ve itikadi bir ilişkisi olmayan bir meseleden dolayı

³⁶⁵ Son Havadis,9 Temmuz 1980,s.1-6

³⁶⁶ Cumhuriyet,13 Temmuz 1980,s.2

*milyonlarca insanı 'istihdam etme' ve hatta barikatlarda vuruşturma ve böylece Türkiye'yi yeniden bölme yolunda yeni güçler kazansın.*³⁶⁷

Akşam Gazetesi Yazarı Tansu Cılızoğlu, “*Hükümet Çorum'da Düşmüştür*” adlı yazısında, Demirel kabinesini yeterli önlem almadığı için olayların büyümesinde tek etken olarak açıkladı. 18 yurttaşımızın bundan ötürü öldüğünü ve eylemlerin arka planındaki gerçeği ise “faşizmin ülkemizde kitle tabanı yaratma olgusu” olarak açıklayan yazar yazısını şöyle sürdürmekteydi:

*“Türkiye bir sıkıntının içindedir. Bu sıkıntı faşizmin kitle tabanı yaratmak çabasıyla ülkeyi kana bulamanın ince hesapları içindedir.AP bu noktada çelişkili ve bu noktada zayıftır. Hükümet Çorum' da güven oyunu yitirmiştir. Önümüzdeki günlerde bu hükümetin düşürülme koşulları mutlaka doğacaktır.Bu sonuç hemen belirtelim ki, Çorum'dan kaynaklanan bir sonuçtur.*³⁶⁸

Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak, “*Türkiye ve İtalya örneği*” adlı yazısında sıkıyönetime rağmen terörün önüne geçilmediğinden ötürü kaygılarını belirtti. Olayın ciddiyetini şöyle dile getirdi:

*“Bir günde 18 ölü....1 Mayıs 1977'deki 1 Mayıs olayları ve Kahramanmaraş hadisesi hariç tutulursa ilk defa bu rakama ulaşılmıştır.Öte yandan Ecevit tahrik ediyor: 'Devlete başkaldırının karşısında devletin başı eğik' tedhiş eylemciyi değil hükümeti suçlamak için bir vesile teşkil ederse,bu yükün altından kalkmak zor....Hangi hükümet geldiyse terörü yenemedi.Sıkıyönetimin desteğine rağmen yenemedi...Anarşi gerçi hükümeti yıpratıyor, belki muhalefete iktidarı suçlama fırsatı veriyor ama, devlet de birlikte yıpranıyor.Zaten güldüren amaç bu...”*³⁶⁹

Çorum Olayları'nın çıkış nedenleri üzerine değişik yorumlar yapılmıştır. Bir yoruma göre Çorum öteki toplumsal olayları yaşayan Maraş, Sivas, Erzincan İlleri gibi Alevi ile Sünni vatandaşlarımızın yaşadığı kritik illerden biridir. Bu illerde çıkartılan olayların amaçlı olarak çıkarılmış olma olasılığı oldukça yüksektir. Bu amaçlarla ilintili olarak bir ABD etkeni ileri sürülmüştür.³⁷⁰ Çünkü, bu süreçte ABD Büyükelçiliği 2.Katibi Alexander Pack bir grupla Çorum'a gidip şehrin seçkin

³⁶⁷ Hergün, 6 Temmuz 1980, s.8

³⁶⁸ Akşam,8 Temmuz 1980,s.2

³⁶⁹ Tercüman,1 Haziran 1980,s.1

³⁷⁰ Sadık Eral,*Anadolu'da Alevi Katliamları*,2.basım,İstanbul,Ant Yayınları,1995,s.73

kişilerine anlaşılmaz sorular sormuştu: İşte Örnekler:

Ali Ayhan Çetin(AP İl Başkanı):

“...kendisi bana Çorum’da siyasi projektör nedir,AP’nin gücü nedir?..Çorum’da o gün için İran Tipi dine dayalı bir siyasi irtica olasılığı nedir?Bu konularda ilgili görüş alışverişinde bulunmak istediğini söyleyerek bana gelmişti.”³⁷¹

Bu sorgulama gezilerini daha önce de yaptığı için Pack’a ilişkin söylentiler vardı:

Sadık Eral:

“.....Pack denilen kişinin CIA ajanı olduğu biliniyor.Kahramanmaraş,Çorum ve Amasya’da da görüşmeler yaptığı...değişik insanlarla temasta bulunduğu,bu insanlara da genellikle Çorum’daki.... Olayların,bir sağ-sol ekseninde mi,yoksa bir Alevi ekseninde mi oluşup oluşmayacağı,bu konudaki tahminlerini sorarak,araştırma yapmıştı....”³⁷²

Çorum Olaylarının çıkış nedenlerine ilişkin bir diğer yorum da, seçmen oyları bağlantısına ilişkindir. Çünkü Çorum, Maraş, Sivas’ta yaşayan Alevi yurttaşlarımızın oyu genellikle CHP’dir. Bu illerin oy bloklarının bozulması için göç etmeleri gerekirdi. Ayrıca o süreçte, ABD, CIA, MİT çıkarları için CHP’yi değil de, öteki partileri seçmişti.³⁷³

2.3 Toplumsal Tepki, Direnişler, Grevler, Protestolar

Toplumsal tepki, direniş, grev, protesto eylemlerini kısacası “sivil itaatsizlik” olgusunu, Fransız İnsan Yurttaş Hakları Bildirisi’nin ikinci maddesinde düzenlenen dört doğal haktan biri olan “baskıya direnme zaman aşımına uğramaz” söylemiyle ilintileyerek açıklamak olasıdır. Bu tür eylemlere yönelen kişi bir yandan iktidara uyarı yaparken öteki yandan toplumsal destek sağlamak için kamuoyuna etkide bulunur.³⁷⁴Sivil itaatsizlik eylemlerinin amacı yönetimce işlendiği varsayılan bir haksızlığın giderilmesidir. Bu bağlamda, bireyler toplumsal tepkiyi yasal yollarla iktidara bildirmesine karşın bir sonuç alamamışsa yasadışı eylemlere yönelirler.³⁷⁵

³⁷¹ Mehmet Ali Birand,12 Eylül Türkiye’nin Miladı,s.152-153

³⁷² A.e.a.y

³⁷³ H.Nedim Şahhüseyinoğlu,Yakın Tarihimizde Kitleli Katliamlar,s.363

³⁷⁴ Ümit Kardeş,Ötekiler İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi,İstanbul,Hayykitap,2008,s.65

³⁷⁵ Erdal Dağtaş,Türkiye’de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın,İstanbul,Ütopya Yayınevi,2008,s.74

Sivil itaatsizliğin oluşumunu Michel Foucault, “*Nerede iktidar varsa, orada iktidara karşı direnç vardır.*” tümcesiyle açıklar.³⁷⁶

Bu usavurmaları açarak şunları ekleyebiliriz: Çatışma, direniş, protesto, grev kısacası toplumsal tepkiler evrensel boyutlu bir gerçekliktir. Toplumsal olgulardır. Çatışma, koşulların dayatması ile otoriteye karşı direnme, açık, kapalı tavır alma, istenç geliştirme biçiminde olabileceği gibi eylem, yürüyüş, gösteri, boykot, gösteri, basın toplantısı, dilekçe yazma imza toplama kampanyaları, açlık grevi, ölüm orucu gibi özdeksel araçlarla kendini dışa vurur. Bir toplumda siyasal iktidarla toplum arasında çatışma başlamışsa ya da başka bir deyişle, toplumun beklentileri karşılanmıyorsa o toplum farklı yollarla tepki verebilir. Toplumun öncüleri var olan toplumsal tepkileri örgütleyerek toplumun istemlerini, beklentilerini siyasal iktidara duyurmanın araçlarını kullanırlar. 12 Eylül öncesi süreçte öğrenci dernekleri, DİSK ,TÖB-DER toplumsal tepkilerin iktidara iletilmesinde etkin güçlerdi. Türkiye’yi 12 Eylül sürecine götüren etkenlerden biri de toplumsal tepkilerin dışa yansıtılmasıdır. Biz bu toplumsal tepkilerden belirleyici nitelikte olanları inceleyeceğiz.

2.3.1 DGM Direnişi

DGM direnişine değinmeden önce DGM tarihini aktarmak yararlı olacaktır. Devlete karşı işlenen suç ve suçluları yargılayacak olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin (DGM) kurulmasına ilişkin kanun tasarısı, 26 Haziran 1973 günü senatoda onaylanarak kesinleşti. Cumhurbaşkanı’nın onayından sonra resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girecek olan kanun tasarısına göre, bu mahkemelerin sayısı hangi illerde kurulacağı bakanlar kurulu tarafından saptanacaktı. Ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemelerinin başkan ve üyeleri için Bakanlar Kurulu tarafından ikişer aday gösterilecek bunların seçimi ise Yüksek Hakimler Kurulunca yapılacaktı. Devlet Güvenlik Mahkemelerinde görev alacak sivil savcılar, Yüksek Savcılar Kurulunca, askeri hakim ve savcılar ise özel kanunlarda gösterilecek mercilerce seçilecekti.³⁷⁷

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kuruluşuna ilişkin yasaya göre, devlete karşı suç işleyenler 15 gün içerisinde mahkemeye çıkarılacaktı. Bu mahkemelerin

³⁷⁶ Kardaş,A.e.s.60

³⁷⁷ Akşam,27 Haziran 1973,s.1

kapsamına giren suçlarda ilk soruşturma yapılmayacaktı. Devlet Güvenlik Mahkemelerinde kural dışı davranışı görülenlere yayın yasağı konulabilecekti. Bu yasaklara uymayanlar, 3 aydan 6 aya kadar hapis 1000 lira'dan 3000 Lira'ya kadar para cezasına çarptırılacaktı. Devletin haberleşme araçlarına sabotaj yapanlar, toplantı ve gösteri yürüyüşü, grev ve lokavt kanunu ile dernekler kanunlarında belirtilen suçları işleyenler de Devlet Güvenlik Mahkemelerinde yargılanacaktı.³⁷⁸

İlerleyen süreçte tartışmalara, tepkilere yol açacak olan DGM, 26 Haziran 1973 günü 1773 sayılı yasa ile kurulunca Ankara'da yargı çevresi 21 il, İstanbul'da 9 il, Adana'da 10 il, İzmir'de 12 İl, Diyarbakır'da 15 il olmak üzere 5 ayrı ilde Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu. Bu mahkemelerde sivil ve askeri yargı görevlileri birlikte çalıştı.³⁷⁹

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yasaya aykırı olduğunu düşünen CHP'liler kanun yürürlüğe girince Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak biçim ve esas yönünden iptalini istediler. Anayasa Mahkemesi önce yasa'yı biçim yönünden incelediğinde bir takım kuralsızlıklar olduğunu saptadı. Öncelikle yasa çıkarılırken meclis iç tüzüğüne uyulmadığı görülünce yasanın iptali için yeterli bir gerekçe oluşturduğundan mahkeme esas hakkında soruşturma yapmadı. Anayasa Mahkemesi sonuçta yeni bir yasa çıkarılması için 6 aylık süre verdiğinden DGM'leri görevlerini sürdürdü.³⁸⁰

12 Mart Muhtırası'nın uygulamaya koyduğu DGM yasası, ile DGM'ler 12 Mart'tan sonra sıkıyönetim uygulamalarının kaldırılmasına karşın kaldırılmadı, görevlerini sürdürdü. Antidemokratik kararlar verdiği gerekçesiyle DGM'lere, DGM yasalarına demokrat güçler tepki verdi. 15 Kasım 1975'te, Ankara Merkez Tutukevi'nde başlatılan açlık grevi öteki tutukevlerine de yayıldı. DGM'ye karşı tutukevlerinde başlayan başkaldırı eylemleri illere, ilçelere, mahallelere, derneklere, sendikalara, kısacası tüm demokrasi güçlerine yansıdı. DGM Direnişi, DİSK'in Genel Yas Eylemiyle doruk noktasına ulaştı. Sonuçta 12 Mart'ın kalıtı olan DGM'ler, "*Kurtulmak yok tek başına, ya hepimiz ya da hiç birimiz.*" Anlayışını kendisine ilke edinmiş demokrasi güçlerinin birleşik direnişiyle kaldırıldı.³⁸¹

³⁷⁸ A.e.a.y

³⁷⁹ "DGM'lerin görevi" *Hürriyet*, 11 Ekim 1976, s.1-11

³⁸⁰ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1975, s.1,9

³⁸¹ O.Tayfun Mater, *Devrimci Yol Savunması*, s.153

DİSK, işçi sınıfı tarihine geçecek, 16-20 Eylül Yas Direnişi öncesinde kamuoyunu etkin bir biçimde örgütledi. DGM'lerin sıkıyönetimsiz sıkıyönetim olduğunu olanca gücüyle anlatmaya çalıştı. Çünkü: DİSK'e göre, Devlet Güvenlik Mahkemeleriyle MC yönetiminin iki amacı vardır: Tekelci burjuvazinin aşırı sömürü, aşırı kar, aşırı baskı düzenini pekiştirmek; emperyalizme karşı savaşım veren işçi sınıfı hareketini, DİSK'i, DİSK'le eylem birliği içinde olan diğer örgütlerle, kişileri olağanüstü yargıevlerinde susturmak, sindirmek, halkın bilinçlenmesini önlemek, apolitik bir toplum yaratmaktır.³⁸²

DİSK'i eylem öncesi destekleyen sivil toplum örgütleri, 7 Temmuz 1976 günü basına ortak açıklama yaptılar. Ortak bildirimlerini DİSK'in bülteninden okuyoruz:

“.....Aşağıda adları bulunan demokratik kuruluşlar olarak bizler, DİSK'in Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı mücadele çağrısını destekliyoruz.Bu sözde mahkemelerin kurulmasına karşı verilecek mücadelede tüm anti-faşist güçlerin eylem birliğinin gerekli olduğuna inandığımızı ve örgütlerimizin bu eylem birliğinin her zaman içinde olduğunu duyururuz....Töb-Der,Tüs-Der,Tüm-Der,Tütet,Tümas'ın İstanbul Şubeleri,İstanbul'da bulunan 11 Mimar ve Mühendis odaların merkez ve şube temsilcilikleri.”³⁸³

DİSK'in, eylemini destekleme bildirimleri arasında, Dünya Sendikalar Federasyonu, Fransa Genel-İş Konfederasyonu'nun yanı sıra bağımsız bildirimleriyle bu eylemi destekleyen sivil toplum örgütleri de vardı. İlerici Gençler Derneği, İlerici Kadınlar Derneği, Türkiye Yazarlar Sendikası, Pamukbank Sendikası gibi..³⁸⁴

DİSK, DGM'ye, sömürüye, yoksulluğa karşı yürütülen savaşımı birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görerek, sınıflar arası eşitsizlik sosyalizm kurulana dek sürecek teziyle, “Burjuvazi kavgaya davet etti bizi davetleri Kabulümüzdür” diyerek, Büyük Yas Eylem Kararını alarak, DİSK, yönetimi uyarmak için, fabrikalarda şalterleri indirdi.³⁸⁵

DİSK, 16 Eylül 1976 “Genel Yas” duyurusundan sonra DİSK'e bağlı sendikaların işçileri, MC yönetiminin düşürülmesi, DGM'lerin kapatılması için 18 ilde direnişe geçti. O gün mezbahalarda et kesilmedi, çöpler ortada kaldı. Otobüsler

³⁸² DİSK,Ağustos 1976 Bülteni,sy.26,s.4

³⁸³ A.e,s.9

³⁸⁴ A.e,s.7

³⁸⁵ A.e,Ekim 1976 Bülteni,sy,28,s.11

çalışmadı. Bursa’ da 15 bin işçi eyleme katıldı. TRT, PTT çalışanları da bu direnişi destekledi. Aynı gün DİSK temsilcileri, “*Demokrasi Düşmanı MC’ ye Hayır*” yazılı bir siyah çelengi, Zafer Alanı’ndaki, Atatürk Anıtı’na bıraktılar. DİSK temsilcileri, TBMM Şeref Kapısı’na da aynı çelengi koyunca, yetkililer DİSK Temsilcileri’ni Meclis Karakolu’nda gözetim altına aldılar.³⁸⁶

DİSK’in başlattığı direniş Ankara’da 14 bin kadar işçiyle sürdürüldü. Bu süreçte ODTÜ’lü bazı öğrenciler DGM yasa teklifini protesto etmek için Ankara-Eskişehir karayolunu trafiğe kapattı. Çeşitli yerlerde direnişe katılan işçiler tutuklandı. Trabzon’da belediye otobüsü çalışanları sendika aracılığıyla değil de kendi istençleriyle direnişe katıldı. Petrol İşçileri Sendikası Başkanı Münip Tepeci direnişi ölüm orucuna giderek destekledi. MESS direnişi yasa dışı olduğu gerekçesiyle direnişçi işçiler hakkında valiliklerle, savcılıklara suç duyurusu yaparken, TÜRK-İŞ de direnişe karşı çıktı.³⁸⁷

DGM Direnişinin üçüncü gününde İstanbul ile Ankara’da öğrencilerle işçiler yönetime yeniden uyarı yürüyüşleri yaptılar. MC yönetimi ile Süleyman Demirel’in meclise sunduğu DGM yasasına karşı bu yürüyüşlerde işçilerle, öğrenciler attıkları sloganlarla, taşıdıkları pankartlarla tepkilerini dışa vurdular.”MC İstifa, Katil Oligarşi Genel Grev Hakkı, DGM’ye Hayır” gibi. Bu süreçte MESS, direnişe katılan işçilere günlük ile hafta tatili ücretlerinin verilmeyeceğini bir bildiri ile duyurdu. Ayrıca çeşitli yerlerde direnişe katılan işçiler hakkında geniş çapta soruşturmalar başlatıldı.³⁸⁸

DGM direnişinin beşinci gününde tutuklanan işçi sayısı 96’ya ulaştı. Adana Devlet Güvenlik Mahkemesi, üç bin işçi hakkında soruşturma açılması için savcılara talimat verdi.³⁸⁹DGM yasasının onaylanmaması için 27 Eylül 1976 günü, Ankara’da DGM’ ye hayır mitingi düzenlendi.³⁹⁰Miting öncesi miting komitesi adına bir açıklama yapan TÖB-DER Genel Başkanı, Gültekin Gazioğlu, hiçbir yönetim DGM türünde ve Anayasanın temel ilkelerine aykırı olağanüstü mahkemeleri kurmaya, doğal mahkemelere bir güvensizlik anlamını taşıdığı ve yargı bütünlüğünü zedelediği

³⁸⁶“DİSK’Lİ işçiler”*Milliyet*,17 Eylül 1976,s.6

³⁸⁷ “İpraş”,*Milliyet*,18 Eylül 1976,s.6

³⁸⁸ “Yürüyüşler”*Milliyet*,19 Eylül 1976,s.6

³⁸⁹ *A.e.*,21 Eylül 1976,s.7

³⁹⁰ *A.e.*,28 Eylül 1976,s.1

için kalkışmamalı diyerek tepkisini şu sözleriyle sürdürdü:

“Parlamentar faşizmi kurma çabalarının er geç gerileyeceğine ve sonunda yıkılacağına inanıyoruz.Yasal girişimleri hiç aksatılmamış olmasına rağmen miting ve yürüyüşün afişini yapıştıran 30’a yakın öğretmen, mühendis, avukat, işçi ve öğrencinin gözaltına alınmış olması yıldırma ve sindirme çabalarının bir devamıdır.Ve devletin resmi görevlilerinin sermayenin çıkarları doğrultusunda kullanmaktan sakınmayanlardan elbette hesap sorulacaktır.Günah kefenleri taşınamayacak kadar ağırlaşanlar sonucu acı acı düşünmelidirler.”³⁹¹

Bu süreçte, MESS, direnişe katılan 483 işçinin işten çıkarıldığını açıkladı.³⁹² DGM’ye, yeni DGM yasasına karşı yurt dışında da verilen tepkiler çerçevesinde Köln’de çok sayıda Türk, DGM’yi protesto mitingi yaptı. Alman Metal-İş, Kimya-İş ile Uluslar arası Metal İşçileri’ de sert bir biçimde bu protestoya katıldılar.³⁹³ Aynı süreçte MC yönetiminin meclise verdiği DGM yasası üzerinde görüşmeler 12 Ekim 1976’ya ertelendi. Anayasa Mahkemesi’nin aldığı bir karara göre 11 Ekim 1976’ya kadar yeni bir yasa çıkarılmadığı için DGM’lerin varlığı 11 Ekim 1976 günü kendiliğinden ortadan kalktı.³⁹⁴ Millet Meclisinde görüşülmekte olan DGM kuruluş ve yargılama usullerine ilişkin kanun teklifinin kesinlik kazanmasına veya görüşmelerin sonuçlanmasına kadar DGM’ler davaya bakmaksızın göreve hazır bir biçimde bekletildi.³⁹⁵

Öte yandan DGM yasası görüşmeleri mecliste sürerken İşveren Sendikaları Konfederasyon Genel Sekreteri Rafet İbrahimoglu bir açıklama yaptı. İbrahimoglu açıklamasında DGM’lerin kurulmaması karşısında işverenlerin etkin önlemler alacağını, kurum içinde bir dayanışma fonu kurularak, işçi sendikalarıyla güç dengesinin sağlanması yoluna gidileceğini duyurdu.³⁹⁶

Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin yeniden kurulması için TBMM’ ye verilen yeni yasa tasarına yönelik tepkiler gazete yazılarına yansdı. Vatan Gazetesi yazarlarından Tarık Dursun K. “*En uzun gün*“ adlı yazısında, DGM’lerin kurulduğu 1973’lü günleri baskıların oldukça sertleştiği günler olarak gördüğüne değinerek 12

³⁹¹ **Vatan**,25 Eylül 1976,s.1-7

³⁹² **Milliyet**,29 Eylül 1976,s.1

³⁹³ **Cumhuriyet**,10 Ekim 1976,s.1-1

³⁹⁴ **A.e**,8 Ekim 1976,1-9

³⁹⁵ **Hürriyet**,12 Ekim 1976,s.1-11

³⁹⁶ “İbrahimoglu”,**Tercüman**,10 Ekim 1976,s.1

Mart'ın amaç ve ödevinin 1961 Anayasası'nı lüks saymak, bu anayasayı değiştirmek olduğunu, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulunca, 1961 Anayasası'nın temel ilkelerinden olan mahkemelerin bağımsızlığı, yargıç güvencesi ile savunma haklarının ortadan kaldırıldığını belirtmekteydi. Yazar ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmasının Anayasa'nın 32 maddesi ile çeliştiğine, bunun nedenlerinin de güvenlik sağlamanın yargı yerine yürütme organına ait bir görev olduğuna, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin belli siyasal suçları yargılamak için kurulduğuna, öteki genel mahkemelere duyulan güvensizliği çağrıştırmasının yanı sıra sıkıyönetim uygulamasının sürekliliğini pekiştirdiğine dikkati çekiyordu. Yazar, Anayasa Mahkemesinin, bu mahkemelerin kuruluş ve yargılama usulleri hakkındaki yasayı biçim yönünden iptal ettiğine ve kararın yürürlüğe girmesi için bir yıllık süre verildiği halde, MC yönetiminin "Devlet Güvenlik Mahkemelerini bir Anayasa hükmü olarak gördüğünü bu kanuna karşı çıkmayı da, Devletin güvenliğine karşı çıkmak" la eş değer olarak algıladığını ifade etmekteydi:

*"Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yeniden işlerliğini sağlama istemi, Türkiye'yi şimdi iki kesime ayırmış bulunuyor: Yanında olanlar ve karşı olanlar! Bugünkü sınav tekelci sermayeyle bağlı olduğu emperyalizmin yararını savunan tutucularla; demokrasiden Anayasal düzenden, ulusunun özgürlük içinde daha mutlu yarınlarını isteyen ilericiler arasındadır. Görelim, bakalım!."*³⁹⁷

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Akbal, "Sizi Kim Kurtaracak ?" adlı yazısında, geniş halk yığınlarının yeni DGM tasanın karşı etkin bir biçimde tepki verdiğini, direniş yaptıklarını yazarken, aydın çevrelerin, hukukçuların da DGM'lerin yeniden kurulmasının hatta özünde DGM türü bir adalet mekanizmasının insan haklarıyla ve anayasayla uyuşmadığını savunduklarını vurguluyordu. Buna karşılık MC yönetimi 12 Mart Muhtırasıyla zorla değiştirilen anayasaya göre DGM'lerin kurulmasının hiçbir sakıncasını görmüyordu. Yazar öte yandan TBMM' de görüşülecek yasa tasarısı kapsamında 163. maddenin bulunmadığına, bunun altında yatan gerçeğin ise laik cumhuriyet ilkelerini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olduğuna dikkat çekiyordu. Yönelimini bu biçimde sürdürdüğü taktirde bu yasa tasarısının yürürlüğe koymak için direnen MC yönetiminin sonunun daha önce DP yönetiminde aydınları, yurtseverleri tutuklayan, tahkikat komisyonu kurmakta direnen vatan cephesi yöneticileri gibi olacağına ileri sürüyordu:

³⁹⁷ **Vatan**, 14 Eylül 1976, s.2

“İsmet İnönü’nün 16 yıl önce söylediği sözler bu günün hırslı politikacılarına ders olmalıydı, olmuyor, olmayacak da....’Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir.Bu yolda devam ederseniz sizi ben de kurtaramam”³⁹⁸

Tercüman Gazetesi yazarlarından Ergun Göze, “DGM ve Sol“ adlı yazısında, DGM kanununun çıkmaması için direniş güçlerinin boşuna direndiklerini, çünkü TBMM’de bu kanunun çıkması için gerekli milletvekilliği oylarının var olduğunu, CGP’nin 163. Maddeyi kanun kapsamında tutma eğiliminin solu ümitlendirdiğini, ancak, solun meclis aritmetiğinden dolayı bir ümitsizliğe kapıldığı biçiminde bir yorum yaptı:

“Solun bu ümitsizlikle DGM’leri yıpratmak, kanun kabul edilse bile, çalışamaz hale gelmesi için girişeceği her türlü örgütsel, hücresele girişimlere karşı bütün antikomünistlerin bütün sağcıların, bütün milliyetçilerin, hangi partiden olurlarsa olsunlar, bir araya gelip çarpışmaları lazımdır.Devletin tamamıyeti ve devamı buna bağlıdır.”³⁹⁹

Ortadoğu Gazetesi yazarlarından Burak Türker, “Gönlün İsteddiği” adlı yazısında, Devlet Güvenlik Mahkemelerine yeniden işlerlik kazandırmak için TBMM’nin olurlarına sunulan yasa tasarısına solcu DİSK ile CHP’nin tepki gösterdiğine, sokakta kızıl eylem yaptıklarına, yapılan direnişlerin yasa dışı olduğuna, bu yasa dışı eylemleri yapanları bağışlamanın yanlış olacağına çünkü onların bu tür eylemleri yineleyeceğine değindi. Yazar CHP’nin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Anayasaya aykırılığını ileri sürdüğü tezinin gerçek dışı ve gülünç olduğunu, son günlerde yapılan direnişleri de yalnızca yönetimdeki parti ve yandaşlarının kınadığına, halkın devletten bu tür olayların üstesinden gelmesini beklediğini dile getirdi:

“Bütün bu gayret ve bağlılıklar sürerken gönül Cumhurbaşkanımızın ağırlığını koymasını bekliyor.Her vesile ile milletimize radyo, gazete, televizyon aracılığı ile mesajlar veren, onları ikaz eden, tehlikeleri gösteren, doğruyu işaret eden sayın Devlet Başkanımız vakit geçirmeden hepimizi ferahlatmalıdır....Sayın Korutürk, vatandaşın kafasından ‘Nerede Devlet Başkanımız?’ sorusunun geçmeğe başladığını herhalde tahmin etmektedir.!...⁴⁰⁰

³⁹⁸ Cumhuriyet,20 Eylül 1976,s.2

³⁹⁹ Tercüman, 10 Eylül 1976,s.4

⁴⁰⁰ Ortadoğu,22 Eylül 1976,s.1-7

Milli Gazete yazarlarından İsmail Hakkı Hatipoğlu, “Sağcı’dan ne istenir?” adlı yazısında, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin bir bakıma 12 Mart’ın devamı olduğuna, bu mahkemelerde binlerce kişinin dini düşüncelerden ötürü yargılandığına, güvenlik mahkemelerinin sağcıları korumadığına ilişkin bir açıklama yaptı:

“Türkiye’de sağcı suçlular korunmamıştır.Onlar hareket ve davranışları ile cezaevi ve mahkemelerde inzibati tedbir uygulamamışlardır.Bütün mesele budur.Bunun dışında sağcıdan ne istenir.”⁴⁰¹

Milliyet gazetesi yazarlarından Abdi İpekçi, “DGM ve Temel Sorun” adlı yazısında, DGM kanunu çıksa da çıkmasa da toplum içinde yaşanan huzursuzlukların giderilmeyeceğini, yönetimce gündeme getirilen DGM kanunu tartışmalarının toplumda var olan huzursuzluğu artıracığını, DGM uygulamasında devlet güvenliği yerine kabine güvenliğini sağlayıcılığı tutumu ağır basarsa, biriken hoşnutsuzlukların bir sosyal patlamaya dönüşebileceğini ileri sürdü:

“Bizce devletin güvenliği ile ilgili sorun, çağdaş ve uygar anlayıştan uzak bir yaklaşımla ele alınmaktadır.Şimdi çıkarılmak istenen, Devlet Güvenlik Mahkemeleri yasası bu yanlışlığı pekiştiren bir araç olmaya ve ters sonuçlar vermeğe mahkum gözükmektedir.”⁴⁰²

2.3.2 Evlat Acısına Son Mitingi

Toplumsal tepkinin analar tarafından gösterilmesi açısından en önemli mitinglerden biridir. Teröre karşın yeterli önlem almadığı iddiasıyla yönetime karşı yapılan pasif bir direniştir. Bu miting Ankara ile İstanbul’da düzenlendi. Öldürülen gençlerle, öğrencilere yönelen faşizan baskıları kınamak için ilki Ankara’da 31 Ocak 1976’da yapıldı.⁴⁰³ Ankaralı analar tarafından düzenlenen “Evlat Acısı’na son mitingi” Tandoğan Meydanı’nda toplam 1000 kişilik bir grupla yapıldı. Grup yönetimi, ”Katiller bulunsun, Okullar açılsın, Güvenlik sağlansın, Kahrolsun Faşizm” sloganları ile protesto etti. Miting sonrası polisle bir grup genç arasında çatışma görüldü. Polisin göstericilere cop kullanması üzerine ikinci kere tepki gösteren analar, polise “Çocuklarımızı değil, “bizi coplayın” biçiminde bağırdılar.

⁴⁰¹ Milli Gazete,18 Eylül 1976,s.2

⁴⁰² Milliyet,15 Eylül 1976,s.1-10

⁴⁰³ Cumhuriyet’1 Şubat 1976,s.9

⁴⁰⁴ Bu arada, çeşitli çatışmalarda çocuklarını kaybeden anaların ağladığı görüldü.⁴⁰⁵

CHP İl Kadın Kolu tarafından düzenlenen “*Evlat Acısına Son*” Mitingi 26 Şubat 1976 günü İstanbul’da yapıldı, İlerici Kadınlar Derneği, DİSK, TSİP, Türk-İş’in de desteklediği bu sessiz mitinge çok sayıda kadın katıldı. Kadınlar, “*Analar Doğurur, Faşistler Öldürür, MC 200 Ölünün Hesabını Ver*” pankartlarıyla yürüyüşe başladı.⁴⁰⁶

Yürüyüş sonunda CHP İstanbul İl kadın kolu başkanı Aysel Baykal, kısa bir konuşma yaparak, Atatürk’ün Cumhuriyet’i emanet ettiği gençlerin öldürülmesini Atatürk’e şikayet etti.⁴⁰⁷

Kadınların toplumsal yürüyüşüne 200’ü aşkın kadın öğretmen de katıldı. Yürüyüş günü kadınlar fabrikalardan, okullardan evlerden, gecekonduardan Beşiktaş’a geldiler. “*Faşizm, evlatlarımızın ölümlerine basarak tırmanıyor. Artık zaman oturup ah etme,dövünme zamanı değil.Harekete geçip bu kana susamış faşistlere yeni kurbanlar vermemek için mücadele edelim*” Tepkileri bu özü taşıyordu. Kadınların korteji Taksim’e ulaştığında halkın yoğun ilgisi görüldü. Bu süreçte öğretmenler yapılanlarla yetinmediler. Çünkü onlar ana ve öğretmen olarak iki kat sorumluluk altındaydılar. Okullarında da harekete geçerek, Demokrasi ile Can Güvenliği Kurullarını kurdular.⁴⁰⁸

Mümtaz Soysal günün anlam ile önemini şu paragrafıyla dile getirdi:

...Genç ölümlerin ardından hala ‘devletin ülkesiyle ve milletiyle bütünlüğü’ gibi laflar edenler yüreklerdeki acıyı katmerleştirmekten başka bir iş yapmış olmuyorlar.Yarınki yürüyüş bu gevezeliğe bu laf kalabalığına karşı da sessizliğin vurduğu tokat olacak.Uydurma milliyetçiliğin yaygarası ancak böyle bastırabilirdi.”⁴⁰⁹

İsmail Cem bu olayı yönetime önemli bir uyarı olarak algıladı:

“Evlat acısına son çağrısı” bir bakıma günümüz iktidarının son bulmasına çağrıdır.... Annelerin acısını, yüreği nasır tutmuş bir iktidarın yetkilileri elbette anlamaktan uzaktır .Onlar acımasızlık duvarını çoktan aşmışlardır.Öldürülen gençler sanki Türkiye ’nin gençleri

⁴⁰⁴ **Milliyet**,1 Şubat 1976,s.1-10

⁴⁰⁵ **Hürriyet**,1 Şubat 1976,s.1-11

⁴⁰⁶ **Cumhuriyet**,27 Şubat 1977,s.1-11

⁴⁰⁷ **Barış**,27 Şubat 1977,s.7

⁴⁰⁸ **TÖB-Der**,Şubat-Mart 1977,s.3

⁴⁰⁹ “Anaların Sessizliği”,**Milliyet**,25 Şubat 1976,s.2

değildir.Sadece birer maddi unsur olarak, iktidar yetkililerinin seçim hesaplarında sıradan olaylardır bu genç ölüleri.Bu nefret ortamına, bu cinayetlere, bu aldırmaçlığa, bu hesaplara demokratik girişimleriyle son verecek olanların ön safında, anneler yürüyecektir.⁴¹⁰

2.3.3 1 Mayıs Mahallesi Direnişi

Bazı çevreler bu direnişi Küçük Moskova direnişi olarak topluma açıklamışlardır. Ancak bu olayın özünde sosyal devlet ilkesinin yeterince hayata geçirilmemesinin sonucu olduğu iddiaları da söz konusu olmuştur. Bu çerçevede de bu olayın özü şöyle yorumlanabilir:

1977’lerde Anadolu’dan gelen halkın birçok sorununun yanı sıra barınma sorunu da çözülememişti. Sol gruplar kollarını sıvayarak, devletin taşınmaz mallarını halka parasız dağıtınca, tipik bir Anadolu Mahallesi bir anda kuruldu. Sol gruplar bu Mahalle’ye 1 Mayıs Mahallesi adını verdiler. İleri sürülenlere göre sol gruplar kendi yönetim anlayışlarını yansıtan “*Halk Komiteleri*”ni bu tipik Anadolu Mahallesi’nde yaşama geçirdiler. Mahalleli bu süreçte gereksinmelerini yerel kaynaklarla karşılayıp kendi okullarını, sağlık ocaklarını imcece yöntemiyle yaptılar. Mahalle ile ilgili kararlar Halk Komitelerince alınır. Temsilcileri de halkın kendisiydi.⁴¹¹

Kamuoyu 1 Mayıs Mahallesi’ni 25 Haziran 1977 günü çıkan şu haberle tanıdı:

“Ümraniye gecekondu önleme bölgesinde yapılan gecekonduardan bin tanesi güvenlik ekiplerince yıkıldı....Bölge halkı polise taş ve sopalarla koymaya çalıştı”

Gazete haberleri sürüp gitti.⁴¹²

Küçükyalı’da bir askeri alan üzerine gecekondu yapan, ancak konutları sonradan yıkılan kimi aileler Ümraniye’de İmar İskan Bakanlığı’na, kişilere ait arsalar üzerine iki binden fazla gecekondu yaptılar. Bu konutlar da arsa sahiplerinin başvurusu üzerine 775 sayılı Gecekondu Yasası uyarınca yıkım çalışmaları başlatıldı. 2 Eylül günü polisin “*evleri boşaltın*” çağrısı üzerine mahalleli bu çağrıya olumlu yanıt vermedi. Halkla polis arasında çıkan çatışma büyüdü. Gecekondu sahiplerinin yıkım ekibine, polise karşı direnişine özellikle kadınlar, çocuklar da katıldılar.

⁴¹⁰ “Evlad Acısı” ve Annelerin yürüyüşü,**Politika**,26 Şubat 1977,s.1

⁴¹¹ Mehmet Ali Birand,v.d,**12 Eylül Türkiye’nin Miladı**,s.77

⁴¹² “1 Mayıs Mahallesi,**Milliyet**,1 Mayıs 1978,s.5

Polisin ateş açması üzerine 5 kişi öldü, 44 kişi yaralandı. Olayla ilgili geniş çaplı araştırma yapmak için yetkililer 130 kişiyi tutukladı.⁴¹³

Ümraniye Olayları sırasında ağır yaralanan bir işçinin ölümüyle ölü sayısı altıya yükseldi. Olaylı yıkım sırasında ölenlerin kimliği gazetelerde çıktı.⁴¹⁴ Ümraniye olayları üzerine 70-80 kişilik bir grup protesto yürüyüşü yaptı.⁴¹⁵ Bu süreçte yaralanan yurttaşlarımıza kan vermek için Haydarpaşa Kan Merkezi ile İlk Yardım servisine başvuran bazı öğrencilerle, olayla ilişkisi olmadığı ileri sürülen bir çok kişi de gözetim altına alındı.⁴¹⁶

Gecekondu yıkımı sırasında yaşamını yitiren öğrenci Hasan Kızılkaya için sol gruplar ölüm töreni düzenlediler. Törene katılanlar morg önünde ellerinde, "1 Mayıs Mahallesi Devrimci Direnişi sürecektir", Hasan Kızılkaya Ümraniye'de Faşist Diktatörlüğe karşı halkımızla omuz omuza mücadelede şehit düştü." pankartlarıyla beklediler. Morgdan Hasan Kızılkaya'nın cenazesini alan topluluk, "Hasanlar Ölmez" sloganlarını atarak, Sirkeci'ye yürüdü. Ölüm törenine 1 Mayıs Mahallesi Halkının yanı sıra çeşitli sol fraksiyonlar da katıldı.⁴¹⁷

Ümraniye olayları üzerine basına bir açıklama yapan Bülent Ecevit, *Bir savaşta bile kadınlı çocuklu sivil halkın üzerine böyle saldırılar düzenlenmesi, çağımız uygarlığının bağışlayamayacağı ağır bir insanlık suçudur.*⁴¹⁸ sözleriyle tepkisini dile getirdi. Konuya ilişkin bir yorum yazan Orhan Apaydın, Toplum düzeninin, esenliğinin sağlanması için 16. yüzyılının ünlü Kuyucu Murat yöntemiyle, açıkçası zorla bir bastırma, yöntemiyle gecekondu sorununu yönetimin ötelediğini dile getirdi.⁴¹⁹ Kadıköy'deki çeşitli kuruluşlar, yaptıkları basın açıklamasında, Ümraniye Halkının sömürü düzeninden yana seçimlerde oy kullanmadıkları gerekçesiyle gecekondu yıkımının MC yanlısı belediye başkanının eliyle gerçekleştirildiğini ileri sürdüler.⁴²⁰

Yazar, Engin Idıl, "Ümraniye'nin gecekonduları, Bebeğin yalıları, Nişantaşı'nın Apartmanları" adlı yazısında olayın toplumsal bellekte bıraktığı izleri şöyle anlattı:

⁴¹³ "Ümraniye'de, *Milliyet*, 3 Eylül 1977, s.1-10

⁴¹⁴ "Bir işçi" *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1977, s.1

⁴¹⁵ **A.e.a.y**

⁴¹⁶ "Ümraniye" *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1977, s.1-9

⁴¹⁷ **A.e.**, 6 Eylül 1977, s.1-9

⁴¹⁸ **A.e.**, 4 Eylül 1977, s.1-9

⁴¹⁹ **A.e.**, 5 Eylül 1977, s.1-5

⁴²⁰ **A.e.**, 5 Eylül 1977, s-9

“Ümraniye'nin acılı yoksul halkı, Ümraniye'nin gecekonducuları bir konuta bir yuvaya sahip olma haklarını kullanamadılar. Kanları pahasına savundular bu haklarını. Ama aç bir canavar gibi haykırarak haykırarak yaklaşan makineler derme çatma gecekonducuların emekle umutla karılmış duvarlarını yutu yutu verdiler.... Ümraniye'de bir yaşam vardı. İyi kötü, eğri doğru acı tatlı bir yaşam..... Her şey kötüsüyle iyisiyle insancaydı.... Ve şimdi sadece Ümraniye'de yıkıntılar, sadece kan sadece kin var.”⁴²¹

Tercüman gazetesi yazarlarından Rauf Tamer de , “*Püf Noktası* adlı yazısında asıl adı Örnek Mahallesi olan mahallenin adının solcularla tarafından değiştirilip 1 Mayıs Mahallesi olarak adlandırıldığını, mahallenin anarşistlerin yuvası, otomatik silahların deposu olduğunu yazıyordu. Tamer halka ateş açıldığı savının yanlış olduğunu, polisin halka yaptığı “*at silahları*” çağrısının yanıtız kaldığını, polise ateş açıldığını belirterek polisin niçin bir gecekonducuların yıkımına katıldığı sorusunu kamuoyuna soruyordu.⁴²²

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Uğur Mumcu, “*İpek Kefen*” adlı yazısında, Ümraniye'de yaşanan olayları devletin bir kesimine özgü olan siyasi görüşün bir yansıması olduğuna, polisin amaçlı davrandığına, yıllardır faşist olarak imlenmiş İspanya'da bile göstericilerin üzerine en ağır karşılık olarak kauçuk mermi atıldığına, bizdeyse, anarşik olay gerekçesiyle halkın üzerine ayırım yapmaksızın ateş açıldığına, dikkati çekiyordu. Yazar öte yandan Ümraniye'nin yoksul halkı üzerine ateş açtıran polis şeflerinin yıllardır İstanbul'da hazine arazilerini işgal eden iş adamlarına, kumarhane sahiplerine, zengin kulüplerine aynı davranışı göstermediklerine değindiği yazısında ayrıca Cephe partilerinin, vatandaşı koruma ilkesinin “*vur, öldür, yaşatma*” olduğuna dikkat çeken yazar düşüncelerini “...*hakları koruma içgüdüsi işte böyledir. Devrimciyse yoksulsa vuracaksın, öldüreceksin yaşatmayacaksın... Gözlerini öylesine kin bürümüştür ki, bunlara savaşlarda yoksul halkı korumayı amaçlayan 'Cenevre Sözleşmelerini' hatırlatsanız bile para etmez....*” tümceleriyile somutlaştırıyordu.. Ümraniye olayları üzerine basına bir açıklama yapan Korkut Özal'ın, “*Halka İpek gibi yumuşak davranacağız*” sözlerini de anımsatan yazar, “*böyle mi ? Ümraniye'de polis kurşunuyla ölen 5 yurttaşımızı İçişleri Bakanı yoksa ipek kefenle mi gömecektir?... biçimindeki sorusuyla Özal'a tepki gösteriyordu.*⁴²³

⁴²¹ **Politika**, 7 Eylül 1977, s.2

⁴²² **Tercüman**, 5 Eylül 1977, s.2

⁴²³ **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1977, s.1-9

Milliyet Gazetesi yazarlarından Örsan Öymen, “Gecekondu” adlı yazısında Ümraniye Olayları’nın oluşumu ile ilgili “*silahlı bir halk ihtilali provası mı?, basit bir zabıta varakası mı, yoksa sistemin gecekondu olgusuna ilişkin hatalı olgusu mu?*” biçiminde giriş yaptı. Düzene aykırı yapılan kaçak yapılardan, Yeniköy, Yeşilköy, Çamlıca sırtlarında yapılan kaçak yapılardan, bu kaçak yapılara devletin gücünü gösteremediğinden söz açarak, Ümraniye yıkımına giden polislerin bazılarının da Ümraniye gibi semtlerde oturduğunu anımsatarak, Onlara kendi sınıfının üzerine devletin buldozeri, panzeri işletilirken içlerinin sızlayıp sızlamadığı sorusunu sorarak bu soruyu yanıtladı: “....Sızlamaz olur mu? Ama polisi, ensesi kalın kaçak yapı sahiplerinin üzerine süremeyen devlet gücü, itiyor fakirin- fukaranın üzerine....”⁴²⁴

Hürriyet Gazetesi Yazarlarından Oktay Ekşi, “Zabıta olayı bu mudur?...” adlı yazısında, İçişleri Bakanı Korkut Özal’ı Ümraniye Olaylarından ötürü, “*İçişleri Bakanı Korkut Özal, suçlulara karşı polisin kaya gibi sert , masumlara karşı ipek gibi yumuşak davranacağını gazetecilere söylerken, öte yanda Üsküdar’a bağlı Ümraniye’de silahlar patlıyor, insanlar sapır sapır yere düşüyordu.*” sözleriyle eleştirdi. Yazar Bakanın Türkiye’de anarşinin üstesinden gelebilmek için öncelikle olayların sosyo ekonomik nedenlerini araştırmak yanlısı olduğuna dikkati çekerek, eleştirisini “*nedense Ümraniye olayında tamamen tersini yaptı. Ankara’da dün verdiği demeçte: ‘ Bu tamamen zabıta olayıdır. Polis görevini yaparken Polise saldırı olmuştur’ dedi kesip attı. Korkut Özal, Ümraniye olayını gerçekten böyle basit bir ‘Polise vazife başında mukavemet ‘şeklinde görmekteyse , sadece kendisi olaylar hakkında değil, biz de Korkut Özal hakkında yanılığa düştük demektir*” biçimindeki yorumuyla dile getirdi.⁴²⁵

Vatan gazetesi yazarlarından Dursun Akçam, “Halk-Polis” adlı yazısında, Ümraniye Olaylarının ne ilk ne son olay olmayacağına, polisin yoksul semtlerdeki evlerle lüks olmayan otellere operasyonlar düzenlediğine, Tarabya, Sheraton gibi otellere baskın yapmadığına hatta bu tip yerlere izinsiz bile giremediğine, 1 Mayıs Taksim Mitingi’nde işçilerin üzerine yayılım ateşinin bu oteller gibi lüks olan İntercontinental’den atıldığına değinerek tepkisini “*30 insan öldürüldü alanda. Arama yapıldı mı bu otellerde? Kaç silah yakalandı?*” tümceleriyle dile getirdi. Yazar, ayrıca polisin bir teyp hırsızını yakalayabilmek için İzmir’de üçüncü sınıf bir otele bile baskın yaptığına, değinerek, bu tür olaylarda asıl suçlunun profilini çizdi:

⁴²⁴ **Milliyet**, 6 Eylül 1977, s.7

⁴²⁵ **Hürriyet**, 4 Eylül 1977, s.3

“...halkın çocuğunu halkla boğaz boğaza getiren düzen bu. Suç ne polisindir, ne de barınağını korumak için göğsünü kurşunlara açan yoksul halkın. Asıl suçlular, bu düzenin ya da düzensizliğin egemen dümencileridir.”⁴²⁶

1 Mayıs Mahallesi 19 Mart 1978’de yeni bir yıkım olayı yaşadı. Örnek Mahallesi’nde kaçak olarak yapılan 150 gecekondun yıkıldı. Yıkım sırasında gecekondun sahiplerinin kısa süren bir direnişi görüldü. Yetkililer başka yıkımların da olacağını bildirdi.⁴²⁷ Temmuz 1979’da yeniden gecekonduların yıkılan 1 Mayıs Mahallesi halkı Kadıköy CHP İlçe binasını, “*Dünya Çocuk yılında çocuklarımızın başına evlerini yıktınız*” yazılı pankartla işgal ettiler. 1 Mayıs Mahallesi’nin açıklamasına göre, CHP’nin seçimlerden önce gecekondulara değil, gündüz kondulara bile izin vereceklerini anımsatarak olaydan duydukları üzüntüyü ve tepkiyi dile getirdiler.⁴²⁸ 1 Mayıs Mahallesi’nde 15 Temmuz 1979’da 20 gecekondun daha yıkıldı. Yıkım sırasında halkla polis çatıştı. Olaylar sırasında 78 kişi yaralanırken 33 kişi gözaltına alındı. İleri sürülenlere göre son bir hafta içinde yıkılan gecekondun sayısı 5100’ü buldu. Bu arada evleri yıkılan 30 aile çevrede bulunan 3 ilkokul binasına yerleştirildi. CHP yönetimine kızan 1 Mayıs Halkı, “*bu karar zulümdür. Bunu düşman yapmaz. Ne vaatlerle iktidara gelmişlerdi, neler yapıyorlar. Biz kendi ellerimizle oylarımızla CHP’yi iktidara getirdik. Şimdi ise bizi sokağa atıyorlar.*” biçiminde duygu ve düşüncelerini dile getirdiler.⁴²⁹

1980 Askeri yönetimiyle mahalleye özerklik statüsü verilerek, 1 Mayıs Mahallesi’nin ismi, Mustafa Kemal Mahallesi olarak değiştirildi.⁴³⁰

2.3.4 1 Mayıs 1977 Olayları

1 Mayıs 1977 günü İstanbul Taksim alanında yaşanan olayları toplumsal tepkilerin bastırılmasına yönelik bir önlem eylemi olarak değerlendirmek olasıdır. Olay günü, bazı yapıların, pencerelerinden, damlarından kimliği belirsiz kişilerce açılan ateşle İşçi Bayramı kana bulandı, 34 yurttaşımız can verirken, yüzlerce yurttaşımız da yaralandı. Bugün bile aydınlatılmayan “Kanlı 1 Mayıs” 1977’nin en

⁴²⁶ *Vatan*, 4 Eylül 1977, s.1-7

⁴²⁷ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1978, s.1

⁴²⁸ *Politika*, 13 Temmuz 1979, s.1,

⁴²⁹ *A.e.*, 16 Temmuz 1979, s.1-7

⁴³⁰ Şükrü Aslan, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.186

çok tartışılan olayı oldu. Sabah bir bayram coşkusuyla başlayan “İşçi Bayramı” bir topluluğun kırımına dönüşmüş olarak kapandı. Üzerindeki tartışmaların hiç bitmediği “Kanlı 1 Mayıs” karanlık güçlerin düzenlediği en korkunç olay olarak toplumsal belleğe yazıldı.⁴³¹ Bir başka deyişle, 1 Mayıs 1977 olayı, Türkiye’yi 12 Eylül’e götüren sürecin en kritik olayı, 12 Eylül eylemini hazırlayan olayların başlangıç noktası ya da kırılma noktasıdır.⁴³²

Olayları yerinde izleyen Cumhuriyet Gazetesi Muhabiri, Oktay Kurtböke’nin 1 Mayıs 1977 olayına ilişkin usa vurumu şöyledir:

“Kanımca olay, solun kesitler arasındaki görüş farklılıklarını keskinleştirmek ve araya onulmaz ‘kan davaları’ sokmak, demokrasimizin dönüm noktası olarak beklediğimiz 5 Haziran seçimlerini etkilemek ya da yaptırmamak amacına yönelik bir büyük haince tertipti. Bu kanım aynı gece devlet televizyonundaki ve radyodaki yayın ile ertesi günü gazetelerde MC iktidarının buyruğundaki özel amaçlı değerlendirmelerle de belgelendi.”⁴³³

Gazetelere yansıyan bilgiler, çeşitli kuruluşların 1 Mayıs Olaylarını CIA yönetiminde kurgulanan bir provokasyon olarak gördükleri yolundaydı. Demokrat Parti (DP) Başkanı Ferruh Bozbeyli olayların sorumlusu olarak kabineyi suçladı. Türkiye İşçi Partisi Başkanı (TİP) Behice Boran, 1 Mayıs 1977 olayını sermayenin, DİSK’in üzerine oynadığı bir oyunu olarak nitelemesinin yanı sıra Maocu gruplarla, faşistlerin bu oyunun bir parçası olduğuna ilişkin kanısını açıkladı. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) Başkanı Ahmet Kaçmaz ile Sosyalist Devrim Partisi Genel Başkanı (SDP) Mehmet Ali Aybar, 1 Mayıs olaylarını CIA’nın bir provakasyonu olarak değerlendirirken, Maocu ile Faşist grupları demokrasiyi engelleyen bir etken olarak gördüklerini bu grupların CIA’ nın işlerini kolaylaştırdıklarını vurguladılar. Olayın öteki tanığı, Devrimci Gençlik Federasyonu Derneği (DGDF) Genel Sekreteri Bülent Uluer ise, 1 Mayıs’ta yaşanan olayları oligarşinin halkın üzerine oynadıkları sistemli, bilinçli bir provokasyonun devamı olarak değerlendirdi.⁴³⁴ DİSK Başkanı Kemal Türkler, olayı faşist Maocu grupların çıkardığını, Taksim’i kana buladıklarını söylüyordu. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Sekreteri Ali Fuat Eyüpoğlu da suçluların Ecevit ile DİSK’in olduğunu, silah kullananların çoğunun CHP’li

⁴³¹ Mine Söğüt v.d, *Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı*, s.7-8

⁴³² Barış Yetkin, *Kırılma Noktası, 1 Mayıs 1977 Olayı*, s.18

⁴³³ Nail Güreli, *İki 1 Mayıs*, İstanbul, Gür Yayınları, 1979, s.138-139

⁴³⁴ “Çeşitli Kuruluşlar” *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1977, s.1-9

militanların olduğunu ifade etti. Türkiye Emekçi Partisi Genel Başkanı ise, olayın solcu gruplar arasında çıkmadığını, ilk ateşin Sular İdaresi binasından geldiğini, açılan yaylım ateşine polislin seyirci kaldığını belirtti. TÜM-DER Genel Başkanı Erhan Tezgr ise olayları Maocu grupların çıkardığını, olayın gerisindeki etkin gücün CIA olduğunu, uluslar arası sermayenin bir otelden makineli tüfekle ateş açtığını ileri sürdü.⁴³⁵

Fransız Le Figaro gazetesinde Jean Delamotte, “*Türkiye şiddet saatinin şiddetini yaşıyor*” başlıklı yazısında, Türkiye’de aşırı sağın eyleme geçtiğini, seçimlere yakın süreçte bu grupların amaçlarının demokrasiyi savunan politikacıları yıldırmak, halkta panik ve güvensizlik duygusu yaratarak, orduyu iş başına getirmektir, biçiminde bir yorum yaptı.⁴³⁶ 1 Mayıs 1977 olayına ilişkin Türk basınında çeşitli yorumlar yapıldı. Hürriyet gazetesinin “*Suçlu Hepimiziz*” adlı yazısında, 1 Mayıs 1977 toplu kıyımının suçluları olarak; bir yanıyla komünist Maocuların, te yanıyla CIA ile MC yönetimi ile ezilmiş hakların kurtuluşunu istemeyenlerin olduğunu, ancak asıl suçlunun ise tüm toplum olduğu vurgulandı.⁴³⁷

Tercüman Gazetesi,”*Büyük Katliamın Mesulleri*” adlı yazısıyla,1 Mayıs Toplu Kıyımını, Marksist Anarşist Maocu grupların yaptığını, onların bu sularına DİSK ile CHP’nin yaltaklık ettiğini ileri sürdü.⁴³⁸ Milli Gazete’de yayımlanan “*1 Mayıs Katliamı*” adlı yazıda, 1 Mayıs olaylarında DİSK’ in yanı sıra İstanbul Valisi Namık Kemal şentürk’n de suçlu olduğu, Valinin böyle bir mitinge izin vermemesi gerektiğini, ama asıl suçlunun bu günkü sistem ile düşünce olduğu yorumu yapıldı.⁴³⁹ Milliyet gazetesinin yayımladığı, “*Kanlı 1 Mayıs’a Nasıl Gelindi*” adlı yazıda çeşitli kurum ve kişilerin görüşü açıklandı. Gazete 1 Mayıs olayları ile ilk birkaç gün içinde sağlıklı bir değerlendirme yapmanın olanaksızlığını, tarihin şaşmaz yargısının gerçekleri ortaya çıkaracağına değindi.⁴⁴⁰ Vatan Gazetesinin “*Reichtag’dan bu yana*” başlıklı yazısında, Hitler Faşizmi, nasıl kendine bir kitle tabanı yaratmak için Almanya’da kanlar döküp, yangınlar ıkardıysa aynı oyunun İstanbul’da sergilendiğini, demokrasiye inananların Alman Faşizminin yangınlarını nasıl faşist

⁴³⁵ “Tepkiler”**Milliyet**,3 Mayıs 1977,s.9

⁴³⁶ Fransız Basını,**Cumhuriyet**,4 Mayıs 1977,s.1-12

⁴³⁷ “Suçlu Hepimiziz”,**Hürriyet**,3 Mayıs 1977,s.1

⁴³⁸ **Tercüman**,3 Mayıs 1977,s.1

⁴³⁹ **Milli Gazete**, 3 Mayıs 1977,s.7-8

⁴⁴⁰ **Milliyet**,11 Mayıs 1977,s.11

kanlarıyla söndürmüşlerse, Türkiye’de de aynı sonuca varılacağını, olayların gerçek düzenleyicisi olan faşizmin yenileceğini ileri sürdü.⁴⁴¹

Politika Gazetesi’nin ”6 Mayıs MC’ nin Tertiplerine alet edilmemeli” adlı yazısında, Türkiye’nin 6 Mayıs 1972’den bu yana pek çok olay yaşadığı, 1 Mayıs’ın şimdilik yaşanan olayların sonuncusu olduğu belirtilerek, 1 Mayıs kanlı olaylarının CIA kaynaklı, MC güdümlü faşist ve Maocu komandoların objektif işbirliği ile gerçekleştiği ifade edildi. Yazıda, egemen sınıfların demokrasi savaşımını engellemek için daha nice cadı kazanlarını kaynatmaya kararlı göründüklerini, bu kazanların 6 Mayıs’ta ölen Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ile Hüseyin İnan’ı anma töreninde de kaynatılacağını, tüm ilerici güçlerin uyanık durarak, bu emperyalist senaryoya alet olmamalarının gerektiği yazıldı.⁴⁴²

2.3.5 İşçi ve Meslek Örgütlerinin Eylemi

İş başındaki yönetime duyulan hoşnutsuzluğu kitlesel olarak yansıtan eylemlerdir. Bu eylemlerle yönetime uyarı yapılırken toplumsal algıya mesaj iletme de amaçlanmıştır.

2.3.5 a Disk Eylemleri

Kitlesel boyutu ve tepkisi yüksek olan eylemlerden biri, 20 Mart 1978 tarihinde gerçekleştirilen ”Faşizme İhtar Eylemi”dir. 16 Mart 1978 günü İstanbul Üniversitesinde altı öğrencinin ölümüyle sonuçlanan toplu kıyımı protesto etmek için DİSK iki saatlik işi bırakma eylemi yapılmasına karar verdi. DİSK Bülteni’nin Özel sayısında, bu eylemin gerekçesi olarak, ”Faşist saldırılara karşı işi bırakıyoruz” yazılıdır. DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar, “Faşizme İhtar Eylemi” nedeniyle kamuoyuna bir açıklama yaptı:

“DİSK Üyesi işçiler faşist saldırıları protesto etmek ve faşist yuvaların dağılmasını sağlamak amacıyla Anayasa’daki demokratik hakları kullanarak, 20 Mart Pazartesi sabahı, saat 08.00’den 10’a kadar işi bırakıyor.....İşçi sınıfı tarihsel sorumluluğunun bilincinde olarak emekçi halkımızın kendisinden beklediği sesi fabrikalardan, tarlalardan yükseltmektedir. Selam olsun bu sesi işyerinde, bürosunda, okulunda hayatın her alanında

⁴⁴¹ Vatan, 2 Mayıs 1977, s.7-8

⁴⁴² Politika, 6 Mayıs 1977, s.1

yansıtanlara....⁴⁴³

20 Mart 1978 günü DİSK'in Faşizme İhtar eylemine katılan 610 bin işçi iki saatliğine şalterleri fabrikalarda indirdi. Direnişe avukatlar, öğretmenler ile öğrenciler de katıldı. DİSK'in eylemine destek veren İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri 6 öğrencinin öldüğü yere bir törenle çelenk bıraktı. DİSK'in eylemine TÖB- DER üyesi öğretmenlerin yanı sıra öğrenciler de katılınca okullarda ders yapılmadı. Faşizme ihtar eylemi ile üretim durdu, sular akmadı, elektrikler kesildi. Duruşmalar avukatsız yapıldı. İstanbul Barosu Başkanı Orhan Apaydın, adliye önünde yaptığı konuşmasında, iki 16 Mart Olayı'nı karşılaştırarak, 16 Mart 1978 toplu kıyımını yapanların, 16 Mart 1920'de Vezneciler Karakolu'nu basanlardan daha hain olduklarını yansıtan sözlerini, *"ikinci 16 Mart'ı tezgahlayanlar kendi içimizde yaşıyorlar ve milliyetçi maskesi taşıyorlar."* biçiminde sürdürdü.⁴⁴⁴

Direnış sırasında direnişçilere ve halka çeşitli bildiriler dağıtıldı. Devrimci Yol dergisinin özel sayısı olduğu belirtilen bildiride, egemen sınıfların halka açık savaş ilan yaptıkları ileri sürüldü. *"Bize karşı ilan edilen savaşı kabul etmekten başka yolumuz yoktur. Evet bu bir savaştır ve bu savaşın gereği neyse o yapılmalıdır."* denildi. Bildiri de ayrıca Ecevit kabinesi, emperyalist güçlerin direktiflerini koşulsuz yerine getirmekle suçlandı.⁴⁴⁵ Direniş üzerine bir açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit, direnişçilerin yasa dışına çıktığını, AP Lideri Süleyman Demirel'in verdiği demeçte de büyük şehirlerimizin Cumhuriyet tarihinde ilk kez sol anarşinin işgaline sahne olduğunu ileri sürdüler.⁴⁴⁶

Ankara'da yapılan direnişe ODTÜ ile çok sayıda lise öğrencisi katıldı. Yollarda kalan çok sayıda araç, çöp kamyonu trolleybüs, silindirler yolu ulaşımına kapadığından birçok kişi işine yürüyerek gitti. Polisin yolları ulaşımına açma uğraşları öğrencilerin tepkisine yol açtı. Öğrencilerle polis arasında yarım saat süren bir çatışma yaşandı. Polis, direnişe katılan Ankara'da 400, İzmit'te 35, Çorum'da 15 öğrenci ile işçi ve sendikacıyı tutukladı.⁴⁴⁷

⁴⁴³ DİSK, 1978 Nisan 2,sy.40,s.8-10

⁴⁴⁴ Cumhuriyet,21 Mart 1978,s.1-5

⁴⁴⁵ DİSK Direnişi,Hürriyet,21 Mart 1978,s.13

⁴⁴⁶ Akşam,21 Mart 1978,s.1

⁴⁴⁷ Ankara'da,Milliyet,21 Mart 1978,s.1-9

Direnış günü TRT’de 9.00, 9.30 haberleri okunmadı. Saat 10.00’da ise 9.00, 9.30 haberlerinin iki saatlik direnişten ötürü verilmediği açıklandı. DİSK, TÖB-DER gibi direnişe katılan kuruluşlara geniş çaplı bir soruşturma açıldı. Soruşturma için 6 savcı yardımcısı görevlendirildi.⁴⁴⁸

DİSK tarafından yapılan bir diğer eylemde ve ağırlıklı olarak Maraş Olayını telin ettiği 5 Ocak 1979 günü yaptığı “Faşizmi Lanetleme Eylemi”dir. Eylem öncesi basına açık bir toplantı düzenleyen DİSK temsilcileri bu eylemin gerekçelerini kamuoyuna duyurdular. DİSK adına bir açıklama yapan 3.Bölge temsilcisi Saim Akbulut, sendikalı sendikasız tüm çalışanları faşist olayları lanetlemeye çağırın konuşmasında şunları söyledi:

“İşçi sınıfımızın emekçi halkımızın bundan sonra faşizme karşı bir bütün olarak mücadelesi baş koşuldu.Bu yönden özellikle işçileri hangi sendikaya üye olurlarsa olsunlar, birlikte etkin, kararlı bir mücadele içinde bulunmaya , hiçbir provokasyona, oyuna ve tuzağa düşmemeğe çağırırız.Saygı duruşuna katılanların örgütlü ve disiplinli davranmalarını gerekli ve zorunlu buluyoruz.”⁴⁴⁹

DİSK, in çağırısı üzerine 5 Ocak 1979’da bir kez daha İşçiler “Maraş Toplu Kırımını kınamak”, ”o güne dek öldürülen insanları anmak”, ”faşizmi lanetlemek için” saat 11’00 de beş dakikalık saygı duruşu yaptı. Faşizmi lanetleme eylemine TÖB-DER ile öteki sivil toplum örgütlerinin yanı sıra üniversite öğrencileri de katıldı.⁴⁵⁰ DİSK’in 5 dakikalık saygı duruşu eylemini, işçiler genellikle içlerinin başında ayakta durarak yaptı. Faşizmi Lanetleme Eylemine İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri Atatürk Anıtı önünde saygı duruşu yaparak katıldı. Atatürk Eğitim Enstitüsü öğretim üyelerinin tümünün bu eyleme katıldığı açıklandı. Bu süreçte DİSK temsilciliği ile 30 demokratik kuruluşun saygı duruşu için düzenlemeye çalıştığı basın toplantısı polis tarafından engellenerek, DİSK temsilcileri bir süre gözetim altında tutuldu.⁴⁵¹ Basına yansıyan bilgilere göre bu eyleme 1 milyon emekçinin katıldığı öğrenildi.⁴⁵²

⁴⁴⁸ Anarşi Çıkmazı,**Tercüman**,21 Mart 1978,s.8

⁴⁴⁹ DİSK’in Önerdiği,**Politika**,5 Ocak 1979,s.1

⁴⁵⁰ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler ansiklopedisi**,VII.cilt,İstanbul, İletişim Yayınları,(t.y)s.2299

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**,6 Ocak 1979,s.9

⁴⁵² **Akşam**, 6 Ocak 1979,s.1

2.3.5 b TMMO Direniş 19 Eylül 1979

Toplumsal tepkinin bu kez CHP yönetimine yöneldiği eylemlerden biridir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en çok mektup bu süreçte Başbakan Ecevit'e iletilmiştir. Bu direniş üzerinde bu günde konuşulmaktadır.

TMMO' sı tarafından 54 ilde 736 işyerinde 100 binden fazla mühendis ve mimarın katılımıyla gerçekleşen, yankıları bu günde süren bir günlük iş bırakma eylemidir. Bir başka deyişle o günkü şartlarda sisteme duyulan hoşnutsuzluğun örgütlü ve bilinçli bir biçimde topluma ve yönetime iletilmesidir. TMMO yetkilileri bu eylemin sendikal haklar için yapıldığını belirtti. Direniş öncesi yetkililer tarafından yapılan çağrı şöyledir:

“Bizler bütün kamu çalışanları gibi yaşam sorunumuzun bir ölçüde bir ara çözüm olan ve dünyanın yalnız altı ülkesinde bulunmayan sendikal haklara kavuşmakla sağlanabileceğini biliyor ve buna göre mücadeleyi sürdürüyoruz.”⁴⁵³

Haklı Mücadelelerinde yalnız olmadıklarını da ifade eden TMMO Başkanı Teoman Öztürk, teknik elemanlar arasında ayrıcalık yaratmaya yönelik bir “yan ödeme kararnamesi” hazırlandığını belirtip konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

“Haklarımızı elde etme yolunda verdiğimiz ve güçlendirerek vereceğimiz mücadeleler sırasında gelen ve gelecek olan baskı ve saldırıların bizleri yıldıramayacağı konusunda hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır.”⁴⁵⁴

TMMOB'nin çağrısı üzerine Türkiye genelinde bir çok mimar, mühendis bir günlük işi bırakma eylemine geçerken, bu eyleme bazı memurlar da katıldılar. Memurlar, eylem sırasında hayat pahalılığından yakınarak, aralarında topladıkları imzalı dilekçeleri Başbakanlık Kalemi'ne verdiler. Bu direniş Ankara'da İller Bankası, TEK'e bağlı üniteler, DSİ, DSİ Beşinci Bölge, Karayolları ve Karayolları Dördüncü Bölge, PTT, İmar ve İskan Bakanlığı'nın bazı üniteleri katılmıştır. Afet İşleri, MTA Su Ürünleri, Orman ve Ziraat Mühendisliği gibi yerlerde de direnişler yapıldığı belirlenmiştir. Bazı birimlerde direniş katılan memurlar dolayısıyla iç hat telefonları çalışmamıştır. Bu sırada İstanbul'da bu direniş TİM-DER ve direnişçiler İstanbul Belediye Sarayı önünde toplanmışlardır. Bu direniş 2.Bölge Ankara

⁴⁵³ Tercüman, 20 Eylül 1979,s.1-8

⁴⁵⁴ Cumhuriyet,18 Eylül 1980,s.11

Eczacılar Odası desteklerken, ÜLKÜ TEK ve TEK-DER kınamıştır. ÜLKÜ-TEK yaptığı açıklamada, TMMOB'nin asli görevini unutup siyasetle uğraştığını belirterek, “*Artık TMMOB'nin kapatılması ve yöneticilerinin tutuklanmasının zamanı gelmiştir.*” demiştir.⁴⁵⁵

Direnış sonrası TMMOB Başkanı Teoman Öztürk direnişin olaysız geçtiğini belirirken, Başbakan Ecevit bu eylemi üzüntüyle karşıladığını, yadırgadığını “*Kamu görevlilerinin böyle bir eyleme girmeğe hakları olmadığı gibi yan ödemeyle ilgili yeni düzenleme TMMOB'nin istekleri düzeyindeydi*” sözleriyle belirtmiştir. Öte yandan TCK'nın 331 maddesi uyarınca TMMOB yöneticileri hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁴⁵⁶

2.3.5 c Maraş Toplu Kıyımını Protesto Eylemi

Öğretmen, işçi, öğrenci dayanışması içinde yapılan kitlesel tepkinin uç noktaya ulaştığı eylemlerden biridir.

Kahramanmaraş toplu kıyımını protesto etmek için TÖB-DER, kıyımın birinci yılında bir günlük boykot kararı aldı. 24 Aralık 1979 günü yapılan boykota öğrencilerin de destek verdiği görüldü. DİSK üyesi işçiler de çeşitli saatlerde dönüşümlü olarak işlerini bırakarak protesto eylemine destek verdi. Bazı gruplar da toplu kıyımı kınamak amacıyla korsan gösteri yaptılar. Kars'ta tüm işyerleri kapandı. Protesto eylemleri sonrasında 2 bin 439 kişi gözaltına alındı.⁴⁵⁷

İstanbul ile Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı TÖB-DER'in bu eylem dolayısıyla, İstanbul ile Ankara'daki tüm şubelerini kapattılar. Bazı illerde öğretmenler işten el çektiler. DİSK, yaptığı basın açıklamasıyla, TÖB-DER'in kapatılması kararını kınadı.⁴⁵⁸

Öte yandan Başbakan Bülent Ecevit, Kahramanmaraş Olaylarının yıldönümünde yapılan bu eylemleri kınadı. Ecevit, kınama açıklamasında “*Adaletin dışında hesap sorma yeri olamaz*” dedi.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ Tercüman, a.y

⁴⁵⁶ Milliyet, 20 Eylül 1979, s.8

⁴⁵⁷ Milliyet, 25 Aralık 1979, s.9

⁴⁵⁸ Milliyet, 26 Aralık 1979, s.9

⁴⁵⁹ Tercüman, 26 Aralık 1979, s.1,12

Bu bağlamda, TÖB-DER, ilerleyen süreçte 12 Eylül yönetiminin temelli kapatılacaktır. Savcılıkça kapatma isteminin gerekçeleri şunlardı:

21 Şubat 1976 İzmir Mitingi, 8 Mayıs 1976 hayat pahalılığını ve faşist saldırıları diğer derneklerle topluca protesto etmek, 22 Ocak 1977'de Mersin'de, 29 Ocak 1977'de Diyarbakır, Zonguldak, Bursa'da Ekonomik Demokratik Haklar Mitingini yapmak, 20 Mart 1978'de DİSK'in Faşizme ihtar eylemine katılmak, 24 Aralık 1979 Kahramanmaraş Toplu ölümlerini protesto etmek, 29 Eylül 1979 Bursa Mitingi'ne katılmak, 3 Ekim 1979 Yas Eylemi Yapmaktır. ⁴⁶⁰

2.3.6 Tariş Olayları

Bu olaya yönelik olarak değişik yorumlar yapılmıştır. Bazıları bu olayı solcu militan işçiler yarattı derken bir görüşe göre de olay şöyle başlamıştır. TARIŞ olaylarını başlatan süreç 1979 yılında yönetimin gözüne batan işçilerin işine son verilip toplu iş sözleşme yasalarına aykırı olarak MHP'li militanları işe almak için 22 Ocak 1980'de, genel müdürlüğün polise bir operasyon yaptırmasıyla başladı. Jandarma desteğinde panzerler TARIŞ'e girerek işçilere ateş açınca olayı öğrenen halk ve öteki işçilerle öğrenciler direnişe geçtiler. Çıkan olaylarda çok kişi yaralandı. ⁴⁶¹İzmir TARIŞ fabrikalarında 50'i aşkın işçinin yaralanması, yüzlercesinin gözaltına alınması olayı ile ilgili olarak, DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk Başbakan Demirel'e çektiği protesto telgrafında "*Polis ve Jandarma TARIŞ'ten çekilmelidir.*" dedi. Türkiye Emekçi Partisi Başkanlık Kurulu, TARIŞ olaylarına ilişkin yaptığı açıklamada tüm demokratik güçleri TARIŞ işçilerinin direnişini desteklemeye çağırdı. ⁴⁶²

TARIŞ'te direniş sürerken, işçilerin direnişini destekledikleri gerekçesiyle tutuklanan 341 öğrenci adliyeye gönderildi. Ege Tıp Fakültesi hastane personeli, polislerin TARIŞ olaylarını gerekçe göstererek Ege Üniversitesi'ne girip öğrencileri tutuklamaları üzerine direnişe geçtiler. Personel hastaneyi boşaltıp yürüyüşe başlayınca polis tarafından yürüyüşleri engellendi. TARIŞ'te yaşanan olaylar üzerine bir açıklama yapan Mülkiyeliler Birliği İzmir Yönetim Kurulu Başkanı Erdinç

⁴⁶⁰ Nurettin Aldemir, "Türkiye'de Eğitim Emekçilerinin Örgütlü Mücadelesi," **Kurtuluş Dergisi**, s.5 İstanbul, 2006, s.47

⁴⁶¹ Oğuzhan Müftüoğlu, **12 Eylül ve Türkiye Gerçeği**, s.316

⁴⁶² "Baştürk", **Demokrat**, 24 Ocak 1980, s.1-7

Gönenç, TARIŞ'te işçilere faşist baskı uygulayan TARIŞ Genel Müdürü Hakkı Gürün'ün üyelikten çıkarılması için işlemler başlatılacağını açıkladı. TARIŞ olaylarına protestolar öteki illerimize de sıçradı.⁴⁶³

İzmir'de 63, Ankara'da 43 demokratik kitle örgütü olayları miting, yürüyüş, basın açıklamaları ile kınadı. Ege Üniversitesi Rektörü Hakkı Bilgehan yaptığı basın açıklamasında polisin TARIŞ olaylarını protesto eden öğrencilere orantısız güç kullandığını, olayların gelişimi sırasında Emniyet Müdürlüğü ile Valiliğe telefon edildiğini ancak yerlerinde olmadıklarını, yetkililerden tutuklu öğrencilerin serbest bırakılmasının istendiğini söyledi. Tekstil Sendikası Genel Başkanı Rıdvan Budak, TARIŞ'te meydana gelen olayların bir tertibin ürünü olduğunu belirterek, tüm demokrasi güçlerinin birleşik direnişiyle karanlıkların aydınlığa dönüşeceğini topluma ilettili.⁴⁶⁴

TARIŞ olayları üzerine bir açıklama yapan CHP İzmir Gençlik Kolu Başkanı Musa Çam, polisin arama bahanesiyle işçilere saldırdığını, sağ görüşlü işçilerin TARIŞ'e yerleştirilmek istendiğini, TRT ile televizyonun olayları çarpıttığını ileri sürdü. CHP İl Başkanı Sedat Akman, yaptığı açıklamasında, TARIŞ olaylarının boyutlarından il yöneticilerinin sorumlu olduğunu, Vali ile Emniyet Müdürü'nün ocak başkanı, parti militanı gibi davrandığını belirtti. Öte yandan AP İzmir İlçe Merkez Başkanı Yavuz Onursal'da düzenlediği basın toplantısında, CHP yönetimi sırasında TARIŞ'e Marksist-Leninist bir düzen isteyen işçilerin alındığını, TARIŞ'te can güvenliği kalmadığını, bu olayların baş sorumlusunun TARIŞ Eski Genel Müdürü Erdinç Gönenç olduğunu ileri sürerek, TARIŞ'te bir süre üretimin durdurulmasını, TARIŞ' in militanlardan temizlenmesini ilgililerden istedi.⁴⁶⁵

TARIŞ'te işçilerin başlattığı direniş 9. günü doldururken, üretim kaybından doğan zararın 700-800 milyon liraya ulaştığı yağ stoklarının erimesi nedeniyle yurt genelinde yağ sıkıntısının başlayacağı ilgililer tarafından bildirildi. TÜRK-İş 3.Bölge temsilcisi Ertuğrul Bulmamış, militan işçilerin yağ ünitelerini tahrip ettiğini, olayların perde arkasındaki gücünün TKP olduğunu, İzmir'de gücünü yitiren bu örgütün 8 bin işçiyi sokağa dökerek yeniden güç kazanmak istediğini ileri sürdü.⁴⁶⁶

⁴⁶³“Tariş'te”, **Demokrat**,25 Ocak 1980,s.1-7

⁴⁶⁴ “İzmir'de”,**Demokrat**,26 Ocak 1980, S.1,7

⁴⁶⁵ “İzmir Barut Fıçısı”**Tercüman**,24 Ocak 1980,s.1-9

⁴⁶⁶ “Tariş'te Zarar”,**Tercüman**,30 Ocak 1980,s.1-10

TARİŞ işçi direnişi 26 Ocak'ta DİSK'in demokrasi mitingi ile yeni bir boyut kazandı. DİSK yöneticilerinin istemi ile bu direniş 31 Ocak 1980 günü kaldırıldı. İşçiler fabrikayı boşaltmadan üretime geçmek isteyince polis 7 Şubat 1980'de TARİŞ'e yeniden operasyon düzenledi. Polisle işçiler arasında üç saatlik bir çatışma yaşandı. Polis fabrikaya girerek, işçileri toplu halde Alsancak Stadyumuna götürdü. İşçilerin 2'si tutuklandı. Bu süreçte genel müdürlük işten çıkardığı işçilerin listesini gazetelerde yayımlattı. Polis İplik ünitesini boşaltmak isteyince Çiğli-Çimentepe' de halkın tepkisiyle, barikatıyla karşılaştı. Gültepe ile Altındağ semtlerinde oluşan topluluk polisi protestoya başladı. DİSK'e bağlı diğer işçi grupları da bir günlük direnişe başlayınca olayların çapı büyüdü. Gültepe Belediye Başkanı ile birlikte 400 kişi tutuklandı. İşçiler polisi etkisiz hale getirerek bir daha yağ kombinasını ele geçirdiler. İplik Fabrikası işçileri, barikatlar kurarak, "*TARİŞ'te faşistlere yer yok*" sloganı ile direnmeye devam ettiler. 14 Şubat günü İplik Fabrikası havadan ve karadan güvenlik güçleri tarafından sarıldı. Anons sonucu işçiler dışarı çıkarılarak, 270 kişi tutuklandı, ilerleyen süreçte olaylara karıştığı gerekçesiyle 200'e yakın işçiye dava açıldı.⁴⁶⁷

TARİŞ olaylarına ilişkin çok çeşitli yorumlar gazetelerde yer aldı. Uğur Mumcu, "*TARİŞ*" adlı yazısında, TARİŞ olaylarını başlatan kilit ismin TARİŞ Genel Müdür yardımcısı Aydın Tanyel olduğunu, MC Kabineleri sırasında TARİŞ'in MHP'nin işgali altına girdiğini, bu gerçeği AP İzmir Milletvekili Talat Asal'ın da saptamasından ötürü Demirel'e bu zorbalardan TARİŞ'in temizlenmesi için Aydın Tanyel'in görevden alınmasını isteyen bir mektup yazdığını, ancak Demirel'in Tanyel'i genel müdür yaptığını ileri sürdü. Yazar öte yandan faşist işgalin CHP yönetimiyle kırıldığına ülkücü militanların TARİŞ'ten atılmalarını içlerine sindiremediklerinden yeniden eyleme geçip TARİŞ'İ ele geçirmeğe çalışacaklarını bu açıdan işçilere uyanık olunmasının gerektiğini şu tümceleriyle ilettiler: "*Çünkü Biliniyor: Kurt Dumanlı Havayı sever.*"⁴⁶⁸

Demirtaş Ceyhan, "*Tariş İşçilerine Selam*" adlı yazısıyla, sağcı basının bilinçli olarak TARİŞ olayları üzerinde spekülasyon yaptıklarını, işinden haksız yere atılmış işçilerin direnişini bir ihtilal provası olarak nitelendirdiklerini, AP yönetiminin kendi politikalarına uygun kişileri kilit görevlere getirdiğini belirtti. CHP'nin, AP' nin bu

⁴⁶⁷ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, VII.cilt,s.2300,2301

⁴⁶⁸ Uğur Mumcu, "Tariş", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1980, s.-, 11

tür uygulamalarına sessiz kaldığını yazan Ceyhun, TARİŞ olaylarının planlı sistemli bir politikanın ürünü olduğuna, buradaki olaylar biter bitmez faşistlerin aynı şekilde başka odaklara yöneleceğine değinerek TARİŞ olaylarını “ülkeyi faşistleştirme girişiminin bir aşaması” olarak yorumladı.⁴⁶⁹

Nazlı Ilıcak, “*Tariş Olayları*” adlı yazısıyla, TARİŞ olaylarını başlatan sürecin kronolojisini çıkardı. TARİŞ kadrolarına militanların yerleştirilmesine 1.MC yönetimi sırasında genel müdür Orhan Davut tarafından başlanıldığını, 2.MC yönetimi sırasında bu uygulamanın hız kazandığını, Orhan Davut’tan sonra işe başlayan Aydın Tanyel’in 2000 işçiyi işten çıkararak, boşalan kadrolara sağ görüşteki kişileri yerleştirdiğini, işçi sayısını 2000’den 3000’ne çıkardığını, Aydın Tanyel’den sonra göreve başlayan Erdiç Gönenç’in yönetimi sırasında 4000 olan işçi sayısının 7500’e çıkarıldığını belirtti. Yazar bu süreçte TARİŞ’in çeşitli sol fraksiyonların üssüne dönüştüğünü, bir kurtarılmış bölge konumunda olan TARİŞ’in kurtarılması gerektiği için 22 Ocak 1980’de polisin operasyon yaptığını ileri sürerek, öte yandan Milliyet Gazetesini, 23 Ocak günü yayımladığı TARİŞ Olayları’na ilişkin yazıyı gerçek dışı olduğu gerekçesiyle eleştirdi.⁴⁷⁰

Oktay Ekşi, “*Hayır*” adlı yazısıyla, CHP Lideri Ecevit’i TARİŞ olaylarına ilişkin yaptığı açıklamalarla, yönetim ile çıkar çevrelerinin içte, iç savaş dışta, soğuk savaş söylemleri ile gündemi değiştirmeye çalıştığını ancak askerin niçin TARİŞ’e girdiğini, fabrikada silahın işi neydi gibi konularda açıklama yapmadığını ve Ecevit’in yer altı örgütlerinin yanında yer aldığını ileri sürdü.⁴⁷¹

Yasin Hatipoğlu, “*TARİŞ Kurtarıldı*” adlı yazısıyla, TARİŞ Kurtarıldı manşetini atan yönetim yanlısı gazeteyi adını vermeden eleştirdi. Bu gazetenin sevincinin gülünç olduğunu, TARİŞ’in sağ sol ayrımı yapılmaksızın her kesimin cirit attığı bir provokatör yuvası olduğunu ileri sürdü:

“...Devede kulağı bile olmayan basit bir operasyon, ‘Tariş Kurtarıldı’ heyecanıyla anons etmek hem gülünçtür.Hem ibret vericidir.”⁴⁷²

⁴⁶⁹Demokrat,16 Şubat 1980,s.4

⁴⁷⁰Tercüman,15 Şubat 1980,s.1-10

⁴⁷¹Hürriyet,16 Şubat 1980,s.3

⁴⁷²Milli Gazete,19 Şubat 1980, s.2

2.3.7 Fatsa Olayları ve Gelişmeler

Çorum'da 4 Haziran günü olaylar olurken, ölümlerin yaralıların olduğu, evlerin ateşe verildiği bir süreçte, Başbakan Demirel, “*asıl olaylar Fatsa'dadır*” diyordu. Kimilerine göre Fatsa, “*Küçük Moskova*”, kimilerine göre ise “*kurtarılmış bölgedir.*” *Kimi Fatsa'yı vatan topraklarına katacağız* derken kimileri ise “*Fatsa gözden çıkarıldı*” diyordu. Devlet yetkilileri de Fatsa'nın geri alınacağı kanısındaydı. Derlenen bilgilere göre Fatsa ve Çamaş'ta son bir ay içinde 16 ölü ve çok sayıda yaralama olayı ile 18 Haziran ve 2 Temmuzda güvenlik kuvvetleriyle 5,6 saatlik çatışmalar olmuştu. Ordu Valisi Reşat Akkaya'ya göre ilçede anarşi vardır ve bu anarşinin kaynağı da “Devrimci Yol” adlı bir illegal sol bir örgütün etkinliğidir. İlçeyi yönettiği ileri sürülen Belediye Başkanı Fikri Sönmeze göre de, Fatsa'da yaşanan olayların sorumlusu Vali Akkaya'dır. Sönmez, Valinin göreve geldiğinden beri İlçede sağı güçlü duruma sokmak için etkinlikte bulunduğunu, son olarak da günde 12 Ameliyat yapan Doktor İbrahim Varnalığı görevden aldığını ileri sürdü.⁴⁷³

Öte yandan, 12 Eylül öncesi Türkiye her gün birkaç terör eylemi ile karşı karşıya kalırken, Vali Akkaya'nın söyleminin tersine Fatsa İlçesi'nde huzur, güven dolu günler yaşandığını, CHP, AP, MSP İlçe Başkanları basına açıkladılar.⁴⁷⁴ Yapılan açıklamalarda, AP İlçe Başkanı Lütfi Topaloğlu, Fatsa ile ilgili bazı İstanbul Gazeteleri'nin gerçek dışı yazılar yazdıklarını, CHP İlçe Başkanı Feridun Karamolla, bazı çevrelerin ileri sürdüğüne göre Fatsa'da komünist işgal olmadığına, “*asker gelebilir, arama yapabilir, halk yaşantısından memnundur. Önemli olan da budur*” biçimindeki açıklamayla ortaya koyuyordu. MSP İlçe Başkanı Cevat Kibar ise, bazı gazetelerde Fatsa için yazılan haberlerin halkın tepkisine yol açtığını, ilçede huzursuzluk olmadığını belirtti.⁴⁷⁵ Kibar, ayrıca ilçeye ilgili çıkan olumsuz haberlerin amaçlı ve bazı çıkarıcı kişilerin ürünü olduğunu, kimsenin kimseye yan gözle bakmadığı, hiçbir baskının yaşanmadığını açıklamasına ekleyerek, yöneticilerin ilçeye gelerek durumu yerinde görmelerini, fısıltı gazetelerine önem vermemelerini istedi.⁴⁷⁶

⁴⁷³ **Hürriyet**,9 Temmuz 1980,s.10

⁴⁷⁴ **Milliyet**,11 Temmuz 1980,s.10

⁴⁷⁵ **Cumhuriyet**,11 Temmuz 1980,s,1-9

⁴⁷⁶ **Akşam**,11 Temmuz 1980,s.1-7

DEV-YOL Liderlerinden Oğuzhan Müftüoğlu'na göre, toplumsal terör eylemlerinin, karışıklığın uç noktaya ulaştığı süreçte söz, karar ile yetkinin halka verileceğine ilişkin halka söz veren Fikri Sönmez, belediye başkanı seçildi. Seçimlerden sonra her parti temsilcisinin de bulunduğu 11 değişik halk komitesi kuruldu. Fatsa halkı bu komiteler aracılığıyla sorunlarını çözümleyip, Karaborsaya, tefeciliğe karşı savaş açtılar. Dört yılda yapılması olasılık dışı olan, Fatsa Sokakları “Çamura Son” kampanyası ile bir hafta içinde yapıldı. Kumarhanelerin kapısına kilit vuruldu. Halkın birleşik direnciyle karaborsacı, tefeci, kumarcı ilçeyi terk etti. Karaborsa ile yüksek fiyatla satılmak için saklanan yağ stoklarının kapısı kırılarak halka parasız dağıtıldı. Kültürel etkinlikler başlatıldı. 7 den yetmiş herkesin katıldığı Fatsa Şenlikleri düzenlendi.⁴⁷⁷

Bir sava göre, bu süreçte başkan Fikri Sönmez, halk yönetimi kurduğunu açıkça söyledi. Fatsa ilçesine girişler çıkışlar,” *Devrimci Yol*” adlı bir siyasi örgütün öncülüğünde kurulan komitelerin denetimindedir. Basın bile sorgulanarak, içeriye alınırdı. Bu uygulamayı Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren de duymuştu:

Evren:*Samsun'dan helikopterle geçiyoruz.Orda bize ne dediler biliyor musunuz? Efendim helikopteriniz Fatsa'dan geçerken yüksekten geçsin, aşağıdan ateş edebilirler dediler.*”⁴⁷⁸

Ancak, incelemelerde bulunmak üzere Fatsa'ya giden Kenan Evren ile THA muhabirleri ilçede durumun sakin olduğunu, kimsenin sorgulanmadığını, herkesin işinin başında olduğunu gördüler. Fatsa'da 1975 ve 1976'ta hiç kimse yaşamını yitirmezken, 1978'de 3, 1979'ta 6, 1980 Temmuzunda 11 kişi terör eylemlerinden yaşamını yitirdi. Yönetim, Hassas Bölgeler toplantısında, küçük terör odağı olarak imlediği Fatsa'da ilerde daha büyük sorunlara yol açmaması için bir operasyon yapılmasına karar verdi.⁴⁷⁹Çünkü Fatsa, yönetime göre ayrı bir Cumhuriyet'tir. Kesinlikle bu yapılanma önlenmelidir. Nitekim bir sıkıyönetim toplantısında Süleyman Demirel şunları söyledi:

“Fatsa'da meydana gelen olay Fatsa Cumhuriyet'i olayıdır. Orada devlet yoktur. Seyirci kalmıştır. Henüz Fatsa'nın başındayız, kökünde Kızıldere vardır.Bu mesele bırakılmaz

⁴⁷⁷ Oğuzhan Müftüoğlu, *12 Eylül ve Türkiye Gerçeği*, s.358-359

⁴⁷⁸ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, s.155

⁴⁷⁹ *Milliyet*, 10 Temmuz 1980, s.6

*„bırakılırsa yüz Fatsa çıkar”*⁴⁸⁰ Süleyman Demirel’in “ *Çorum’u Bırakın, Fatsa’ya bakın*” söylemi özünde 1978 Mayıs ortalarında Samsun’da yaptığı konuşmasıyla da ilintilidir. Çünkü orada” *Halk komünizmin ayak sesini duymaya başladı*” demişti.⁴⁸¹ CHP Başkanı Ecevit, önemsiz olayların yaşandığı Fatsa’da yönetimin operasyon kararını, Çorum Olayları’nı gündemden uzaklaştırma yöntemi olarak değerlendirdi. Gazetecilere yaptığı açıklamasında Ecevit, Süleyman Demirel’in ülkeye faşizmi yerleştirmeğe çalıştığını ileri sürdü.⁴⁸²

11 Temmuz 1980 günü Fatsa’da operasyon yapıldı. Ordu Jandarma Alay Komutanlığı’nın yürüttüğü operasyon sırasında sokağa çıkma yasağı uygulandı. Operasyona çevre illerden gelen polislerin yanı sıra yüzleri maskeli sivil giyimli kişiler de katıldı. Yapılan aramalarda, 22 tabanca, 7 av tüfeği, çok sayıda mermi ile aranan bazı kişiler ele geçirildi. Operasyon sırasında 300 kişi tutuklandı. Tutuklananlar arasında Fatsa Belediye Başkanı Fikri Sönmez de vardı. Aramalar sırasında hiçbir yasaklanma kararı bulunmayan kitaplar da toplatıldı.⁴⁸³

Fatsa Operasyonu’nun ikinci gününde tutuklananların sayısı 390’a yükseldi. Bu süreçte operasyona katılan sivil giyimli, yüzleri maskeli kişilerin bir yıl önce ilçeden ayrılan ülkücü militanlar olduğu, bu kişilerin Fatsa’da çeşitli yaralama olaylarını gerçekleştirdikleri halk tarafından doğrulandı. Bu kişiler ileri sürüldüğüne göre 15 gün önce ilçeye getirtilmişti.⁴⁸⁴

Vali Akkaya, operasyonla ilgili bilgi verirken,

“Devleti Fatsa’ya getirdik.Fatsalılara aradıkları huzuru getirdik.Fatsalılar artık suskunlar zümresi olmaktan kurtarıldı.” Biçimindeki açıklamasında operasyon sırasında herhangi bir mukavemetin olmadığını da sözlerine ekledi.⁴⁸⁵ Vali sonraki açıklamasında da şunları söyledi:

“Kendi güçlerini devletin gücünde, kendi düzenlerini Anayasa düzeninden üstün görenler Fatsa Operasyonundan ibret almalıdır.Şu ana kadar 400 aşırı solcu DEV-YOL militanı gözaltına alındı.Fatsa’da komünist bir düzen kurarak halka aylarca kan

⁴⁸⁰ Pertev Aksakal,**Fatsa Gerçeği**,Ankara,Penta Yayıncılık,2007,s.51

⁴⁸¹ Cüneyt Arcayürek,**Demokrasinin Sonbaharı**, s.453

⁴⁸² “Ecevit” **Cumhuriyet**,12 Temmuz 1980,s.1-9

⁴⁸³ “Fatsa Operasyonu”,**Cumhuriyet**,12 Temmuz 1980,s.1-5

⁴⁸⁴ “Fatsa’daki,13 Temmuz 1980,s.1,5Milliyet 13 Temmuz 1980,s.10

⁴⁸⁵**Tercüman**, 12 Temmuz 1980,s.12

kusturanları ve olayın ele başlarını yakaladık.Fatsa'da operasyonlar genişletilerek sürdürülüyor.....Fatsa halkı kuşkulansın artık.Çünkü Fatsa'da devlet vardır.”⁴⁸⁶

Fatsa olayları üzerine bir açıklama yapan CHP Lideri, Bülent Ecevit, *devletin maskeli muhbirler kullandığı şimdiye kadar hiçbir hukuk devletinde görülmemiştir.Kara maskeli muhbirlerle Fatsa'da operasyon yapılmış olması ve bu şekilde operasyonlarla artık hükümetin maskesi inmiş, faşizmin kara yüzü ortaya çıkmıştır”* dedi. Ecevit ayrıca Demirel yönetiminin şiddet eylemlerine yönelik uygulamasının taraflı olduğuna değindiği açıklamasında, *“Başbakan Demirel'in Yozgat'ta bir faşist işgalin söz konusu olmadığını hatırlatarak, Yozgat'ın nasıl faşist işgal altında bulunduğunu Türkiye'de bilmeyen kimse yoktur.”*dedi.⁴⁸⁷

Basına bir açıklama yapan CHP Ordu Milletvekili Ertuğrul Günay, Ordu Valisi Reşat Akkaya, ilde, ilçede taraflı davranışlarla kargaşa çıkardığını, MHP'ye Ünye'yi işgal ettirdiğini, Fatsa Operasyonuna katılan Ülkücü militanlar hakkında gıyabi tutuklama kararı olduğunu, valinin bu gerçeği önce yadsıdığını, militanlar mahkemece tutuklanınca TRT' deki açıklamalarında düşünce değiştirdiğini, Vali ile Genelkurmay Başkanı geldiğinde ilgili komutanları atlayıp, MHP İl başkanı ile ileri gelenlerini Genel kurmay Başkanının konvoyuna yerleştirdiğini, maskeli kişiler konusunda kim diye sorduklarında devlet sırrı olduğunu, *”bilgi almak için biz kadınları, kızları ilgili kişiyle aşk yapması için göndeririz “*dediğini ileri süren Günay, ayrıca valinin aşk yaptırma yöntemini faşist bir yöntem olarak değerlendirdi.⁴⁸⁸

Fatsa operasyonu öncesi Hergün Gazetesi *“Askeri Birlikler operasyon yapıyor. Fatsa'da Devlet Hakimiyeti kuruluyor.”* manşetiyle okuyucusuna ilettili. Fatsa' yı yasa dışı eylemlerin yatağına çeviren DEV-YOL adlı örgütün bir halk ordusu kurduğunu, aylarca bu ilçeye silah yığınağı yapıldığını bu örgütün CHP tarafından kollandığını, başta Ordu Milletvekili Ertuğrul Günay'ın bu örgütün baş koruyucusu olduğunu, ilçeye operasyon yapılacağını belirtti.⁴⁸⁹ Operasyon sürecinde *“Fatsa'da dağ taş adım adım aranıyor”* manşetini kullanan gazete Fatsa operasyonunda tartışmalara yol açan maskelerin siyasi polis tarafından kullanıldığını, tankların

⁴⁸⁶ **A.e**,13 Temmuz 1980,s.12

⁴⁸⁷ **Dünya**,15 Temmuz 1980,s,1-5

⁴⁸⁸“Ordu Valisi,”**Cumhuriyet**,19 Temmuz 1980,sh.5

⁴⁸⁹ **Hergün**, 10 Temmuz 1980, s.1-7

kullanılmadığı operasyonun çok başarılı olduğunu, gözaltına alınanların 500'ü aştığını, gözaltına alınanlar arasında CHP, MSP, CHP İlçe Başkanlarının da bulunduğunu kamuoyuna ilettili.⁴⁹⁰

Öte yandan Fatsa Operasyonları sırasında gazetecilerin çektiği fotoğraflar operasyonu yöneten Ordu İl Jandarma Komutanı İbrahim Karakaya'nın dikkatini çekince kimlik sorgulaması yaptırıldı. Yapılan sorgulama sonucu Fatsa operasyonuna katılan ülkücülerden Yılmaz Gezer, Ahmet Hoşgönül, H.İbrahim Kavcı, ve Şenel Güvel'in daha önce Fatsa'daki eylemlerinden ötürü Fatsa Sulh Ceza Mahkemesinde haklarında gıyabi tutuklama kararı olduğu anlaşıldı. Yüzleri maskeli olan bu 10 ülkücü için Vali Reşat Akkaya "*Maskeler devletin sırrıdır*" diyerek, bu kişilerin ülkücü olduğu savlarını yalanladı.⁴⁹¹

Bu süreçte, Milli Güvenlik Kurulu(MGK) toplantısı Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil' in Başkanlığı altında toplantı yaptı. Toplantıda, MGK, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması ve sıkıyönetim komutanlarının yetkilerinin artırılmasına ilişkin yasanın bir önce çıkarılmasını işbaşındaki yönetime önererek, anarşinin üstüne etkin bir biçimde gidilmesini de yönetimden istedi.⁴⁹²

Bilim adamları, demokratik kitle örgütleri ile hukukçular Fatsa operasyonunu yayımladıkları bildirimlerle kınadılar.

Prof.Ruşen Keleş(SBF) "*Fatsa'da örneği görülen halk komiteleri halkın yönetime katılmasının bir aracıdır.*"

Prof.Fehmi Yavuz(SBF) "*Başarılı bir yönetim örneği verdiği izlenimi edilen Fatsa'da gelişen olaylar düşündürücüdür.*"

Asistan Can Hamamcı(SBF) "*Fatsa'da yerel yönetimin özerkliği iktidar tarafından çiğnenmiştir.*"

ODTÜ Öğretim üyesi Raşit Gökçeli: "*Fatsa'da noktalanan, bireylerin özgür iradeleriyle yönetimi belirleme hakkıdır.*"

Mimarlar Odası: "*Fatsa Operasyonu halk iradesine indirilen darbedir.*"

TYS: "*Fatsa'da uygulanan insanlık dışı tutum hükümetin faşist kimliğini ortaya koymuştur.*"

⁴⁹⁰ A.e,13 Temmuz 1980,s.1-7

⁴⁹¹ Cumhuriyet,16 Temmuz 1980,s.1-9

⁴⁹² A.e,16 Temmuz 1980,s.1-9

CHP Gençlik Kolları:”Çorum’da insanlar öldürülürken, AP azınlık iktidarının Fatsa’da olaylar yaratması toplumumuza ve bu ülkeye ihanettir.

Çağdaş Hukukçular Derneği: *Fatsa’da anayasa fiilen çiğnendi.*”⁴⁹³

İlerleyen süreçte Fatsa Operasyonu’nu yöneten Vali Akkaya’nın Fatsa’yı devrimcilerden temizlemek için MHP Genel Başkanı Türkeş’ten silah ile militan isteyen mektupları ortaya çıktığı ileri sürüldü.⁴⁹⁴ Bu konuya ilişkin eleştiriler yazıldı:

“Karadeniz’in kıyılarından yükselen Eylül İmparatorluğu’nun görünmeyen elleri 12 Eylül öncesine dayanıyordu.Neyin kurtarılmaya çalışıldığı, artık çok iyi anlaşılıyordu.Akkaya ve onun gibi düşünenler için her yol geçerliydi.Devlet de Fatsa’ya her yol denenerek sokulacaktı.İçişleri Bakanlığı dururken, MHP Genel Başkanından yardım diliyordu. Devleti Fatsa’ya sokan Vali.”⁴⁹⁵

Ardından Fatsa’da maskeli kişilerden biri olan, Yılmaz Gezer’in İstanbul’da otomobil çalıp satan bir şebekenin şefi olarak yakalandığı haberi duyuldu. Gezer, Fatsa operasyonuna katıldığını, daha önce Fatsa’da polis öldüren bir sanığın yakalanması için güvenlik güçlerine bilgi verdiğini söyledi.⁴⁹⁶12 Eylül 1980 sonrası maskeli kişilerden iki kişinin daha kimliği basına yansdı. Dursun Mehmet İnal adlı kişinin daha önce Bafra’da bir öldürme eylemi olduğundan ötürü, öteki maskeli kişilerden olan Fevzi Keskin’le birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığınca tutuklandı.⁴⁹⁷

Fatsa olgusu, bir gerçeklik olarak basının köşe yazılarına konu oldu, tepkiler duyuldu. İşte Örnekleri:

“Evet Fatsa Belediyesi,halk komitelerine danışarak....Fatsa’nın çamur sorununu çözmüştü.Türkiye’nin battığı çamurlardan hiçbirinin halkından gelemeden bula bula bir garip Fatsa’nın hakkından gelmeye çalışmak,Demirel’e şeref kazandırmayacak her halde⁴⁹⁸

“Fatsa aramalarında görülen çoraplı maske giymiş tipin ne biçim yaratık olduğu ortaya çıkmalıdır....Polisle yani devletle birlikte çalışan yüzü maskeli insanlar Latin Amerika

⁴⁹³ **Demokrat**,16 Temmuz 1980,s.1-7

⁴⁹⁴ Mehmet Ali Birant,**12 Eylül Türkiye’nin Miladı**,s.157

⁴⁹⁵ Erbil Tuşalp,**12 Eylül İmparatorluğu:Doğuşu ve Yükselişi**,Ankara,Bilgi Yayınları,1988s.123

⁴⁹⁶ “Fatsa’daki Maskelilerden biri”**Milliyet**,21 Kasım 1980,s.10

⁴⁹⁷ Fatsa Operasyonu Muhbiri,**Milliyet**,13 Ocak 1981,s.1-10

⁴⁹⁸ Mümtaz Soysal,”Fatsa Ayıbı”,**Milliyet**,15 Temmuz 1980,s.2

*Diktatörlüklerinin ürünüdür....Daha doğrusu,Hitlerin iktidara gelmeden önceki kullandığı taktik,Güney ve Orta Amerika'nın zorbalık rejimlerinde resmileştirilmiş devlet kandı altına alınmıştır.*⁴⁹⁹

*"...Fatsa'daki yüzü maskeli Vali yardımcuları olay, bu hükümetin teröre karşı savaşımındaki kara maskeyi de ortaya koymuştur.Bu arada Milliyetçiler suç işlemez kafasındaki hükümetin bir maskesi daha düşürülmüştür.Mamak cezaevinden iki idam hükümlüsü iki ülkücünün kaçırılış olayı ile,"*⁵⁰⁰

Milliyet Gazetesi yazarı Nilgün Alacakaplan, "İktidar kabuğu ve Fatsa "adlı yazısında, AP ile onunla bütünleşen siyasal güçlerin Fatsa'da demokrasi ölçülerine uygun olarak halkın özgür istenci ile kurulmuş bir yerel yönetimi önce ortadan kaldırmak, sonra da yok saymak yaklaşımında olduklarını ileri sürerek, tepkisini .. "Olmaz Öyle Şey" biçimindeki sözleri ile AP' ye yönelik eleştirisini de,"*Hem yönetimde olacaksın hem de yönetimin yapmak zorunda olduğu görevleri askıya alacaksın, ancak yönetimde bulunmanın hak ve hukukunu kendin için koşulsuz uygulayacaksın"* biçimindeki yorumu ile dile getirdikten sonra, "Bin kere Olmaz" diyerek tepkisini bir kez daha yineledi.⁵⁰¹

Hürriyet Gazetesi yazarı Oktay Ekşi, "Fatsa'dan herkes ders almalı" yazısıyla Fatsa'da devletin olmadığını, yönetimin bağımsız belediye başkanı ile sol militanlarca kurulmuş halk komitelerinin eline geçtiğini, nokta operasyonu ile Kurtarılmış bölge rezaletine son verildiğini, Türkiye'de öteki illerde hatta İstanbul'un Mecidiyeköy ve başka semtlerinde de bu tür yapılanmaların olduğunu, bu yerlere de operasyon yapılmasının gerektiğini vurgulayarak, Başbakan Süleyman Demirel'e gönderme yaptı. Yazar, göndermesinde, Çorum olaylarında devletin otoritesinin sağ militanlar tarafından tahrip edilip edilmediği biçimindeki soruya Başbakanın *bizim yönetimimiz canileri korumaz.Olayları saptırmanın bir anlamı yok"* gibi yetersiz yanıtlarla olayı geçiştirmeğe çalışması durumunda, başarıya ulaşmasının olasılık dışı olduğuna, ayrıca Fatsalıların illegal bir yönetim yapısını benimsenmesinden ders alınması gerektiğine de değindi:

"Çünkü halkımız onlara biz bizim sorunlarımıza çözüm bulacak, bize kulak verecek ve etkinliğini gösterecek adil bir yönetim arıyoruz şeklinde bir mesaj

⁴⁹⁹ Mümtaz Soysal,"Çorum"**Milliyet**,16 Temmuz 1980,s.2

⁵⁰⁰ Örsan Öymen,"Yumurtanın Çürüğü",**Milliyet**,21 Ağustos 1980,s.7

⁵⁰¹ **Milliyet**,16 Temmuz 1980,s.9

vermektedir. Bütün Türkiye’de yeni Fatsalar oluşmadan bu mesajı almak ve etkin ve adil devlet yönetimiyle vatandaşın ihtiyacına cevap vermek tek çıkış yoludur.”⁵⁰²

Hergün Gazetesi yazarı Kayıhan Batu yayımladığı “Önce Yılanın Başı” adlı yazısında Fatsa’da illegal sol örgütlerin ilçeyi yönettiğine, ilçenin devrimcilerin karargahı olduğuna, halka baskı uygulandığına, devletin hala militanların, devrimci şiddeti uygulayanların yeterince üstüne gitmediğine değindi ve yapılan operasyona karşın sol örgütler başka bir yerde bir araya gelip aynı devrimci şiddeti uygulayabilecekleri olasılığından ötürü yılanın başını ezmekten başka seçeneğin kalmadığını yazdı:

“Aslında yapılacak ilk iş devrimci şiddeti planlayan, ona kafası ve kesesi ile arka çıkan militan besicilerini entegre etmektir.Yılanın başını ezemedikten sonra Fatsa çevrilmiş, ilçeye girilmiş, sanıklar yakalanmış silah depoları ortaya çıkarılmış hepsi boştur, bunlarla bir şey değişmez! Yarın Fatsa’da değil başka bir yerde bir araya gelebilir ve yeni bir devrimci şiddet lideri bulabilirler. Evet, yılanın başını ezmeliyiz başka çare kalmadı.”⁵⁰³

Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak,”Fatsa’da Olay Var mı?” adlı yazısıyla, Fatsa’nın Rusya’ya yakın bir ilçe olduğu için pilot bölge olarak seçildiğine, Fikri Sönmez’in dükkanının THKP-C irtibat merkezi olduğuna, DEV-YOL adlı yasa dışı örgütün Şili’de Allende’den esinlenerek, ilçede halk komiteleri kurduğuna, CHP Lideri Bülent Ecevit’in tüm bunlara karşın büyük bir duyarsızlıkla olay yoktur dediğine dikkati çekerek, Fatsa’da yapılan operasyonun gerekliliğini şu tümceleriyle özetledi:

“Türkiye semalarında orak çekiçli değil ayyıldızlı bayrağın dalgalanmasını isteyenler için Fatsa’da olay vardır. Komünistin kızılına değil bayrağının altına sevdalananlar için Fatsa’ da olay vardır.İstiklal Marşı’ni Enternasyonal Marşı’na tercih edenler için, Fatsa’ da olay vardır.Bu hayasızca akını durdurmak için elbette devlet kuvvetleri Fatsa’ya girecektir. Girmiştir de...”⁵⁰⁴

Cumhuriyet Yazarı İlhan Selçuk “Dişini Çektirenlerle gözü ağrıyanlar “adlı yazısında, Ordu Valisi’nin ilçeye devleti getirilerek, Fatsalıları suskun bir kitle

⁵⁰² **Hürriyet**,12 Temmuz 1980,s.3

⁵⁰³ **Hergün**,12 Temmuz 1980,s.2

⁵⁰⁴ **Tercüman**,13 Temmuz 1980,s.1

olmaktan kurtarıldı iddiasının gerçekçi olmadığını ileri sürerek, tepkisini *Fatsalılar evlerinde arama emri olmadan giren yüzleri maskeli kişileri görünce karşılarında devleti gördüklerine inanmışlar mıdır ?* sorusuyla pekiştirerek, “*Devlet Maske Takmaz*” biçiminde bir yorum yaptı. Yazar, Fatsa olayları ilişkin olan, neler oluyordu, neler oldu, neler olacak sorularının gündemde olduğunu, gerçeklerin ortaya çıkarılmasına değindi:

“Sorulara yanıt vermek için önce soğukkanlı ve yansız bir yaklaşım gerekli. Türkiye’de bugün Belediye Başkanı Terzi Fikri’nin adı dillerde dolaşıyor. Kimi sağcı çeteye göre bu adam bir çete reisi ve derisi yüzülecek bir anarşist...Ama kimine göre bu adam halkla bütünleşmenin, sosyal adaletin simgesi....Fatsa’da halkın hizmetleri tıkır tıkır işliyor muydu? Dengeli bir toplumsal yaşam mı söz konusuydu.Yoksa baskı, korku rejimi mi vardı?Bu soruların karşılığını ne silah ne top verebilir, ne tank, ne top....Ne de ordu Valisi.Bu soruların karşılığını Anayasal devlet düzeninde bağımsız yargıç verebilir. Fatsa’ya olan eğilimini, ”Ne bileyim? Süleyman Bey, Fatsa’ya bunca tepki gösterdiğine göre belki de yaşam Fatsa’da yaşam düzenli ve ucuzdu” sözleriyle Demirel’i eleştirdi.⁵⁰⁵

İlerleyen süreçte, Eşitlik ve Demokrasi Partisi Genel Başkanı Ziya Halis,Fatsa’da Evren Caddesi’nin adının Fikri Sönmez olarak değiştirilmesi için Belediye Başkanlığı’na başvurulduğunu kamuoyuna duyurdu.⁵⁰⁶

2.3.8 Kudüs Mitingi

23 Temmuz 1980’de İsrail’in Kudüs’ü başkent ilan etmesi İslami kesimi yasa boğdu. Parti tabanının yönelimlerine, beklentilerine yanıt vermek Milli Selamet Partisi’nin yetkililerince partinin geleceği için önemli görüldüğündendir ki, -bu gerçek tüm siyasi partiler içinde geçerlidir.- Konya’da İsrail’i kınamak için bir miting düzenlediler. Bu mitinge 100 binin üstünde kişi katıldı. Bazı kişiler şalvar, sarık, cübbe giyerek ellerinde Arapça yazılı pankartlarla, ”*dinsiz devlet yıkılacak elbet*”,*şeriat gelecek vahşet bitecek*” sloganlarını atarak topluluğu coşturdu. Ardından Ulusal Marş’ın söylenmesi sırasında bazı kişilerin yere oturdukları, Ulusal Marşımız’ı yuhaladıkları görüldü.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Cumhuriyet,14 Temmuz 1980,s.2

⁵⁰⁶EDP,”Fatsa’da Evren Caddesi,*Gazete Yol*,15 Ekim 2010,s.1

⁵⁰⁷ Yavuz Donat,” Al sana Derin Devlet”,*Sabah*,11 Şubat 2007,s.27

Konya Mitingi'nin göze çarpan yönü, din eksenli olmasıdır. Necmettin Erbakan'ın bulunduğu kürsünün önünden geçen MSP'liler İtfaiye alanından tek bir çekerek geçerlerken, “*Mücahit Erbakan, Vur de vuralım, Öl de Ölelim, Cihada Hazırız,*” sloganlarını attılar. Oysa ki, 1925’ de TBMM’de onaylanan “Hiyanet-i Vataniye Kanunu’nun birinci maddesi şu yaptırımını içerir: *Dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasi gayelere esas ve alet ittihaz maksadıyla cemiyetle teşkili memnudur. Bu kabil cemiyetlere dahil olanlar haini vatan olunur.*”⁵⁰⁸ Bu nedenle Atatürk’ün yaşama geçirdiği TC Anayasası’nın Laiklik ilkesine Konya Mitingi’nde karşı gelindiğine ilişkin görüşler ileri sürülerek, tepkiler verildi.⁵⁰⁹

AP Genel Sekreteri, Nahit Menteşe tepkisini şöyle dile getirdi:

*“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası komünizme ve teokratik devlet telakkisine kapalıdır. Allah sevgisiyle, korkusuyla dolu vicdanların hür olması, AP’ nin öteden beri savunduğu bir ilkedir....MSP ise Müslümanlığı kendi inhisarında saymakta bu yolda akıl almaz çılgınlıklar yapmaktadır. Nifakın ta kendisidir.”*⁵¹⁰

Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu üyesi Fahri Coker mitingi laiklik karşıtlığı olarak yorumladı. Cumhurbaşkanlığı kontenjan grubu da Cumhuriyet’e saldırı nitelediği taşıdığı gerekçesiyle, Konya Mitingi’ne olan tepkilerini bir bildiri ile yayımladılar. Bildiride tüm partiler, “*Laik Cumhuriyet’i Koruma Andı*” oluşturmaya çağrıldı.⁵¹¹

CHP Senato Grup Başkanvekili Erdoğan Bakkalbaşı ile Konya Milletvekili Ahmet Çobanoğlu, mitingi düzenleyenleri Humeyni özlemcisi olarak nitelendir diler.⁵¹²

Konya Mitingi’ne yönelik tepkiler üzerine bir değerlendirme yapan Uğur Mumcu, MSP’ nin daha önce 31 Mart’ta Sivas’ta Konya’ya benzer bir miting düzenlediğini o süreçte, politikacıların olaya sessiz kalmasını eleştirerek, tepkisini, *Sivas’ta Sus, Konya’da bağır....Nasıl Atatürkçülük sizinki öyle...*” sözleriyle dile getirdi..⁵¹³

⁵⁰⁸ **Zabıt Ceridesi**,c.14,celse 2,içtimai 64,2521341

⁵⁰⁹ **Cumhuriyet**,8 Eylül 1980,s.1-5

⁵¹⁰ **Milliyet**,8 Eylül 1980,s.1-6

⁵¹¹ **Cumhuriyet**,8 Eylül 1980,1-5

⁵¹² **A.e, 9 Eylül 1980,s.5**

⁵¹³ **Cumhuriyet**,11 Eylül 1980,s.-,9

Konya Mitingi'ne ilişkin olarak Millet Gazetesi'de sert tepki verdi. Gazete, "Hesabı Sorulmalı" adlı yazısında, MSP'nin mitinglerinde sık sık bu tür olaylarla karşılandığını, Türk Bayrağı yerine bir gerilla yuvası olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bayrağının taşındığını, her defasında MSP'nin olayı "ajanların işidir" ya da "Akıncılarla ilişkimiz yok" gerekçesiyle örtbas ettiğini, MSP'nin cezalandırılmasını istedi:

*"Bu alçaklığın, bu kahpeliğin hesabı sorulmalı, Türk Vatanında Türk'ün 'İstiklal Marşı'na" hakaret eden bedbahtlara en ağır ceza verilmelidir. Türk Kamuoyu güvenlik kuvvetlerinden ve adli makamlardan bunu beklemektedir."*⁵¹⁴

Son Havadis Gazetesi yazarlarından Abdullah Uraz,"Gensoru Sonrası" adlı yazısında Türk Basını'nın Konya Mitingi'nde görülen olayları basit bir olay gibi geçiştirdiğini, CHP ile Atatürkçüler' in olaya gereken tepkiyi göstermediğini, AP ile Süleyman Demirel'in olayın üstüne gittiğini ileri süren açıklamasında adli makamlara gönderme yaptı:

*"Konya'da miting yapıp da televizyonda 'biz tertip etmedik' diye kaçanları Türk Savcuları 'Takibat yapıyoruz' diye söyleyip işi unutturmamalıdır."*⁵¹⁵

Konya Mitingi'ne tepki veren gazetelerden biri de Aydınlık Gazetesidir. Gazete "Yobazlığın Daniskasını Siz Yapıyorsunuz!" adlı yazısında, hem AP'yi hem CHP'yi eleştirdi. Yazıda Konya'da bir Ortaçağ tablosu görüldüğünü, kırk yıldır Atatürk'ü, laikliği, Kemalist Devrimleri Türkiye Tarihi'nden silmeğe uğraşısında olan Demokrat Parti'nin halefi AP'ye, CHP'nin de destek verdiğini, yobazlığın son yıllarda silahlı eyleme geçtiğini, Maraş'ta, Sivas'ta, Çorum'da, Malatya'da "Nizamı Alem", "Cihat" çağrılarını ile MHP'nin yobazlığın bayrağını sadece bildirilerle değil kitle katliamlarıyla yükselttiğini ileri süren gazete, Konya Mitingine sert tepki verenlerin MSP'yi kapatmak için yarıştıkları, ancak yobazlığın çekiç gücü MHP'yi kapatmamak için direndiklerini de belirterek olayı kınadı: "Cumhuriyeti ,demokrasiyi, halkın can güvenliğini korumakla görevli olanlar,MHP'nin ayakta kalmasına yardımcı olarak Ortaçağ'ın hizmetine giriyorlar.Hem de yeşil sarık takmaksızın."⁵¹⁶

⁵¹⁴Yorum,"Hesabı Sorulmalı" Millet,8 Eylül 1980,s.1

⁵¹⁵ Son Havadis, 10 Eylül 1980,s.1-6

⁵¹⁶ Aydınlık, 9 Eylül 1980,s.1

Refik Korkud, "Şeriatçılar" adlı yazısında, şeriatçıların 30 Ağustos ile Konya Mitingi sırasındaki tutumlarına, eylemlerine tepki gösterdi. Yazar, Şeriatçılığın, Atatürkçülüğe, Cumhuriyet'e karşı olduğunu ve bu kesimin komünist çevreler tarafından desteklendiğini belirten yazısında, şeriatçı kesime yönelik tepkisini şöyle dile getirdi:

"...Türk Silahlı Kuvvetlerinin en büyük günü ve milletçe kurtuluşumuzun en önemli zafer günü olan 30 Ağustos'a karşı şeriatçılığın takındığı tavır elbette ki lanetle karşılanacaktır. Öte yandan İstiklal Marşımızın söylenmesi karşısında binlerce kişiyi yere oturtarak bu milli marşı protesto ettiren şeriatçılığa yine binlerce kere lanet olsun!..."⁵¹⁷

Turhan Dilligil, "Erbakan Atatürkçülere Meydan Okuyor" adlı yazısında Konya'da Anayasanın çiğnendiğini, 163.maddenin paspas yapıldığını, daha önce benzeri girişimlerin Düzce'de sergilendiğini, Konya olaylarının da Düzce olaylarında olduğu gibi delil yetersizliği ile kapatılacağını ileri sürerek kamuoyunun sağduyusuna seslendi:

"Bizzat görenleri ve televizyonda izleyenleri dehşete düşüren Konya Ayaklanması için kanuni bir delil bulunmazsa, o da mı olmamış farz edilecek, ve bu millet kılıfına uydurulmuş tertiplerle, Müslüman dininin sömürülmesine, Cumhuriyet İlkelerinin çiğnenmesine, Atatürk'e sövülmesine, İstiklal Marşı'nın horlanmasına hep seyirci mi kalacak ? Bu alçakKorkak, yalancı sahtekarlara hadlerini bildirmeye yeminli Atatürkçüler nerede ?"⁵¹⁸

Bizim Anadolu Gazetesi yazarlarından Reşit Şaşıhüseyinoğlu, "Erbakan'ın Seyir Defteri" yazısıyla Konya olaylarına tepki verdi. Yazar, Erbakan'ın süreç içerisindeki çelişkili yönelimlerini açıklayarak, Erbakan'ın inanç sahibi kişiler üzerindeki etkisinin soyutlanması gerektiğini belirten yorumuna şöyle devam etti:

"....Erbakan'ın son rolü, Konya'da Kudüs'ü kurtarma manevrasının komutanlığını yapmak olmuştur. Kudüs üzere hücum eder, akıncı (!) kuvvetleri, İstiklal Marşı'nı da haçlı zihniyetiyle protesto etmişlerdir.Göğüslerindeki tesbihlerle Müslümanlığa asla yakışmayacak ciddiyetsizliği sergilemişlerdir. Türk Milleti milli mukaddeslerine yapılan bu hücumu asla affetmeyecektir. Dileriz ki bu hadise Erbakan'ın seyir defterinde yer alan hatalar ve istismarlar manzumesinin son mısrası olsun."⁵¹⁹

⁵¹⁷ Zafer,10 Eylül 1980,s.1

⁵¹⁸ Adalet, 8 Eylül 1980,s.1

⁵¹⁹ Bizim Anadolu, 9 Eylül 1980, s.1

III.BÖLÜM

12 EYLÜL DARBESİ VE DARBEYE YÖNELİK TEPKİLER

3.1.1 Darbenin Kurgulanması

Sivil yönetimden askeri yönetime geçişi sağlayacak darbenin kurgulanması sürecinde; terör eylemleri, 12 Eylül Darbesi'nin nasıl, ne zaman yapılacağı gibi konular tartışılmaktaydı. Cumhurbaşkanlığı seçimi kriziyle askeri çalışmalar daha sık yapıldı. Askeri yönetime hazırlık çalışmaları diyebileceğimiz bu etkinlikleri Genel Kurmay Başkanı Evren'in anılarından aktarmak yararlı olacaktır.

5 Mayıs 1980 günü Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren Milli Savunma Bakanı A.İhsan Birincioğlu ile görüşme yaptı.. Konu Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Kenan Evren'in, *"Bu iş halledilmedikçe meclisin hiçbir işe el atacağı yok.Cumhurbaşkanlığı makamı bu kadar hafife alınamaz.Hem millete hem de dünyaya rezil oluyoruz.Başbakana söyleseniz de bu mesele artık halledilse, zira silahlı kuvvetler olarak biz endişe duyuyoruz."* demesi üzerine Birincioğlu, konuyu Demirel'le görüştüğünü, ancak yeniden bir daha görüşeceğini söyledi. Aynı süreçte Demirel konuyu görüşmek üzere Kenan Evren'i Hariciye Köşkü'ne çağırdı. Bir saate yakın süren görüşmede Demirel, Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunu atlayarak, sözü terör eylemlerine getirip , *"Özel Harp Dairesindeki personeli teröristlerle mücadelede kullanmamızı ve onlarla çete savaşı yapmak suretiyle öldürülmelerini,vaktiyle de bu teşkilatın böyle kullanıldığını "*söyledi.⁵²⁰

Kenan Evren, Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunu gündeme getirince, Demirel, *"Evet iş o noktaya geldi.Yugoslavya Cumhurbaşkanı Mareşal Tito'nun cenaze töreni için Belgrat'a gideceğim.Orada Ecevit'le buluşacağız.Orada bu konuyu kendisiyle konuşacağım."* dedi. Kenan Evren bu görüşmeden hoşnut kalmadı. Evren'e göre Demirel, oyalama taktiği ile orduyu kendi çıkarlarına araç etmek eğilimindeydi. Kenan Evren, Süleyman Demirel ile uzlaşma olasılığının güçleşmesi üzerine Genel Kurmay 2.Başkanı'na Askeri yönetim konusu için buyruk verdi:

*"7 Mayıs günü Askeri Komite ve SHAPEX tatbikatına gideceğim.Dönüncüye kadar bütün hazırlıklar tamamlansın.Bu partilerin memleketi felakete sürüklemeleri ne daha fazla seyirci kalamayız.Brüksel'den dönüşte bu işi artık halledelim."*Kenan Evren istemlerini

⁵²⁰ Kenan Evren **Zorlu Yıllarım 1**, İstanbul, Milliyet Yayınlar, 1994 ,s.168

Orgeneral Nurettin Ersin'e de ilette.⁵²¹

15 Mayıs günü Regaip Kandili dolayısıyla İstanbul'da bir camide okunan Mevlüt'te sıra Atatürk için dua okumaya gelince bir grubun Atatürk'e yuh çekmesi üzerine, Kenan Evren, 18 Mayıs'ta Pazar günü olmasına karşın Kuvvet Komutanlarıyla özel bir toplantı yaptı. Bu toplantıda, 12 Eylül darbesiyle ilgili hazırlıkların Temmuz'un ilk haftasına kadar bitirilmesine karar verildi. Kenan Evren 24 Mayıs günü Ordu Karargahında üst rütbeli subaylarla görüşme yaparak, görüş alışverişinde bulundu. Bu toplantıda da Türkiye'nin içine düştüğü bataklıktan kurtulmasının biricik yolu olarak sivil yönetime "el koyma" yöntemi kararlaştırıldı.⁵²²

Kenan Evren, 4 Haziran günü 2.Genel Kurmay Başkanı'nın kendine sunduğu "Bayrak Harekatı" planını inceledi. Plan üzerinde değişiklikler yaptı. Bu süreçte parti liderleri arasında çekişmeler sürüp gitti.⁵²³

10 Haziran günü MSP Lideri Erbakan, AP Lideri, Demirel'e 16 Maddelik bir "uyarı mektup"u vererek istedikleri yerine getirilmezse, kendisine verdikleri desteği geri çekeceğini söylediler. CHP Lideri Bülent Ecevit' de 13 Haziran günü basına verdiği demecinde Demirel yönetiminin düşürülmesi gerektiğini belirtti.⁵²⁴

Kenan Evren'in başkanlığını yaptığı 6.sıkıyönetim toplantısında 5.Toplantıdaki görüşleri yansıtan bir tablo ortaya çıktı. 6.Sıkıyönetim Koordinasyon toplantısından sonra Kenan Evren, ilgili komutanlarla "Bayrak Harekatı" planına son şeklini vererek darbe için 11 Temmuz gününü kararlaştırdı. Hareket emri özel kuryelerle ilgili komutanlara 3 Temmuz günü iletildi. Bu süreçte CHP'nin AP'yi düşürmek için verdiği gensoru önergesi Erbakan'ın Demirel yönetimine güven oyu vermesinden ötürü onaylanmadı. Kenan Evren, AP yönetimi sürerken AP'nin sloganlaştırdığı, CHP+Ordu=İktidar söyleminden ötürü 11 Temmuz 1980 günü darbe yapılmasını erteledi. Bu erteleme kararına yol açan bir etken de 8,9 ile 10 Temmuz'da, Paris'te görüşülmesi ön görülen borç erteleme görüşmelerinin de ertelenerek, 22 Temmuz

⁵²¹ A.e,s169

⁵²² A.e,s.170

⁵²³ ,A.e,s.173

⁵²⁴ A.e,s.175

alınmış olmasıydı.⁵²⁵

Bu süreçte, MSP ile CHP liderlerinin anlaşarak, İçişleri Bakanı Gülcügil'i düşüreceklerini sezen Demirel 21 Temmuz'da Bakanı'nı görevden çekti. Kenan Evren gelişmeleri dikkatle gözledi. Cumhurbaşkanı Vekili İhsan Sabri Çağlayangil'in parti liderlerine yaptıkları birlik çağrıları, AP, CHP ile yaptığı toplantılar, toplantılar da alınan kararlar sonuçsuz kalırken, MSP ile CHP, TBMM'ye Dışişleri Bakanı'nı düşürmek için gensoru önergesi verdiler. Kenan Evren, aynı süreçte Süleyman Demirel'e yakınlığıyla bilinen milletvekilleriyle Türkiye'nin bu gerilimli günlerine ilişkin görüşmeler yaptı.⁵²⁶

Ağustos 1980'e geldiğinde Kontenjan Senatörü Adnan Başer Kafaoğlu ile Büyükelçi Coşkun Kırca Askeri yönetim için bir Anayasa Taslağı hazırladı. Kenan Evren anayasayı inceledi. 3 Ağustos günü 7. son sıkıyönetim koordinasyon toplantısı yapıldı. Bir önceki toplantılarda alınan konular tartışıldı. Kenan Evren, 3 Temmuz'da özel kuryelerle gönderdiği 11 Temmuz'da yapılacak askeri darbenin planlarını toplattırmaya başladı.⁵²⁷ Bu süreçte AP Lideri Demirel, erken seçim önerisi yaptı. CHP ile MSP, AP yönetimini düşürecek planı görüştüler. Kenan Evren'e göre artık işler iyice arap saçına dönmüştü. Bu nedenle de 26 Ağustos günü 2.Genel Kurmay Başkanlığı görevine başlayan Org. Necdet Öztoran ile eylem gününü saptamak için bir görüşme yaptı, olasılıkları gözden geçirdi:

Kenan Evren: *“Evvvela 5 Eylül Cuma günü yapılmasını uygun bulduk.Ancak 2.Başkan Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nın yeni göreve başlaması dolayısıyla 5 Eylül'e kadar bütün hazırlıkları tam manasıyla yerine getirmeyeceğini kendisine ifade ettiğini söyleyince,bir hafta sonraki 12 Eylül sabah saat 03.00 de harekatın başlaması kararlaştırıldı.”*⁵²⁸

Ardından 26 Ağustos'ta Kenan Evren ile öteki komutanlar yapılacak askeri darbeyi en ince ayrıntısına kadar gözden geçirdiler. Alınan kararları kayıt altına aldılar. Yeni Bayrak Harekatı yönergesi ilgililere özel kuryelerle ulaştırılırken 5 Eylül günü AP Dışişleri Bakanı, Hayrettin Erkmen, MSP ile CHP'nin hazırladığı ortak gensoru önergesiyle görevinden düşürüldü. Bu süreçte MSP Lideri Necmeddin Erbakan, 30 Ağustos Bayramı'na katılmadı. Kenan Evren bu olaya tepki vererek

⁵²⁵ A.e.s.180-184

⁵²⁶ ,A.e.s.185-195

⁵²⁷ ,A.e.s.196

⁵²⁸ A.e.s.208-209

“Konya’daki 31 Mart provasına katılabiliyordu” dedi.⁵²⁹

8 Eylül 1980 günü Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutan’ı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun, Genel Kurmay 2.Başkanı Necdet Öztoran ile darbe hazırlıklarını son kez gözden geçirdiler. Kuvvet Komutanları siyasi parti liderlerinin 12 Eylül Darbesi sırasında gözetim altına alacakları yerleri saptadılar. Bu saptamaya göre Bülent Ecevit ile Süleyman Demirel Hamzaköy’e, Erbakan ile Türkeş, Uzunada’ya gönderilecekti. Kuvvet Komutanları bu toplantıda 12 Eylül sonrası Anıtkabir ziyareti ile 13 Eylül günü gazetelere konulacak yasakları v.b gibi şeyleri de kararlaştırdılar. 9 Eylül’de yapılan toplantıda 12 Eylül gece saat 03.00 de askeri darbe yapılmasına karar verildi. Eylem yönergesi imzalandı.10 Eylül günü eylem planı özel kuryelerle ilgili birimlere iletildi. 11 Eylül günü Kenan Evren Konya olaylarını görüşmek için Çankaya Köşkü’ne İhsan Sabri Çağlayangil ile görüşmeye giderken Genelkurmay Başkanlığında askeri çalışmalar bütün hızıyla sürdü.⁵³⁰

3.2.1 Ordunun Sivil Yönetime El Koyması ve İlk Tepkiler

Eylem planının uygulaması gereğince, 11 Eylül 1980 günü saat 23.00 de Radyo ile TV vericileri askerler tarafından kuşatıldı. Çünkü gecenin ilerleyen saatlerinde düğmeye buradan basılarak, bildiriler kamuoyuna iletilecekti. Bu süreçte komutanlarla TRT’ciler arasında görüşmeler başladı, Türkiye’nin ekonomi sorunları bile tartışıldı. Ekonomi bu süreçte iyice kötüydü. Memur maaşlarının ödenip ödenmemesi konusunda sorular gündeme gelince, Genel Kurmay 2.Başkanı Orgeneral Necdet Öztoran şunları söyledi: “*Ekonominin başına Turgut Özal’ı getireceğiz.*” Bunun üzerine TRT Müdürü Doğan Kasaroğlu: “*Turgut Özal, Demirel’in Müsteşarı gelmeyebilir*” dedi. Necdet Öztoran, kesin bir dille, “*gelir...gelir*” diye yanıt verdikten sonra aynı tonla tümcesini bitirdi: “*tevkif ettirip yine getiririz.*”⁵³¹

12 Eylül 1980 günü sabahın erken saatlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri emir komuta zinciri içinde yönetime doğrudan el koydu. Darbeyle birlikte Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri

⁵²⁹ A.e,s.216-217

⁵³⁰ A.e,s.218-219

⁵³¹ Ertuğrul Alatlı, **Müdahale**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002, s.620-621

Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ile Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşan 5 kişilik bir Milli Güvenlik Konseyi oluşturuldu. MGK Başkanı Kenan Evren, aynı gün sabah ile öğle saatlerinde yaptığı radyo, televizyon konuşmasında 12 Eylül eyleminin gerekçelerini kamuoyuna açıkladı.⁵³²

Milli Güvenlik Konseyi'nin Türk Ulusu'na iletildiği,"*Parlamento ve Hükümet Feshedildi*" başlığıyla yayımlanan 1 numaralı bildiri şöyleydi:

"Yüce Türk Milleti:Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği,ülkesiyle milletiyle bölünmez olan Türkiye Cumhuriyeti son yıllarda izlediğimiz gibi iç ve dış düşmanların tahriki içindedir.Devlet başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat ve suskunluğa bürünmüş siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birliği beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır.Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların mal ve can güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde haince ilkokullardan, üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi,yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir.Kısacası devlet güçsüz bırakılmış acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti, işte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini Yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.Girişilen hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak,milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek,devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır.Bütün yurtdışı sıkıyönetim ilan edilmiştir.Yurtdışına çıkışlar yasaklanmış tır.Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00 den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma hareketi hakkındaki teferruatlı açıklama bu gün saat 13.00 deki Türkiye Radyoları ve TV'nin haber bültenlerinde tarafımdan yapılacaktır.Vatandaşların

⁵³² Hasan Ersel v.d,**Cumhuriyet Ansiklopedisi**,III.cilt,5.basım,İstanbul,Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık,2005,s.517

sükunet içinde radyo ve TV'lerinin başında yayımlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim.”

Kenan Evren

Orgeneral Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı⁵³³

Bu süreçte, MGK, yayımladığı 2 numaralı bildiriyle, komutanların her tedbiri ve tertibi almada yetkili olacağı, 3 numaralı bildiriyle, gıda maddelerinin satışında paniğe ve istifçiliğe fırsat verilmeyeceği, 4 numaralı bildiriyle, MGK üyelerinin adları ile MGK'nın bütünüyle yönetime el koyduğu, 5 numaralı bildiriyle, Hava, deniz sahaları ve hudut kapılarının kapatıldığı, 6 numaralı bildiriyle, İç ve dış tehditlere karşı uyanık olunması gerektiği, 7 numaralı bildiriyle DİSK ve MİSK'in etkinliklerinin durdurulduğu, 8 numaralı bildiriyle tüm memur ve ücretlilerin istifa ve işten çıkarılmalarının durdurulduğu, 9 numaralı bildiriyle Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Jandarma Genel Komutanlığına bağlandığı, 10 numaralı bildiriyle de bankaların pazartesi günü çalışmaya başlayacağı duyuruldu.⁵³⁴

Tercüman Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, 13 Eylül 1980'de “*Silahlı Kuvvetler Yönetime el koydu. MGK Genel başkanı Orgeneral Evren açıkladı. Yeni Anayasa hazırlanacak*” biçiminde iri puntolarla okuyucusuna ilettiler. Dış Dünya başlığı altındaki bölümde gazete şu başlıklara yer verdi: “*Ordu mecbur kaldı.*” Federal Almanya radyosu, “*Harekat demokrasiyi engelleyen manialardan doğdu.*” BBC, “*Milletlerarası kuruluşların yardımları devam edecek*” dedi. ABD Başkanı Carter Olayı Washington'da bir radyodan öğrendi. “*Evren'in açıklaması NATO' da sevinçle karşılandı.*” Fransız Radyosu ordu ikaz etmişti.”⁵³⁵

Cumhuriyet Gazetesi 12 Eylül Darbesini, “*Parlamento ve Hükümet Feshedildi. Silahlı Kuvvetler Yönetime El koydu.*” Ana hedef Atatürkçülük, Orgeneral Evren, MGK'ın ilkelerini açıkladı” biçiminde iri puntolarla yazarak okuyucuya duyurdu.⁵³⁶

Milliyet Gazetesi 12 Eylül Darbesini “*Parlamento ve hükümet feshedildi, bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edildi....Silahlı Kuvvetler Yönetime el koydu,*” Evren: *Yeni yönetime herkes yardımcı olmalı*” biçiminde iri puntolarla okuyucusuna iletirken,

⁵³³ Milliyet, 13 Eylül 1980, s.6

⁵³⁴ A.e.a.y

⁵³⁵ Tercüman, 13 Eylül 1980, s.1

⁵³⁶ Cumhuriyet, 12, 13 Eylül 1980, s.1

“Dünyada Nasıl karşılandı” başlığı altında, Türk ekonomisinin dengeye kavuşturulması için ABD yardımlarının süreceğinin anlaşıldığını, Yunan Hükümetinin Türkiye’deki askeri yönetimi tanıdığını açıklayarak olayın yankılarına değindi.⁵³⁷

Akşam Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, ”*Komuta zinciri içinde, ordu yönetime el koydu*” biçiminde İri puntolarla okuyucusuna iletirken, tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildiğini, ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağının başladığını, Türk Hava Kurumu ile Çocuk Esirgeme Kurumu dışındaki tüm derneklerin kapatıldığını, Ecevit Erbakan, Demirel’in gözaltına güvenlik nedeniyle alınmasına karşın, MHP Lideri Türkeş’in henüz bulunamadığını da yazdı.⁵³⁸

Hürriyet Gazetesi,12 Eylül Darbesini ”*Terörün sonucu: Yönetim Milli Güvenlik Konseyinde, Atatürk Yoluna Devam*” biçiminde iri puntolarla duyururken, ”*Atam ne sağ ne sol, ulusça izindeyiz, huzurlu ol Atam*” diye yazarak 12 Eylül Darbesine ilişkin beklentisini de dile getirdi.⁵³⁹

Son Havadis Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, ”*Anayasa değişikliğinden sonra seçim yapılacak*” başlığıyla iri puntolarla duyururken, Brüksel’de Shape Karargahının, ”*Türk ordusu yönetimi her defasında sivillere devretmiştir*” biçimindeki yorumuna, dış ajansların ”*Ordunun anarşiyi önlemek için yönetime el koyduğu*” mesajına da yer verdi.⁵⁴⁰

Dünya Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, ”*Cumhuriyet’i Koruma görevi Orduda*” ifadesiyle iri puntolarla duyururken, Son iki yıl içerisinde terörden 5241 kişinin yaşamını yitirdiğini, 14 bin 152 kişinin yaralandığını, ABD Başkanı Carter’in olayın haberini tiyatrodan iken aldığını yazdı.⁵⁴¹

Zafer Gazetesi,12 Eylül Darbesini ”*Türk Ordusu Beklenen Görevi Yaptı*” biçiminde iri puntolarla aktarırken, dış basının Türk ordusunun Atatürkçü bir yönelim içerisinde eylemde bulunduğunu ekledi.⁵⁴²

⁵³⁷ **Milliyet**,12,13 Eylül 1980,s.1

⁵³⁸ **Akşam**,12 Eylül 1980,s.1

⁵³⁹ **Hürriyet**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴⁰ **Son Havadis**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴¹ **Dünya**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴² **Zafer**,13 Eylül 1980,s.1

Yeni Asya Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, okuyucusuna “*Ordu İdareye el koydu*” biçiminde iri puntolarla iletirken, dış çevrenin tepkilerine, Org.Kenan Evren’in Radyo ve TV konuşmasına da yer verdi.⁵⁴³

Günaydın Gazetesi 12 Eylül Darbesini, MGK adına Kenan Evren’in ifadesine yer vererek şu biçimde okuyucusuna duyurdu: “*Devlet ve Millet sahipsiz bırakıldığı için, Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.*”, “*Amaç demokrasiyi rayına oturtmak!*”⁵⁴⁴

Adalet gazetesi, 12 Eylül Darbesini, “*Ordu idareye el koydu*”, “*Alparslan Türkeş bulunamadı. Demirel, Ecevit, Erbakan güvence altına alındılar*” başlığıyla puntolarla kamuoyuna MGK bildirimlerini de yayımladı.⁵⁴⁵

12 Eylül Darbesi diğer gazetelerde de benzer başlıklarla kamuoyuna iletiliyordu:

Millet Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, “*Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.*”⁵⁴⁶

Yeni Asır Gazetesi, 12 Eylül Darbesi’ni, “*Orgeneral Evren hedefleri açıkladı. Anayasa ve seçim sistemi değişecek.*”⁵⁴⁷

Güneş Gazetesi 12 Eylül Darbesi’ni, “*Ordu yönetime el koydu.*”

Milli Gazete, 12 Eylül Darbesi’ni, “*Ordu Yönetime El Koydu, Parlamento Feshedildi. Yurtta Durum Sakin.*”⁵⁴⁸

Bizim Anadolu Gazetesi, 12 Eylül Darbesini, “*Ordu Yönetime El Koydu*”, *Bütün yurttta sıkıyönetim ilan edildi, sokağa çıkma yasağı kondu.*”⁵⁴⁹

Ayrıntılı Haber Gazetesi 12 Eylül Darbesi’ni “*Anarşi Ve Terörden Bıkkınlık Getiren Halk Yönetime Tüm Kalbiyle Yardımcı Oluyor. Umudumuz Milli Güvenlik Konseyi’nde*” başlıklarıyla okuyucusunun dikkatini çekti. Gazete, “*12 Eylül’e nasıl geldik*” başlıklı yazısıyla 12 Eylül öncesi gelişmeleri 1 Ocak 1980’den başlayarak, kronolojik bir düzen içerisinde kısa notlarla kamuoyuna ilettili.⁵⁵⁰

⁵⁴³ **Yeni Asya**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴⁴ **Günaydın**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴⁵ **Adalet**, 12 Eylül 1980, s.1-7

⁵⁴⁶ **Millet**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴⁷ **Yeni Asır**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴⁸ **Milli Gazete**,13 Eylül 1980,s.1

⁵⁴⁹ **Bizim Anadolu**, 13 Eylül 1980,s.1

⁵⁵⁰ **Ayrıntılı Haber**, 15 Eylül 1980,s.1

Özetle ifade etmek gerekirse, 12 Eylül Darbesi'ni, basın, "beklenen doğal olgu" olarak algıladı. Basının bu biçimdeki algılamasının itici etkeni terördür.⁵⁵¹ Basının terörden ötürü 12 Eylül eylemine olumlu tepkiler veren yazı örnekleri şunlardır:

Hürriyet Gazetesi'ndeki,15 Eylül 1980 günlü "*Bugün Yeni Bir Gündür*" adlı yazıda, 12 Eylül öncesi terör anımsatılıp 12 Eylül eylemiyle yeni bir dönem başladığının imi olarak, "*Artık sokakları,mahalleleri,yaşanmaz hale getiren kurtarılmış bölgeler yaratan,masum çocuklarımızı anarşiye alet eden,bizi canımızdan bezdiren,her gün bizi canımızdan bezdiren,her gün birkaç ananın gözyaşı dökmesine neden olan dünya sona erdi.*"⁵⁵² biçiminde yorum yapıldı.

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Akbal "*Yeni bir Tarih Yaprağı*" yazısında terörün acı tablosunu "*Her gün artan ölü sayısı, kurtarılan mahalleler, kentler, bütünüyle yozlaştırılmış bir devlet çarkı*" sözleriyle anımsattı.⁵⁵³

12 Eylül Darbesinin gerekçesini terörle ilintileyen yazarlardan biri de Uğur Mumcu'dur. Yazar "*Terörsüz Özgürlük*" adlı yazısında bu yönelimini duyumsattı. Yazar, "*Bundan Sonra*" adlı yazısında "*Günde ortalama 20 vatandaşımızın can verdiği bir ortamda, kim hukuk devletinden, Anayasa'dan, demokrasiden söz edebilir?...bu kan gölü elbette bir yerde noktalanacaktı ve noktalandı.*" biçimindeki tümcesiyle 12 Eylülle terör ilintisini somutlaştırdı.⁵⁵⁴

12 Eylül Darbesini bölücülük anarşi ile terörden ötürü yapıldığını savunan yazarlardan biri de Güngör Yerdeş'tir. Yazar,"*Tek isteğimiz!*" adlı yazısında fanatik teröre ilişkin kaygılarını da, "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti, uzun zamandan beri Babrak Karmal ve Humeyni mukallitlerinin zorlama ve tasallutu altındaydı. Anayasal kuruluşlar, yargı organları diğer baş tacı müesseselerimiz beklenenleri vermez haldeydi*" tümcesiyle dile getirdi.⁵⁵⁵

12 Eylül Darbesi'ni hayırlı bir eylem olarak algılayan Ahmet Kabaklı,"*Devlet ve Millet'in Hayrına*" adlı yazısında, 12 Eylül Darbesinin anarşiyi önleme amacıyla yapıldığını, ileri sürdü. 12 Eylül öncesi anarşi ortamını şu tümceleriyle dile getirdi:

⁵⁵¹ Alpay Kabacalı,**Türk Basınında Demokrasi**,Ankara Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi,1994,s.334

⁵⁵² **Hürriyet**,15 Eylül 1980,s.1

⁵⁵³ **Cumhuriyet**,13 Eylül 1980,s.2

⁵⁵⁴"Gözlem", **Cumhuriyet**,14,15 Eylül 1980,s.1-9

⁵⁵⁵ "Bu günlük Bu kadar",**Son Havadis**,13 Eylül 1980,s.1

“Gazeteye kat kat polis kordonları altında giriyorduk. Fakir, Feragatkar, Mehmetçikler, vatan hizmetinde subaylar,polisler şehit ediliyordu.Asayişin sığınağı karakollar basılıyor,hakimler rahat çalışmıyor, devlet büyüklerine ağır hakaretlere cüret eden bildiriler dağıtılıyor,afişler asılıyor ve korsan mitingler yapılıyordu.Önceki gün İstanbul şehrine, yüzlerce bombalı pankart asılmış, bunları indirmeğe çalışan polislerimizin kolları kopmuş, gözleri kör olmuştu.Türk halkına, polis ve erlerine düşman askerlerinin yapamayacağı zulüm ve cinayetler uygulanıyordu.”⁵⁵⁶

Milli Gazetesi yazarlarından Mehmet Fahri’de “Yeni bir Dönem” adlı yazısıyla 12 Eylül Darbesinin gerekçesi olarak terörü etken olarak ileri sürdü. Yazar, terör ile 12 Eylül ilişkisini şöyle açıklıyordu:

“ Silahlı kuvvetlerin idareyi ele alması ile birlikte Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamış oluyor. Aslında 8 ay önce kuvvet komutanları tarafından verilmiş olan uyarı mektubu bugünün ikazı gibi idi.Bugüne nasıl gelinmiştir ?Kimler suçludur gibi soruların cevabını araştıracaklar çok olacaktır... Ancak bize göre bugünün en önemli unsuru anarşidir.Terördür. Yıllardan beri ülke her gün biraz daha hızlanarak ve bir çığ gibi büyüyerek, anarşi bataklığına yuvarlanmıştır....anarşi canavarı her gün 15,20 kişinin kanını içer hale gelmiştir.Herkes bu işin nereye varacağını sormaya başlamıştır.Silahlı Kuvvetlerin idareyi ele alması ile birlikte bu sorunun cevabı verilmiş oluyordu.”⁵⁵⁷

12 Eylül Darbesi’ni, Türkiye’de demokrasinin kurulması ile terörün önlenmesi için gerekli gören Milliyet Gazetesi yazarlarından Yılmaz Çetiner, “Yaraları sarıp, çabuk iyileştirmek için” adlı yazısında,12 Eylül öncesinin terörüne ve 12 Eylül’le başlayan sürece ilişkin duygularını şöyle dile getirdi:

“ ...Aklımıza kim gelirse herkes yıllardır sabahları evinden sanki savaşa gidermişçesine kuşku içinde çıkıyor...Akşam ortalık kararmadan evine dönmeye çalışırken de aynı kuşku ve ürkekliği derin derin hissediyor. ..Uzun söze ne gerek var...son iki yıllık sürede terör 5241 can almış,14 bin 152 bin kişinin yaralanmasına sebep olmuştur....Yıllarca ilk kez ailece huzur içinde yatıp uyuduk.Kulağımız kırışte,tedirgin büzülmedik yorganın altında! Acaba kapımız kırılırdı eşkiya gelir,bizi çoluk çocuk öldürür mü korkusunu attık içimizden!...”⁵⁵⁸

12 Eylül’ün Türkiye’yi terörsüz yeni bir yaşama kavuşturduğunu ileri süren yazar Güneş Gazetesi yazarlarından biri olan Sırrı Yüksel, ”Güzel Günlere” adlı yazısında

⁵⁵⁶ “Gün Işığında”,**Tercüman**,13 Eylül 1980,s.2

⁵⁵⁷ “Kalp Gözüyle”,**Milli**,15 Eylül 1980,s.5

⁵⁵⁸ **Milliyet**,15 Eylül 1980,s.7

terörden yakındı ve 12 Eylül rejiminin farklılığını sihirli el benzetmesiyle dile getirdi:

“ Neydi o bitmeyen silah sesleri? Neydi o günde 20-25 yurttaşımızın hayatına mal olan terör? Neydi o bombalı pankartlar,asfaltlarda lastik yakmalar,korsan yürüyüşler,semtleri ve mahalleleri haraca kesmeler.... Sihirli bir el sanki hüznün karanlık perdesini bir darbeye parçalamış ve güneş her yerde doğmaya başlamıştır.Unutulmak üzere olan tebessüm insanlarımızın yüzüne geri gelmiştir.Herkes ölüm korkusundan uzak yaşamının tadını çıkarmaya çalışmaktadır.”⁵⁵⁹

12 Eylül yönetimini terörsüz günleri başlattığı için destekleyen yazar Mustafa Afşin,” *Hayırlı Olsun*” adlı yazısıyla duygu ile düşüncelerini şöyle açıkladı:

“12 Eylül 1980 Cuma günü,silah sesleri bomba gürültüsü bomba kan ve barut kokusu içinde sağ salim atlattığımız 11 Eylül gününün ardından başlayan yepyeni bir gün.Usanmış, bıkmış yarın damı böyle olacak’ korkusu içinde gece yatağına uzanan Türk Vatandaşı’nın insana heyecan veren marşlarla uyandığı önemli bir gün.... Türk Silahlı Kuvvetleri’nin görev başında olması Türk Milleti’nin huzur ve güven içinde olması demektir.Bu duygular içinde yeni gelişmenin hayırlı olmasını diliyorum.”⁵⁶⁰

12 Eylül Darbesi’ni vatandaş için beklenen bir doğal olgu olarak gören yazar Necmettin Önder’in “*Durum Muhasebesi*” adlı yazısında, konuya ilişkin açıklaması aşağıda yer aldığı gibi oldu:

“Ordunun idareye el koyması vatandaşlar için hiç de sürpriz teşkil etmemiştir. Milyonlarca bunalmış,huzursuz insan,Mesih bekler gibi ciddi güvenilir bir kurtarıcının sabırsızlıkla yolunu gözlemekte idi.Zira sabrının tahammül gücünün son haddine gelmişti.Bu yüzdendir ki, ...Türk ordusu neden yönetime el koydu sorusu yerine.....niçin geç kaldılar sorusunun sorulması daha yerinde olur.”⁵⁶¹

Anarşiden yakınan yazarlardan biri de Yusuf Demir’dir. Yazar “*Haberlerin içinden*” adlı yazısında ordudan anarşiyi önleme konusundaki beklentisini dile getirdi: “...Silahlı kuvvetlerimizin anarşinin üzerine en kısa zamanda vararak, şer kuvvetlerinin toparlanmasına fırsat vermeden aldatıcı görüntülere aldırılmayarak hedefine

⁵⁵⁹ **Güneş**,24 Eylül 1980,s.2

⁵⁶⁰ **Millet**,14 Eylül 1980,s.3

⁵⁶¹ **Zafer**,17 Eylül 1980,s.1

kararlı bir şekilde yürümesini temenni ederiz.”⁵⁶²

12 Eylül Darbesini koşullar gereği en doğru ve yerinde bir eylem olarak algılayan yazar Hüsametdin Çelebi, “*Silahlı Kuvvetlerin Hakemliğine Herkes Razi Olmalı*” adlı yazısında yöneticilerin vurdumduymazlığını eleştirerek 12 Eylül öncesi terörü, karşı karşıya kalınan tehlikeleri anımsattı, Silahlı Kuvvetlerin eylemini açıkça destekledi:

“Vatanın bütünlüğü milletin birliği ciddi ölçülerde tehlikeye girmişti. Vatandaş evinde köyünde kentinde ve mahallesinde tam anlamıyla can korkusuna düşmüştü. Çıkış yolu sayılabilecek hiçbir öneriye yanaşmayanlar akşam başka sabah başka konuşmayı devletin varlığı üzerinde kumar oynamayı siyaset sananlar vardı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuşkusuz büyük hassasiyetle yapacağı hakemliğine herkes razı olmalıdır. Yeni yönetimin işini kolaylaştırmanın vatan ve millete karşı görev olduğu hiç unutulmamalıdır. Vatanın bütünlüğü milletin birliği en yüce değerdir. Bunun artık idrak edilmesi zorunludur.”⁵⁶³

12 Eylül öncesinin terör ortamından yakınan yazarlardan biri olan Engin Köklüçınar “*Huzurla Yazabilmek*” adlı yazısında teröre ilişkin söylemi şöyle oldu:

“...Aşırı uçların kan denizi haline dönüştürdüğü ülkemizde değil yazı yazmak, nefes almak, güven içinde evine gidip gelmek bile, çok önemli olmuştur. Gazetemizin her kapısının açılışında yeni bir acı olayın görüntüsünü görmek, veya her telefon çaldığında yeni acı bir haberi almak korkusu içimizi sarmış, bizleri için için kemirmiştir.”⁵⁶⁴

Adalet Gazetesi yazarlarından Turhan Dilligil, 12 Eylül darbesinin gerekçesini, “*12 Eylül Olayı ve Anekdolar*”, adlı yazısında yozlaşmış parlamento, yetersiz anayasa, anarşi, silikleşmiş bir azınlık kabinesi olgularından yola çıkarak, ordunun son çözüm yöntemi olarak yönetime el koyduğunu belirtti. Yazar ayrıca bu süreçte bir takım gazetelerin Atatürkçülük adına bayrak taşıma yarışına girdiklerini, bu durumu üzüntü ve tiksintiyle karşıladığını belirterek, basının 12 Eylül’de bir anda değişen tavrına yönelik tepkisini de şöyle dile getirdi:

“Birtakım gazeteler 12 Eylül’den itibaren öyle Ateşli Atatürkçü oldular ki, insan hayretler içinde kalıyor. Sanki Sivas’ta, sanki Kayseri’de sanki Düzce’de ve daha bir hafta önce 6 Eylül günü Atatürk’e küfredilirken, Atatürk’ün heykeli taşlanırken, Atatürk İnkılapları lanetlenir ve İstiklal Marşımız tecavüze uğrarken bu gazeteler

⁵⁶² **Yeni Asya**, 16 Eylül 1980, s.3

⁵⁶³ **Günaydın**, 13 Eylül 1980, s.3

⁵⁶⁴ **Ayrıntılı Haber**, 18 Eylül 1980, s.1

yayımlanmıyordu....Konya’da kıyım kalkan alçak yobaz sürüsünün küstahlıkları adeta kamuoyundan gizlenmiş, dehşet verici irtica olayı mümkün olduğu kadar küçük gösterilmişti.Aynı gazetelerin bir de 12 Eylül’den sonraki sayılarına bakınız: Basınımız nasıl da Atatürk ilkelerine dört elle sarılmış... ”⁵⁶⁵

Gazetelerin yayımladığı, 12 Eylül Darbesi’ne yönelik yazılarda 12 Eylül ile 27 Mayıs Devrimi’nin karşılaştırılması yapıldı. Cüneyt Arcayürek, ”Olumlu İşaretler” adlı yazısıyla bu karşılaştırmayı şöyle yaptı:

“...1960 İhtilali’ni yaşayanlar çok iyi bilirler. O sırada bir İsmet Paşa vardı, bir CHP,İhtilal idaresi DP’yi kapattı.CHP’yi alabildiğince serbest bıraktı.hatta eylemlerine işlemlerine bu partinin ağırlığını koymasına müsaade etti. Ne oldu?...Şu oldu: 1960’da Türkiye’ye yeni bir düzen getirmek için Kurucu Meclis’e giren üyelerin yüzde 99’u CHP eğilimliydi,hatta CHP’li idi, anayasada diğer kanunlarda, düzenlemelerde CHP’nin ağırlığı altında hazırlandı ve uygulandı.12 Eylül hareketi,bir partiyi yanına alır görünmemiş,hatta aksini yapmıştır.”⁵⁶⁶

Çetin Emeç,”Kakokraksi’ den Demokrasiye” adlı yazısında 12 Eylül Darbesi ile 27 Mayıs Devrimi’nin farklılığını yöneticilere yönelik uygulamalar açısından değerlendirdi:

“Dünküler,kuyruklarında teneke çalına çalına götürülmüşlerdi....Bugünküleri birer turistik beldede, sanki tatile buyur ediyorlar; son yıllarda yıpranan kafaları,yorulan bedenleri dinlensin dermiş gibi...Yanlarına ailelerini de katıyorlar...Özel bir istekleri var mı? O saat yerine getiriyorlar.Kimseyi ön yargıyla suçlamıyorlar.”⁵⁶⁷

“Allah Silahlı Kuvvetlere Yardım Etsin” adlı yazısıyla, Zekai Komşuoğlu, 27 Mayıs’la 12 Eylül’ün uygulamalarındaki farklılığı şöyle dile getirdi:

“...12 Eylül Harekatının 27 Mayısla uzaktan yakından bir ilgisi, benzerliği yoktur.27 Mayıs’ta tek taraflı tatbikat vardı.Ağlayanlarla gülenler karşı karşıya getirilmişti.Şimdi ise gene tek taraflı bir tatbikat vardır.Taraf ise milletin bir bölümü değil.Atatürk Cumhuriyeti ve devletin düşmanlarıdır.En kısa zamanda bunların başları ezilecek,hak ettikleri cezayı görecekler.Bu aşama milletin ordusu ile bir bütün olarak el ele geçirilecektir.”⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ **Adalet**, 21 Eylül 1980, s.1-2

⁵⁶⁶ **Hürriyet**,17 Eylül 1980,s.1

⁵⁶⁷ **A.e**,15 Eylül 1980,s.5

⁵⁶⁸ **Akşam**,18 Eylül 1980,s.1

“Bir İhtilalcinin Kitabından Pasajlar” adlı yazısıyla İsmet Yoğurtçuoğlu,12 Eylül Darbesi’ni kadife ve ipek eldivenli bir el koyma hareketi olarak değerlendirdi:

“Asla ve kat’a 27 Mayıs İhtilali ile kıyaslanmayacak kadar asil ve vakur 12 Eylül Türk Silahlı Kuvvetleri hareketına tam anlamı ile kadife ve ipek eldivenli bir müdahale,demek sanırsınız ki isabetli bir sıfat ve vasıf olur....Asil ve vakur davranışlar, ağırbaşlı ve adaletli,gerçekçi tutumlar,hırstan,öfkeden ve kişisel maksatlardan fersah fersah uzak uygulamalar,yayınlanan tebliğler başladığı gibi, aynı yüce olgunluklarla, Kemalizm prensipleri ile devam ediyor.Herkes hoşnut herkes memnun....27 Mayıs böyle miydi ya!.. Yumuşak ve efendice başlayan hareket 3 saat sonra hırçınlığa,şiddete ve tek taraflı veçheye ve eziyetlere dönüşmüş,centilmenlik kaybaldığı gibi acımasız işlemler.....muameleler gün geçtikçe dozajını artırarak devam etmişti! Peşin ve karalı ezalar-cefalar ‘sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor’ sözleri ile tescil ediliyordu.”⁵⁶⁹

İrfan Derman “Hayırlı Olsun” yazısıyla 12 Eylül eyleminin ülkeye istikrar getirdiğini belirterek, 27 Mayıs, 12 Eylül karşılaştırmasını yürüten kadro açısından eleştirdi:

“12 Eylül tarihi hiçbir zaman 27mayıs ile mukayese edilmemelidir....27 Mayıs ki birkaç albayın teşebbüsü ile yapılmış olduğundan yerine bir türlü oturamadı.....başarısızlığın temelinde o zamanki ordu üst kademesinin bu işe pek taraftar olmadığı görülecektir...12 Eylül...günü ordunun el koyması sırasında Silahlı Kuvvetler üst kademesinin birlik içinde ciddi ve intizamlı bir şekilde...gelmiş olması meselenin inandırıcılığını artırırken gereken ciddiyeti de vermekteydi...ordu dendiğinde başkumandanı ve yüksek komutan heyeti anlaşılacaktır,albaylar değil...”⁵⁷⁰

Haluk Cansın,”Bizlere Düşen” adlı yazısında 27 Mayıs Devrimi ile 12 Eylül Darbesi’ni, kısaca şöyle karşılaştırdı:

“Her şeyden önce 12 Eylül hareketi,ordunun emir ve kumanda zinciri ile gerçekleştirilmiş bulunmakta.Bu da 27 Mayıs’ın o zinciri alt üst etmiş yapısıyla mukayese olunduğunda,şüphesiz daha ilk dakikadan itibaren ileriye doğru çok esaslı bir sağlık teminatı kabul edilmeli!...Yirmi yedi Mayıs’tan kalan hatıraların aslında bizler içinde ders sayılması gerekli tarafları var.O günlerde birtakım küçük hesaplarla askerlerin etrafını saran tufeyliler tarafından, tozun ve dumanın ferman okutmadığı öylesine karışık bir ortam yaratılmıştı ki, o ortamdan arda kalan bazı çetin problemler, bugün hala memleketin

⁵⁶⁹ Son Havadis,24 Eylül 1980,s.5

⁵⁷⁰ Güneş Gazetesi,13 Eylül 1980,s.2

başında dert olarak devam ediyor. ”⁵⁷¹

Necip Mirkelamoğlu,” *Asıl Bayram*” adlı yazısında 27 Mayıs Devrimi’ne biçilen Anayasa ve Hürriyet kavramlarını, komünist kesime getirdiği özgürlükten ötürü eleştirip, 12 Eylül’ün bayram olarak kutlanmasının daha doğru olacağına ilişkin yorumunu şöyle dile getirdi:

“27 Mayıs’ın adı Anayasa ve Hürriyet Bayramı’dır. Ve o nasıl bayramdır ki getirdiği hürriyetlerden en fazla komünizm yararlanmış; semirip serpilmiştir. Ve yaptığı anayasa bugün ‘namevcut’tur ; yoktur!...27 Mayıs’ın müteakip yıldönümlerinde millet artık neyin bayramını yapacaktır.? Irzına geçilmiş hürriyetin mi? Artık mevcut bulunmayan, Anayasanın mı?...Her sebebi bir yana bırakınız: İçinde Ahmet Yıldız’ın bulunduğu ve barındırdığı bir kadronun,milletin sırtından indirilmesi bile,12 Eylül’ün bayram sayılmasına yeterlidir. Halkevcı Ahmet Yıldız; evet...evet yanılmadınız.”⁵⁷²

Ergün Göze, 27 Mayıs ve 12 Eylül” adlı yazısında iki eylemi yanlışlık-yansızlık açısından değerlendirdi:

“Bir başka mühim nokta da, 27 Mayıs’ta bazı partizanların gayretleriyle sözde kalan,tarafsız kalmak ve kardeş kardeşi vurdurmamak prensibi bu sefer tam tatbik edilmiş ve bütün parti liderleri aynı üslubu hakimane ile ‘şimdilik politikanın dışına çekilmiştir.Kimsenin bu hareket şuna veya buna karşıdır diye özel isimlerle konuşmasına müsaade edilmemiştir.Amma her hareket bir şeye, bir şeylere karşıdır tabii...”⁵⁷³

Bünyamin Ateş, “*Müsbet Gelişmeler*” adlı yazısında, 12 Eylül yönetiminin kalkınmayı öncelikli bir sorun olarak ele aldığını ileri sürerek, 27 Mayıs İhtilali ile 12 Eylül Darbesi’nin kıyaslamasını şu biçimde yaptı:

“27 Mayıs İhtilali ve 12 Mart Muhturasının ülkenin kalkınmasına katkısı ve meselelerine getirdiği çözüm münakaşa konusudur.12 Eylül hareketi bu iki müdahalenin ülkenin problemlerine yeni problemler ilave ettiğinin delilidir.Ülke güllük gülistanlık huzur ve asayiş içinde olsaydı üçüncü bir müdahaleye gerek kalır mıydı.”⁵⁷⁴

Erol Eşenkal,”*Eski Dosyaları Hatırlamak*” adlı yazısında,12 Eylül 1980 Askeri darbesinin 27 Mayıs İhtilali ile öteki hareketlere benzemediğine, Eylül darbesinin

⁵⁷¹ **Yeni Asır**,13 Eylül 1980,s.3

⁵⁷² **A.e**,21 Eylül 1980,s.4

⁵⁷³ **Tercüman**,14 Eylül 1980,s.4

⁵⁷⁴ **Yeni Asya**, 18 Eylül 1980,s.2

daha bilinçli olduğuna, darbe gününe kadar gelişmeleri, olayları yakından izlediğine değinerek, gözlemlerini ortaya koydu:

“Birkaç günlük askeri idareden anlaşılan odur ki,12 Eylül Harekatını yapan kahraman ordumuz 1980 Türkiyesi’ nin bütün gerçeklerini iyi bilmektedir, artık gizli kapaklı bir şeyin kalmadığını beyanlarıyla ortaya koymuşlardır.Böyle bir şuura sahip olan yeni yönetime yapabilirsek samimiyetle yardım etmek olmalı, aksi halde susmalıdır.Çünkü bulanık suda balık avlamak devri artık bitmiştir.”⁵⁷⁵

Son Havadis Gazetesi yazarlarından Tekin Erer, “27 Mayıs-12 Eylül” adlı yazısında, 12 Eylül ile 27 Mayıs’ın birbirine zıt bir karakter içerdiğini, 12 Eylül’ün misyonunun Türk Cumhuriyeti ile demokrasiyi onarmak olduğunu belirtmiş ve iki hareketi yanlılık yansızlık açısından şöyle değerlendirmişti:

“Kurulan Anayasa Mahkemesi’nde tek bir CHP’li parlamenter tutuklanmamış, onlar ancak DP’yi suçlandırmak için mahkemelere şahit olarak lütfen davet edilmişti.Böyle tek taraflı bir ihtilalin eşi emsali görülmemişti.Hatta normal rejime geçişte bile çıkarılan “tedbirler kanunu” uzun yıllar DP’yi övmek ağır suç sayılmıştı.Bu bakımdan 27 Mayıs ihtilali bir’ intikam ve öç alma ihtilali’ olmak vasfından başka bir mahiyet taşımamıştır.12 Eylül İhtilali ise adeta 27 Mayıs’a ters düşen bir hüviyet içerisindedir. Ona ihtilal demek bile mümkün değildir....Dört yıldızlı generaller bu hareketle kendilerini millete adadıklarına dair yeminler etmişlerdir.Buna inanmayan tek Türk yoktur.27 Mayıs’ta kendilerini millete adayanlar, hem anayasanın bir maddesine, ‘hiç kimseye imtiyaz tanınmaz’ maddesini koymuşlar,sonra da ölünceye kadar imtiyazlı temelli senatör olmuşlardı.”⁵⁷⁶

Bu süreçte Akşam Gazetesi “27 Mayıs ile 12 Eylül’ün farkları” adıyla bir baş makale yayımladı. Bu farklılığın bir yönünü okuyucusuna şu biçimde aktardı:

“...Milli Güvenlik Konseyi dokunulmazlıkları kaldırılan parlamenterlerin sadece geçmişte bölücü kışkırtıcı tutumları ve işledikleri adi suçlar nedeniyle mahkeme edileceklerini belirtiyor.Aynı durumda olan kurulmuş partilerin de yargılanabilecekleri vurgulanıyor. Oysa 27 Mayıs’ta sadece milletvekilleri tek tek sorumlu tutulmuş ve yargılanmıştı.”⁵⁷⁷

Cumhuriyet Gazetesi Yazarlarından Uğur Mumcu 12 Eylül öncesi yapılan askeri darbelerin bir karşılaştırmasını yaptığı “Bundan Sonra” adlı yazısında sivil yöneticilerin

⁵⁷⁵ A.e,18 Eylül 1980,s.4

⁵⁷⁶ Son Havadis, 24 Eylül 1980,s.3

⁵⁷⁷ Akşam,13 Eylül 1980,s.1

demokrasiyi koruyamadıklarını ancak askeri yönetimin korumak için yönetime el koyduğunu ileri süren yorumunu şöyle tamamladı:

“1960 İhtilalini hep beraber yaşadık. 60 Mayıs’ında yönetime el koyan Silahlı Kuvvetler bu ihtilalin lideri Orgeneral Cemal Gürsel’in deyişiyle ‘duvarları küfürlerle kirlenmiş bir parlamentoyu’ sivil yönetime armağan etti; sivil yönetim bu armağanın değerini anlamadı. 12 Mart kargaşasından sonra yönetimde ağırlığını duyuran askeri yönetim isteseydi kalıcı bir askeri yönetime dönüşebilirdi ama 12 Mart yönetimi de sivil yönetime kapılarını açtı. Genel Kurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in yaptığı ilk açıklamada ‘ferdin ve toplumun huzur ve refahına önem veren özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetim’ kurma amacı taşıdıklarını söylemesi, Silahlı Kuvvetlerimizde sivil yönetime dönme yolundaki sağlıklı geleneğin canlı tutulduğunu göstermektedir.”⁵⁷⁸

İlerleyen süreçte Milliyet Gazetesi yazarlarından Mehmet Barlas 12 Eylül 1980 Darbesi’nin itici gücünün siyasi istikrarsızlık olduğunu bir kez daha anımsatmıştır. Yazar “*Siyaset ve Siviller*” adlı yazısında, 27 Mayıs, 12 Mart ile 12 Eylül darbelerinde, politikacıların devletin bütünlüğünü koruyacak yerde birbirleriyle kısır tartışmalara girdiklerini, birbirlerini yasal olmamakla suçladıklarını, uzlaşamadıklarını ileri sürerek şu notları düşü:

“Sol, liberal merkezden başlayan yelpazenin tüm kanatlarını faşist olmakla suçlamıştır. Sağ ise sosyal demokratları bile komünist olmakla itham etmiştir.....Yeni sivil politik kadroların geçmişin bu hatasından arınmaları şarttır”⁵⁷⁹

3.3.Askeri Yönetimin İlk Kabinesi ve Siyaseti Yeniden Biçimlendirme Çabaları

Askeri darbenin ardından, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Orgeneral Kenan Evren’e Devlet Başkanlığı görevini verdi. Yeni kabine kurulana kadar devletin bakanlıkları müsteşarların yönetimine bırakıldı. Evren, bakanlık müsteşarlarıyla yaptığı ilk toplantısında, tarafsız, kesintisiz bir yönetim anlayışıyla halkın gereksinmelerini ivedi bir ilgiyle giderilmesini istedi.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ Cumhuriyet, 14 Eylül 1980, s.1

⁵⁷⁹ Milliyet, 7 Haziran 1983, s.1

⁵⁸⁰ Milliyet, 14 Eylül 1980, s.1,6

MGK'nın oluşmasıyla yurt çapında yönetici kadrolarında değişim başlatıldı. Belediye başkanları tek tek görevlerinden alındı. Yasama ile yürütme yetkilerini üstüne alan MGK'nın bildirimleri direkt Resmi Gazete'de yayımlanmaya başlandı.⁵⁸¹

Devleti yeniden yapılandırma çalışmaları sürerken, 16 Eylül 1980 günü Devlet Başkanı Kenan Evren ilk basın toplantısını yaptı. Evren toplantıda, kamuoyuna 12 Eylül Darbesinin gerekçelerini anlattı. Evren bu toplantıda, Atatürk İlkelerinin unutulduğunu, Atatürkçü eğitimin yapılamadığını, ülkede bölünmeler başladığını, siyasilerin olaylara ilgisiz kaldığını, terörist odakların İstanbul'da bir öğretmen derneğine kadar sızmasına seyirci kalındığını, ordunun uyarılarının önemsenmediğini belirterek, darbeyi TSK ile halkın istemiyle yaptıklarını, kısacası bozulan demokrasiyi işletmeye geldiklerini söyledi.⁵⁸²

MGK üyeleri 18 Eylül 1980 günü ant içti. Ant içme töreni 5.Senfoniyle başladı. Yemin metninde özetle, "*Laik Cumhuriyet İlkelerine dayalı yeni bir anayasa düzenlenmesi için çalışacağıma namusum ve şerefim üzerine ant içerim*" denildi. TBMM'nin onur salonu 24 Ocak 1980'den sonra ilk kez bir törene açıldı. 17 dakika süren törenin ardından protokol sırasına göre, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Danıştay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Haydar Saltık, MGK'yi kutladı. Töreni çok sayıda yerli ile yabancı basın izledi.⁵⁸³

Ardından Devlet Başkanı Kenan Evren kabineyi kurması için eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'yu, Başbakan olarak görevlendirdi.⁵⁸⁴ Ulusu kabinesini oluşturdu. Bu kabinede beş emekli generalin yanı sıra çok sayıda bürokrat ile teknokrat görev aldı. Hürriyet Gazetesi bu süreçte, "*Bu Hükümet*" adlı başyazısıyla, Ulusu Kabinesi'nin Türkiye'yi demokrasiye götüreceğine ilişkin yönelimi yansıttı.⁵⁸⁵ Milliyet Gazetesi, Ulusu'ya başarılar dilerken, *politik yaşamının dün sırtından çıkardığı beyaz üniforması gibi aktır* nitelemesini yaptı.⁵⁸⁶ Bülent Ulusu 22 Eylül'de yapacağı basın toplantısından önce gazetecilere, "*Hükümetin en önemli görevi terörü önlemektir.*" dedikten sonra, Türkiye'nin NATO ittifakı ile içinde yer aldığı

⁵⁸¹ **Hürriyet**,14 Eylül 1980,s.1-11

⁵⁸² **Cumhuriyet**,17 Eylül 1980

⁵⁸³ **A.e.**,19 Eylül 1980,1-5

⁵⁸⁴ **Hürriyet**,21 Eylül 1980,s.1-13

⁵⁸⁵ **A.e.**,22 Eylül 1980,s.1-13

⁵⁸⁶ **Milliyet**,22 Eylül 1980,s.1

antlaşmalara bağlı kalarak uluslar arası ilişkilerini sürdüreceğini açıkladı. İlk toplantısını yapan Bakanlar Kurulu kabine programının hazırlanmasını görüştü.⁵⁸⁷

Yeni kabinenin programı 27 Eylül günü Başbakan Bülent Ulusu tarafından MGK' ye okundu. Ulusu kısaca, demokrasiye geçileceğini, vergi kaçakçılığını önleyeceklerini, milli eğitimde mesleki ve teknik eğitime ağırlık vereceklerini, havadan para kazanma yollarını kapatacaklarını, Ege'deki çıkarların, hakların, korunacağını, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılacağını, KİT'lerin verimliliğinin sağlanacağını, AET içinde Türkiye'nin yerini almasına yönelik çalışmalar yapacaklarını belirtti.⁵⁸⁸

Bülent Ulusu kabinesinin ilkeleri şöyle özetlenebilir:

“1-Atatürk İlkeleri rehberimiz olacaktır.Takip edeceğimiz yolu bu ilkeler aydınlatacak ve gösterecektir,

2-Ülkemizin bütünlüğüne ve bölünmezliğine yönelik, anarşi,mezhep kışkırtmacılığı, bölücülük faaliyetleri kesinlikle yok edilecektir.

3-Aziz yurdumuzun ufkunu karartan bütün kara bulutları dağıtmaya kararlıyız.Bunun için de herkese insanca yaşayacağı gelir teminine gayret etmek,işsizlikle mücadeleyi kazanmak, pahalılığı etkisiz hale getirmeyi başarmak, ülkeyi her geçen gün daha mamur ve müreffeh hale getirmek değişmez hedeflerimiz olacaktır.”⁵⁸⁹

Televizyonda da naklen yayınlanan kabine programının içeriğinde, 1961 Anayasası'nın değiştirileceği, Milli Eğitim ve öğretimde Atatürk Milliyetçiliğinin yurdun dört bir köşesinde hayata geçirileceği, silah ve mermi kaçakçılığına karşı etkin önlemler alınacağı, Güvenlik kuvvetlerinin modern araç ve gereçlerle donatılacağı gibi konular da yer aldı.⁵⁹⁰

Sivil yönetime geçiş sürecine kadar yönetimde kalan Emekli Oramiral Bülent Ulusu yönetiminde, devlet bakanlıkları sayısı 5'e çıkarılarak bunlardan ikisine Başbakan Yardımcılığı görevi verildi. Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı ile Orman Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı olarak birleştirildi. Ulusu yönetiminde Zeyyat Baykara ile Turgut Özal'a başbakan yardımcılığı görevi verildi.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ A.e,23 Eylül 1980,s.1-7

⁵⁸⁸ A.e,28 Eylül 1980,s.1-9

⁵⁸⁹ Nuran Dağlı,Belma Aktürk,**Hükümetler ve Programları III**,s.22,23,**Adalet**,28 Eylül 1980,1-7

⁵⁹⁰ **Adalet**,28 Eylül 1980, s.1-7

⁵⁹¹ Türker Sanal, **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**,Ankara, Sim Mat.1995,s.209-210

İlerleyen süreçte geçici Anayasa hazırlanarak 27 Ekim 1980 günü MGK tarafından bu Anayasa onaylandı. Geçici Anayasa, "Anayasa Düzeni Hakkındaki Yasa" adıyla yayımlandı. Bu Anayasa uyarınca, TBMM'nin yetkilerini MGK, Devlet Başkanına ait olanları Konsey Başkanı kullanabilecek, MGK'nın bildirimlerinin, kararlarının, yasalarının Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyecek, yeni Anayasa onaylanıncaya kadar 1961 Anayasası yürürlükte kalacaktır.⁵⁹²

Geçici Anayasanın genel gerekçesinde, ...*Anayasa yahut geçici Anayasa, veya genel olarak hukuk düzeni hakkında tereddüde yer bırakmamak ve 12 Eylül 1980 günü başlayan dönemin belirmiş ve ileride belirebilecek ihtiyaçlarını karşılamak maksadı ile ilişik kanunun hazırlanması ve yürürlüğe konması gerekli görülmüştür*" biçiminde bir açıklama vardır.⁵⁹³

Geçici Anayasa'nın girişinde şunlar yazılıdır:

"Büyük Türk Milleti adına tarihi sorumluluk duygusu ile hareket ederek emir komuta zinciri içinde ve emirle 12 Eylül 1980 hareketini gerçekleştirmiş ve yönetime bütünü ile el koymuş bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasını zorunlu kılan sebepler ile hareketin amacı ve Milli Güvenlik Konseyi'nin Kuruluş tarzı, Konsey bildirimleri ve Konsey Başkanı'nın 12 Eylül 1980 günü radyo ve televizyonla yayımlanmış konuşması ile duyurulmuştur."⁵⁹⁴

Maddelerin gerekçeleri bölümünün 5. hükmünde şunlar yazılıdır:

"Büyük ölçüde zaafa hatta kayba uğratılmış devlet otoritesinin en kısa zamanda kurulması gerektiğinden kamu personeline ilişkin idari tasarruflarda yürütmeyi durdurma istemlerinin ileri sürülemeyeceği ve yürütmeyi durdurma kararı verilemeyeceği bu maddede belirtilmiş fakat idari dava yolu açık tutulmuştur."⁵⁹⁵

Bazı siyasi gözlemciler göre, Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanunla MGK'nın statüsüne legal bir dayanak oluşturulmuştur. Açıkçası askeri yönetimin yapacağı her türlü uygulamanın doğruluk, yanlışlık ölçüsü MGK'nın inisiyatifine bırakılmıştır. Yasama, yargı yürütme organları bu çerçeve içerisinde tek bir elde toplanmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ötelendiği gibi toplumun itiraz hakkı da askıya alınmıştır. Bu yaklaşımla ayrıca o süreçte toplumda oluşan "demokrasinin kırılması" imajı zorla ve

⁵⁹² Cumhuriyet, 28 Ekim 1980, s.1

⁵⁹³ Milliyet, 28 Ekim 1980, s.7, Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 27 Ekim 1980 c.1, s.36

⁵⁹⁴ Milliyet, 28 Ekim 1980, s.7

⁵⁹⁵ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, a.y

kanunsuz olarak sistematik bir baskıyla“ toplumsal bellekte” saklı tutulmuştur.⁵⁹⁶

MGK, bu süreçte çalışmalarını ertelediği siyasi parti, dernek, konfederasyonlara kayyum atadı. Hollanda ile vize harçlarından muafiyet anlaşmasını yaptı, tedhişçilik ile ilgili Avrupa Sözleşmesini yürürlüğe koydu.⁵⁹⁷

Aynı dönemde MGK Genel Sekreteri Haydar Saltık, basına bir Kurucu Meclis oluşturulması için çalışmalar yapıldığını, 12 Eylül eyleminin amacının terörü önlemek olduğunu açıklarken, 12 Eylül’e gelinmesinde Konya Olayları’nın bardağı taşıran son damla olduğunu da anımsattı.⁵⁹⁸

3.3.2 Demokratikleşme Programı İle Kurucu Meclis

MGK Genel Sekreteri, Org.Haydar Saltık,1 Kasım 1980 günü basına “*demokrasiye geçiş programını*” açıkladı. Bu programın içeriği gazetelerde yayımlandı. Geçici Anayasa’nın hukuki kuralları ortadan kaldırmadığını açıklayan Saltık, normal demokratik düzene geçiş programını şöyle ortaya koydu:

- 1-Kurucu Meclisin teşkiline imkan verecek şartların sağlanması,
- 2-Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun’a ek olmak üzere çıkarılacak Kurucu Meclis’in kuruluş görev ve yetkileri hakkındaki kanunun kabulü,
- 3-Kurucu Meclisin bilfiil teşkil edilerek çalışmaya başlaması ve öncelikle yeni Anayasa’nın hazırlanması,
- 4-Yeni Anayasa Metni’nin hazırlanacak bir referandum kanunu ile halkoyuna sunulması tasvip edilmesi,
- 5-Yeni Anayasanın halkoyunca kabul edilmiş hükümleri uyarınca yeni Partiler Kanunu ve Seçim Kanununun hazırlanıp, Kurucu Meclisçe kabul edilmesi,
- 6-Yeni Anayasa ve Siyasi Partiler Kanununa uygun yeni partilerin kurulmasına ve teşkilatlanmasına yetebilecek bir zamanda dikkate alınarak parti faaliyetlerinin başlatılması,
- 7-Belirttiğim makul sürenin sonunda, yeni Seçim Kanunu, yeni Partiler Kanunu uyarınca genel seçimlerin yapılması suretiyle Parlatonun kurulması ve göreve başlaması,

⁵⁹⁶ M.Yücel Karlıklı, **1982 Anayasası Döneminde Kemalizm**,İstanbul 1994, s.9

⁵⁹⁷ **Milliyet**,28 Ekim 1980,s.7

⁵⁹⁸ **Cumhuriyet**,30 Ekim 1980,s.1-7

8-Anayasa'da yer almış hükümler uyarınca Kurucu Meclis ve Milli Güvenlik Konseyi'nin görev ve mevcudiyetinin sona ermesi suretiyle normal demokratik siyasi hayata bütünüyle dönülmesi,⁵⁹⁹

Askeri yönetim demokrasiye geçişin ön koşulu olarak 29 Haziran 1981'de Kurucu Meclis'e ilişkin yasayı 61. birleşiminde onayladı.⁶⁰⁰ Onaylanan yasaya göre, Kurucu Meclis ve Danışma Meclisi olacak, Danışma Meclisi üyeleri 160 kişiden oluşacak, üyelerden 120'si illerden gelecek, bu adaylar o ilin Valisinin önereceği adaylar arasından MGK tarafından seçilecek, öteki 40 üyeyi de MGK direkt kendisi seçecek, Danışma Meclisi'ne aday olacak kişinin 11 Eylül 1980'de hiçbir siyasi partiye aday olamayacaktır.⁶⁰¹

Danışma Meclisi üyeleri özürsüz olarak Genel Kurul ile komisyon çalışmalarına bir ay içinde beş kez üst üste katılmazsa, üyelikleri Genel Kurul kararı ile düşürülebilmesine karşın Danışma Meclisi üyeleri 10 imza ile meclise yasa önerisi verebilecektir. Bu süreçte, MGK, 12 Aralık 1980 günlü 2356 sayılı yasa gereğince kurulan organ olarak Kurucu Meclis Organı olarak konumunu sürdürecektir.⁶⁰²

Resmi Gazetenin 17188 numaralı mükerrer sayısında yayımlanan MGK Kanunu'nun 2.Maddesinde bu konuya ilişkin olarak şunlar yazılıdır:

“Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak halkoyuna sunulacak yeni Anayasada yer alacak hükümlere göre teşekkül edecek Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayıncaya kadar Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve üyelerinin görevleri, yetki ve sorumlulukları rütbe süreleri ile hizmet sürelerine ve yaş hadlerine bakılmaksızın devam eder.”⁶⁰³

MGK ile Danışma Meclisi'nden oluşturulan Kurucu Meclis'in görevleri şunlardır:

- 1-Yeni Anayasayı,Anayasa'nın halkoyuna sunulmuş kanununu hazırlamak,
- 2-Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak,

⁵⁹⁹ A.e,2 Kasım 1980,s.1,7

⁶⁰⁰ Kemal Dal,**Türk Esas Teşkilat Hukuku**,2.basım,Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi,1986,s.108

⁶⁰¹ “Kurucu Meclis,**Hürriyet**,30 Haziran 1981,s.1-17

⁶⁰² Kemal Dal,**Türk Esas Teşkilat Hukuku**,s.110

⁶⁰³ **Resmi Gazete**,12 Aralık 1980,s.1

3-Seçim Kanununu hazırlamak,

4-Genel seçimler yapıncaya kadar yasama görevini yapmak,⁶⁰⁴

Danışma Meclisi Üyeliğine seçilenlerin açık kimliği 15 Ekim 1981 günü basına açıklandı. Yasa uyarınca seçilen üyeler 3 kişi dışında yüksek öğrenimlidir. 160 üyeden 5'i kadındır. Üyelerin yaş ortalaması 52'dir. Danışma Meclisi'nde en yaşlı üye 77 yaşındaki (Konya)Sadi Irmak, en genç üye ise 31 Yaşındaki (Çanakkale)Mehmet Pomak'tır. Danışma Meclisinde mesleki görev açısından en kalabalık grup 32 kişi ile hukukçulardır. Hukukçuları sırasıyla mühendisler (26), emekli askerler (22), öğretim üyeleri (21), iktisatçılar (20), öğretmenler (7), memurlar (5), gazeteciler (4), Merkez valisi (3), sendikacı (2), işçi (2), veteriner (2), emekli büyükelçi (1) tiyatro yönetmeni (1), öğretim görevlisi (1) izler.⁶⁰⁵

Danışma Meclisinin MGK tarafından dolaysız olarak seçilen üyelerini öğrenimlerine göre değerlendirdiğimizde harp okulu çıkışlıların tüm üyeler içinde oranı %23.80, meslek açısından askerlerin oranı 16,6'dır. Bu verilerle 12 Eylül yönetiminin siyasi duruş olarak kendine yakın kişileri seçtiği düşünülebilir.⁶⁰⁶

Kurucu Meclisin 160 kişiden oluşan kanadı olan Danışma Meclisi halkın oyuyla iş başına gelmediklerinden ötürü çok eleştiri aldı. MGK Başkanı Kenan Evren, yapılan eleştiriler karşısında bir yanıt verme gereğini duyarak şu açıklamayı yaptı:

*“İçte ve dışta malum mahfiller DM üyelerinin seçim şeklini de spekülasyon konusu yapmışlardır.Herhalde Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren kadrolardan müteşekkil siyasi partileri serbest bırakıp, tekrar eski kavgalarına devam etmeleri için yeniden bir ortam yaratmak düşünülemezdi. O halde bir grup veya bir kurul seçmeliydik. Amaçlarını açıkça ilan etmiş, uygulamaları ile bunu ispat etmiş MGK'nın seçicilik görevini üstlenmesi doğaldır.Kaldı ki bu karar mekanizmasının içine valilikler de alınmak suretiyle daha geniş bir tabana dayalı objektif bir sistem oluşturulmuştur.”*⁶⁰⁷*

Askeri yönetimin Danışma Meclisi'ni kurgulaması sürecindeki yönelimi ilerleyen süreçte eleştirilere yol açmıştı. Bu eleştirilerde, meclisin toplumun genel eğilim

⁶⁰⁴ Kurucu Meclis,Cumhuriyet,1 Temmuz 1980,s.1,7

⁶⁰⁵ A.e,16 Ekim 1981,s.1

⁶⁰⁶ Aynur Soydan,“ Danışma Meclisi'nin Üye Kompozisyonu” **Değişen Dünyada İnsan,Hukuk ve Devlet**,İstanbul,Engin Yayıncılık,1995,s.319,320

⁶⁰⁷ Şule Özsoy,**1982 Anayasası'nın Yapım Süreci**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s.76***Kenan Evrenin Söylev ve Demeçleri**, c.1,S.413-414

lerini yansıtmadığı ileri sürüldü. Bu görüş DM' nin üye kompozisyonuyla ilintilidir. Üyelerin yaş ortalaması 53,9 olup üyelerin % 70'i 50 yaşın üstündedir. MGK tarafından seçilen üyelerin % 50'den fazlası 60 yaş'ın üstündedir. Bu ulusun iradesini temsil ettiği söylenen DM' nin sağa kayış özelliği anlamını taşıması anlamına gelmesinin yanı sıra gençliğe olan güvensizliği de dile getirmesidir. Ayrıca DM üyelerinin öğrenim durumu da toplumun genel eğitim düzeyini aşmış olması, eğitilmiş ve yaşlıların olduğu bu mecliste üyelerin meslek gruplarına göre dağılımı eşitsizlik düşüncesini çağırıştırır.⁶⁰⁸

Bu arada Danışma Meclisi'nin özgür iradesini silikleştiren, MGK'nın güdümünde olduğuna ilişkin bir veri de vardır. Bu da meclisin üyeleri arasında ortaya çıkan hizipleşme sorununda yansımaları bulmuştur. İleri sürüldüğüne göre, Anayasa Başkanı Orhan Aldıkaçtı liderliğinde, Atatürkçü Liberal diye adlandırılan bir grup, Danışma Meclisi'nin toplantıları dışında toplantılar yaparlar, bu gayri resmi toplantıların haberini alan Kenan Evren bu tür toplantıların sürdürülmesi halinde Danışma Meclisi'ni kapatacağı açıklamasında bulunur, ardından 160 üye 8-10 Haziran tarihleri arasında Başkanlık divanınca sorguya çekilerek, yapılan toplantıların amacı araştırılır.⁶⁰⁹

Cahit Talas Danışma Meclisi'ne ilişkin değerlendirmesinde şöyle der:

“1980-1982 döneminde anayasa yapan güç için kullanılan Kurucu Meclis ve Danışma Meclisi terimlerindeki Meclis sözcükleri de zorlamadır. Asıl önemlisi, 1982 Anayasası'nın 'Başlangıç Bölümü'ndeki Türk Milleti'nin temsilcileri olan Danışma Meclisi ibaresi yalnız Türkçe açısından değil hukuk bilimi ve demokratik temsil teorisi bakımından da saktır.' Seçimsiz temsil ve vekalet demokratik kamu hukukunun benimseyebileceği bir uygulama değildir.”⁶¹⁰

Danışma Meclisi, en yaşlı üye Sadi Irmak başkanlığında ilk toplantısını 23 Ekim 1981 günü yaptı. Devlet Başkanı Kenan Evren, toplantı öncesi yaptığı konuşmada “kişi özgürlüğü uğruna devletin güçsüz bırakılmayacağını Anayasa'ya son şeklini MGK' nın vereceğini bildirdi. Geleneklere göre Danışma Meclisi'nin ilk birleşimini açan Sadi Irmak, ”Tarihin bu mazhariyetine minnettarım” dedi. Kenan Evren'in

⁶⁰⁸ Özsoy, A.e, s.77

⁶⁰⁹ Serap Yazıcı, **Yeni bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları 250, 2009, s. 7-18

⁶¹⁰ Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklamalı, Sosyal Politika Tarihi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s.248

konuşması Danışma Meclisi üyelerinin alkışı ile sık sık kesildi. Danışma Meclisi'nin açılış törenine çok sayıda yerli yabancı basın katılmasının yanı sıra kordiplomatik locasında 60 kişi vardı. Saat 10'da başlayan tören 13,21 de tamamlandı. Törende, MGK kontenjanından gelen Mahir Canova'ya ant metninde laik sözcüğünü kullanmadığı gerekçesiyle ikinci kez ant içtirildi.⁶¹¹ Tören sırasında, Danışma Meclisi'nin en coşkulu üyesi Devlet Tiyatrosu yönetmeni olan Canova ilk kez kürsüye geldiğinde elleri titredi, gözlüklerini çıkardı. Canova'nın Danışma Meclisi yerine Dayanışma Meclisi dediği görüldü.⁶¹²

Danışma Meclisi'nin oluşturulmasının ardından basında, Danışma Meclisine yönelik olumlu olumsuz tepkiler görüldü. Uğur Mumcu, "Açık Tartışma..." adlı yazısında, Kenan Evren'in konuşmasında geçen Meclis'in herhangi bir devletin anayasasını kopyalamayacağı, hazırlanacak anayasanın bünyemize uygun olacağı yolundaki sözlerini eleştirerek şunları yazdı:

*"Kurucu Meclisin kopya olmayan yani bizim Anayasa dış alımı dediğimiz aktarmacılık olmadan önceden hazırlanmış bir Anayasa taslağı üzerinde rötüşler yapmadan bünyemize uygun bir Anayasa hazırlanması ancak ve ancak kamuoyunun bu konular üzerinde tartışmaya açılmasına bağlıdır. Kamuoyunun bir an önce bu tartışmalara açılması, Kurucu Meclis'in açılmasından daha önemli bir aşama olacaktır."*⁶¹³

Nazlı Ilıcak bu süreçte Danışma Meclisi'ne hem olumlu hem olumsuz tepki verdi. Ilıcak "Danışma Meclisi" adlı yazısında bu organın varlığına karşı olmamasına karşın eleştirileri olduğunu da aktarıyordu:

*"Pek iyi anlayamadığımız bir ufak nokta siyasi partilere kayıtlı olanların Danışma Meclisi'ne sokulmayarak adeta cezalandırılmasıdır. Bir adım daha ilerisi 12 Eylül'den önce herhangi bir partiye oy vermiş olanlara da-suça iştirak gerekçesiyle-Danışma Meclisi'nin kapatılması olabilirdi. Kanımızca siyasi partilere kayıtlı sade vatandaş, siyasi parti yöneticisi değildir, siyasi partinin sorumlusu olarak görülemez."*⁶¹⁴

Mümtaz Soysal da "Şeytan'ın Avukatlığı" adlı yazısında Danışma Meclisi'ni eleştirdi. Danışma Meclisi'ne seçilen kişilerin yönelimlerinin MGK ile uyum içerisinde olduğunu, bu kişilerin bir tür "Şeytanın Avukatlığı" görevlerini sağlıklı bir

⁶¹¹ "Danışma Meclisi" **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1981, s.1-7

⁶¹² Rafet Genç, "Meclis Notları", **Milliyet**, 24 Ekim 1981, s.3

⁶¹³ Gözlem", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1981, s.1-9

⁶¹⁴ **Tercüman**, 2 Temmuz 1981, s.1-14

biçimde yapamayacaklarını ileri sürdü:

“.....Kimse sorunları sizden farklı görüyorum ve şeytanın avukatı olmak istiyorum diye dilekçe vermez....Çünkü şeytanın avukatı olmak istemenin en tehlikeli yanı,seçicinin gözünde şeytanın ta kendisi olarak görülmektir..Cadı kazanlarının kaynadığı Türkiye’de bundan daha kolayı yoktur.”⁶¹⁵

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Hasan Pulur, “Devlet Verdiği Sözü Böyle Tutar” adlı yazısında, Danışma Meclisi’nin üyeleri ile Kurucu Meclis’in kurulmasını olumlu bir adım olarak niteledi. Askeri yönetimin demokrasiye ilişkin yönelimini, “devlet verdiği sözü böyle tutar, Ve bundan sonra da tutacaktır” tümcesiyle olumladı.⁶¹⁶

Danışma Meclisi ikinci birleşimini 27 Ekim 1981 günü yaptı. Bu birleşimde Cumhuriyet Tarihi’nin 15.Meclis Başkanlığına Sadi Irmak 2.turda 158 oyun 68’ini alarak seçildi.⁶¹⁷ Meclis Başkanı ile Meclis Genel Kurulu tarafından 11 kişilik bir iç tüzük komisyonu demokrasiye geçiş için gerekli olan çalışmaların yapılabilmesi için seçildi. Komisyon Geçici iç tüzük hükümleri uyarınca 15 gün içinde iç tüzüğe ilişkin raporunu hazırlayarak Genel Kurula yollayacaktı.⁶¹⁸ Danışma Meclisi son toplantısını 1 Aralık 1983 günü iki oturumla yaptı. Saat 17’deki ikinci oturuma Cumhurbaşkanı Evren ile MGK üyeleri de katıldı. Bu oturumda Evren bir konuşma yaptı.⁶¹⁹ Evren, Danışma Meclisi üyelerine başarılar dileyip teşekkür ettiği konuşmasının bir bölümünde şunları söyledi:

“Bütün arzumuz milletimizin birlik ve beraberlik içinde olması, 12 Eylül öncesinin o korkunç, kabus dolu ortamını yaşamaması, mutlu ve müreffeh günlere kavuşması, artık borç alan,bu nedenle de borç aldığı ülkelerin sürekli olarak içişlerine varıncaya kadar müdahalelerine maruz kalan bir ülke değil, borç verebilen ve her alanda bağımsız ülke haline gelmesidir.”⁶²⁰

⁶¹⁵ **Milliyet**,17 Ekim 1981,s.2

⁶¹⁶ **Hürriyet**,17 Ekim 1981,s.5

⁶¹⁷ Irmak Başkan,**Milliyet**,28 Ekim 1981,1-9

⁶¹⁸ **Milliyet** ,29 Ekim 1981,s.1-9

⁶¹⁹ **Son Saat**,2 Aralık 1983,s.1

⁶²⁰ **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, 1 Aralık 1983,c.23,179 birleşim

3.3.3 1982 Anayasası'nı Hazırlama Çalışmaları

Türkiye Anayasalı devlet olma özelliğini 135 yıl önce kazanmıştı.1876 yılında çıkarılan Kanuni Esasi'den 1982 Anayasası'na kadar dört Anayasa hazırlandı.⁶²¹ Bu günkü Anayasa sözcüğünün yerine Osmanlı Dönemi'nde "Kanuni Esasi" sözcüğü kullanıldı. Kurtuluş Savaşı koşullarında hazırlanan 1921 Anayasası "Teşkilat'ı Esasiye Kanunu" ile anıldı, 1960'a kadar anayasa'nın karşılığı bu oldu.⁶²²

9 Temmuz 1961'de yürürlüğe giren 1961 Anayasası 12 Eylül Darbesi öncesinde yoğun eleştiriler almıştı. İleri sürülenlere göre bu anayasa toplumun her kesiminin onayladığı bir uzlaşma metni değildi. Çünkü, Anayasanın yapım sürecinde DP ile ona yakın olduğu düşünülen bazı çevrelerin istem ve istençleri devre dışı bırakılmıştı. Bu açıdan daha o süreçte 1961 Anayasası'na tepki veren bir irade vardı. DP ve onun devamı niteliğinde olduğu düşünülen AP koşullar gereği bu anayasaya sert tepki vermek yerine onunla yaşamayı yeğledi. Bu anayasaya sistemli ilk tepki 1969 yılında geldi. "Anayasa Islahatı" adı altında bir takım öneriler söz konusuydu. 12 Eylül Darbesi öncesinde yapılan 1971-1973 anayasa değişiklikleri 1961 Anayasası'na muhalefet eden çevrelerin beklentilerini gideremedi. 1980 yıllarında Anayasa tartışmaları güncel bir hale geldi. 1961 Anayasası'na tepki verenler öneri paketleri ile toplumda da bir tartışma sürecini başlatmış oluyordular. Anayasa tartışmaları Devleti güçlendirme yanlısı 1961 Anayasası'na muhalif görüşler, devlete karşı bireyin haklarını ön planda tutan demokrasi yanlısı görüşler olarak iki yönde sürdürüldü.⁶²³

Türkiye'de terör eylemlerinin hızla arttığı günlerde 1961 Anayasası tartışmaları gündemdeydi.12 Eylül Darbesi ile bu tartışmalara nokta konularak yeni anayasanın yapım süreci başlatıldı.⁶²⁴Yönetime el koyan Kenan Evren yaptığı açıklamasında, "Anayasa dediğimiz elbise bize bol geldi, içinde oynamaya başladık" derken 1961 Anayasasını 12 Eylül öncesindeki anarşi ortamının yaratıcısı olarak suçlamaktaydı. Anarşi ortamının ortadan kaldırılması için, yeni bir anayasal düzen seçilerek, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artırılmalı, mitingler, gösteriler sınırlanmalı, idare yargının boyunduruğundan kurtarılmalı laiklik karşısı ve komünist görüşler ivedilikle

⁶²¹ Milliyet,"105 yılda " 18 Temmuz 1982, s.11

⁶²² Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi,Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam c.1,s.18

⁶²³ Şule Özsoy,1982 Anayasasının Yapım Süreci, s.3-4

⁶²⁴ Özsoy A.e,33

silinmeliydi.⁶²⁵

Ancak 1961 Anayasası'nın topluma bol geldiğini ilk söyleyen Kenan Evren değildi. Süleyman Demirel'in, Celal Bayar'ın açıklamalarında, Aydınlar Ocağının bildirimlerinde, Tercüman Seminerlerinde, Yeni Forum Dergisinin söylemlerinde de bu vardı. Güçlü devlet güçlü yürütme arayışlarına askeri yönetim sessiz kalmayarak 1982 Anayasası ile bu arayışlara fazlasıyla yanıt verdi. Güçlü yürütmenin önündeki engeller kaldırıldı.⁶²⁶

Bu bağlamda Danışma Meclisi, 23 Ekim 1981'de Sadi Irmak'ı Başkan seçmesinin ardından 5. Anayasayı hazırlamak için, on beş kişilik Anayasa Komisyonu'nu belirledi. Anayasa Komisyon'u Başkanlığı'na Prof.Orhan Aldıkaçtı, Başkan Yardımcılığı'na Prof.Feyyaz Gölcüklü, Komisyon sözcülüğüne, Prof Şener Battal, Komisyon Yazmanlığı'na Prof.Turgut Tan seçildi. Prof.Kemal Dal, Prof.Feyzi Fezyioğlu, Prof.Feridun Ergin, Prof.Teoman Özalp, Mümin Kavalalı, Muammer Yazar, General Tevfik Fikret Alpaslan, General İhsan Göksel, Rafet İbrahimoğlu, Recep Meriç ile Prof. Hikmet Altuğ da komisyonda üye olarak çalıştı.⁶²⁷

Danışma Meclisi, Anayasa komisyonu çalışmalarında değerlendirilmek üzere, çeşitli kurum ve kuruluşların yanı sıra Türkiye Barolar Birliği'nden anayasa tasarısına ilişkin görüş ve önerilerini belirten bir rapor hazırlamalarını istedi. Anayasaya ilişkin raporda özellikle temel hak ve özgürlükler ile, yürütme, yargı yasama erki gibi konuları kapsayacaktı.⁶²⁸

Ancak çeşitli kurum ve kuruluşların görüşlerini açıklaması MGK'nın izin verdiği ölçüde olanaklıydı. Nitekim MGK'nın 12 Şubat 1982 tarih ve 65 sayılı kararı ile Anayasa Tartışmaları'nın yöntemi aşağıda belirtildiği biçimiyle belirlenmişti:

1-Feshedilen partilerin genel başkan, genel başkan yardımcıları, genel sekreterleri, genel sekreter yardımcıları ile genel yönetim kurulu üyeleri dışında kalan üyeleri, Anayasa Komisyonu'nun isteği üzerine Anayasaya ilişkin kişisel

⁶²⁵ Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.26

⁶²⁶ Şule Özsoy, **1982 Anayasası'nın yapım süreci**, s.147

⁶²⁷ Kemal Dal, **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, s.111-112

⁶²⁸ **Akşam**, 31 Aralık 1981, s.1-6

görüşlerini açıklayabilirler.

2-Bunlar, yükseköğretim kurumlarına ya da sıkıyönetim komutanlarının iznine bağlı olarak meslek kuruluşlarınca düzenlenecek bilimsel toplantılarda kişisel görüşlerini açıklayabilirler.

3-Anayasa Komisyonu'nun isteği üzerine Anayasa Komisyonu ile doğrudan ilgili kurum ve kuruluşlar görüşlerini iletebilirler.

4-Bunların dışında kalan her türlü siyasal faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmış olan dernekler, tüzel kişiler ve topluluklar bu konuda görüş açıklayamazlar. Bunların mensuplarının kişisel görüş ve açıklamaları bu yasağın dışındadır.⁶²⁹

Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. yazılı Anayasa tasarısı 17 Temmuz 1982 günü kamuoyuna açıklandı. "*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir*" tümcesiyle başlayan 200 maddelik Anayasa tasarısı tek meclisle birlikte bir Devlet Danışma Konseyi'nin kurulmasını öngörülde. 20'si Cumhurbaşkanınca seçilecek, en az otuz üyeden oluşacak Danışma Konseyi üyeleri yeniden seçilebilme koşuluyla, altı yıl görev yapabilecekti. Tasarıya göre 21 yaşını dolduran her Türk Vatandaşına seçme hakkı tanınacaktı. Türkiye'ye faşizmi, komünizmi, teokrasiyi yerleştirmeyi amaçlayan siyasi parti kurulması yasaklanıyordu. Tasarının 11.maddesi, temel hak ve özgürlükleri "kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da içerecek" biçiminde düzenlenmişti.⁶³⁰

Tasarı, Sendikalara, derneklere politika yapma, partilere destek olma, öteki dernek, meslek kuruluşlarıyla ortak eylem yapma yasağı getirdi. Küçük işyerlerine grevle lokavt yasağı koyarken, öteki işyerlerine siyasal amaçlı grev, lokavt yasağı da getirdi. Grev süresini de 60 günle sınırlandırdı. Tasarı "*basın hürdür,sansür edilmez*" hükmünü koyarken, devlete ait gizli belgelerin yayımlanmasını yasakladı. "*Merkez Bankası Başkanı Cumhurbaşkanı tarafından seçilir, Cumhurbaşkanı Meclis dışından biri de olabilir*" maddelerine de yer veren tasarı, memurlara sendika kurma, herhangi bir partiye üye olma yasağı getirdi, anayasanın değiştirilmesi için TBMM üye tam sayısının üçte ikisi koşulunu koydu.⁶³¹

⁶²⁹ Bülent Tanör, *Türkiye Tarihi* 5,s.44

⁶³⁰ *Cumhuriyet*,18 Temmuz 1982,s.1

⁶³¹ *A.e.s.*1-11

1982 Anayasa Taslağı ile 4 ayrı organın kurulması öngörüldü. Bu organlar; Devlet Danışma Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türk Dil Akademisi, Devlet Denetleme Kurulu' dur.⁶³²

Bu süreçte açıklanan anayasa tasarısı, Anayasa Komisyonu tarafından 17 Temmuz 1982 günü Danışma Meclisi Başkanlığına gerekçesiz, 166 sahife olarak gönderildi. Ardından 30 Temmuz 1982 günlü Anayasa Komisyonu raporu "166'ya 1 ek olarak Danışma Meclisine gönderilerek basıldı. Bu yeni sunumda genel gerekçeyi karşılayan bir sunuş yazısı, maddelerle ilgili açıklamalar ve karşı oy yazılarıyla birlikte toplam 100 sahifelik bir ek vardı. Anayasa tasarısının gerekçesiz olarak açıklanması ilk başta yoğun eleştirilere konu oldu. Çünkü gerekçeler bir anayasa tasarısının olmazsa olmaz belgeleridir. Öte yandan yasa tasarılarının gerekçeli olma zorunluluğu Kurucu Meclisin her iki kanadını oluşturan Danışma Meclisi ile Milli Güvenlik Konseyi'nin iç tüzüklerinde de ayrı ayrı karara bağlanmıştı.*⁶³³

3.3.4 Anayasa Taslağına Yönelik Eleştiriler ve Halkoylaması

Süreci

1982 Anayasası'na ilişkin tasarısının yayımlanmasıyla tasarıya yönelik olumlu olumsuz tepkiler görüldü: Tercüman Gazetesi, "*Tartışma Perdesi açıldı* "manşetiyle, tepkileri şu şekilde verdi:

Türk İş Genel Başkanı,Şevket Yılmaz,"*Hayal kırıklığına uğradık, Komisyon adeta sendikacılık yapılmasın diye ne varsa,hangi hüküm varsa tasarıya koymuş.Tasarı ile sendikaların can damarı olan Check Off sistemi kaldırılmaktadır.Yüksek hakem kuruluna görev verilmektedir.*"

Prof Reha Poroy,"*Bu anayasa Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlanmıştır. Dengeyi sağlayacaktır.1961 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkileri ve icra bakımından bozulmuş dengenin tipik örneklerini taşıyordu.*"

TİSK Başkanı Halit Narin,"*Anayasa'da önemli olan ilkenin ,ülke bütünlüğünü sağlayacak maddelerin yer alması*" olduğunu "...hazırlanan tasarıda bu ilkenin bütün

⁶³² Tercüman,19 Temmuz 1982,s.1-13

⁶³³ Hikmet Sami Türk, **Daha İyi bir Anayasa için....**Ankara, TESAV, 2003,s.21*DM iç tüzüğü md 71-72 ve MGK Yasama Görevleri iç tüzüğü md.9

hatlarıyla ortaya konulduğunu ifade eder.”

Danışma Meclisi İçel Üyesi İbrahim Göktepe , “Türkiye’de 1921 ve 1924 Anayasaları güçlü icrayı getiriyordu.1961 Anayasası güçlü icradan adeta kaçınmıştı.1982 Anayasası ise.....Cumhurbaşkanına 38 noktada geniş yetkiler vermiştir.Tasarı ile basın hürriyetine getirilen kısıtlamayı fazla ve muğlak buluyorum....toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili maddeyi de yetersiz buluyorum.”⁶³⁴

Tercüman Gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak “Bunalımı Çözen Maddeler” adlı yazısında, tartışmalara yol açan maddeleri olmasına karşın taslağın bunalımı çözen maddeler içerdiğini de açıkladı. Yazar, bu maddeleri, Cumhurbaşkanı ile Meclis Başkanlığı seçimi olarak belirtti.⁶³⁵

Tercüman Gazetesi yazarlarından Bedii Faik,”Anayasa Üzerine” adlı yazısında 1982 Anayasa taslağına ilişkin eleştirilerini şöyle yazdı:

“1924 Anayasası devleti tahkim ederken kişi hak ve hürriyetlerine fazla yer bırakmamıştı.1961’ de aldık onları ele,ama bu defada devleti güçsüz kıldık....geldik 1982’ye. Haydiii...Yine devleti tahkim edelim derken, bazı kişi hak ve özgürlükleri geriye...Anlaşılan şu ikisini bir arada yaşatmak kısmet olmayacak.”⁶³⁶

Cumhuriyet Gazetesi taslağın yankılarını, “Türkiye Barolar Birliği Başkanı Atilla Sav tartışmayı başlattı” başlığıyla verdi. Anayasa taslağına ilişkin olarak

Atilla Sav: “Özgürlüklerin özü kalkıyor;böyle bir Anayasayla otoriter rejim kurulabilir” dedi. Sav, anayasa ile kurulması öngörülen Türk Dil Akademisini de;

“Çok yanlış, Atatürkçülükten yola çıktığını ileri süren anayasa yapımcısı için, Atatürk’ün başlattığı dil devrimine aykırıdır” ifadesiyle eleştirdi.Sav’ın başlattığı tartışmalar aşağıda yer verilen görüşlerle sürdü:

Mümtaz Soysal:Türk Halkı buna mahkum edilemez.Tasarı siyasi yaşamın kurları bakımından bunalım giderici değil,bunalım getirici hükümlerle doludur.....Şimdi Danışma Meclisi Genel Kurulu’na ve sonrada Milli Güvenlik Konseyi’ne tarihsel bir görev düşüyor.Bu metni Türk Halkına layık bir duruma getirmek.”

⁶³⁴ Tercüman,19 Temmuz 1982,s.1-14

⁶³⁵ A.e,22 Temmuz 1982,s.1-14

⁶³⁶ A.e,25 Temmuz 1982,s.7

Cevdet Selvi Petrol İş B: "İşverenlerin dediği oldu. Tasarıda işveren kuruluşlarının yıllardır söylediği istekler yer almıştır. Bunlar daha önce yasalarda bile olmayan ayrıntı olarak görülen konulardır.."

İş Hukuku Profesörü Metin Kutal: "Tasarı sendikacılık düzeninin 17 yıllık uygulamasına bir tepki niteliği taşımaktadır. Bir tepki anayasası niteliğini taşıyan bu belgenin sosyal barışı sağlaması kanımca çok şüphelidir." ⁶³⁷

Anayasa taslağına ilişkin tepkiler sonraki günlerde de sürdü Alıntılanacak olunursa:

Prof.Cevat Geray: "Bu tasarı Türkiye'nin birikimine ters düşen ve geriye gidişi ifade eden bir yaklaşımdır. Yeni tasarı yargısal bakımdan sakıncalı bir düzenleme getiriyor. Özel üniversitelere izin verilmesi ise yüksek öğrenim açısından sakıncalı hüküm..."

Dr.Mehmet Turan: "Parlamentar rejimlerin en önemli organı olan Bakanlar Kurulu, bu Anayasa ile ikinci plana atılmıştır."

Doç.Metin Kazancı: "Bu tasarıyla geçmiş dönemin yaşam ve düşünce biçimi Anayasallaştırılmaktadır. Merkezîyetçiliğin sosyolojik ve siyasal anlamlarından biri halktan korkmak ya da ona güvenmemektir. Taslak siyasal iktidarı böyle bir konuma sokmaktadır."

Prof.Nusret Fişek: "Düşünce ve yayın özgürlüğünden kaçınanlar fikirlerinin doğruluğunu savunamadıkları ve inandıkları için kendilerine ters düşen fikirleri yasaklamak istiyorlar." ⁶³⁸

"Kapalı Anayasa'da Açık Piyasa" adıyla makale yazan Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Yalçın Doğan 1982 Anayasası'na yönelik eleştiriler yaptı. Doğan yazısında, Cumhuriyet Tarihi'nde ilk kez bir anayasa metninde ekonominin serbest işleyişine ilişkin ilkenin yer aldığını, 1961 Anayasası'nın "karma ekonomi modeli" nin ötelendiğini bir anlamda da "24 Ocak Kararları" felsefesinin yasallaştırıldığını, ne ki ekonomik sistemi çalıştıracak siyasal sistemin kapalı olduğunu, sistemin piyasada rekabete, öteki özgürlüklerde serbest kullanıma kapalı tutulmak istendiğini belirterek, eleştirilerini şöyle sürdürdü:

⁶³⁷ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1982, s.1-11

⁶³⁸ A.e, 22 Temmuz 1982, s.9

“Madem açık Piyasa o zaman açık bir sistem...Madem serbest Pazar ekonomisi,o zaman serbest ve özgür bir tartışma ortamı...başka türlü sü nasıl demokrasi olabilir ki!”⁶³⁹

Milliyet Gazetesi, 1982 Anayasa Taslağı ile ilgili gelişmeyi “*Tasarı tartışmaya açıldı*” manşetiyle yayımladı. Gazete, Anayasa taslağının açıklanmasını demokrasiye giden sürecin önemli bir adımı olarak yorumladı. ⁶⁴⁰ Gazete, tasarıya ilişkin tepkileri “*iş adamları memnun, hukukçular kaygılı*” manşetiyle kısaca şu şekilde yansıttı:

Prof.Mümtaz Soysal:“*Türk halkı 20 yy çeyreğinde böyle bir anayasaya mahkum edilecek kadar çağdışı bir halk değildir....Tek olumlu not YÖK girişimini geçersiz kılacak bir üniversite özerkliği kavramının sürdürülmesine ve yasama organı üzerindeki Anayasa Mahkemesi denetiminin kaldırılmamış olmasına verilebilir.*”

Prof.Toktamış Ateş.” *Anayasa tasarısının özgürlükler ve özellikle özgürlüklerin kullanımına bazı sınırlamalar getirmesi bekleniyordu.Bu sınırlamalar fazlasıyla getirilmiş bulunuyor.*”

Prof.Yüksel Ülken: “*...gereğinden fazla şişmiş,fazla ayrıntılara girdiği için gereksiz tartışmalara açık bir metin hazırlanmıştır.Taslağın temel özelliklerini iki ana eğilim oluşturmaktadır.Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması yoluyla başkanlık sistemine yönelmek istemesi iki ,ekonomik ve sosyal içeriğinin 61 Anayasası’na göre zayıflamasıdır.*”

Prof.Ülkü Azrak:“*Anayasa tasarısında hemen göze çarpan en önemli özellik,yürütme erki ve yetkilerinin hem kişilerin temel hak ve özgürlüklerini, hem de devletin yasama erkini geniş ölçüde sınırlamasıdır.*”⁶⁴¹

Milliyet Gazetesi yazarlarından Teoman Erel, ”*Anayasa Tartışmasında Cepheleşme Tuzağı*” adlı yazısında, anayasa taslağını ham karpuzla benzetti. Taslağın toplumun beklentilerine yanıt vermediğini, sakıncalı bir çok hükmün taslakta yer aldığını, taslakta yer alan Merkez Bankasının çalışmasının ayrıntılı olarak tanımını, Türk Dil Akademisi’nin kuruluş biçiminin ayrıntılı açıklanması gibi konuları toplumda çok tartışılacağından, süreç içerisinde değişime uğraması olasılığından ötürü gereksiz bulduğunu, aynı biçimde devletin kartelleşmeyi, tekelleşmeyi önlemesi istemini de angajman olarak gördüğünü ileri süren açıklamasını şöyle tamamladı :

⁶³⁹ A.e,27 Temmuz 1982,s.6

⁶⁴⁰ “Önemli”,**Milliyet**, 18 Temmuz 1982,s.1

⁶⁴¹ A.e,19 Temmuz 1982,s.1-8

“Kısaca ifade edelim ki,taslak bu en hayati hedefi tutturmakta da yetersiz ve çelişkilidir. Ama daha başlangıçta ‘düzeltilemez’ diye kötümserliğe ve ölçüsüz öfkeye katılmamak gerekiyor.Belki de bazıları bir öfke patlaması ve cepheleşme yaratarak milleti ve orduyu kendi istedikleri yere götürmek amacındadır.”⁶⁴²

Hürriyet Gazetesi, ”Anayasa taslağına ilk eleştiriler” manşetiyle şu görüşleri aktardı :

Rafet İbrahimoglu,(TISK Genel sekreteri,DM üyesi:”Sosyal devlet ilkesi aynen muhafaza edilmiştir.Yürütmenin güçlendirilmesi yönünde atılmış adımdır.Eski Anayasa’da, yasama ile yürütme arasında denge kurulamamıştı.Şimdi yürütme güçlendiriliyor.”

Mehmet Sağlam,(TOB Genel Sekreteri): “Anayasanın en önemli tarafı yürütmeye de (yetki) verilmesi kavramına yer vermesi,güçlü icradan söz ediliyor.Eski Anayasa’da yetki yerine (görevden) söz ediliyordu.Temel hak ve özgürlükler bakımından,çok geniş kısıtlama getirilmiş gözüküyor”

Cahit Külebi(Türk Dil Kurumu Genel Yazmanı):”Ben hukukçu değilim.Anayasa tekniğini bilmiyorum.Metni görmeden yanlış bir şey söyleyebilirim....Herhalde bizim kurumu kapatmazlar.Herhangi bir değişiklik yapılacağını sanmıyorum.Başka ülkelerde de bir yanda bilim akademileri bir yanda da kurumlar var.”⁶⁴³

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi,” Bu Tasarıyla mı ?” başlıklı yazısında, Anayasa tasarısının Türk Ulusu’nun özgürlükleri kullanmasını güçleştirdiğini, çağ dışı olduğunu, aceleyle hazırlandığını belirterek 26. Madde de yer alan gizli bilgiler kavramına ilişkin eleştirilerini şöyle dile getirdi:

“Hangi bilgi gizlidir.Hangisi Değildir.Bir Başbakan’ın veya Bakan’ın konsomatrislerle Kraliçesi’nin yatak odasına giren bir çılgının orada 10 dakika süreyle ne yaptığının tartışıldığı bir çağda böyle maddeler getirmek ayıp değil midir....”⁶⁴⁴

Dünya gazetesi Anayasa taslağına ilişkin yorumunu, ”Anayasa tartışması genişliyor. Eleştiriler ekonomik ve sosyal haklarda yoğunlaştı” biçiminde okuyucuya iletirken,”Anayasa’dan Sanayide Yapı Değişikliğine” adlı başyazısında 24 Ocak Kararları ile ekonominin itici gücü olarak özel kesimin ilan edildiğini bu yaklaşımın

⁶⁴² Milliyet,20 Temmuz 1982,s.8

⁶⁴³ Hürriyet,18 Temmuz 1982,s.1-9

⁶⁴⁴ A.e,18 Temmuz 1982,s.3

Anayasa tasarısına da yansıdığı biçiminde bir yorum yaptı.⁶⁴⁵ Dünya Gazetesi yazarlarından Alp Orçun, “Devlet Zaten Güçlüdür” adlı yazısında tarihte anayasaların işlevinin devletin sınırsız egemenliğini sınırlamak buna karşın yurttaşların hak ve özgürlüklerini güvence altına almak olduğunu, anayasalar böyle bir fonksiyonla çıkarken, temel sorunu üretimi artıramamak olan Türkiye’de, yeni Anayasanın devleti güçlendirmek amacıyla hazırlandığı için ortada bir yanlışlığın var olduğunu belirtti. Yazar ayrıca bu yanlışlığın nedeninin de devleti güçlendirmek teziyle yeni Anayasada devletin güçlendirilmesi temel hedef alınarak bireylerin sesinin kısılması yoluna gidildiğini, kısacası zaten güçlü olan devletin bu gücünün yeniden bir yazılı metinle teyit edildiğini eleştirip, görüşlerini şöyle bitirdi:

“Sonuç olarak Anayasa tartışmaları Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyinde tartışılırken unutulmaması gereken, devlet karşısında bireylerin haklarını yeterince korumayan bir anayasanın uygulanmasında güçlükler çıkacaktır.”⁶⁴⁶

Tasarıda Temel Hak ve Özgürlükler” adlı yazısıyla Bülent Tanör, tasarıda, 1961 Anayasası’nın temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceğini bildiren ilkesi ile temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunulamaz ilkesinin yer olmadığını, kişi hak ve özgürlüklerinin yargı güvencesinden yoksun olduğunu, tasarının getirdiği genel sınırlamanın bütün hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına kapı açtığını ileri sürerek tasarının olumsuz yanlarını açıkladı:

“Sonuç olarak bu özellikleriyle tasarının hem 961 sisteminden hem de çağdaş özgürlük standartlarından kesin bir geriye kayış özlemini yansıttığı açıktır. Bu kısa gözden geçirme bile Anayasa Komisyonunun bazı üyelerinin tasarıda hürriyetler 1961 Anayasası’ndan daha geniş yer aldı yolundaki sözlerinin yanlışlığını göstermeğe yeter.”⁶⁴⁷

Öte yandan Milli Gazete yazarlarından Zeki Ceyhan, “Boşluklar Dolunca Ne Olacak...?” adlı yazısında, 82 Anayasası’nı hazırlayanların, 1961 Anayasası’nın boşluklarını doldurduğu için övündüklerini, oysaki kendilerinden beklenen görevin bu olmadığına, aynı haberin verildiği gazetede küçük bir başlıkla, işsizler ordusuna her yıl 300 bin kişi katılıyor haberinin verildiğine, anayasa tasarısında bu boşluğun doldurulup doldurulmadığının bilinmediğine, alınan önlemlerin ekonomiden çok

⁶⁴⁵ **Dünya**, 20 Temmuz 1982, s.1

⁶⁴⁶ **A.e.**, 21 Temmuz 1982, s.4

⁶⁴⁷ **Yeni İstanbul**, 9 Ağustos, 1982, s.2

polisiye olduğuna, aç insanları ne kadar sınırlarsanız sınırlayın hırsızlığın önlemeyeceğine, vatandaşın taşıma kapasitelerinin üstünde yük taşımaya tutsak edildiğine , ellerine verilen ücretlerle ise karınlarının hiç doymayacağına değinerek yönetime seslendi.

“Kısacası vatandaşın derdine çare olucu bir adım atmışlar mı?Sadece polisiye tedbirlerle,gösteri yürüyüşlerini yasaklamakla,grevleri şarta bağlamakla işlerin yoluna gireceği sanılıyorsa aldanılıyor demektir.Bizim kanaatimiz vardır.Temenni edelim bu boşlukları da Danışma Meclisi,Milli Güvenlik Konseyi doldursun.”⁶⁴⁸

Bulvar Gazetesi yazarlarından Hüsametdin Çelebi, “Geniş“ Dar” Derken Giyilmez Elbise” adlı yazısında, Yeni Anayasayı hazırlayanların yetkili otoritenin istemlerine uygun çalıştığını, 1960 öncesi yönetimde egemen olan partinin “ dilerse hilafeti bile getirir” biçiminde toplumda bir imaja sahip olduğunu, Cemal Gürsel’in bu süreçte, bir partinin mutlak egemenliğini sınırlandırmak için anayasayı hazırlayacak komisyona kabinenin gücünü silikleştirecek bir anayasa modeli önerdiğini, ilerleyen süreçte bu anayasanın üzerimize bol gelen bir elbise niteliğine dönüştüğünü belirtti. Çelebi ayrıca yazısında yeni süreçte Aldıkaçtı Hoca’nın başkanlık ettiği komisyona, toplumun gereksinmelerine yanıt verecek daha dar bir elbise hazırlanması direktifi verildiğini, açıkçası “kabinenin güçlendirilmesi” direktifi verildiğini, bu biçimde hazırlanacak anayasanın vücuda uygunluğu bir yana olanaksızlığını da ileri sürdü:

“Bu 18 yaşını geçmiş bir kadın için 10 yaşını bulmamış bir kız çocuğu imiş gibi kesilip dikilmiş bir elbise değildir.Daha doğrusu sadece o değildir.Bu aynı zamanda giyeceği düşünülen kişinin vücudundaki özellikleri dikkate almayan bir elbisedir.Örneğin, giyecek kişinin vücudunda bulunan ve artık onun parçası durumunu almış olan şişkinlikleri, anatomik bozuklukları dikkate almadan kesilip dikilmiş bir elbisedir.Fikir partisinin kurulmasını yasaklayan esaslar, bunun delillerinden biridir.....”⁶⁴⁹

Bu süreçte Anayasa Mahkemesi Üyesi Yekta Güngör Özden, yeni Anayasa tasarısını, Başbakanın, Cumhurbaşkanının uydusu yapıldığı gerekçesiyle sert bir biçimde eleştirdi. Özden, Anayasa Mahkemesi’nin özel konumunun sıradanlaş tırılarak yüksek mahkemeler arasına sokulmasına da olumsuz tepki vererek konuyu

⁶⁴⁸ **Milli Gazete**,4 Ağustos 1982,s.2

⁶⁴⁹ **Bulvar**, 7 Ağustos 1982,s.3

derinleştirdi:

“Yargıtay ve Danıştay üyeleri için, hatta askerler için getirilmeyen bir yasak Anayasa Mahkemesi üyeliği yapmak, bir cezalandırma nedeniymiş gibi Anayasa Mahkemeleri üyeleri için getirilmiştir.Bu 181 maddenin üçüncü fıkrasındaki(görev alamama ve seçimlere girememe yasağıdır.Anayasa Mahkemeleri üyelerinin vatandaşlık hakları elinden alınmaktadır.Bunu Anayasaya sokmak,Anayasa Mahkemesi üyelerine saygıyla bağdaşmaz. Bu düzeye gelen yargıçlar sorumlulukların bilincini taşırlar ve bu tür durumların değerlendirmesini kendileri yaparlar.”⁶⁵⁰

1982 Anayasa taslağına yöneltilen eleştiriler üzerine Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, gazetecilerin çeşitli soruları ile ilgili çevrelerin yaptığı eleştirilere yanıt amacıyla şunları söyledi:

“Türk Milleti bu Anayasayı benimseyecek ve kabul edecektir. Çünkü bu bir huzur ve barış Anayasasıdır. Tasarı bir tepki anayasası değildir.Yaşadığımız gerçeklerle tecrübelerden yaralanarak hazırlanmıştır.”⁶⁵¹

Aldıkaçtı'nın yorumları üzerine “Toz Duman” adlı yazısıyla Güngör Mengi, tasarının 1961 Anayasası'na tepki olmadığını söylemenin pek inandırıcı olmadığını ileri sürerek şunları yazdı:

“İlk eleştirilere ...Prof.Aldıkaçtı, yuvarlak laflarla değil gerekçelerle karşımıza çıksınlar, cevabını vermiştir. Aldıkaçtı bu sözlerinde haklı olabilmek için eleştirenlerde gördüğü eksiğin kendi açısından da giderilmesinin lazım geldiğini bilmelidir.Kuru gürültüyü yararlı bir tartışma çizgisine getirecek olan borcun önceliği Aldıkaçtı'ya aittir.”⁶⁵²

Bu süreçte basına yansıyan bilgilere göre, tasarıyı Danışma Meclisi Başkanı Orhan Aldıkaçtı ile üye Rafet İbrahimoglu tarafından itirazsız imzalamış geri kalan üyelerin tasarının tümüne ya da bazılarına itiraz kaydı koyup, “itiraz ve söz hakkım saklıdır” biçiminde karşı oy yazısı ile imzalamıştır.⁶⁵³ Örnek vermek gerekirse; Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu üyelerinden Muammer Yazar, Anayasa tasarısına konan,“üye aidatının sendikaya doğrudan ödenmesi” ile ilgili 56.maddenin 2.fıkrası ile, 59.maddesine getirilen 10 işçi çalıştırmayan işyerlerine getirilen grev ile

⁶⁵⁰ **Yeni Asır**,21 Temmuz 1982,s.6

⁶⁵¹ **Yeni İstanbul**, 20 Temmuz 1982,s.1-6

⁶⁵² **Yeni Asır**,20 Temmuz 1982,s.1

⁶⁵³ **Hürriyet**,19 Temmuz 1982,s.1-13

lokavt yasağına karşı oy yazısı vermiştir. Yeni Anayasa Tasarısının 34.maddesine de Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkan Vekili Feyyaz Gölcüklü muhalefet şerhi koymuştur.⁶⁵⁴

1982 Anayasası Taslağını Danışma Meclisi, 23 Eylül 1982 günü 120 evet, 7 Hayır, 12 çekimser oyla onayladı. 4 Ağustos'ta başlatılan Anayasa çalışmaları sonucunda onaylanan tasarı MGK' ye gönderildi.⁶⁵⁵Anayasa'nın halkoyuna sunulmasına ilişkin yasa tasarısı 24 Eylül 1982 günü MGK' de görüşüldü. MGK yasa tasarısı üzerinde bazı değişiklikler yaptı. Konsey 7 Kasım 1982'de halkoylaması yapılmasına, oylamayı Yüksek Seçim Kurulu'nun yapmasına, evet oyunun beyaz hayır oyunun mavi olmasına karar verirken, referandum yasasını değiştirerek eski yasaları yeniden onayladı. Buna göre referanduma katılmayanlar, 5 yıl seçme ile seçilme hakkından yoksun kalacaklardı.*⁶⁵⁶MGK Anayasa Komisyonu, Danışma Meclisi'nin geçici Madde 10'da onayladığı geçici maddeyi, geçici madde 14 olarak şu biçimde onayladı:

“12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar.geçecek süre içinde, yasama ve yürütme Türk Milleti adına kullanan, 2356 sayılı kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin,2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufla bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların anayasaya aykırılığı iddia edilemez.”⁶⁵⁷

Aynı süreçte 70 sayılı MGK kararlarına eklemekler getiren 71 sayılı MGK kararı ile, çeşitli kesimlerin “Anayasa Taslağını geliştirme maksadı içinde görüş bildirme imkanı”na yasak konuldu. Bu süreçte vatandaşın etkileme hakkı sadece Devlet

⁶⁵⁴ **Yeni Asır**,21 Temmuz 1982,s.6

⁶⁵⁵ **Cumhuriyet**,24 Eylül 1982,s.1-11

⁶⁵⁶ **A.e**,25 Eylül 1982,s.1* Ayrıca Bakınız; **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**,c.7,18 Ekim 1982,geçici madde 15,s.199

⁶⁵⁷ **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**,c.7, 18 Ekim 1982,s.199

Başkanı Kenan Evren'e verildi. (71 sayılı MGK kararı 2.md) Devlet Başkanı Evren, TRT ve yurt gezileri aracılığıyla vatandaşa yeni anayasayı tanıttı. Ancak bu konuşmalar ve Anayasanın geçici maddeleri eleştirilmeyecektir. Halk oylamasının sonucunun olumlu olması için siyasi ve hukuki düzenekler işletilerek, halk oylaması süreci tek yönlü bir propaganda yönelimi içinde sürdürüldü.⁶⁵⁸

Devlet Başkanı Kenan Evren Anayasayı tanıtmak için yaptığı gezilerde yurttaşlarımızı Anayasaya olumlu oy vermeleri için yaptığı koşullandırmalarda terör etkenini anımsatarak şunları söylemekteydi:

*“12 Eylül öncesinin olayları yeniden yaşanmak istenmiyorsa, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmesi arzu edilmiyorsa, her vatandaşın güven ve huzur dolu günler yaşanması bekleniyorsa ve netice olarak devletçe güçlü, milletçe mutlu olmak ve rejimce demokratik hakları fert, millet ve devlet kavramlarıyla bağdaşır bir biçimde ve ölçüde kullanmak isteniyorsa, yarınlara umutla bakmak ve emin olmak ihtiyacı duyuluyorsa Anayasa'ya evet denilmelidir.”*⁶⁵⁹ Anayasaya “hayır” kampanyasını açan kişilerin hemen tutuklandığı bu süreçte, Devlet televizyonu, “*Vatandaş Ne Diyor?*” adlı programla açık bir biçimde “evet” kampanyası yürüttü.⁶⁶⁰

Halkoylamasının en önemli yönü Anayasanın reddi halinde ne gibi bir uygulamanın yapılacağını açıklanmış olmamasıdır. 1961 Anayasası'nda anayasanın reddi hali bir seçenek olarak düşünülmüş başka bir deyişle askeri yönetim kendisini bir anayasa metni ile özdeşleştirme, meşrulaştırma yoluna gitmemiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde katılmanın zorunlu olduğu ilk oylama 1982 halkoylamasıdır. Bu zorunluluk para cezasının yanı sıra halkın bir sonraki seçimde oy kullanmama kuralı ile kalıcılaştırıldı.⁶⁶¹

3.3.5 1982 Anayasasının Kabul Edilmesi ve Sonraki Gelişmeler

7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylamasıyla yeni anayasa % 90 oranında evet oyu aldı. Bu seçimle Kenan Evren doğrudan Cumhurbaşkanı seçildi.⁶⁶² 9 Kasım 1982 günü Resmi Gazetede yayımlanan 444 numaralı karar metnine göre seçime ilişkin bilgiler şöyleydi:

⁶⁵⁸ Şule Özsoy, **1982 Anayasası'nın Yapım süreci**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s.101

⁶⁵⁹ Kenan Evren, **Seçme Konuşmalar**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000, s.258-259

⁶⁶⁰ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, s.337

⁶⁶¹ Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi**, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2010, s.416

⁶⁶² **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1982, s.1

“...7 Kasım 1982 Pazar günü tüm yurttta yapılan oylamanın Kurulunuza ulaşan kesin sonuçlarına göre 18.718.115(on sekiz milyon yedi yüz on sekiz bin yüz on beş) yurtttaşımızın oy kullandığı ,kullanılan oylardan 18.600.313 (on sekiz milyon altı yüz bin 313) oyun geçerli, 117.802 (yüz on yedi bin sekiz yüz iki) oyun geçersiz sayıldığı, geçerli oylardan 16.945.545 (On altı milyon dokuz yüz kırk beş bin beş yüz kırk beş) oyun kabul, 1.594.761 (bir milyon beş yüz doksan dört bin yedi yüz altmış bir) oyun ret oyu olduğu,...2707 sayılı kanunun 11 maddesinin son fıkrasında aynen “Muteber oyların yarısından çoğu (kabul) ise Anayasa Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur” hükmü yer almıştır. O halde yukarda açıklanan olgular ve 2707 sayılı Kanunun anılan 11 maddesinin hükmü karşısında ; 7 Kasım 1982 Pazar günü yapılan halkoylaması sonucu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olduğuna; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Resmi Gazete'de durulmasına 9.11.1982 günü karar verildi.”⁶⁶³

Evren halkoylaması gereğince 1960 sonrasının yetkileri en geniş Cumhurbaşkanı oldu. Cumhurbaşkanı devletin başı olması nedeniyle, hazırlanan yasaların yasaya aykırılığını saptarsa Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açabilecek, TBMM'nin hazırladığı yasalar 15 gün içinde Cumhurbaşkanının onayı ile yayımlanacak, bu yasalarda Cumhurbaşkanının uygun görmediği noktalar var ise gerekçeleri belirtilerek, meclise geri gönderebilecektir. Ancak yasa meclis tarafından tekrar uygun bulunursa aynı şekilde yayımlanacak, TBMM yasada yeni bir değişiklik yaparsa Cumhurbaşkanı yeniden gönderme hakkına sahip olacak, TBMM'nin yapacağı Anayasa değişikliğini bir kez daha meclise gönderebilecek, YÖK üyelerini, üniversite rektörlerini seçebilecektir. Cumhurbaşkanı, Anayasa mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay, Cumhuriyet Başsavcısı ve vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek Mahkeme üyelerini, Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçebileceği gibi başbakan ve bakanların imzasına gerek duyulmaksızın yapabileceği öngörülen işlemlerden ötürü sorumlu tutulacaktır. Ancak Cumhurbaşkanı vatana ihanetten dolayı TBMM üye sayısının en az üçte birinin önergesi, üye tam sayısının dörtte üçünün vereceği kararla suçlanabilecektir.⁶⁶⁴

Askeri rejim Türkiye'yi yeniden yapılandırma sürecinde yürütme erkini güçlendirirken, Cumhurbaşkanından sonra Başbakanının konumunu da kabine içinde ön plana çıkardı. Başbakanı otoriter bir konuma getiren düzenlemeler 1982 Anayasası'nın 109 ve 112 maddeleri ile belirtilmiştir. 1982 Anayasasının 109

⁶⁶³ Resmi Gazete, 9.11.1982, 17863 mükerrer sayılı

⁶⁶⁴ Milliyet,9 Kasım 1982,s.1-6

maddesinin son fıkrası uyarınca, "Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri ve ya milletvekili seçilme yeteneğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir." Başbakanın konumunu eşitlik ilkesini öteleyerek güçlendirdiği düşünülen 112. Maddesinin 2. fıkrası şöyledir: " Her bakan Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur. "665

Yeni Anayasa ile birlikte 80'e yakın kanunun yeniden düzenlenmesi de gündeme gelmişti. Yeni Anayasa ile öngörülen kanunlar arasında Danışma Meclisi'ne verilen siyasi partiler ile seçim kanununun yanı sıra Devlet Güvenlik Mahkemeleri, olağanüstü haller ve savaş hali, sendikalar, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkına ilişkin olanlar öncelik taşıyordu. Yeni Anayasa gereğince çıkarılacak bu yasaların bir kısmının Kurucu Meclis tarafından, yetiştirilmesi olasılık dışında olması halinde TBMM tarafından hazırlanacaktı.⁶⁶⁶

Gazetelerde, 1982 Anayasa Halkoylamasına yönelik eleştiri yazıları, olumlu tepkiler görüldü. Milliyet yazarlarından Teoman Erel, "Bendenizin Oycağızı ve Yeni Ufuklar" adlı yazısında, seçimlerde anayasaya hayır oyu verdiğini, bu karşı oyu Kenan Evren'e güvensizlikten ya da bu anayasayla parlamenter sisteme geçilmeyeceğinden ötürü vermediğine değindi. Erel, oylama öncesi propaganda ve tartışma yöntemini beğenmediğini, Yeni Anayasa'nın bir bölümü ile Kenan Evrenin kampanya konuşmalarını eleştiri yasağı içinde olmasını içine sindiremediğini, ayrıca oylama öncesi var olan tartışma ve eleştiri ortamının son 15 gün içinde uygulanması gerektiğini, iki yıldan beri teröre karşı başarı kazanıldığını anımsatarak, Kenan Evren'e başarı dileyen yazar uygulamanın önemini şöyle vurguladı:

"Bir ülkeyi şu ya da bu biçimde bir Anayasa, tek başına ne kurtarır, ne de batırır. Başarı uygulamaya bağlıdır. "667

Tercüman Gazetesi yazarlarından Rauf Tamer, "Oyların Analizi" adlı yazısında, ret oylarından yola çıkarak bir değerlendirme yaptı. Tamer tanıdıklarının mavi ya da beyaz oya mühür basarken düşüncelerini de kağıt üzerine el yazılarıyla yazdıklarını,

⁶⁶⁵ Sevtap Yokuş, *Türkiye'de Yürütme Erkinde Değişen Dengeler*, Ankara, Yetkin Basım Yayın Dağıtım, 2010, s.109

⁶⁶⁶ *Tercüman*, 9 Kasım 1982, s.1-10

⁶⁶⁷ *Milliyet*, 9 Kasım 1982, s.6

ancak kendisi için önemli olanın Türkiye'deki komünist sayısı olduğunu belirttikten sonra, Fatsa'daki 42,600... kabul, 2300...ret oyunun ibret verici olduğunu ileri süren yazısını şöyle tamamladı:

“Yüzde 91’i aşan kabul oylarıyla,Türk Milleti, Milli birliğe ,bölünmezliğe bağımsızlığa, bayrağa sarılmıştır....Ne güzel,...Ret diyenler ise yukarda saydığım yüce kavramlara değil, sadece bazı maddelerden dolayı Anayasaya karşı olduklarını belirtmişlerdir... Tabii komünistler hariç...”⁶⁶⁸

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi,”*Yepyeni bir başlangıç!..*” adlı yazısında 7 Kasım 1982 halkoylamasıyla yeni bir çağır açıldığına değindi.Yazar öte yandan bu oylamanın yalnızca bir cumhurbaşkanı seçmek gibi bir sonucu olmadığını, oyların anayasaya onaydan çok Kenan Evren ile kadrosuna olan güveni yansıttığını, Türk halkının hala anarşi, terör dramını unutmadığını, oylamanın yurt dışına Türkiye'nin Anayasalı bir düzeni istediği biçiminde bir mesaj verdiğini ileri sürerek, yeni Anayasanın uygun gördüğü geniş yetkilerin bu nitelikleri kendisinde toplayan biri tarafından kullanılacağını bilmenin sevindirici olduğunu dile getirerek düşüncelerini şöyle bitirdi:

“Esasen artık yapılacak şey, Anayasa üzerindeki tartışmaları unutmak ve onu benimsemektir.Çünkü bu anayasa artık ne Aldıkaçtı'nın tasarısı ne de Milli Güvenlik Konseyi'nin malıdır.O hepimizindir.Ve bizlere düşen görev,’ bu Anayasa ile memleket idare edilmez’ demek değil tam tersine, bu Anayasa ile de memleketin iyi idare edilebileceğini ispat etmektir.”⁶⁶⁹

Milli Gazete yazarlarından Zeki Ceyhan, “*Anayasa Kabul edildi...*” adlı yazısında, halkoylamasıyla ilk kez bir Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiğini, anarşinin önlendiğini belirtti. Buna karşılık ekonomik dengesizliğin sürdüğünü, işsiz sayısının tarımda ve öteki iş kollarında makineleşmeyle orantılı olarak arttığını ifade eden Ceyhan, bu bağlamda ülkemizde sanayileşme şart olduğu için 7.Cumhurbaşkanı Kenan Evren’i yeni sorunların beklediğini de dikkati çekti:

“Anarşi konusunda gösterdiği başarıyı ekonomik konularda da göstermesini diliyoruz, Evet Anayasa kabul edildi ve Sayın Evren 7.Cumhurbaşkanı oldu. Önünde dağ gibi sorunlar bulunuyor.Daha çok, daha yoğun çalışmaya gerek var şimdi.Kolay gele diyor ve

⁶⁶⁸ **Tercüman**,9 Kasım 1982,s.2

⁶⁶⁹ **Hürriyet**,9 Kasım 1982,s.3

bekliyoruz.⁶⁷⁰

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Uğur Mumcu, “Yeni Dönem” adlı yazısında Türkiye Tarihini kesitlere ayırdı. Bu kesitlerin diğer kesitlerle ilişkisini sonuçlarıyla ilişkilendirerek özellikleriyle anlatıyordu. Yazarın bu kesitleri, Atatürk Dönemi, Milli Şef Dönemi, DP dönemi, 27 Mayıs İhtilali, AP dönemi ve 12 Mart Dönemi olarak sınıflandırdığı ve eleştirilerini aktardığı yazısında, 12 Mart sonrası dönemi MGK kararları gereğince eleştiremediğini, eleştirilerini yasakların biteceği ileri bir tarihe ertelediğini belirtti. Mumcu ayrıca 12 Eylül Darbesiyle iç savaş ortamına son verildiğini, bu dönemin Anayasaya halkın büyük bir çoğunlukla onay vermesiyle sonuçlandığını ifade ederek , yeni dönemin tüm kişi, kurum ve kuruluşlara huzur getirmesi dileğini şu sözleriyle ortaya koydu:

“Demokrasi uğruna yılların adanacağı güç bir zanaattır.Sabır ister, hoşgörü ister, olgunluk ister.Demokrasi duyarlı bir dengeye dayanır.Sınıflar arasında uzlaşma, kişiler ve kurumlar arası, barışçı diyaloglar ister.Bunca deney ve bunca acılardan sonra, hele şu geçiş döneminde yapay gerginlikler yerine, yapıcı ve kalıcı barışçı duyguları egemen kılmak , hepimizin –evet hepimizin- ortak görevi olmalıdır.”⁶⁷¹

Güneş Gazetesi yazarlarından Refik Erduran, “Dersin Doğrusu” adlı yazısında, seçimin önemli bir yönünün Türkiye’ye bir Cumhurbaşkanı kazandırdığını, çoktan dır sesi duyulmaz olan Orhan Aldıkaçtı’nın “Anayasa milletten tasvip gördü. Sayın Evren’de onu savundu. Herkes dersini aldı” biçimindeki sözlerini eleştirerek, ders almanın her zaman yararlı bir şey olduğunu, ancak öncelikle dersin niteliğini iyi algılamak gerektiğini belirtti. Ayrıca Erduran, Aldıkaçtı ve arkadaşları görevlerini tam başarsalardı, Kenan Evren’in anayasayı savunmak için böylesine özel çaba göstermek zorunda kalmayacağını vurgulayarak halkın anayasayı onaylamasını iki nedene dayandırarak açıkladı: Ona göre bunlardan biri, halkın ülkeyi terör ve anarşi çıkmazından kurtaran Türk Silahlı Kuvvetleri’nin demokrasiye götüren yöntemi ve güvencesi, bir diğeri de, sistemin başında olan Kenan Evren’in kişiliğidir. Erduran Aldıkaçtı’ya yönelik eleştirisi ile yazısını şöyle tamamlamaktaydı:

⁶⁷⁰ Milli Gazete,12 Kasım 1982, s.2

⁶⁷¹ Cumhuriyet, 9 Kasım 1982,s.1-9

“Bunları yurdumuza Prof. Aldıkaçtı armağan etmedi. Doğru: Sonuçtan herkes ders alsın. Ama doğru ders alsın lütfen!”⁶⁷²

3.4.1 Sivil Yönetime Dönüş Süreci ile 1983 Seçimleri

Cumhuriyet Tarihi'nin ilk seçimleri 1923 yılında yapılmıştı. 12 Eylül 1980 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasından yaklaşık olarak 3 yıl sonra da Cumhuriyet Tarihi'nin 17'inci seçimi 6 Kasım 1983 günü yapıldı.⁶⁷³

Askeri yönetim Türkiye'de 1983 seçimlerine götüreceği süreci işletmeye 298 sayılı yasaya ek yasayla seçmen kütüklerinin düzenlenmesi, siyasi partiler yasasının çıkarılması, MGK'nın 76 numaralı kararı ile siyasal etkinliklerin yasaklarını kaldırması ile başladı. 29 Nisan 1983 tarihinde Kenan Evren seçimlerin 7 Kasım 1983'te yapılacağını bildirdi. Eski politikacılara sert eleştiriler yönelten Kenan Evren, Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk 19 Mayıs konuşmasında da, *“Ülkede Atatürk ilkeleri dışında bir ideolojiye yer olmadığını”* duyurdu.⁶⁷⁴

Bu süreçte 12 Eylül Partilerinin ilki Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın Liderliğinde Milliyetçi Demokrasi Partisi 15 Mayıs 1983 günü, Ali Fethi Esener Liderliğinde, Büyük Türkiye Partisi kuruldu. İlerleyen süreçte Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın genel başkanı olduğu Anavatan Partisi, Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp başkanlığında Halkçı Parti, Erdal İnönü'nün Liderliğinde Sosyal Demokrasi Partisi, ardından Yüce Görev Partisi ile Refah Partisi kuruldu.⁶⁷⁵

MDP karacı subaylardan oluşturuldu. MGK ile uyum içerisindeydi. Ne ki askerinin politik bakış açısına öteki partiler uymadı. BTP kurulunca MDP etkinliğini, canlılığını yitirdi. 21 Mayıs 1983 günü İhsan Sabri Çağlayangil'le birlikte 133 eski AP'li BTP'ye girdi. Partileşme sürecini Kenan Evren'le birlikte Turgut Özal'da yakından izliyordu. Özal, yakın dostu Süleyman Demirel'in Partisi'nin büyümesinden kaygı duyuyordu. Ancak Özal, paşalar politikasına ilişkin bilgisi nedeniyle BTP'nin kapatılacağı olasılığını düşünmüştü. Çünkü yeni düzende yeni siyaset yapılacak, 12 Eylül'ün kurguladığı düzen yaşama geçirilecekti. Bu nedenle Özal yakın çevresine

⁶⁷² Güneş, 11 Kasım 1982, s.6

⁶⁷³ Adalet, 7 Kasım 1983, s.1-5

⁶⁷⁴ Bülent Tanör, *Türkiye Tarihi* 5, 2008, s.55-56

⁶⁷⁵ A.e.s.56

ve basına BTP'nin kapatılacağını söylüyordu.⁶⁷⁶

31 Mayıs 1983 günü 79 sayılı MGK kararı ile BTP kapatıldı. Demirel'le arkadaşları, Deniz Baykal'la birlikte kimi milletvekilleri yeniden Zincirbozan yolu göründü.⁶⁷⁷

MGK'nın 79 sayılı bildirisini TRT'de yayımlanırken, ilgililerden 2 Haziran 1983'te Zincirbozan'da hazır olmaları da bildirildi.⁶⁷⁸ Bu kararın gerekçesinde, BTP'nin tutum davranışlarıyla halkı bölmeye çalıştıkları, intikam bayrağı açmaya yeltendikleri, Anayasa'nın 4. Maddesine göre siyasi kısıtlaması olan kişilerin bu partiye girdikleri, kamuoyunu tedirgin ettikleri, toplumun huzurunu bozdukları yazıldı. 79 sayılı kararın üçüncü maddesinde, bu kararın basınla birlikte hiç kimse tarafından tartışılmayacağı, karara uymayanlar hakkında eylemleri başka bir suç oluştursa bile, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun 16.maddesine göre yasal işlem yapılacağı ve siyasi partilerin temelli kapatılacağı da belirtildi.⁶⁷⁹

Batı Basını BTP'nin kapatılmasını kınadı.1 Haziran 1983'te İngiliz Guardian' da: *"Adeta ikinci darbe niteliğindeki bu hareketin yarattığı şokun dinmesi ve ortamın sakinleşmesi için aylar geçecektir"*⁶⁸⁰ ifadesi yer aldı.Yabancı basındaki diğer yorumlar şöyleydi.

The Times Gazetesi, *"Türkiye'yi yönetenler yeni siyasal partiyi ezdiler.*

Wall Street Journal, *"Türkiye'deki askeri yöneticiler demokrasinin bu ülkede istedikleri şekilde tesisini temin amacıyla yeni kurulan sağ eğilimli partiyi kapatmışlar, partinin perde arkasındaki kurucusu eski Başbakan Süleyman Demirel'i ise Çanakkale'de zorunlu ikamete göndermişlerdir."*

Reuter Ajansı, *"Türklerin çoğu düzene yeni bir isim bulmuş durumdadır: Cici demokrasi."*

Die Welt, *"Türkiye'deki demokrasinin kontrollü demokrasi olacağı önceden biliniyor.BTP'nin kapatılması ve politikacıların sürgüne gönderilmesi,generallerin parlamentoyu bir mesele haline getirdiklerini bir kez daha gösterdi."*

⁶⁷⁶ Muammer Yaşar, **Paşalar Politikası**, İstanbul, Tekin Basım, 1990, s.156-158

⁶⁷⁷ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde 3 Adam**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s.133

⁶⁷⁸ Muammer Yaşar, **A.e.**, s.159

⁶⁷⁹ **Hürriyet**, 1 Haziran 1983, s.1-17

⁶⁸⁰ Arcayürek, **A.e.**, 136

New York Times, “Cumhurbaşkanı'nın Çorum konuşmasını dinleyen halk,onun politikacıları eleştiren her sözünü alkışlarla karşılamıştır.Cumhurbaşkanı Evren özellikle yasaklanan parti üzerindeki kontrolünü sürdüren ve arkadaşları BTP' yi kuran Demirel'i eleştirmiştir.⁶⁸¹

BTP'nin kapatılmasından bir gün sonra Kenan Evren, Çorum'da halka son gelişmeleri anlatarak parti kapatma kararını gerekçelendiriyordu:

“.....o partinin adın nereden geldiğini biliyorsunuz.Amblem olarak önce arıyı seçtiler.Arı o eski parti başkanının mezun olduğu üniversitenin amblemiydi.Onu belirtmek içindi.Bitmedi. Başka bir partide onu seçtiği için vazgeçtiler,el yaptılar.Elin manası nedir size izah edeyim. Seçime gittiği zaman vatandaş mührü alacak,evet yerine basacak ya, o demirden yapılmış. Demir'i ele bas Demirel olsun. Onun için el işaretini aldılar. Acaba bizi bu kadar saf mı zannediyorlar ? Bunları anlamayacak kadar.”⁶⁸²

Kapatılan BTP içinde Danışma Meclisi üyeleri de vardı. Bu üyelerin politik etkinliklerini sürdürebilmeleri için MGK'nın onayını almaları gerekliydi. Bu 16 üye ilerleyen süreçte 6 Kasım 1983 seçimlerine dek bir karşı parti gibi çalışmalarını sürdürdüler.⁶⁸³

Bu süreçte ilk genel seçimlerin 6 Kasım 1983 günü yapılmasını öngören 66 ana 12 geçici maddeyi içeren yeni seçim kanunu 13 Haziran 1983'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Yasanın geçici üçüncü maddesiyle MGK'ya siyasi parti kurucuları için verilen “veto” yetkisi 1983 seçimlerine katılacak milletvekili adayları içinde verildi. Yeni seçim sayısında milletvekili sayısı 400 olarak belirtilirken seçimlere % 10 luk baraj sistemi getirildi. Yeni seçim yasasına göre, seçimlerde barajı geçen partilere ikinci bir baraj uygulanacak, seçim barajını aşan partilerin milletvekili hesabında “d.Hont”* sistemi uygulanacak, partilerin seçim propagandası ile oy kullanmaya etki edip engelleyeceklerle çeşitli hapis cezaları verilecektir.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ Arcayürek,A.e,137

⁶⁸² Milliyet,2 Haziran 1983,s.1-6

⁶⁸³ Yalçın Doğan,Dar Sokakta Siyaset,34-342

⁶⁸⁴ Milliyet, 14 Haziran 1983,s.9

*Günümüzde kullanılan bir sistemdir. Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı sırası ile 1'e,2'e,3'e,4'e ...bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar işleme devam edilir.

12 Eylül öncesi süreçte TBMM kabinesinin, koalisyonların aylarca toplanıp başkanını seçememesi, uzun süreli kabine bunalımı gibi nedenlerden ötürü 10 Haziran 1983 tarih ve 3839 sayılı Milletvekili seçim kanunun hazırlanılışında bu olumsuz koşulların önlenmesine yönelik düzenlemeler ağır bastı. 1982 Anayasasının bir ürünü olan Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı'nı hazırlayan Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu raporunda bu nokta önemle vurgulandı. Bu konudaki açıklama şöyledir:

*“Bilindiği ve yaşandığı gibi 12 Eylül öncesi istikrarsız koalisyon hükümetleri devri olmuş ve yasama hayatında özellikle koalisyonların kurulması ve devamında üzüntü veren olaylara şahit olunmuştur. Bundan dolayı da yeni konacak seçim sisteminin her şeyden önce mümkün olduğu ölçüde istikrar sağlamaya elverişli olması fikri benimsenmiş; bu hedefe yönelik kurallar araştırılmıştır. Fakat aynı zamanda anayasanın demokrasi düzenini, o düzenin içinde siyasi partilerin varlığını teminat altına alan ruhu da, ihmali mümkün olmayan bir temel olarak göz önünde tutulmuştur. Bu iki ilkedен hareketle çoğunluk sistemi ile nispi temsil sistemi bir kere daha karşılaştırılmış ve nispi temsilin d' Hondt sistemi benimsenmiştir. Ancak ufak partilerin yasama meclisinde temsilini önlemek için baraj konması gerekli görülmüş ve araştırmalardan sonra yurt genelinde yüzde on oranında bir baraj benimsenmiştir. Diğer taraftan illerde de geçerli oy sayısını, çıkması gereken milletvekili sayısına bölmekle elde edilen seçim sayısını aşamayan partilerin paylaşmaya katılmaması adalete uygun görülerek sisteme konulmuştur.”*⁶⁸⁵*

1 Ekim 1983 günü, MGK, 79 sayılı kararla Zincirbozan'a sürgün edilenlerin özgür bırakıldığını Resmi Gazete'de duyurdu.⁶⁸⁶ Ancak MGK'nın demokrasi sürecini işletecek planları gereğince sağda bir solda bir parti kurulmalı, koalisyon seçeneği olmamalıdır. Bu nedenle o süreçte Askeri Yönetim tarafından BTP'nin yerine kurulan DYP ile Sosyal Demokrasi Partisi' de veto edildi.⁶⁸⁷

MGK seçim politikasını 99 sayılı kararla en az 30 kurucusu bulunmayan partinin seçime girmesini olasılık dışı bırakarak düzenledi. Bu süreçte partiler veto üstüne veto aldılar. 30'u kurucuyu bulamadılar. Vetoların sayısı Ağustos ayının ortalarında 416' ya ulaştı. Ancak bu süreçte Kenan Evren, vetoları politik amaçlı yapmadıklarını

⁶⁸⁵ Hikmet Sami Türk, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara, TESAV, 1997, s.81-82* Milletvekili Seçim Tasarısı Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu 51/672 S.3

⁶⁸⁶ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde 3 Adam**, s.181

⁶⁸⁷ Muammer Yaşar, **Paşalar Politikası**, s.193

önemle vurguluyordu. ⁶⁸⁸

1983 yazında siyasi partiler seçim için örgütlendiler. Askeri yönetim, ileri sürülenlere göre, MDP'yi engelleyen bir etken olarak görmediklerinden ötürü Anavatan Partisi'ni veto etmedi. Bu süreçte Amerikan Gazetesi The Wall Street Journal'de Türk Siyasi Partileri'ne ilişkin, ABD'nin görüşlerini yansıtan bir makale yayımlandı. Bu makale özetle şöyledir:

“Generaller Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni desteklerken , Halkçı Parti'yi de resmi muhalefet partisi olarak görüyorlar.Ancak Halkçı Parti'nin böyle bir ortamda muhalefeti nasıl yürüteceği ve gerçek bir muhalefet yapıp yapmayacağı şu anda belli değil.Seçime katılan üçüncü ve bizim hesaplarımıza en uygun parti ise eski Başbakan yardımcısı Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisidir....Amerikan diplomasinin Türk generallerinden bilmesini istedikleri nokta şudur: Toplumda bir gerginlik yaratılmadan seçimlerde Özal'ın partisinin kazanması demokrasiye erken dönüş için esen bir ümit rüzgarıdır.Amerikan Dışişleri Bakanlığı bu işin üstesinden gelinmesini dikkatle izlemektedir.” ⁶⁸⁹

Anavatan Partisi kurulma aşamasında 7, MDP 3, Halkçı Parti 7 veto aldı. Bu üç partiyle seçime gidilecekti. ⁶⁹⁰

Yüksek Seçim Kurulu 99 sayılı MGK kararı uyarınca ANAP, HP, MDP' ye milletvekili aday listelerini 2 Eylül 1983 gününe kadar YSK'ya bildirmeleri gerektiğini duyurdu. MGK adayları seçme sürecine de karıştı. Adaylar, değişik nedenlerle elendi. Birbirlerini alt etmek için milletvekilleri de süreci etkiledi. Öyle ki YSK Başkanı, adaylar birbirlerini ele veriyor biçiminde bir açıklama yaptı. MGK için başında 1683 adaydan 672'sini veto etti. Bu süreçte MDP 74, ANAP 81, HP 89, Bağımsızlar, 428 veto gördü. Veto edilenlerin arasında 5 Danışma Meclisi üyesi ile 101 eski milletvekili de vardı. MGK bir süre sonra, 155 sayılı kararla veto edilenlerin yerine siyasi partilerin yeniden aday gösterebileceğini açıkladı. MGK yeniden kimi adaylara veto verdi. Partiler eksik adayla seçime katılacaklardı. ⁶⁹¹

1983 seçim sürecinde, MGK Turgut Özal'a MDP ile birleşmesi için öneride de bulundu. Özal askeri yönetimin bu önerisini sıcak karşılamadı. Seçim öncesi veto

⁶⁸⁸ Bülent Tanör, **Türkiye Tarihi** 5, s.58

⁶⁸⁹ Yaşar, A. e. s. 196-197

⁶⁹⁰ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset**, s.367

⁶⁹¹ Bülent Tanör, **Türkiye Tarihi** 5, s.99

görmediğinden partisiyle seçime katıldı. Özal'ın neden veto edilmediğini, Kenan Evren, ilgililere şöyle açıkladı:

“Turgut Özal,bizimle birlikte çalışmış.Başbakan yardımcılığı yapmış.Geldi parti kurmak istediğini bildirdi.Kurabilirsin,dedik.Hükümette bizimle çalışmış birini nasıl veto edebilirdik.”⁶⁹²

Siyasi yaşamın başladığı 25 Nisan 1983'ten itibaren Danışma Meclisi'nin 147 üyesinin 86'sı siyasi partilere girdi. Bu üyelere 63'ü MDP' ye, 6 üye HP' ye girdi.⁶⁹³ Bu arada, Danışma Meclisi üyesi Feyyaz Gölcüklü'nün de MDP' ye girdiği görüldü.⁶⁹⁴

6 Kasım 1983 seçim öncesinde ANAP ile MDP ilginç sloganlarla halkı etkilemeye çalıştılar. MDP'nin reklam işlerini, “Ajans Ada”, ANAP'ın da “Manajans yürüttü. Ajans Ada, ”Bira bu kapağın altındadır” derken, Manajans “Pınar Sağlıklı Ürünler Sunar” sloganıyla ilgi topladı.⁶⁹⁵

Ancak bu süreçte askeri yönetim, ileri sürülenlere göre, özünde Turgut Özal'ın sivrilmesinden ötürü de kaygılıydı. Özal'ı sindirecek çözümler araştırıldı. Banker soruşturması seçeneği gündeme getirilince, Devlet Bakanı Öztırak, “seçimlerin sonucunu olumsuz yönde etkileyebilir” düşüncesini ortaya attığından bu seçenek elendi. MGK üyeleri bu süreçte Kenan Evren'i, toplumun oyuyla Cumhurbaşkanı seçildiğinden ötürü, Turgut Özal'ı silikleştirecek ikinci bir seçenek olarak düşündüler. Çünkü, üyelere göre Kenan Evren'in toplum katında saygın kişiliği ve karizması vardır. Kimi isterse seçtirir. Bu nedenle Konsey Evren'i devreye soktu. Evren, Turgut Özal'ı yeren konuşmasının ilkinin 3 Kasım 1983 günü Urfa'da Atatürk Barajı'nın temel atma töreninde yaptı:

“Türk Milleti'nin gerçekleştirdiği eserlerin en büyüğü olacak olan bu Atatürk Barajı'na biz sahip çıkmıyoruz.İleride belki yine sahip çıkanlar olabilir, imzam vardır vesaire diyerek,..” Çünkü o günlerde Özal bir konuşmasında, “imzam var!” demişti. MDP Lideri Turgut Sunalp Paşa, Evren'in konuşması üzerine sevindi. Özal'ın zor

⁶⁹² Muammer Yaşar,**Paşalar Politikası**,s.194

⁶⁹³ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1983,s.1

⁶⁹⁴ **A.e.**, 13 Ağustos 1983,s.1-9

⁶⁹⁵ Hulusi Turgut,**12 Eylül Partileri**,İstanbul,ABC,1986,s.160

durumda kalacağını düşünerek rahatlamıştı.⁶⁹⁶

Kenan Evren, 4 Kasım 1983 günü televizyonda yaptığı konuşmasında Turgut Özal'ı isim vermeden gerçek dışı bilgi vermekle de suçladı:

“Üzüntü veren taraf, 12 Eylül'den sonra yönetimde görev alıp, görevde kaldıkları sürece bütün iyi kararları kendilerinin aldığını, Ekonomik Kurulu, Bakanlar Kurulu'nu ve Milli Güvenlik Konseyi'ni yok kabul etmeleridir. 12 Eylül'den sonra alınmış bütün kararların Milli Güvenlik Konseyi'nin tasvibinden geçtiğini, tasvip edilmeyenlerin yürürlüğe konmadığını bildikleri halde iktidara gelmeden şimdiden bu şekilde hilaf-ı hakikat beyanda bulunanların, bundan sonra ne yapabileceğini takdirlerinize sunarım.”⁶⁹⁷

Kenan Evren bu konuşmasında 12 Eylül darbesinin misyonuyla örtüşen bir partiyi desteklemesi için halkımıza çağrı da yapmaktaydı:

“Eğer MGK'nın üç senelik icraatından memnun iseniz, konsey icraatını devam ettirecek ve bir daha memleketi kargaşa ortamına sürüklemeyecek bir yönetimi işbaşına geçireceğinize inanıyorum.”⁶⁹⁸

Kenan Evren'in konuşmaları çeşitli yorumlara yol açtı. Turgut Sunalp ile yandaşları bu konuşmaya çok sevindiler. Partiye kazanma olasılığı vermeyenler bile, “Bu iş bitti, MDP artık iktidar” derken, Özal ve çevresindekiler, “çok erken karar veriyorsunuz daha seçim yapılmadı. Özal iktidara tek başına gelmezse koalisyonun en büyük ortağı olur” diyerek, karşılık verdiler.⁶⁹⁹

6 Kasım 1983 günü yapılan seçimlerde, ANAP,% 45 oy oranıyla 211, HP, % 30,4 oy oranıyla 117, MDP, % 23,2 oy oranıyla 71 milletvekili çıkardı.⁷⁰⁰ Öte yandan resmi gazetede yayımlanan açıklamaya göre bu seçimin sonuçları şöyledi:

“ 6 Kasım 1983 Pazar günü yapılan milletvekili seçimi sonuçlarıyla ilgili olarak İl seçim Kurulu Başkanlıkları tarafından düzenlenip Kurulumuza gönderilen birleştirme tutanaklarına göre; Türkiye Genelinde Kayıtlı Seçmen Sayısı,19740500,Oyunu Kullanan Seçmen Sayısı 18214104, Geçerli Oy Sayısı 17328735, Geçersiz Oy Sayısı 885289, Katılma Oranı %92,27, Geçerli oyların seçime katılan siyasi partilere ve bağımsız adaylara göre

⁶⁹⁶ Hasan Cemal, **Özal Hikayesi**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1989, s.58

⁶⁹⁷ Cemal, **A.e.**, s.59

⁶⁹⁸ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde 3 Adam**, s.193

⁶⁹⁹ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset**, s.418

⁷⁰⁰ **Milliyet**, 8 Kasım 1983, s.1

dağılımı ve dağılım oranı ise, Anavatan Partisi 7523827 oranı % 45,15, Halkçı Parti 5277698 oy oranı % 30,46, Milliyetçi Demokrasi Partisi 4032 046 oy oranı % 23,27, Bağımsızlar 195164 oy oranı % 02,12, Bu dağılıma göre siyasi partilerin çıkarttıkları milletvekili sayısı, Anavatan Partisi 211, Halkçı Parti 117, Milliyetçi Demokrasi Partisi 71'dir.⁷⁰¹

Turgut Özal, seçim sonrası Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le yaptığı görüşmede 12 Eylülün politik felsefesini koruyacaklarına ilişkin olarak şunları söyledi:

“Sayın Cumhurbaşkanım,sizin emrinizdeyim.Elbette 12 Eylül doğrultusunda hizmet vereceğiz, sizin direktifleriniz daima rehber olacaktır.Bizim partimizi 12 Eylül yaratmıştır, memlekete hizmet etmekten başka da bir düşüncemiz yoktur,zaten olamaz da.” Bu açıklamaya Cumhurbaşkanının yanıtı net ve mesafeliydi:

“Dediklerinizi zaman açıklığa kavuşturacaktır.” Özal bu süreçte askeri otoriteye sürekli danışarak, saygı göstererek, kabinesini kurdu.⁷⁰²

MGK seçimlerden sonra son kez 6 Aralık 1983 günü toplanarak 2699 sayılı son yasasını çıkardı. MGK'nın 12 Eylül öncesi ortama dönülmemesi için çıkardığı yasaya göre: Kapatılmış partiler ve yöneticileri suçlanamayacak, övülemeyecek, savunulamayacak, MGK uygulamaları, bildirimleri eleştirel ya da küçük düşürücü bir biçimde tartışılmayacak, 12 Eylül 1980 ortamının yeniden oluşumuna neden olacak her türlü sözlü-yazılı açıklamalardan kaçınılacak, politik yaşamı 10 yıl yasaklanan kişiler Türkiye'nin iç ile dış politikasını olumsuz yönde etkileyecek her türlü yazılı ya da sözlü açıklama yapamayacaktır. Bu yasaklara uymayanlara 3 ay ile 1 yıl arasında değişen hapis cezaları verilecektir.⁷⁰³

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakan Turgut Özal'ın Bakanlar Kurulu listesini 13 Aralık 1983 günü onayladı. TC'nin 45.Kabinesi TBMM' de 24 Aralık 1983 günü güven oyu aldı.⁷⁰⁴

Askeri yönetimin üç yıllık uygulamasını eleştiren bir görüşe göre, askeri yönetim ilk başta Türkiye'yi 12 Eylül felsefesini sürdürecektir, koşullar uygun olunca da demokrasiyi bütünüyle işletecek, Atatürkçü bir partiye Türkiye'yi bırakmak

⁷⁰¹ Resmi Gazete,14 Kasım 1983 18221 sayılı 1 mükerrer,s.128'(Yüksek Seçim Kurulu Kararı)

⁷⁰² Yalçın Doğan,**Dar Sokakta Siyaset**,s.422

⁷⁰³ Cumhuriyet,7 Aralık 1983,s.1

⁷⁰⁴ Hasan Cemal,**Özal Hikayesi**,s.67

istemişti. Türkiye'nin 12 Eylül öncesi günlere dönmemesi için her türlü yönteme başvuran Cumhurbaşkanı Kenan Evren, bu yönelimin bir yansıması olarak yaptığı konuşmalarda, “az ve öz parti istiyoruz, diyordu. Ne ki paşalar Türkiye'yi Atatürk İlkelerine bağlı güvenilir kadrolar yerine eski MSP milletvekili adayı Turgut Özal'a bıraktılar. Özal'ın MHP, MSP, eğilimli ya da o köklerden gelen adamları hem hükümette hem de partide etkin roller üstlendiler.”⁷⁰⁵

Seçim sürecinde askeri yönetimin düzenlemeleri, BTP'nin kapatılması, Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrasi Partisi'nin seçim dışı bırakılmasıyla işleyen demokrasi sürecine ABD, olumlu bakarken, Batı Avrupa; Türkiye'ye karşı tavır aldı. Bir sava göre, Turgut Özal bu süreçte askeri yönetimi özümlediğinden önce başbakan ardından Cumhurbaşkanı oldu. “Askerler yığınakta yapılan hatanın bütün bir sefer boyu sürdüğünü söylerler. Paşaların yeniden siyasal yapılaşmadaki yığınak hatası Özal'ı Çankaya'ya götürdü.”⁷⁰⁶

Turgut Özal'ın seçimleri kazanmasında ABD'nin etkisi kamuoyunda tartışmalar yarattı. Turgut Özal'ın seçimleri kazanmasında CHP'nin de katkısının olduğunu ileri süren ABD, Turgut Özal'ı beğendiğini de açıkladı. Dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslar arası Kuruluşlardan Sorumlu Bakan yardımcısı Eliot Abrams konuya ilişkin şu açıklamayı yaptı:

“Ordunun Sunalp'ın kazanmasını istediği aşikardı. Eğer bu yönde davransalardı, demokrasiye geçiş sürecinin inandırıcılığı sıfırlanırdı. Yalnızca şaka olurdu bu. Ancak yine büyükelçiyi gönderip ‘ANAP’ı seçim dışı bırakmayın’ demedik... Nazik bir şekilde rekabete dayalı bir seçimin Türkiye açısından çok iyi olacağını bilinmesini ifade ettik. Bunu yapmanın çeşitli yolları vardır. Bir yol, ‘Özal’ı ve partisini dışarı atmayın’ demektir. Bir diğer yol ise şunu söylemektir: ‘Türk Ordusuna güvenimiz sonsuzdur. Gerçek demokrasiye dönüş taahhüdünüz çerçevesinde desteklediğiniz tahmin edilen asker kökenli adayın önde gitmediği anlaşılmaktadır. Ancak süreç işlemektedir. Biz sizin demokrasiye böyle bir geçişi taahhüt ettiğinizi biliyoruz ve sizi kutluyoruz. Biz bu ikinci yolu tercih ettik.’⁷⁰⁷

Bu bağlamda askeri yönetim süreci için şu çıkarımı yapmak olasılığı vardır. Türkiye'nin 12 Eylül Darbesiyle başlayan yeni kültürel kimlik oluşturma sürecinin etkin itici gücünü siyasallaşma olgusu oluşturdu. 12 Eylül Darbesiyle topluma

⁷⁰⁵ Muammer Yaşar, **Paşalar Politikası**, s.202

⁷⁰⁶ Muammer Yaşar, **A.e.a.y**

⁷⁰⁷ Erdoğan Günel, **Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık serüveni**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2009, s.318-319

kurgulanan temel olgu depolitizasyondur. Bu politika devletin toplumu oluşturan bireylere güvensizliği ile tepeden örgütlenme alışkanlığının sınıflaşma olgusunu tümünden yadsımasının bir sonucuydu. Kısacası bu, toplumsallık denen olguyu yaratan temel gerçekliklerin sınıflar ile sınıflar arası güç dengelerin, etkileşimlerinin yok sayılması anlamını taşır. Bir başka deyişle de devletin kendini dışlamasıdır. Kendini yadsıyan devlet bu boşluğu doldurmak amacıyla, askeri bürokrasiyi toplumu güdümlenmesi için örgütledi. Bu yönelim sonucunda da biri sol öteki sağ olan iki siyasi partinin kurulmasına onay verdi. ANAP bu süreçte dört eğilimi birleştirmek misyonu ile 12 Eylül yönetiminin depolitizasyon söylemini içselleştirdi.⁷⁰⁸

3.4.2 Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu süreçte gazetelerde seçim sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yapıldı. Tevfik Çavdar'ın analizine göre, 1983 seçiminde katılım oranı 1977'de % 72 iken, 1983'te % 92,9 a ulaştı. Katılımın bu kadar yüksek olması seçmenin demokrasiyi sürdürme eğiliminin yanı sıra 2,500 Liralık cezanın da etkisi vardır. Seçimlere katılmayan seçmen sayısı 1977'de 5.849.093, bu seçimde 1.382.332'dir. Oyların siyasi yönelimine gelince, Orta sağ oyların oranı 1977'de % 58,6, 1983' de Orta Sağ temsil eden (MDP, ANAP) iki partinin oy oranı % 68,2'dir. Orta sol oyların oranı ise, 1977'de % 41,4 iken, 1983'te bu oran % 33,5'dir. Sağ oyların artışı, sol oyların düşüşü İstanbul, Ankara ile İzmir gibi üç büyük ilimizde de görülmüştür.⁷⁰⁹

Seçilen milletvekillerinin mesleklere dağılımlarının oy yüzdeleri ise şöyledir:

Hukukçular, % 20,0, mühendisler % 15,0, iktisatçılar, % 12,5, işçiler % 2,5, tıpla ilgili meslekler % 7, ziraatçılar % 4,7, eğitimciler ile emekli Subaylar % 5,8, Emekli küçük memurlar % 3,3, yüksek İdareciler % 4,8, diğerleri % 18,6 olup orta direk yine mecliste azınlıktadır.⁷¹⁰ Bu seçimin 1977 seçiminden bir farkı da TV'nin ilk kez kullanılmış olmasıdır. Televizyonu seçimi etkileyen bir yan etken olarak değerlendirmek gerekir.⁷¹¹

⁷⁰⁸ Hasan Bülent Kahraman, **Post Modernite ile Modernite arasında Türkiye**, 2. basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2007, s. 77-78

⁷⁰⁹ **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1983, s. 1-11

⁷¹⁰ **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1983, s. 11

⁷¹¹ **Hürriyet**, 9 Kasım 1983, s. 3

Öte yandan Anavatan Partisi'nin yüzde 45 oranında oy aldığı 6 Kasım seçimlerine ilişkin siyasi gözlemcilerin çıkardığı sonuçlar şöyledir: Öncelikle eski politikacıların önerdiği “*tak tak*” yönteminin başarısızlığıdır. Bu yöntemde seçmen her üç partiye mühür basacak, dolayısıyla oylar geçersiz sayılacaktır. Ancak seçimlerde iptal edilen oy sayısı 907 binde kalmıştır. Bu sayının tüm oylara oranı 4.9' dur. Böyle bir yöntemin önerilmediği öteki seçimlerde ise iptal edilen oy oranı 4.5' tur. Buradan çıkarılacak sonuç 12 Eylül öncesi ortamın tasfiyesinin bir kez daha onaylanmasıdır. Çıkarılan bir diğer sonuç, Evren'in çıkışında başarılı olmasıdır. Nitekim, seçim öncesi gezilere çıkan Evren halkı seçime katılmaları için koşullandırmıştı. Son olarak, bu seçime giren HP'nin önemli bir kitle tabanına sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca TV'deki konuşmalarında Cüneyt Arcayürek'in HP Genel Başkanı Calp'a sorduğu sorular karşısında isteksiz de olsa Calp'ın, “*Biz Sosyal Demokratız*” demesinin seçim sonuçlarını etkilediği olasılığıdır.⁷¹²

6 Kasım 1983 seçimleri uluslar arası ekonomik ilişkileri de etkiledi. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye konusundaki uzmanı muhafazakar milletvekili Kay-Ume Von Hassel, 6 Kasım seçimleriyle Türkiye'ye karşı olumlu bir yönelim içerisine girerek, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 12 Eylül darbesiyle dondurulan yardımların Türkiye'ye yeniden yapılmasını önerdi.⁷¹³ Öte yandan Avrupa Konseyi içerisindeki sosyalist gruplar Türkiye'de yapılan seçimlere karşın Türkiye'de rejimin anti demokratik yapısının değişmediği gerekçesiyle Türkiye ile AET ilişkilerinin masaya yatırılmasına karşı çıktılar. Sosyalist grup gibi Komünist parlamenterler de Türkiye ile AET ilişkilerine olumsuz yaklaştılar.⁷¹⁴

Bu siyasal ortamda, IMF, Dünya Bankası ile OECD gibi ekonomik kuruluşlar Turgut Özal'ın seçilmesine Türkiye'de demokrasiye geçiş için bir kilit rol oynaması açısından değil de, Özal'ın ekonomi görüşleriyle paralel bir görüşleri olduğu için olumlu tepki verdiler.⁷¹⁵

6 Kasım 1983 seçimlerine yönelik yorumlar iç basında da yapıldı. Tercüman Gazetesi yazarı Yavuz Donat, “*Sonuç Sürpriz Değildir*” adlı yazısında, seçim öncesi seçim loto oynadığını, yazdığı sonuçların Anavatan Partisi'nin kasasına

⁷¹² Günaydın, 10 Kasım 1983, s.3

⁷¹³ Cumhuriyet, “Von Hassel” 9 Kasım 1983, s.7

⁷¹⁴ Hürriyet, “Dış Haberler”, 9 Kasım 1983, s.8

⁷¹⁵ M.Ali Birand, Milliyet, 11 Kasım 1983, s.4

kilitlendiğini, seçim sonuçları ile seçim loto'nun aynı sayıları gösterdiğini belirtti. Donat, MDP'nin seçimleri kazanamamasının nedeni olarak, Akdeniz'de pamuk üreticisi parasını geç aldığı için, aynı şekilde Karadeniz'de fındık, Orta Anadolu'da şeker parasını alamayan üreticinin MDP'yi kabine partisi olarak gördüklerinden ötürü oylarıyla protesto ettiklerini ayrıca MDP kurmaylarının Başbakan ile bazı bakanların seçimlerde aday oluşlarını engellediklerinden ötürü MDP'nin oy alamadığını, hatta kimi MDP yöneticilerinin de ANAP'a oy verdiklerini ileri sürerek yorumunu şöyle bitirdi:

*“ Bu bir seçimdir.Kazanani kutlayalım.Millete iseSakin ama sakın bir şey söylemeye kalkmayalım.”*⁷¹⁶

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur Mumcu, *“Güven Bunalımı”* adlı yazısında, Özal'ın rakiplerini ezdiğini, Sunalp'ın silindiğini, Calp'ın ise Türkiye'de güçlü bir sol kesimin olduğunu gösterdiği, biçiminde bir yorumda bulundu. Mumcu seçimlere kapatılan Büyük Türkiye Partisi ile Doğru Yol Partisi girmiş olsaydı ve HP, SODEP ile öteki sol partiler bir tek parti altında toplanmış olsaydı 6 Kasım 1983 seçim sonuçlarının daha değişik olabileceğini ileri sürdü. Ayrıca Mumcu, iki gün önce Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ANAP Lideri Turgut Özal'a karşı duyduğu güvensizliği açıkça anlattığını, bundan ötürü de Çankaya ile Özal arasında bir güven bunalımı sorunu ortaya çıktığını, bu sorun çözümlenmezse Özal'ın tek başına iktidar olamayacağını belirtti. Bu bağlamda yazar bir erken seçim olasılığının ufukta görüldüğünü, erken seçim durumunda da, ulusal iradenin sandığa tam yansması için seçimlere sadece üç partinin değil kurulmuş ve kurulacak olan tüm partilerin girmesinin gerektiğini belirten yorumuna şu görüşlerini de ekledi:

*“Halk egemenliği, seçmenin özgür iradesi önüne konulan engeller kalktıkça kökleşir. ‘Egemenlik kayıtsız, koşulsuz ulustadır’ sözünün sosyolojik,siyasal, ve ideolojik anlamı da budur.”*⁷¹⁷

Milliyet Gazetesi yazarı M.Ali Birand, *“Seçimlere dış tepki: Türk Milleti bizi şaşırttı ...”* adlı yazısında, Batılıların 6 Kasım seçimlerine ilişkin görüşlerini özetleyerek gerçek bir demokrasi isteyen Türk halkının özgür iradesiyle seçim yaptığını açıkladı. Birand, Batılıların seçim öncesinde seçimlerin bir aldatmaca

⁷¹⁶ **Tercüman**,8 Kasım 1983,s.3

⁷¹⁷ **Cumhuriyet**,8 Kasım 1983,s.1-11

olduğunu, askeri yönetimin istediğini seçtireceği görüşünde olduklarını, ancak 6 Kasım seçimlerinin onları şaşırttığını yazdı:

“İşte Batı Avrupa'nın siyasi çevrelerinde yapılan değerlendirmeler. Batı Avrupa'nın Özal olduğu için değil ,seçimlerin sonuçları ile yaptığı yorumlar bunlar.Yoksa mali ekonomik çevrelerin sırf Özal kazandığından dolayı duydukları memnuniyet çok başka.(Zira seçim sonucunun anlamı onları pek ilgilendirmiyor.)Bu çevreler Özal'a yeşil ışık yakarken Batı Avrupa'nın siyasi çevreleri yeşil ışık yakıyorlar.”⁷¹⁸

Hürriyet Gazetesi yazarlarından Hasan Pulur, “ *Özal Bu İş Götürdü*” adlı yazısında, 6 Kasım 1983 seçiminin öteki seçimlere göre farklı bir seçim olduğuna ilişkin gözlemlerini yazdı. Pulur'a göre adayları, liderleri, seçim yönteminin yeniliği, barajı ve vetosu ile yepyeni bir seçim yapılmıştı. Seçimden bir ay önce vatandaş ne seçimi konuşuyor ne de kime oy vereceğini bilmiyordu, Ancak televizyon devreye girince koşullar değişmiş vatandaş değerlendirme yapmaya başlamıştı. Yazar ayrıca liderler içinde Özal'ın halka yaklaştığını, onların ilgisini çektiğini, halk gibi düşündüğünü, bunun sonucunda seçimi aldığını belirterek, seçimin en büyük özelliğinin ise Halkçı Parti'nin sürpriz yaparak oyların % 30'nu alması olduğunu yazıyordu. Pulur değerlendirmesini pek çok yazısında yer verdiği hayali bir kahraman olan Siyaset Rasim'in yorumuyla bitirdi:

“İsrar ettik,yalvar yakar olduk,sonunda ağzından bir şeyler alabildik.....-Git MDP takımına benden selam söyle dedi.-Allah Demokrat Partiyi korumuş! Eğer 1950'lerde bunlar Demokrat Parti'nin başında olsalardı, o 1946 ruhunu bile , nane ruhuna çevirirlermiş! Buyurun bakalım....lafa bakın da.hizaya gelin!”⁷¹⁹

Güneş Gazetesi yazarlarından Güneri Cıvaoğlu, da “*Kısaca 6 Mayıs*” adlı yazısında Türk Ulusu'nun 17. kere sandık başına gittiği son seçimin her açıdan kusursuz olduğunu, seçim vaatlerinde abartıya kaçılmadığını, Batı demokrasilerinde bile politikacıların seçim yatırımı olarak, gökteki aydan yıldız kadar her şeyi vaat ettikleri yorumunu yaptı. Yazar bu bağlamda ayrıca 1961'in seçim yatırımında ise o günlerin ekonomik koşullarına denk düşen “*plan değil pilav*” sloganıyla yola çıkıldığını, bu çarpık ekonomik yönelimden yönetime gelince hesap sorulacağı biçiminde bir ilkel yaklaşımın olduğunu ancak 6 Kasım 1983 seçimlerinde halkın

⁷¹⁸ **Milliyet**,11 Kasım 1983,s.7

⁷¹⁹ **Hürriyet**,7 Kasım 1983,s.5

önüne ve o günün koşullarına uygun olarak ekonomi ile terör konusunun konduğunu ve başarılı olduğunu belirtti. Civaoglu, ayrıca terör sorununun çözümlendiğini, ancak sürecin önemli bir sorununun da ekonomi olduğunu, ekonomiye ilişkin sorunların halkın eğilimlerine yön verdiğini, bu durumu iyi kullanan Özal'ın Partisi'nin seçimi kazandığını, stajisinin başarılı olduğunu ileri sürdü:

“ (Homo economicus) insan ekonomik yaratıktır, sözü bir defa daha doğrulanıyor.Özal'ın stratejisi tutmuştur.Tekrarlayalım. Sonuçlar yurdumuz ve milletimiz için hayırlı olsun.⁷²⁰

⁷²⁰ Güneş, 7 Kasım 1983,s.1-8

SONUÇ

12 Eylül'e giden süreçte her gün artan terör eylemleri, toplumsal direniş ve baskılar, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan krizler, yerli ve yabancı sermayenin beklentilerini karşılamayan kabine programları 12 Eylül darbesinin itici gücünü oluşturdu. Askeri yönetim 24 Ocak Kararlarıyla başlayan ekonomi politikasını sermaye çevrelerinin istemine yanıt vermek amacıyla 1982 Anayasası'nı kurguladı. Bu anayasa ile işveren işçi ilişkileri, işçi hakları ötelenerek düzenlendi. Bu süreçte Atatürkçü ekonomi programından ödün verilerek, ithalat sistemi serbestleştirildi. Askeri yönetim sürecinde uygulanan dışa güdümlü, IMF programlarına endeksli ekonomi politikası ilerleyen süreçte bir dizi olumsuzluğa , sorunlara, tepkilere yol açtı. Bu dramatik süreci TC Merkez Bankası'nın Web sayfası ile DİE verilerine bakarak açıklamak olasıdır.

12 Eylül rejimi terörü durdurmak, ekonomik krizi aşmak, demokrasiyi rayına oturtmak amacıyla yönetime el koyduğunu ileri sürmüştü. Ancak bu süreçte içte ve dışta terör eylemleri, zamlar, enflasyon elektrik kesintileri ve işsizlik gözlemlendi. Askeri yönetim 12 Eylül 1980 günü ülke yönetimine el koyduktan sonra yayınladıkları bildirimlerle kabineyi dağıtıp milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırarak yeniden demokrasiye geçiş amacıyla Danışma Meclisi'ni kurdu. Ancak bu Meclis demokrasi kuramlarına göre kısıtlı bir meclis olup halkın istemlerini meclise iletmekten uzaktı. Bu süreçte demokrasilerde sistemin olmazsa olmaz kuruluşları partiler kapatıldı. 1982 Anayasası ile bu kuruluşların özerkliğine son verildi. Siyasi Partilerin programları yeni anayasaya sorun çıkarmayacak bir biçimde düzenlendi. 1983 seçimleri öncesinde yapılan düzenlemelerde askeri yönetimin istenci hep ağır bastı.

12 Eylül sürecinde 12 Eylül yönetiminin basına getirdiği yasaklar da son derece düşündürücüdür. Gazeteler açıkçası askeri yönetimin politikasına koşulsuz uymak zorunda bırakılan araçtır. Sürecin bu özelliğini "sakıncalı haber" kavramı ile açıklamak olasıdır. 1980-1983 sürecinde basın hangi haberin sakıncalı hangi haberin sakıncasız olacağını kestiremez oldu. 12 Eylül yönetiminin basına getirdiği yasaklar 12 Mart Muhtırası'na göre daha kapsamlı ve kalıcıydı. Askeri rejimin, yönetime duyulacak tepkileri geçiştirme kaygısı basına getirdiği düzenlemelerde de görüldü. Bu süreçte 1982 Anayasası ile para cezaları artırıldı. Toplu Basın Mahkemeleri

kaldırıldı. Bu bağlamda basın özgürlüğüne ilişkin sorular, tepkiler yaşandı. Bu süreçte basına yönelik kovuşturmanın çokluğu, önleyici tedbirlerin aşırılığı, müsadere, imha, kapatma kararlarının fazlalığı eleştiri konusu oldu. Kısacası askeri yönetimin Türkiye’de bir depolitizasyon süreci başlattığı söylemi yaygınlaştı.

Basın bu süreçte, 12 Eylül darbesine olumlu tepki verdi. 12 Eylül darbesini öven ve darbeyi putlaştıran yazılar yazdılar. Basının bu yönelimi Bülent Ulusu kabinesi sırasında da görüldü. Basının 12 Eylül komutanları için baba, sağaltıcı, koruyucu, sevecen, kurtarıcı imajı yaratmaya yönelik yazılar yazmasında aşırıya kaçtığını söyleyebiliriz. Ayrıca 12 Eylül darbesine olumsuz tepki verebileceği sanılan Aydınlık ve Demokrat gibi gazetelerin 12 Eylül 1980 günü askeri yönetim tarafından kapatılması, toplumsal bellekte Türk Basını için 12 Eylül rejiminde “olanlarla gerçeklere” değil “istenenlere” ulusal görev anlayışıyla yer verdi söylemine “güdümlü basın” yakıştırmalarına yol açtı. Basının bu yönelimini sürecin ekonomik özelliğiyle de ilintilidir olasılığını da düşünmemiz gerekecektir. Çünkü bu süreçte medya patronluğu el değiştirmişti. Değişik alanlarda yatırım yapan iş adamları basın sektörüne de el atmıştı. Yeni patronların amacı o süreçte şirketlerinin karı ve mallarını basın aracılığıyla nasıl en etkin bir biçimde pazarlayacağıdır. Yeni medya patronlarının bu yönelimlerinden ötürü en iyi “12 Eylül basını” kimliği kazanma uğraşısı içine girdiklerini ayrıca gazete içeriklerini magazinleştirdiklerini söyleyebiliriz.

Bu bağlamda, 12 Eylül rejiminin toplumda tüm kesimleri uzlaştırma uğraşları için toplumun töresel bilinci, algılaması, duyuları, askeri yönetimin istenciyle özdeşleştirilerek basın, toplumu koşullandırdı. Toplumsal direnişler, yönetime duyulan tepkiler topluma iletilmedi. Topluma kurgulanacak depolitizasyon politikası basın aracılığıyla içselleştirildi. Gazetelerde toplumdan soyutlanmış konular, resimler imgeler görüldü. Basın askeri yönetimin istemlerini topluma iletmekle görevlendirildi. Aykırı yazan gazeteler kapatıldı. Gazeteciler tutuklandı. Askeri yönetimin bu anti demokratik uygulamaları sivil yönetime geçiş sürecinde de görüldü. Bu açıdan gazetecilik Türkiye’de zor uğraşlar içerisine girdi.

Askeri yönetimin Türkiye’yi yeniden yapılandırma sürecinde yapılan düzenlemelerin önemli bir boyutunu Anayasa çalışmaları oluşturdu. O süreçte 1960 Anayasası’nın toplumun tüm kesimlerini uzlaştıramadığı yolunda önemli söylemler

vardı. Bu söylemleri basın 12 Eylül günlerinde sığağı sığağına yeniden anımsattı. Askeri yönetim, kendi sistemini meşrulaştırmak için bu tarihsel birikimi iyi bir biçimde kullandı. 1961 Anayasası'nı bu toplumun üzerine bol gelen bir elbise söylemiyle niteleyerek yeni Anayasayı kurguladı. Daraltılan Anayasa toplumda tepkilere neden oldu. Bu tepkiler sivil yönetim sürecinde de sürdü. 1982 Anayasası'nın revizyonu yoluna gidildi. Yapılan yeni düzenlemeler de toplumun tepkilerini önlemeye yetmedi. 2010 Halkoylaması bu tepkilerin bir dönüm noktası oldu. 1982 Anayasasını değiştirmeye yönelik yapılan bu düzenlemeler özünde 12 Eylül kurallarının tasfiyesini isteyen toplumun istemine bir yanıtı. Ancak yapılan bu düzenlemelerle 12 Eylül düzeninin gerçek anlamda tasfiyesinin başarısız kaldığını söylemek de gerekir. Bu tasfiyenin sağlıklı bir biçimde gerçekleşebilmesi için ekonomik ve siyasi açıdan tam bağımsız ve sorunsuz bir Türkiye gereklidir.

KAYNAKÇA

- Akay,Erdil,K :**Korutürkli Yıllarım**, İstanbul,Erko Yayıncılık,2007
Aker, Ahmet :**12 Mart Dönemi'nde Dışa Bağımlı Tekelleşme** İstanbul,
Sander Yayınları,1975
- Aksakal,Pertev :**Fatsa Gerçeği**,Ankara,Penta Yayıncılık,2007
Akşin ,Sina :**Kısa Türkiye Tarihi**,İstanbul,İş Bankası Kültür Yayınları,2007
Akdevelioğlu,Atay :**Türk Dış Politikası**, c.2,10.basım, ed:Baskın Oran, İstanbul,
v.d İletişim yayınları, 2008
- Akyol,Hüseyin :**Haber Basınından İslamcı Medyaya**,İstanbul,Agora Kitaplığı,
2008
- Alatlı ,Ertuğrul :**Müdahale**,İstanbul,Alfa Yayınları,2002
Aldemir,Nurettin :”Türkiye’de Eğitim Emekçilerinin Örgütlü Mücadelesi
Kurtuluş, Dergisi, Sayı: 5, İstanbul,2007,s.47
- Altuğ,Kurtul :**Demokrasinin Yaralı Yılları**,İstanbul,Tekin Yayınevi,199
Arcayürek,Cüneyt :**Darbeler ve Gizli Servisler**,5.basım,Ankara,Bilgi Yayınevi,
1985
- Arcayürek,Cüneyt :**Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978**,Ankara,Bilgi Yayınevi,
1987
- Arcayürek,Cüneyt :**Demokrasi Dönemecinde 3 Adam**,Ankara,Bilgi Yayınevi,
2000
- Arcayürek, Cüneyt :**Müdahelenin Ayak Sesleri,1987-1979**,Ankara,Bilgi Yayınları,
1986
- Armaoğlu, Fahir :**20 Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 1,2 cilt, 16.basım,İstanbul, Alkım
Yayınevi, 2007
- Aslan Şükrü :**1 Mayıs Mahallesi**,İstanbul,İletişim Yayınları,2008
Ataay,Faruk :**12 Marttan 12 Eylül’e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti**,
Ankara,Deki Basım Yayım,2006
- Aydın,Erdoğan :**Demokrasinin Dayanılmaz Ağırlığı**,İstanbul,Nokta Kitap,
2004
- Balbay, Mustafa :**12 Eylül Sol Kırımı 78’liler**2.basım,İstanbul,Cumhuriyet
Kitapları,2008
- Barlas,Mehmet :**Turgut Özal’ın Anıları**,İstanbul,Gençlik Kitabevi,1994
Başaran,Birsan :**Tarih 19 Aralık 1978:Maraş’tan Bir Haber Geldi**, İstanbul,
Günizi Yayıncılık,2006
- Başkaya,Fikret :**Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına,Türkiye Ekonomisinde
İki Bunalım Dönemi**,Ankara,Maki Basın Yayın,2004
- Birand,M,Ali,Çaplı :**12 Mart**,6 basım,Ankara,İmge Kitabevi,2002
Bülent,Dündar,C
- Birand,M,Ali :**12 Eylül Saat:04.00**,14.basım,İstanbul,Milliyet Yayınları,1993
Birand,M,Ali,Akar :**12 Eylül Türkiye’nin Miladı**,İstanbul,Doğan Kitapçılık, 1999
Rıdvan, Bila, H.
- Boratav,Korkut :**1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**,

- İstanbul, Gerçek Yayınları, 1995
- Boratav, Korkut : **Türkiye İktisat Tarihi, 8. basım**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004
- Bostanoğlu, Burcu : **Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2008
- Cem, İsmail : **Tarih Açısından 12 Mart**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009
- Cemal, Hasan : **Özal Hikayesi**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1989
- Coşkun, Zeki : **Aleviler... Sünniler... ve... Öteki Sivas**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995
- Çavdar, Tevfik, : **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 2. basım**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- Çelenk, Halit : **Hukuksuz Demokrasi, 4. basım**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1994
- Dağlı, Nuran, Aktürk: **Hükümetler ve Programları II, 1960-1980**, Ankara, TBMM, Belma Kütüphane, Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, 1988
- Çiğdem, Ahmet : **D'nin Halleri, Din, Darbe, Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009
- Dağlı, Nuran, Aktürk: **Hükümetler ve Programları III**, Ankara, TBMM, Kütüphane Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayınları, 1988
- Dağtaş, Erdal : **Türkiye'de Sivil İtatsızlık Toplumsal Hareketler ve Basın**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2008
- Dal, Kemal : **Türk Esas Teşkilat Hukuku, 2. basım**, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, Basımevi, 1986
- Doğan, Yalçın : **Dar Sokakta Siyaset, 1980-1983**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1985
- Ekzen, Nazif : **Türkiye Kısa İktisat Tarihi, 2. basım**, Ankara, ODTÜ yayıncılık, 2009
- Eral, Sadık : **Anadolu'da Alevi Katliamları, 2. basım**, İstanbul Ant Yayınları, 1995
- Erdemir, Aynur : "Danışma Meclisi'nin Üye Kompozisyonu, **Değişen Dünyada İnsan Hukuk ve Devlet**, der: Turgut Tarhanlı, İstanbul, Engin Yayıncılık, 1995, 311-322
- Erdoğan, Aras : **Umut Adam Ecevit**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2006
- Erdost, İ. Muzaffer : **Demokrasi ve Demokrasi**, Ankara, Onur Yayınları, 1989
- Erdost, İ. Muzaffer : **12 Eylül Turka'ları**, Ankara, Onur Yayınları, 2004
- Evren, Kenan : **Seçme Konuşmalar**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000
- Evren, Kenan : **Zorlu Yıllarım 1**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994
- Eyüpoğlu, İ. Zeki : **Felsefe Açısından 12 Eylül, Din Boşluğunun Egemenliği**, İstanbul, Pencere Yayınları, 1997
- Giraylar, Sevim : **Zor Yıllar**, Ankara, Tüze Yayıncılık, 2001
- Günel, Erdoğan : **Türkiye'de demokrasinin yüzyıllık serüveni**, İstanbul Karakutu Yayınları, 2009
- Gürel, Nail : **İki 1 Mayıs**, İstanbul, Gür Yayınları 1979
- Güzel, M. Şehmus : **Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984**, İstanbul, Kaynak

- Yayınları,1996
- İnsel,Ahmet :**Bir Zümre,bir Parti,Türkiye’de Ordu**,4 basım, İstanbul, Birikim Yayınları,2009
- İyigüngör, Vildan :**Medyada Tanıklık: Türkiye’de Askeri Darbeler**, İstanbul, Beta Yayınları,2009
- Kabacalı ,Alpay :**Türk Basınında Demokrasi**,Ankara,Kültür Bakanlığı Yayınları,1994
- Kabacalı ,Alpay :**Büyük Dönemeçler**,İstanbul,Çağdaş Yayınları,199
- Kahraman,Ahmet :**Darağaçları Gölgesindeki Korku Cumhuriyeti**, 3.Basım, Ankara,Doruk Yayınları,1996
- Kahraman,B.Hasan :**Post Modernite ile Modernite arasında Türkiye**, 2.basım, İstanbul,Agora Kitaplığı,2007
- Kalaycıoğlu,Ersin :**Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, 3.basım, İstanbul,Alfa Akademi Basım Yayım,2007
- Sarıbay, Y.Ali :**Ötekiler İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi**, İstanbul, Hayykitap, 2008
- Kardaş ,Ümit
- Karpat,H,Kemal :**Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi**,Ankara,İmge Kitabevi Yayınları,2007
- Kazgan, Gülten :**Tanzimat’tan 21 Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Yayınları 22, 2009
- Kazgan Gülten :**Türkiye Ekonomisinde Krizler**,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 109,2008
- Kepenek,Yakup :**12 Eylül’ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**,Ankara,V Yayınları 1987
- Kepenek,Yakup :**Türkiye Ekonomisi**,İstanbul,Remzi Kitabevi,2009
- Nurhan, Yentürk
- Kozanoğlu,Hayri :**Neoliberalizmin Gerçek 100’ü**,2.basım,İstanbul,İletişim Yayınları,2008
- Kozanoğlu,Hayri :**Küreselleşme Heyulası**,İstanbul,İthaki Yayınları,2003
- Köse, Derya :**VI.Cumhurbaşkanı Fahri S.Korutürk**,Ankara Genel Kurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı,2003
- Manisalı,Erol :**Dünyada ve Türkiye’de Büyük Sermaye**,Ankara,Bilgi Yayınevi, 2009
- Mater,O,Tayfun :**Devrimci Yol Savunması,12 Eylül Öncesi ve Sonrası**, Ankara, Simge Yayınları 1989
- Müftüoğlu,Oğuzhan :**12 Eylül ve Türkiye Gerçeği**,İstanbul,Bireşim Yayınları,2000
- Müller,Leo,A :**Nato Gizli Birliği ve Alman Öncüleri Gladio(Kontgerilla)** Çev:Emin Karaca,İstanbul,Pencere Yayınları,1997
- M.Yücel, Karlıklılı :**1982 Anayasası Döneminde Kemalizm**, İstanbul,1994, Sosyal Bilimler Ens. Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi
- Özbudun,Ergun :**Otoriter Rejimler,Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,İstanbul,Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık,2011

- Özbudun, Ergun : **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993
- Özbudun, Ergun : **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Basım Yayın, 1989
- Özbudun, Ergun, L. : **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, 2 basım, Ankara, Türk Köker, Kalaycıoğlu, E Demokrasi Vakfı, 1995
- Özdemir, Hikmet : **Siyasal Tarih 1960-1980**, ed: Sina Akşin Çağdaş Türkiye Tarihi 4, 1908-1990, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995
- Özen, Haldun : **12 Eylül’ün Cadı Kazanı**, Ankara, İmge Kitabevi, 20
- Özsoy, Şule : **1982 Anayasasının Yapım Süreci**, İstanbul, On İki Levha, Yayıncılık, 2010
- Parla, Taha : **Türkiye’nin Siyasal Rejimi, 1980-1989**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005
- Rubin Barry, Kirişçi Kemal : **Günümüzde Türkiye Dış Politikası**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002
- Ruscuklu, Bülent : **Demokrat Partiden 12 Eylül’e**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2008
- Sander, Oral : **Siyasi Tarih**, 12. basım, Ankara, İmge Kitabevi, 2004
- Söğüt, Mine, Tamaşa F. Demir. D. Çetin : **Fotoğraflarla 12 Eylül Kitabı**, İstanbul, Tempo Kitapları, 1994
- Sönmez, Sinan : **İktisadi Kakınma Kriz ve İstikrar**, der: Erinç Yeldan ve Ötekiler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006
- Şahhüseyinoğlu, H Nedim : **Yakın Tarihimizde Kitleli Katliamlar**, Ankara, Ayyıldız Yayınları, 1999
- Tanör, Bülent : **1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001
- Tanör, Bülent, Akşin Sina, Boratav, K : **Türkiye Tarihi 5**, 8. basım, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008
- Tanör, Bülent : **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, İstanbul, BDS Yayınları, (t.y)
- Tartanoğlu, Ali : **Baskın Basımın mı?**, Ankara, Çağdaş Gazeteciler Yayınları, 1994
- Tarhanlı, Turgut : **İnsansız Yönetim**, Ankara, Dost Kitabevi, 2003
- Timur, Taner : **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, 2. basım, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- Timur, Taner : **Sürüden Ayrılanlar**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- Timur, Taner : **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000
- Timur, Taner : **Türkiye Nasıl Küreselleşti**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004
- Timuroğlu, Vecihi : **12 Eylül’ün Kültür ve Eğitim Politikası**, Ankara, Başak, 1991
- Turan, Medet : **Türk Romanında 12 Mart**, İstanbul, Dönence Yayınları, 2009
- Turan, Şerafettin : **Türk Devrim Tarihi 5**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002
- Turgut, Hulusi : **12 Eylül Partileri**, İstanbul, ABC Yayınları, 1986
- Tuşalp, Erbil : **Artık Demokrasi İsteyin**, İstanbul, Papyrus Yayınları, 1995
- Tuşalp, Erbil : **Bin Belge**, 2. basım, Ankara, Dost Kitabevi, 1987
- Tuşalp, Erbil : **İslam Faşizmi: Faşizmlere Öyle Çok Benziyor ki...** İstanbul,

- Doğan Kitapçılık,1999
- Tuşalp, Erbil :**12 Eylül İmparatorluğu:Doğuşu ve Yükselişi**,Ankara,Bilgi Yayınları,1988
- Türk,Sami,Hikmet :**Daha İyi bir Anayasa İçin**, Ankara,TESAV Yayınları 25,2003
- Türk Sami Hikmet :**Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Önerileri**,Ankara TESAV Yayınları 13,1997
- Ülkü,Faruk :**Ecevit Ve İstifa Olayı**,İstanbul,Başak Kitabevi,1974
- Üskül ,Zafer :**Türkiye'nin Anayasa Sorunu**,İstanbul,Afa Yayınları,1991
- Vassaf,Gündüz :**Tarihi Yargılıyorum**,3.basım,İstanbul,İletişim yayınları,20
- Yalçın,Soner :**Bay Pipo**,71.basım,İstanbul,Egmont Yayıncılık,2009
- Yalçın,Soner :**Hangi Erbakan**,Ankara,Başak, 1994
- Yalçın,Soner :**Reis Gladio'nun Tetikçisi**,İstanbul,Doğan Eqmont Yayıncılık, 2008
- Doğan Yurdakul
- Yaşar,Muammer :**Paşalar Politikası**,İstanbul,Tekin Basım,1990
- Yavuz, Hakan :**Modernleşen Müslümanlar**, Çev: Ahmet Yıldız,İstanbul,Kitap
- Yeldan,Erinç :**Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**,14 basım, İstanbul,İletişim Yayınları,2009
- Yetkin,Barış :**Kırılma Noktası,1 Mayıs 1977 Olayı**,Antalya,Yeniden Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları,
- Yetkin, Çetin :**Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika**,Antalya,Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları,2006
- Yetkin Çetin :**12 Eylül'de İrtica Niçin ve Nasıl Gelişti?**,Ankara,Ümit Yayıncılık,1994
- Yıldız,Rıfat :**Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Tahlili** Araştırma Serisi 80,Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi 1988
- Yiğenoğlu,Çetin :**Şeriatçı Şiddet ve Ölü Ozanlar Kenti Sivas**,Ankara,Ekin Yayınları,2004
- Yokuş, Sevda : **Türkiye'de Yürütme Erkinde Değişen Dengeler**, Ankara, Yetkin Basım Yayın, 2010
- Zepezauer,Mark :**CIA'nın Büyük Operasyonları**,çev:Hasan Böğün, İstanbul, Analiz Yayınları,1996

ANSİKLOPEDİLER

- Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi**, X.Cilt,İstanbul,İletişim Yayınları,1983
- Cumhuriyet Ansiklopedisi III.Cilt**,3.basım,İstanbul Yapı KrediYayınları,2005
- Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**,VII.Cilt,İstanbul,İletişim Yayınları (ty)

GAZETELER***Gazetelerin ayrıntılı açıklamaları dipnotlarda belirtilmiştir.

Akşam

Aydınlık
Ayrıntılı Haber
Barış
Bizim Anadolu
Bulvar
Cumhuriyet
Demokrat
Dünya
Gazete ODTÜ
Gazete Yol
Günaydın
Güneş
Hergün
Hürriyet
Milli Gazete
Millet Gazetesi
Ortadoğu
Politika
Radikal
Sabah
Son Havadis
Son Saat
Tercüman
Vatan
Yeni Asır
Yeni Asya
Yeni İstanbul
Zafer

SÜRELİ YAYINLAR

DİSK, 1976-1978 Bülteni, İstanbul, DİSK yayınları
TÖB-DER, 1975-1977, İstanbul, TÖB-DER şubesi yayınları
Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi
İnsan Hakları Derneği, Ankara Şubesi, **İşkence Raporu**, 1989
Resmi Gazete,
TİHV **İşkence Dosyası**, 1996